ARTHUR SCHOPENHAUER

YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE

AFORİZMALAR

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 863

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ARTHUR SCHOPENHAUER
YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE
AFORİZMALAR

ÖZGÜN ADI
APHORISMEN ZUR LEBENSWEISHEIT

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI KABALCI 1998, İSTANBUL
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASKI OCAK 2005, İSTANBUL
V. BASKI KASIM 2008, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-699-2 (CİLTLİ)
ISBN 978-975-458-700-5 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
(0212) 482 99 10
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

XXII

ARTHUR SCHOPENHAUER

YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Giriş

Kolay şey değildir mutluluk,
kendimizde bulmak çok zor,
başka yerde bulmak imkânsızdır.
Chamfort

Yaşam bilgeliği kavramını burada bütünüyle içkin anlamda, yani yaşamı olabildiğince rahat ve mutlu bir biçimde sürdürme sanatı anlamında alıyorum, ki bu sanatın kılavuzu mutluluk öğretisi olarak da adlandırılabilir: Buna göre bu kavram mutlu bir varoluşun yolunun gösterilmesi olurdu. Bu varoluş da yine, arı, nesnel bir gözle incelendiğinde ya da daha çok (burada öznel bir yargı söz konusu olduğundan) soğukkanlı ve olgun bir düşünüşle, olsa olsa var olmamaya karar vermeyi tercih edecek bir varoluş olarak tanımlanabilirdi. Varoluşun bu kavranışından, ona ölümden korktuğumuz için değil kendi kendisi için bağlandığımız sonucu çıkar; ve bundan da yine, onun sonsuza dek sürmesini görmek istediğimiz sonucu çıkar. İnsan yaşamının böyle bir varoluş kavramına uygun düşüp düşmediği ya da uygun düşebilip düşmeyebileceği, bilindiği gibi benim felsefemin olumsuzladığı bir sorudur; mutluluk öğretisi ise bu sorunun evetlenmesini gerektirir. Bu evetleme, doğuştan gelen bir yanılgıya dayanır;

başyapıtımın* 2. cildinin 49. bölümü, bu yanılgıya yönelik uyarıyla başlamaktadır. Yine de böyle bir uyarıyı bütünüyle kaleme alabilmek için, kendi asıl felsefemin getirdiği yüksek metatifizik-etik bakış açısından bütünüyle uzaklaşmak zorunda kaldım. Bunun sonucunda burada verilen tartışmanın tümü bildik empirik bakış açısında kaldığı ve bu bakış açısının yanılgısını koruduğu sürece, bir ölçüde bir göz uyumuna dayanmaktadır. Bu yüzden ancak sınırlı bir değeri vardır, çünkü mutluluk öğretisi sözcüğünün kendisi de bir güzel göstermedir. Ayrıca bu tartışmanın, kısmen ele aldığı konu bitmez tükenmez olduğundan, kısmen de aksi durumda, başkalarının zaten söylemiş bulundukları şeyi yinelemek zorunda kalacağımdan ötürü, eksiksiz olma iddiası da yoktur.

Benzer bir niyetle, bu tartışma günümüzdeki aforizmalar gibi kaleme alınmıştır, aklıma sadece Cardanus'un okumaya değer kitabı *Ex adversis capienda* geliyor; burada verilenler, bu kitapla tamamlanabilir. Gerçi Aristoteles, *Retorik* kitabının 1. cildinin 5. bölümünde kısa bir mutluluk öğretisi oluşturmuştur: Yine de bu çok yavan kalmıştır. Ordan burdan derleyip yazmak benim işim olmadığından ve böyle bir şey yapıldığında bu türden bir yapıtın ruhunu oluşturan görüşün tekliği ortadan kalkacağı için, bu öncülerden yararlanmadım. Elbette genel olarak tüm zamanların bilgeleri hep aynı şeyi söylemişlerdir ve tüm zamanların budalaları, yani ezici çoğunluğu da, tam tersini yapmışlardır: Ve bu durum bundan sonra da sürecektir. Bu yüzden Voltaire diyor ki: "Bu dünyayı, tıpkı dünyaya geldiğimizde onu bulduğumuz gibi, aptal ve kötü bir biçimde terk edeceğiz."

* *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya.* – ç.n.

Birinci Bölüm

Temel Bölümlendirme

Aristoteles (*Nikomakhos'a Etik,* I, 8) insan yaşamının mülklerini üç sınıfa ayırmıştı – dışsal olanlar, ruha ait olanlar ve bedene ait olanlar. Bu ayırma üzerinde şimdilik durmayıp üç sayısını koruyarak, ölümlülerin yazgılarındaki farkların üç temel belirlenime dayandırılabileceğini söylüyorum. Bunlar:

1. Bir kimsenin *ne olduğu:* Yani en geniş anlamda kişiliği. Buna göre, bir kimsenin sağlık, güç-kuvvet, güzellik, mizaç, ahlaki karakter, zekâ ve yetişme tarzı bu madde altında toplanabilir.

2. Bir kimsenin *neye sahip olduğu:* Yani her anlamda mal ve mülkü.

3. Bir kimsenin *neyi temsil ettiği:* Bu izlenimden, bilindiği gibi, o kimsenin başkalarının düşüncesinde ne olduğu, yani aslında onun başkalarınca nasıl *tasarlandığı* anlaşılır. Buna göre, bu temsil başkalarının onun hakkındaki görüşünden oluşur ve saygınlık, rütbe ve şan olarak ayrılır.

İlk madde altında incelenecekler bizzat doğanın insanlar arasında oluşturduğu farklılıklardır; buradan hemen, bu farklılıkların insanların mutluluğu ya da mutsuzluğu üzerin-

deki etkisinin, izleyen maddelerde verilmiş olan farklılıkların yol açtıklarından çok daha önemli ve çok daha derine işlediği sonucu çıkarılabilir. Tüm sınıfsal ya da kökensel üstünlükler, hatta asalet, zenginlik vb.; sahici kişisel üstünlükler karşısında, büyük bir zihin ya da büyük bir yürek karşısında, gerçek krallar karşısındaki rol icabı krallar gibidirler. Daha Epikuros'un ilk öğrencisi Metrodoros, bu konuda bir bölüm yazmıştır: "Mutluluğun içimizdeki nedeni, nesnelerden oluşan nedenden daha büyük olduğu için" (Krş. Clemens Alex. *Strom.* II, 21, opp. polem.'in Würzburg baskısında s. 362). Ve elbette insanın esenliği için, varoluşunun tüm biçimi için esas olan, açıkça kendi içinde ne bulunduğu ya da ne olup bittiğidir. İlkin duyularının, istemesinin ve düşüncesinin bir sonucu olan, onun hoşnutluğu ya da hoşnutsuzluğu doğrudan doğruya burada yer alır; dışarıda yer alan her şeyin bu konuda ancak dolaylı bir etkisi vardır. Bu yüzden aynı dışsal olaylar ya da koşullar, herkesi bütünüyle başka başka etkilerler ve herkes aynı ortamda yine de başka bir dünyada yaşar. Çünkü ancak kendi tasarımlarıyla, duygularıyla ve istenç devinimleriyle doğrudan bir ilişki içindedir; dışsal olaylar ancak içsel olayların izin verdiği ölçüde o kişiyi etkilerler. Herkesin içinde yaşadığı dünya, öncelikle kendi kendisini kavrayışına bağlıdır, bu yüzden kafaların farklılığına göre yönlenir: Bu farklılığa göre yoksul, dar ve sığ ya da zengin, ilginç ve anlam dolu olabilir. Örneğin biri, yaşamında karşısına ilginç olaylar çıkan bir başkasını bu yüzden kıskanırsa, onu daha çok, bu olaylara onun betimleyişi içinde sahip oldukları önemi kazandırmış olan kavrayış yetisinden ötürü kıskanmalıdır: Çünkü akıllı bir kafada böyle ilginç bir biçimde görülen aynı olay, sığ bir kafanın sıradanlığıyla kavrandığında, sadece günlük yaşamın yavan bir sahnesi olacaktır. Bu durum Goethe'nin ve Byron'ın, temellerinde açıkça gerçek olayların yattığı kimi şiirlerinde en üst düzeyde görülmektedir: Budala bir okur bu güzel olay yüzünden, son

derece sıradan bir olayı böyle büyük ve güzel bir şeye dönüştürme yeteneğinde olan, güçlü düşlemi kıskanmak yerine şairin kendisini kıskanabilir ancak. Keza, sıcakkanlı birinin yalnızca ilginç bir çatışma ve ağırkanlı birinin de önemsiz bir olay bulduğu yerde, melankolik biri bir trajedi sahnesi görür. Bunun nedeni, her gerçekliğin, yani doldurulmuş her şimdiki anın özne ve nesne olmak üzere iki yarıdan oluşmasıdır; bu ikisi oksijen ve hidrojenin suda birleşmeleri gibi zorunlu ve sıkı bir bağ içinde olsalar da. Bu yüzden bütünüyle aynı nesnel yarının değişik öznel yarılarının olması durumunda ve hemen hemen tersi durumda da, o anki gerçeklik bütünüyle başka başkadır: En güzel ve en iyi nesnel yarı kör, kötü bir öznel yarıda ancak kötü bir gerçeklik ve görünüm verir; tıpkı güzel bir yörenin kötü bir havadaki ya da kötü bir *camera obscura*'nın* aynasındaki görüntüsü gibi. Ya da, daha düz konuşmak gerekirse, herkes tıpkı kendi derisinin içinde olduğu gibi, kendi bilincinin içindedir ve dolaysız olarak ancak kendi bilincinin içinde yaşar: Bu yüzden dışarıdan pek de yardım edilemez ona. Sahnede biri prensi, bir başkası danışmanı, bir üçüncüsü hizmetçiyi ya da askeri ya da generali vb. oynar. Ama bu farklılıklar yalnızca dış görünüştedir: İç dünyada böyle bir görünüşün çekirdeğinde, herkeste aynı şey yatar: Eza ve cefa içinde yoksul bir komedyen. Yaşamda da böyledir. Rütbe ve zenginlik farklılıkları herkese oynayacağı rolü gösterirler; ama bunlara asla içsel mutluluk ve hoşnutluk farklılıkları karşılık düşmez; burada da, herkesin içinde aynı zavallı saf adam vardır; elbette malzemesi herkeste farklı olan ama biçimi, yani asıl özü gereği herkeste hemen hemen aynı olan eza ve cefa içinde; derece farklılıkları bulunsa da, bunlar asla rütbeye ve zenginliğe, yani role göre ortaya çıkmazlar. Çünkü insan için var olan ve olup biten her şey, her zaman dolaysızca onun *bilincinde* vardır ve orada

* (Latince) Karanlık oda, fotoğraf makinesi. – ç.n.

olup biter; bu yüzden önce önemli olan, açıkça bilincin niteliğidir, ve çoğu durumda, içinde ortaya çıkan biçimlerden çok, bu niteliğin kendisi söz konusudur. Aptal birinin sersem bilincinde yansıyan tüm görkem ve hazlar, rahatsız bir hapishanede *Don Kişot*'u yazan Cervantes'in bilinci karşısında çok yoksuldurlar. Şimdiki zamanın ve gerçekliğin nesnel yarısı yazgının elindedir ve onun tarafından değiştirilebilir: Öznel yarı ise biz kendimizizdir; dolayısıyla bu yarı esas olarak değiştirilemez. Bu durumda, her insanın yaşamı, dıştaki tüm değişikliklere karşın istisnasız aynı karakteri taşır ve bir tema üzerindeki bir dizi çeşitlemeye benzetilebilir. Kimse kendi bireyselliğinin dışına çıkamaz. Tıpkı içine sokulduğu tüm koşullara karşın, özüne doğa tarafından karşı konulamaz bir biçimde çizilmiş bulunan dar bir çember içinde kalan bir hayvan gibi, ve bu yüzden, örneğin sevdiğimiz bir hayvanı mutlu etmek çabalarımızın tam da hayvanın özünün ve bilincinin sınırları gereği sürekli dar bir çerçeve içinde kalmak zorunda olması gibi. İnsanlarda da durum böyledir: İnsanın olası mutluluğunun ölçüsü bireyselliğiyle önceden belirlenmiştir. Özellikle zihinsel gücünün sınırları, yüksek bir hazzı alma yeteneğini sonsuza dek belirlemiştir. Bu sınırlar darsa, dışarıdan gelen tüm çabalar, insanların ve şansın onun için tüm yaptıkları, o kişiyi sıradan, yarı hayvansı insani mutluluğun ve hoşnutluğun ötesine geçiremezler: O kişi duyusal zevklere, rahat ve keyifli aile yaşamına, düşük bir dost canlılığına ve kaba saba bir zaman öldürmeye bağlı kalır: Eğitim bile, bir bütün olarak onun bu çemberini genişletemez, genişletebilse bile, bu çok kısıtlı kalır. Çünkü en yüksek, en çeşitli ve en kalıcı hazlar, zihinsel hazlardır; gençliğimizde bu konuda ne denli çok yanılsak da bu hazlar zihinsel güce bağlıdırlar. Buradan, mutluluğumuzun ne olduğumuza, bireyselliğimize ne denli bağlı olduğu anlaşılıyor; oysa bu konuda çoğu kez akla gelen, yalnızca yazgımız, neye sahip olduğumuz ya da neyi temsil ettiğimizdir. Ama yazgı iyileşebilir: Ay-

rıca, iç dünyası zengin olan bir kişi yazgıdan çok şey beklemez; buna karşılık bir aptal, sonuna dek bir aptal olarak, bir hödük olarak kalır; isterse kendisi cennette, etrafı hurilerle çevrili olsun. Bu yüzden Goethe der ki:

Halk ve hizmetçi ve ermiş kişi,
Her zaman teslim ederler ki,
Yeryüzü çocuklarının en yüce mutluluğu
Sadece insanın kendi kişiliği.

Batı Doğu Dîvanı

Mutluluğumuz ve zevkimiz açısından, öznel olanın nesnel olandan kıyaslanamayacak ölçüde daha özsel olduğu, açlığın bütün yemekleri güzel göstermesinden ve ihtiyarları da gençleri de aynı ölçüde etkilemesinden dâhilerin ve azizlerin yaşamına dek, her yerde kanıtlanır. Özellikle sağlık tüm öteki dışsal mülkler karşısında öylesine ağır basar ki, herhalde sağlıklı bir dilenci hasta bir kraldan daha mutludur. Eksiksiz bir sağlıktan ve kusursuz bir bedenden kaynaklanan sakin ve neşeli bir mizaç; duru, canlı, nüfuz edici ve doğru kavrayan bir zekâ; ılımlı, yumuşak bir istenç ve bunlara uygun olarak, iyi bir vicdan: bunlar, yerini hiçbir rütbenin ya da zenginliğin dolduramayacağı üstünlüklerdir. Çünkü bir kimse kendisi için neyse, yalnız başınayken ona eşlik eden ve başka birisinin ona veremeyeceği ve ondan alamayacağı şey neyse, açıkça bu, onun sahip olabileceği şeyden ya da başkalarının gözünde olabileceği şeyden daha önemlidir. İç dünyası zengin insan tamamen yalnızken, kendi düşünceleriyle ve hayalleriyle eşsiz bir eğlence bulur; öte yandan, ruhsuz biri sürekli dernekten derneğe, oyundan oyuna, yolculuktan yolculuğa ve şenlikten şenliğe koşsa bile, can sıkıntısından kurtulamaz. İyi, ılımlı, yumuşak bir karakter kısıtlı koşullarda hoşnut olabilir; öte yandan, hırslı, kıskanç ve kötü biri tüm zenginliğe karşın hoşnut değildir. Ama ancak, sürekli sıradı-

şı, zihinsel açıdan olağanüstü bir bireyselliğin tadına varan bir kimse için, genel olarak ulaşılmaya çalışılan hazlar bütünüyle gereksizdirler, hatta sadece rahatsızlık verici ve usandırıcıdırlar.

Bu yüzden Horatius der ki:

Fildişi, mermer, Etrüsk heykelcikleri, resimler,
Gümüş eşyalar ve urbalar, Gaetulya moruyla
boyanmış,
Çoğu mahrumdur bunlardan, ve kimileri de hiç
aramaz bunları.

Sokrates, satılmak için sergilenen lüks mallara bakarak, "Gereksinmediğim ne çok şey var" demişti.

Buna göre, yaşamımızın mutluluğu açısından en birincisi ve önemlisi ne olduğumuzdur, kişiliğimizdir – daha, kalıcı, her koşulda etkili olduğu için bile bu böyledir; ama ayrıca, öteki iki maddedeki mülkler gibi yazgıya bağlı değildir ve bizden koparılamaz. Salt göreli olan öteki ikisi karşısında, değerinin mutlak olduğu söylenebilir. Şimdi buradan, insanları dışarıdan tanımanın, söylendiğinden daha az mümkün olduğu sonucu çıkar. Burada sadece, her şeye gücü yeten zamanın hükmü geçer: Bedensel ve zihinsel üstünlükler yavaş yavaş zamana yenilirler, ancak ahlaki karaktere zaman bile dokunamaz. Bu bakımdan zamanın doğrudan doğruya çalmadığı sonraki iki maddenin mülklerinin, elbette birinci bölümün mülkleri karşısında bir öncelikleri vardır. İkinci bir öncelik de bu mülklerin nesnel olarak var olmalarında ve doğaları gereği ulaşılabilir olmalarında, herkesin, en azından bunlara sahip olma olanağının bulunmasında görülebilir; buna karşılık öznel olana bizim gücümüz yetmez, o tüm bir yaşam için değiştirilemez bir biçimde sabit olan *ilahi adaletin* alanına girer. Bu yüzden şu söylenenlerin acımasız bir geçerliliği vardır:

Güneşin gezegenleri selamlamaya durduğu,
Seni dünyaya ödünç veren gündeki gibi,
Varsın ve durmaksızın büyüdün o günden beri,
Dünyaya adım atarken uyduğun yasa gereği.
Böyle olmalısın, kaçamazsın kendinden,
Bunu söyledi kâhin kadınlar, peygamberler bunu söyledi;
Ne zaman parçalayabilir, ne de herhangi bir güç,
Yaşayarak kendini geliştiren, belirlenmiş biçimi.

Goethe

Bu bakımdan, bizim elimizde olan tek şey, verilmiş olan kişiliği olabildiğince yararlı bir biçimde kullanmamız, yani sadece ona uygun çabalara girişmemiz ve o kişiliğe tam uygun bir eğitim türünü almaya çalışmamızdır; ayrıca başka türlerden kaçınmamız, demek ki bu kişiliğe uygun konumu, uğraşıyı ve yaşam biçimini seçmemizdir.

Olağanüstü kas gücüyle donanmış, Herkül gibi bir insan, dış koşullar yüzünden oturarak yapması gereken bir işle, küçük zavallı bir zanaatla uğraşmak ya da kendisine çok yabancı başka türlü güçler gerektiren çalışmalar ve zihinsel işler yapmak zorunda kalırsa, bunun sonucunda kendisinde kusursuz olan kuvvetleri kullanamazsa, ömür boyu mutsuz hissedecektir kendini; ama zihinsel güçleri çok ağır basan ve bu güçleri gerektirmeyen çok kötü bir işi ya da fiziksel gücünün yetmediği bedensel bir işi yapmak uğruna, zihinsel güçlerini geliştiremeden, kullanamadan olduğu gibi bırakmak zorunda kalan biri daha da mutsuz olacaktır. Ancak burada, özellikle gençlikte, insanın kendisine, sahip olmadığı ölçüde güç biçmemesi için, tahmin tuzağından kaçınılmalıdır.

Birinci maddemizin öteki ikisi üzerinde kesin üstünlüğünden, sağlığını korumaya ve yeteneklerini geliştirmeye yönelik çalışmanın, zenginliği elde etmeye çalışmaktan daha bilgece olduğu sonucu çıkar; fakat durum zorunlu ve uygun

olanı elde etmenin ihmal edilmesi gerektiği biçiminde yanlış yorumlanmamalıdır. Ama asıl zenginlik yani büyük bolluk, bizim mutluluğumuza çok az katkıda bulunabilir; bu yüzden birçok zengin, asıl zihinsel donanıma, onları zihinsel uğraşa yetkin kılabilecek bilgilere ve dolayısıyla herhangi bir nesnel ilgiye sahip olmadıkları için kendilerini mutsuz hissederler. Çünkü zenginliğin gerçek ve doğal gereksinimlerin doyurulmasının ötesinde yapabileceğinin, bizim asıl huzurumuz üzerinde çok az bir etkisi vardır; huzurumuz daha çok, büyük bir mülke sahip olmanın neden olduğu sayısız ve kaçınılmaz sorun yüzünden bozulur. Yine de insanlar zenginlik elde etmek için zihinsel donanım elde etmek için, uğraştıklarından bin kat daha çok uğraşırlar; oysa insanın mutluluğu üzerinde *ne olduğunun, neye sahip olduğundan* kesinlikle daha çok katkısı vardır. Bu yüzden, bitmez tükenmez bir çalışma içinde, bir karınca gibi gayretle, sabahtan akşama kadar, zaten var olan zenginliğini daha da artırmaya çalışanları bile görürüz. O kişi, araçlar alanının dar ufkundan ötesini göremez: Zihni boştur, bu yüzden başka her şeye kapalıdır. En yüce hazlara, zihinsel olanlara ulaşamaz; bunların yerini geçici, duyusal, az zamana ama çok paraya mal olanla, kendine ara sıra izin verdiği şeyle doldurmaya çalışır boş yere. Yaşamının sonunda, şansı iyi gitmişse, bu çabasının bir sonucu olarak gerçekten de bir yığın parası olmuştur; bunu daha da artırmayı ya da harcayıp bitirmeyi, mirasçılarına bırakır. Ne kadar ciddi ve önemli bir çehreyle sürdürülmüş olsa bile, böyle bir yaşam da en az simgesi bir soytarı külahı olan kadar budalacadır.

Demek ki birinin *kendinde neye sahip olduğu*, yaşamının mutluluğu açısından en önemli olandır. Ama bu esasen çok az olduğu için, açlıkla savaşımın ötesine geçmiş bulunanlar da, henüz bu savaşımı verenler kadar kendilerini mutsuz hissederler. İç dünyalarının boş oluşu, bilinçlerinin yavanlığı, zihinlerinin yoksulluğu onları dostluklar kurma-

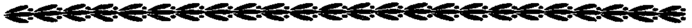
ya yöneltir, ama yine kendileri gibi olanlarla; çünkü *similis simili gaudet*.* O zaman hep birlikte oyalanıp eğlenmeye çalışılır ve bunu da öncelikle duyusal hazlarda, her türden zevkte ve sonunda sefahatte ararlar. Bu yüzden doğuştan zengin kimi aile çocuklarının, paylarına düşen büyük mirası, çoğun inanılmaz kısalıktaki bir sürede harcayıp tükettikleri uğursuz savurganlığın kaynağı, gerçekte, zihnin az önce betimlediğimiz yoksulluğundan ve boşluğundan fışkıran can sıkıntısından başka bir şey değildir. Böyle bir genç, dışsal olarak zengindi, ama içsel olarak yoksul bir biçimde dünyaya gelmişti ve dıştan gelen her şeyi almak isteyerek boş yere, içsel yoksulluğu dışsal zenginlikle ikame etmek istiyordu – tıpkı, genç kızların buğusuyla kuvvet kazanmaya çalışan yaşlı adamlar gibi. Sonunda içsel yoksulluk bir de dışsal yoksulluğa yol açmıştı.

İnsan yaşamının mülklerine ilişkin öteki iki maddenin önemini vurgulamam gerekmiyor. Çünkü mülkiyetin değeri günümüzde öylesine yaygın bir kabul görmektedir ki, tavsiye edilmesi gerekmez bile. Hatta üçüncü maddenin, ikincisi karşısında çok uçucu bir yapısı vardır; çünkü o sadece başkalarının görüşlerinde yer alır. Yine de saygınlık için, yani iyi bir isim için herkes çabalamak zorundadır; rütbe için yalnızca devlet hizmetindekiler, ün için ise yalnızca çok az kişi. Bu arada, saygınlık paha biçilmez bir mülk olarak görülür; ün ise insanın ulaşabileceği en pahalı şeydir, seçilmişlerin altın postudur: Buna karşılık, ancak budalalar rütbeyi mülk sahibi olmaya tercih ederler. Ayrıca ikinci ve üçüncü maddeler, Petronius'un *habes, habeberis*** sözü doğru olduğu ve tersine bir biçimde, başkalarının elverişli görüşleri, her biçimleriyle, çoğun mal sahibi olmaya yaradığı sürece, söylediğimiz gibi, karşılıklı etkileşim içindedirler.

---

* (Latince) Davul bile dengi dengine. – ç.n.

** (Latince) Malın kadar varsın. – ç.n.

İkinci Bölüm

Bir Kimsenin Ne Olduğu Üzerine

Bir kimsenin ne *olduğunun*, onun mutluluğuna, *sahip olduğu* ya da *temsil ettiği* şeyden daha çok katkıda bulunduğunu zaten genel olarak kabul etmiştik. Her zaman, bir kimsenin ne olduğu ve buna göre kendinde neye sahip olduğu önemlidir: Çünkü bireyselliği ona sürekli ve her yerde eşlik eder ve yaşadığı her şey rengini bireyselliğinden alır. Her şeyin içinde ve her şeyde öncelikle kendini tadar: Bu fiziksel hazlarda zaten böyledir; zihinsel hazlarda ise daha da geçerlidir. Bu yüzden, İngilizcedeki *to enjoy one's self** sözü çok isabetli bir anlatımdır; bu sözde, örneğin, *"He enjoys himself at Paris"* denilirken, "Paris'in keyfini sürüyor" denmez. "Paris'te kendi keyfine bakıyor" denilir. Ama bireysellik kötü bir nitelikteyse, tüm hazlar, safra bulaşmış bir damağın tattığı kaliteli şaraplar gibidirler. Bu yüzden, iyi günde de kötü günde de, ağır felaketler bir yana, insanın nasıl duyumsadığının, yani her bakımdan yatkınlığının türü ve derecesi karşısında yaşamında nelerle karşılaştığının ve başına neler geldiğinin pek önemi yoktur. Bir kimsenin kendi içinde ne olduğu ve

* Eğlenmek, keyfine bakmak. – ç.n.

kendinde neye sahip olduğu, kısacası onun kişiliği ve değeri, mutluluğunun ve esenliğinin biricik dolaysız nedenidir. Geri kalan her şey dolaylıdır; bu yüzden onların etkisi ortadan kaldırılabilir ama kişiliğin etkisi asla. Bundan dolayı, kişisel üstünlüklere yönelik kıskançlık, en özenli biçimde gizleneni olduğu gibi, en uzlaşmaz olanıdır da. Ayrıca, kalıcı ve dayanıklı olan sadece bilincin niteliğidir ve bireysellik sürekli kalıcı bir biçimde, az ya da çok, her an etki eder; buna karşılık, geri kalan her şey her zaman sadece ara sıra, fırsat buldukça, geçici olarak etki eder ve üstelik değişime ve dönüşüme uğrar; bu yüzden Aristoteles der ki: "Çünkü doğaya güvenilir, paraya değil" (*Eudemos'a Etik*, VII, 2). Üzerimize bütünüyle dışarıdan gelen bir mutsuzluğa, kendi neden olduğumuz bir mutsuzluktan daha soğukkanlı bir biçimde katlanmamızın nedeni budur: Çünkü yazgı değişebilir ama kendi niteliğimiz hiçbir zaman değişmez. Demek ki soylu bir karakter, yetenekli bir kafa, mutlu bir mizaç gibi, neşeli bir ruh ve gerekli nitelikleri taşıyan, bütünüyle sağlıklı bir beden gibi öznel mülkler, yani *mens sana in corpore sano** (Juvenalius. *Sat.*, X, 356) mutluluğumuz açısından en birinci, en önemli olanlardır; bu yüzden dışsal mülklere ve dışsal saygınlığa sahip olmaktan daha çok, bu içsel mülklerin geliştirilmesini ve korunmasını düşünmeliyiz.

Gelgelelim, bizi her şeyden daha çok dolaysızca mutlu eden, keyifli bir ruh halidir: Çünkü bu güzel özellik kendi kendini anında ödüllendirir. Bir kere neşeli olanın, her zaman neşeli olmak için bir nedeni vardır: Bu da, işte şimdi neşeli oluşudur. Diğer özelliklerinin yerini bu kadar iyi doldurabilen bir başka özellik yoktur; kendisinin yerine ise başka bir şey konulamaz. Biri genç, güzel, zengin ve saygın olsun; mutluluğu değerlendirilmek istendiğinde, keyfinin yerinde olup olmadığı sorulacaktır: Buna karşılık, keyfi yerindeyse,

* (Latince) Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur. – ç.n.

genç ya da yaşlı oluşu, dik ya da kambur duruşu, yoksul ya da zengin oluşu fark etmez; mutludur o kişi. İlk gençlik yıllarımda okuduğum eski bir kitapta, "Çok gülen mutludur, çok ağlayan mutsuzdur" yazıyordu – oldukça tek yanlı bir görüş, ama her ne kadar basmakalıp sözün dik âlâsı olsa da, basit doğruluğu yüzünden hiç unutamadım. Bu yüzden, neşeli ruh hali ne zaman gelirse gelsin, –ki asla yanlış gelmez– içeri girmesine izin vermeden önce, hoşnut olmak için her bakımdan bir nedenimizin bulunup bulunmadığını öğrenmek istediğimiz için ve önemli sorunlarımızda rahatsız edilmekten korktuğumuz için ciddi ciddi düşünmektense –ki bunlarla neyi düzelteceğimiz de çok belirsizdir– ona tüm kapıları açmak gerekir: Neşelilik doğrudan doğruya bir kazançtır. Yalnızca o, mutluluğun nakit parasıdır ve tüm ötekiler gibi sadece bir banka senedi değildir; çünkü yalnızca o, doğrudan doğruya şimdiki zamanda mutlu eder; bundan dolayı öz için en yüce mülktür, gerçekliği iki sonsuz zaman arasında bölünemez bir şimdiki zaman biçimindedir. Buna göre bu mülkün edinilmesini ve geliştirilmesini başka her çabanın önüne koymalıyız. Elbette, neşeli olmaya, zenginlik kadar az ve sağlıklı olmak kadar çok katkıda bulunan bir şeyin olmadığı bilinir: Aşağı, çalışan, özellikle de toprağı işleyen sınıflarda, keyifli ve hoşnut yüzler görülür; zenginlerde ve seçkinlerde ise suratlar asıktır. Buna göre, en üst derecede kusursuz sağlığı korumaya çaba göstermeliyiz ki bunun bir ürünü olarak, neşelilik çiçeği açsın. Bunun aracı da, bilindiği gibi, her türlü aşırılıktan ve sefahatten, her türlü şiddetli ve hoş olmayan duygu devinimlerinden ve büyük ya da kalıcı zihinsel zorlanmalardan kaçınmak, günde en az iki saat açık havada hızlı devinimde bulunmak, sık sık soğuk banyo yapmak ve benzeri sağlık kurallarıdır. Her gün, gereken devinimde bulunulmazsa, sağlıklı kalınamaz: Tüm yaşam süreçlerinin, uygun bir biçimde gerçekleşebilmeleri için, hem bütünün, hem de parçaların devinmeleri gerekir. Bu yüzden

Aristoteles haklı olarak, "Yaşam devinimde vardır" der. Yaşam devinimde vardır ve özü devinimdir. Organizmanın en içlerinde, durmak bilmez, hızlı bir devinim vardır: Kalp karmaşık ikili kasılma ve açılmalarıyla şiddetle ve yorulmaksızın çarpar, 28 atışıyla tüm kan kütlesini büyük ve küçük dolaşımda dolaştırır; akciğer hiç durmaksızın bir buhar pistonu gibi çalışır; bağırsaklar sürekli solucan gibi devinirler; tüm bezler sürekli emer ve salgı üretir; beyin bile her kalp atışında ve her soluk alınışında ikili bir devinim içindedir. Eğer burada, sayısız insanın tamamen oturmaya dayalı yaşam biçiminde olduğu gibi, dışsal devinim hemen hemen hiç yoksa, dış dinginlikle iç curcuna arasında apaçık ve zararlı bir dengesizlik ortaya çıkar. Çünkü sürekli iç devinimin, dış devinimle desteklenmesi gerekir: Ama bu orantısızlık, herhangi bir duygulanım sonucunda içimiz kıpır kıpır kaynadığı halde, dışarıya bunu sezdiremeyişimize benzeyecektir. Ağaçlar bile büyümek için bir rüzgârın yardımıyla devinmeye gereksinirler. Burada, en kısa bir biçimde Latince olarak dile getirilebilen bir kural geçerlidir: *Omnis motus, quo celerior, eo magis motus.** Aynı dışsal koşulların ya da olayların sağlıklı ve zinde günlerimizde üzerimizde bıraktıkları etkinin, hastalığın bizi huysuz ve ürkek kıldığı günlerdeki etkileriyle karşılaştırılması, mutluluğumuzun, keyifli bir ruh haline ve bu ruh halinin de sağlık durumuna ne denli bağlı olduğunu gösteriyor.

Olayların nesnel olarak ve gerçekte ne oldukları değil, bizim için, bizim kavrayışımız açısından ne olduklarıdır bizi mutlu ya da mutsuz kılan: Epiktetos da bunu söyler: "İnsanları huzursuz eden olaylar değil, olaylar hakkındaki görüşlerdir." Ama genel olarak mutluluğumuzun onda dokuzu, yalnızca sağlığa dayanır: Sağlık her şeyi bir haz kaynağına dönüştürür; buna karşılık, sağlık olmadan,

* Her devinim, ne denli hızlıysa o denli devinimdir. – ç.n.

hangi türden olursa olsun hiçbir dışsal mülkten haz alınamaz ve öznel mülkler, zihnin, duygu durumunun, mizacın özellikleri bile hastalıkla azalırlar ve iyice körelirler. Buna göre, her şeyden önce insanların birbirlerine karşılıklı olarak sağlık durumlarını sormaları ve birbirlerine esenlik dilemeleri nedensiz değildir: Çünkü gerçekten de bu, insan mutluluğunun geniş anlamda en önemli unsurudur. Ancak, buradan ister para kazanmak, yükselmek için, isterse çok bilgili olmak için, ün şan için, hele ki şehvet ve geçici zevkler için olsun, her ne için olursa olsun sağlığını feda etmenin, budalalıkların en büyüğü olduğu sonucu çıkar: Aslında her şeyi, sağlığın yanında ikinci plana itmelidir. Ama mutluluğumuz açısından böyle önem taşıyan keyifliliğimize sağlığın katkısı ne denli çok olursa olsun, yine de mutluluk tek başına sağlığa bağlı değildir: Çünkü tam bir sağlıklılık durumunda bile, melankolik bir mizaç ve başat bir kederli ruh hali var olabilir. Bunun en gizli nedeni, hiç kuşkusuz, organizmanın başlangıçsal ve bu yüzden değiştirilemez niteliğinde, çoğu durumda tedirgin olma duyarlılığı ile yeniden üretme gücü arasındaki az ya da çok ilişkide yatar. Duyarlılığın anormal bir biçimde ağır basması, ruh halinin eşitsizliğine, periyodik olarak, bir aşırı neşeliliğe, bir melankolinin ağır basmasına yol açar. Dehanın koşulu da sinirsel gücün, yani duyarlılığın aşırılığı olduğu içindir ki, Aristoteles tüm seçkin ve üstün insanların melankolik olduklarına çok doğru bir biçimde dikkat çekmiştir: "Felsefede, politikada, edebiyatta, ya da sanatlarda olağanüstü olan tüm insanlar, melankoliktirler" (*Probl.*, 30, I). Hiç kuşkusuz Cicero'nun sık sık alıntılanan, "Aristoteles, tüm dâhi insanların melankolik olduklarını söylüyor" (*Tusc.*, I, 33) sözünde göz önünde bulundurduğu, bu cümledir. Burada dikkate alınan, doğuştan gelen, büyük temel ruh hali farklılığını Shakespeare çok hoş bir biçimde betimlemiştir:

Doğa, kendi zamanında, tuhaf adamlar yarattı:
Kimileri sürekli gözlerinin önüne bakan
Ve gayda çalan birine papağanlar gibi gülen;
Ve kimileri ekşi suratlı,
Gülümseyip de göstermezler ki dişlerini,
Şakanın gülmeye değer olduğuna
Yemin bile etse bilge kişi.

Venedik Taciri, sahne 1

Platon'un *dyskolos** ve *eukolos*** deyimleriyle tanımladığı, tam da bu farktır. Bu fark, değişik insanlardaki, hoş olan ve olmayan izlenimleri algılamaya hazır olmadaki farklılıklara dayandırılabilir. Bu yüzden, bir insanı adeta ümitsizliğe düşüren bir durum karşısında başka birisi sadece gülebilir; üstelik hoş olmayan şeyleri algılamaya ne denli hazırsa, hoş izlenimlere de o denli az hazır olabilir ve tersi. Bir olayın eşit olasılıkla mutlu ya da mutsuz bir biçimde sonuçlanması durumunda, *dyskolos*, mutsuz sonuç karşısında öfkelencek ya da üzülecek, ama mutlu sonuca sevinmeyecektir; buna karşılık, *eukolos*, mutlu sonuç karşısında sevinecektir. *Dyskolos*'un tasarladığı on şeyden dokuzu gerçekleşirse, bu gerçekleşenlere sevinmez de, gerçekleşemeyen bir tanesine üzülür; bunun tersi olarak, *eukolos* gerçekleşmiş tek bir tasarısıyla avunmasını ve neşelenmesini bilir – ama her kötülüğün bir telafisi olduğu gibi, burada da *dyskolos*'lar yani en karanlık ve kaygılı karakterler, bir bütün olarak, neşeli ve tasasızlardan daha çok sayıda hayali ama daha az sayıda da gerçek kazayı ve acıyı yaşamak zorunda kalacaklardır; çünkü her şeye kara gözlüklerle bakan, sürekli en kötü olasılıktan korkan ve önlemlerini buna göre alan biri, her şeye pembe gözlüklerle ve iyimser bir gözle bakan biri gibi sık sık yanlış hesap yapmış olma-

---

* (Yunanca) Somurtkan. – ç.n.
** (Yunanca) Neşeli. – ç.n.

yacaktır. Ancak, sinir sisteminin ya da sindirim aygıtlarının hastalıklı bir heyecanı, doğuştan *dyskolos*'un ekmeğine yağ sürerse; o zaman bu kişi, sürekli hoşnutsuzluğun doğurduğu, yaşamdan bıkkınlığa ve bunun sonucunda da intihar eğiliminin ortaya çıktığı üst dereceye ulaşabilir. Böylece en küçük bir zorluğu bile bahane edebilir; rahatsızlığın en üst derecesinde, bahaneye gerek bile kalmaz, sadece kalıcı hoşnutsuzluğun sonucunda intihara karar verilir ve soğukkanlı düşünülerek, kesin kararlılıkla yerine getirilir; öyle ki, genellikle zaten denetim altına alınmış bulunan hasta, şimdi kendisine doğal görünen ve sevinçle kabul edeceği rahatlatıcı çareye, hiç tereddüt etmeden, iç çatışma yaşamadan ve vazgeçmeden başvurmak için fırsat kollar, ve gözlerden ırak kaldığı ilk anda, bu aracı kullanır. Esquirol bu durumun, bu akıl hastalığının ayrıntılı betimlemelerini verir. Ama yine de, koşullara göre, en sağlıklı ve hatta en neşeli insan bile, acıların ya da kaçınılmaz bir biçimde yaklaşan felaketin büyüklüğü ölüm korkusunu yendiğinde, intihar etmeye karar verebilir. Fark yalnızca intihar için yeterli nedenin değişik büyüklükte, somurtkan ruh halindeki bir kişinin nedeniyle ters orantı içinde oluşundadır. Somurtkan ruh hali ne denli büyük olursa, yeterli neden de o denli küçük olabilir ve sonunda sıfıra yaklaşabilir; buna karşılık, neşeli ruh hali ve onu destekleyen sağlıklı olma durumu ne denli büyükse, intihar nedeni de o denli daha büyük olmalıdır. Sonra intiharın iki aşırı ucu arasında, yani salt doğuştan gelen somurtkan ruh halinin hastalıklı bir biçimde artması sonucu intiharla, sağlıklı ve neşeli ruh halinin salt nesnel nedenlerle intiharı arasında sayısız olay basamağı vardır.

Sağlık kısmen güzellikle akrabadır. Her ne kadar bu öznel üstünlüğün aslında mutluluğumuza doğrudan doğruya değil, sadece dolaylı, başkalarını etkileme yoluyla bir katkısı olsa da güzellik yine de büyük önem taşır; erkekte de. Güzellik kalpleri bizim için önceden kazanan bir tavsiye mektubudur; bu konuda Homeros'un dizeleri özellikle uygundur:

Hor görmemek gerekir, tanrıların harika armağanlarını,
Sadece onların bağışladıklarını, kimsenin her istediği
zaman elde edemediğini.

En genel bir bakış, insan mutluluğunun iki düşmanını, acıyı ve can sıkıntısını gösterir. Ayrıca, birinden uzaklaştıkça diğerine yaklaştığımızı ve bunun tersinin de geçerli olduğunu; böylece, yaşamımızın bu ikisi arasında gerçekten daha güçlü ya da daha zayıf bir salınım oluşturduğunu anımsatmakta yarar var. Bunun nedeni, her ikisinin de birbirleriyle bir yandan dışsal ya da nesnel, bir yandan da içsel ya da öznel olmak üzere çifte bir karşıtlık oluşturmasıdır. Dışsal açıdan, yoksulluk ve yoksunluk acı verir; buna karşılık güvenlik ve bolluk, can sıkıntısı doğurur. Buna uygun olarak, düşük halk sınıfının yoksulluğa, yani acıya karşı sürekli bir savaşım içinde olduğunu görürüz; buna karşılık zenginler ve seçkinler dünyası, can sıkıntısına karşı sürekli, çoğun gerçekten umutsuz bir savaşım içindedir. Bunların içsel ya da öznel karşıtlıkları ise, tek tek insanlarda, birine karşı duyarlılığın, diğerine karşı duyarlılıkla ters orantı içinde oluşuna, bunun da insanın zihinsel gücünün ölçüsüyle belirlenmesine dayanır. Yani zihnin donukluğu istisnasız bir biçimde duyarlılığın donukluğuyla ve aşırı duyarlılık eksikliğiyle birlik içindedir; bu nitelik, insanı her türde ve büyüklükteki acı ve keder karşısında daha az duyarlı kılar. Öte yandan, sayısız çehreye damgasını vuran, kendini her şeye, dış dünyadaki en küçük bir olaya bile sürekli tetikte duran bir dikkatlilikte belli eden *içsel boşluk* tam da bu zihinsel donukluktan kaynaklanır, ki bu da can sıkıntısının gerçek kaynağıdır ve duyguyu ve zihni herhangi bir biçimde devinime sokabilmek için, sürekli dışsal uyarıya gerek duyar. Seçtiği dışsal uyarılar açısından da iğrenç değil midir? Kurdukları arkadaşlıkların ve konuşmaların türü gibi, kapıda durup bekleyenler ya da pencereden bakanlar da, insanların başvurdukları zaman öldürme

yöntemlerinin zavallılığını kanıtlar. Esas olarak, sohbet etme, oyalanma, eğlenme ve çoğu kimseyi savurganlığa ve sonunda sefalete götüren her türden lüks tutkusu da bu içsel boşluktan kaynaklanır. Hiçbir şey, bu sefaletten korunmak açısından zihnin iç zenginliğinden daha güvenli değildir: Çünkü bu zenginlik olağanüstülüğe ne denli yakınlaşırsa, can sıkıntısına o denli daha az yer kalır. Ama düşüncelerin yorulmak bilmez bir kıpırtı içinde oluşu, bu kıpırtının iç ve dış dünyanın çok çeşitli olaylarında sürekli yenilenen oyunu, aynı şeyin sürekli başka kombinasyonlarını yaratma gücü ve dürtüsü, gevşeme anları hesaba katılmazsa, olağanüstü kafayı can sıkıntısı alanından bütünüyle uzak tutarlar. Öte yandan artırılmış zekânın kökeninde dolaysız koşullara karşı yükselmiş bir duyarlılık ve daha şiddetli bir istenç, yani tutkululuk vardır: Bunların birleşmesiyle, tüm heyecanların çok daha büyük bir gücü uyanır ve zihinsel ve bedensel acılara karşı daha da artmış bir duyarlılık, hatta tüm engellerde ya da sadece rahatsızlıklarda bile daha büyük bir sabırsızlık doğar; tüm bunların yükselmesi, nahoş olanlar da dahil olmak üzere tüm tasarımların, düşlemin gücünden kaynaklanan canlılığına katkıda bulunur. Sözü edilen durum, en mankafa biriyle, en büyük dâhi arasındaki geniş alanda yer alan ara basamaklarda, çeşitli ölçülerde geçerlidir. Bu yüzden, herkes, nesnel olduğu gibi öznel olarak da, insan yaşamına acı veren kaynakların birisinden uzaklaştığı ölçüde bir diğerine yakınlaşır. Buna uygun olarak, kişinin doğal yatkınlığı, bu bakımdan nesnel olanı öznel olana olabildiğince uygun hale getirerek, yani daha büyük bir duyarlılık gösterdiği acı kaynağına karşı daha büyük bir önlem alarak onu yönlendirecektir. İç dünyası zengin bir insan, her şeyden önce acı çekmemeye, kendini ihmal etmemeye, dinginliğe ve kendi başına kalmaya yönelecektir, yani sakin, alçakgönüllü ama olabildiğince engellenmemiş bir yaşam arayacaktır ve buna göre, sözümona insanlarla kimi tanışıklıklardan sonra, kendi köşesine çe-

kilmişliği ve hatta, büyük bir kafaysa eğer, yalnızlığı seçecektir. Çünkü bir kimse kendinde ne çok şeye sahipse, dışarıdan o denli az şeye gereksinir ve ötekiler de o denli az onun olabilirler. Bu yüzden, zihnin kendinde olağanüstülüğü, toplumdan uzak durmasına yol açar. Toplumun niceliğinin yerini nitelik alırsa, o zaman büyük dünyanın içinde yaşamak için çaba göstermeye bile değer: Ama ne yazık ki yüz delinin arasından henüz bir akıllı bile çıkmıyor. Buna karşılık öteki aşırı uçtaki kimse, sıkıntıya düşer düşmez hemen ne pahasına olursa olsun oyalanmayı ve topluma karışmayı isteyecektir ve her şeyle kolaylıkla yetinecek, kendi kendisinden kaçtığı gibi kaçmayacaktır onlardan. Çünkü, herkesin kendine döndüğü yalnızlıkta, bir kimsenin *kendinde neye sahip olduğu* ortaya çıkar: İşte aptal adam, kendi zavallı bireyselliğinin sırtından atamayacağı yükü altında inim inim inliyor; öte yanda yüksek yetenekli kişi, en ıssız ortamı bile kendi düşünceleriyle şenliklendiriyor ve canlandırıyor. Bu yüzden Seneca'nın söylediği çok doğrudur: *Omnis stultitia laborat fastidio sui* (*Ep.* 9).* Jesus Sirach'ın sözü de buna benzer: "Delinin yaşamı, ölümden beterdir." Buna göre bütün olarak, herkesin, zihinsel yoksulluğu ve genel olarak bayağılığı ölçüsünde arkadaş canlısı olduğu anlaşılacaktır. Ne de olsa, insanın bu dünyada yalnızlık ya da bayağılıktan birisini seçmekten başka şansı yoktur. İnsanların içinde en arkadaş canlıları, entelektüel açıdan da kesinlikle geride olan zenciler olmalıdır. Fransız gazetelerinde, Kuzey Amerika'dan gelen haberlere göre (*le Commerce*, Ekim 19, 1837), siyahlar, özgürler ve köleler karışık olmak üzere, kendi kara küçük burunlu suratlarını sık sık görmeye tahammül edemedikleri için, en dar mekânlara büyük kalabalıklar halinde sıkışıyorlar.

Buna göre, beyin tüm organizmanın asalağı ya da emekli memuru gibi göründüğünden, her bir kişinin elde ettiği,

* (Latince) Aptallık kendi kendisinden bıkmaktan mustariptir. – ç.n.

ona kendi bilincini ve bireyselliğini özgürce tattıran boş zaman, tüm varoluşunun, uğrunda çalışmaya ve çaba göstermeye değer meyvesi ve ürünüdür. Peki boş zaman çoğu insana ne getirir? Onu dolduracak duygusal hazlar ya da budalalıklar bulunmadığı sürece, can sıkıntısı ve atalet. Boş zamanın nasıl bütünüyle değersiz olduğunu, onların bu zamanı nasıl geçirdikleri gösteriyor: Boş zaman, tam da Ariosto'nun* dediği gibi, cahillerin can sıkıntısıdır. Sıradan insanlar sadece zamanı *geçirmeyi* düşünürler; herhangi bir yeteneği olan kimse ise ondan *yararlanmayı* düşünür. Sınırlı kafaların, can sıkıntısına çok maruz kalıyor olmalarını nedeni, onların zihninin, istençlerinin konularının ortamı olmaktan daha fazla bir şey olmamasıdır. İmdi, eğer ortada ele alacak bir konu yoksa, istenç dinlenir ve zihin bayram eder; biri de öteki gibi kendi kendine etkinlikte bulunamadığı için, bunun sonucunda insanın tüm kuvvetleri müthiş bir durgunluk içine –can sıkıntısına– düşerler. Bunun üstesinden gelebilmek için, istencin önüne, onu uyandırmak ve böylelikle bu konuyu kavrayacak zihnin de etkinliğe geçmesini sağlamak için, küçük, salt geçici ve gelişigüzel kabul edilmiş konular sürülür. Bu konular gerçek ve doğal konular yanında, gümüş paranın yanındaki kâğıt para gibidirler; çünkü geçerlilikleri sadece keyfi olarak kabul edilmiştir: Bu tür konular, sözü edilen amaca yönelik olarak uydurulmuş, iskambil vb. oyunlardır. Bu oyunlar olmazsa, sınırlı insan çareyi eline ne geçirdiyse şıkırdatmakta ve tıngırdatmakta bulur. Sigara da seve seve düşüncelerin yerine koyacağı bir şeydir. Bu yüzden tüm ülkelerde, tüm toplumun baş uğraşısı iskambil oyunu olmuştur: Bu oyun topluluğun değerinin ölçütüdür ve tüm düşüncelerin iflasıdır. İnsanların birbirleriyle alışverişte bulunacakları düşünceleri olmadığı için, iskambil kâğıdı alıp verirler ve birbirlerinin parasını almaya çalışırlar. Ah, acınası insanoğ-

---

Ariosto: (1474-1533) İtalyan şair. – ç.n.

lu! Bu arada, haksızlık etmemek için, iskambil oyununu mazur göstermek amacıyla öne sürülebilecek olan, bu oyunun dünya ve iş yaşamına bir alıştırma olduğu, böylece rastlantı sonucu, değiştirilemez bir biçimde doğan koşullardan (kâğıtlar) akıllıca yararlanmanın, bu koşulda ne gerekiyorsa onu yapmanın öğrenildiği, sonra aynı amaçla, kötü geçen oyunda keyifli bir yüz ifadesi takınarak, kendine hâkim olmaya alışıldığı biçimindeki düşünceyi küçümsemek istemiyorum. Ama öte yandan, tam da bu yüzden, iskambil oyununun ahlak bozucu bir etkisi vardır. Bilindiği gibi bu oyunun püf noktası, her adımda, her yolla ve her kurnazlıkla, ötekinin elindekini kazanmaktır. Ama oyundaki böyle davranma alışkanlığı kök salar, pratik yaşama da uzanır ve insan yavaş yavaş ikili ilişkilerde de böyle davranmaya başlar ve yasal olarak izni olduğu anda, eline geçen her avantajı kullanma hakkı olduğunu düşünür. Burjuva yaşamında bunun örneklerine her gün rastlanmaktadır. Demek ki, söylenildiği gibi boş zaman, her bir kişinin varoluşunun çiçeği ya da meyvesi olduğundan, kişinin kendi varlığına sahip olmasını yalnızca boş zaman sağladığından, boş zamanda kendi içlerinde doğru bir şeyler bulanlara mutlu gözüyle bakmak gerekir; öte yandan boş zaman çoğunluğa, kendisiyle bir işe başlanamayacak, müthiş bir biçimde canı sıkılan, kendi kendine yük olan bir adamdan başka bir şey vermez. Bu yüzden seviniriz ki, "Ey kardeşler, cariyenin değil, fakat hür kadının çocuklarıyız" (*Galatyalılara Mektup*, 4, 31).

Ayrıca, nasıl ki en mutlu ülke az ya da çok ithalat yapması gerekmeyen ülke ise, iç zenginliği kendine yeten ve eğlenmek için dışarıdan az ya da çok bir şeye gereksinmeyen insan da en mutlu insandır; dışarıdan alınan pahalıya mal olur, bağımlılık yapar ve tehlike getirir, bıkkınlığa neden olur ve sonunda da, yerli toprağın ürünlerinin kötü bir ikamesidir. Ötekilerden, dışarıdan, hiçbir bakımdan çok şey beklenilmemelidir. Bir kimsenin, başkaları için ne olabileceğinin,

çok dar sınırları vardır: Sonunda herkes yine de yalnız başına kalır ve dahası, kimin yalnız olduğu da ayrıca tartışmalıdır; burada da, Goethe'nin genel olarak söylediği gibi (*Dicht. und Wahr.*, cilt 3, s. 474), her olayda, herkesin sonunda kendi sınırlarına çekileceği doğrudur; tıpkı Oliver Goldsmith'in söylediği gibi:

Her yerde sadece kendimize emanet olduğumuzdan
Mutluluğumuzu da kendimiz yapar ya da buluruz.

The Traveller, v. 431

Bu yüzden herkes kendisi en iyi olmalı ve en çoğunu kendisi yapmalıdır. Bu durum ne denli çok söz konusu olursa, kendi hazlarının kaynağını o denli çok kendi içinde bulacak, o denli mutlu olacaktır. Aristoteles, büyük bir haklılıkla, "Mutluluk kendi kendine yetenlerindir" (*Eudemos'a Etik*, VII, 2) diyor. Çünkü mutluluğun ve hazzın tüm dış kaynakları, doğaları gereği son derece güvenilmez, nahoş ve geçicidirler ve rastlantıya bağlıdırlar, bu yüzden, en elverişli koşullarda bile kolayca kuruyabilirler; sürekli el altında bulunamadıkları sürece bu kaçınılmazdır. Yaşlılıkta, hepsi zorunlu olarak kururlar: Çünkü yaşlılıkta şaka, yolculuk zevki, at sevgisi ve toplum için yararlılık bizi terk eder; hatta dostlarımızı ve akrabalarımızı da ölüm bizden ayırır. İşte o zaman, insanın *kendinde neye sahip olduğu*, her zamankinden çok daha fazla önem kazanır. Çünkü, en uzun süre dayanan bu olacaktır. Ama yaşamın her çağında da, insanın kendinde sahip olduğu şey, mutluluğun sahici ve biricik kalıcı kaynağıdır ve öyle de kalır. Dünyanın hiçbir yerinde alınacak çok şey yoktur: Acı ve yoksunluk dünyayı doldururlar ve onlar geçip gittiğinde de dört bir yanda can sıkıntısı beklemektedir. Üstelik esas olarak, kötülüktür dünyada egemen olan ve budalalık da büyük söz sahibidir. Yazgı acımasızdır ve insanlar zavallıdır. Bu yapıdaki bir dünyada, kendinde çok şeye sahip

olan birisi, aralık ayının karlı buzlu bir gecesindeki aydınlık, sıcak, neşeli bir Noel sofrasına benzer. Buna göre, seçkin, zengin bir bireyselliğe sahip olmak ve özellikle zihinselliği yüksek olmak, hiç kuşkusuz ki dünyadaki en büyük yazgıdır; bu yazgı en parlak yazgılardan çok değişik olsa bile, durum aynıdır. Bu yüzden, İsveç'in henüz on dokuz yaşındaki kraliçesi Christine'in, hakkında sadece bir makale ve sözlü anlatımlar aracılığıyla bilgi sahibi olduğu, o sıralar, yirmi yıldan beri büyük bir yalnızlık içinde Hollanda'da yaşayan Descartes hakkında söylediği söz çok bilgeceydi: "Bay Descartes, tüm insanların içinde en mutlusu, ve içinde bulunduğu durum bence kıskanmaya değer görünüyor" (*Vie de Descartes par Baillet*, cilt VIII, bölüm 10). Ancak, Descartes'ın durumunda da olduğu gibi, dış koşullar, insanın kendi kendisine de sahip olabilmesini ve kendi kendisiyle mutlu olabilmesini elverişli kılmalıdırlar; bu yüzden Koheleth der ki (7,12): "Bilgelik, bir mirasla birlikte iyidir, ve insanın güneşin altında sevinç duymasına yardımcı olur." Doğanın ve yazgının inayetiyle, bu yazgı her kimin payına düşmüşse, o kişi mutluluğun iç kaynağının sürekli elinin altında olmasına dikkat edecektir; bunun koşulları da bağımsızlık ve boş zamandır. Bu kişi bu koşulları ılımlılık ve tutumlulukla elde etmeyi tercih edecektir; ötekiler gibi, hazların dış kaynaklarına bağlı olmadığından, bunları daha çok elde edecektir. Bu yüzden, dünyanın makamı, parası, lütufları ve alkışı onu, insanların alçak niyetlerine ya da kötü beğenilerine boyun eğmek üzere, kendi kendisinden vazgeçmesi için kandıramayacaktır. Bu kişi, gerekirse, Horatius'un *Maecenas'a Mektup*'unda (*Lib.*, I, ep. 7) yaptığı gibi yapacaktır. Dışarıdan bir şeyler kazanabilmek için içeriden bir şeyler yitirmek, yani şan şöhret, mevki, şatafat, ün, san kazanmak için huzurunu, boş zamanını ve bağımsızlığını bütünüyle ya da önemli ölçüde feda etmek büyük bir budalalıktır. Ama Goethe bunu yaptı. Benim deham ise, beni kararlılık içinde öteki yana çekti.

Burada irdelenen, insanın mutluluğunun asıl kaynağının kendi içinden fışkırdığı gerçeği, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inde (I, 7 ve VII, 13, 14) her türlü hazzın, herhangi bir etkinliği, yani herhangi bir kuvvetin uygulanmasını gerektirdiği ve böyle bir kuvvet olmadan var olmayacağına ilişkin çok doğru anımsatmasıyla da kanıtlanmaktadır. Stobaeos da bir insanın mutluluğunun, belli başlı yeteneklerini hiçbir engelle karşılaşmadan uygulamasında yattığına ilişkin bu Aristotelesçi öğretiyi, peripatetik etiği serimlemesinde yeniden veriyor: (*Ecl. Eth.*, II, bölüm 7, s. 268-278): "Mutluluk, arzu edilen sonuca ulaşan, erdemli etkinliktir." Stobaeos, genel olarak, daha kısa anlatımlarla, erdemin (ἀρετή) virtüözlük olduğu açıklamasıyla da aynı şeyi söyler.* İmdi, doğanın insanı donattığı kuvvetlerin, başlangıçtaki amacı, onu dört bir yandan tehdit eden açlığa karşı savaşmaktır. Ama bu savaş bir kez kazanıldığında, insanın kullanılmayan kuvvetleri ona yük olurlar; bu yüzden şimdi onlarla *oynaması*, yani onları amaçsızca kullanması gerekir: Yoksa, insanın acı çekmesinin öteki kaynağının, can sıkıntısının eline düşer. Bu yüzden, can sıkıntısından özellikle büyükler ve zenginler acı çekmişlerdir; Lucretius bu kişilerin sıkıntısını öyle bir betimlemiştir ki, tanımlanan kişileri zamanımızda bile her büyük şehirde, her gün her fırsatta bulabiliyoruz:

Bakıyorsun, zenginin biri bunalmış
Konağında oturmaktan, çıkmış; gelgelelim
Hemen dönüyor geri, dışarıda da sıkılıyor çünkü.
Yazlığa gitmeye kalkıyor bu kez.

Atları öylesine kırbaçlıyor ki:
Ama daha adımını atar atmaz eşikten,

---

* Arete (ἀρετη): Erdem, kazanılmış erdem, beceri, kapasite. Virtüözite: Arete'nin sürekli uygulanarak, mükemmelleştirilmesi. – ç.n.

Başlıyor esnemeye, uykuya sığınarak,
Unutmayı deniyor ya da kente dönüyor geri.

III, 1073*

Herhalde, bu beyler gençliklerinde kas güçlerini ve ikna güçlerini kullanıyorlardı. Ama daha sonra yalnızca zihinsel güçler kaldı: Eğer onlarda bu güçler yoksa ya da eğitilmemişlerse ve bu güçlerin etkinliği için toplanan malzemeler eksikse, o zaman durumları çok perişandır. Biricik tükenmez kuvvet istenç olduğu için; istenç tutkuların heyecanıyla, örneğin talih oyunlarıyla, gerçekten düzey düşürücü bu günahla uyarılır. Ama genel olarak, bir uğraşısı olmayan her birey, onda baskın çıkan kuvvetlerin türüne göre, oyalanmak için kendine bir oyun seçecektir: Bowling ya da satranç, av ya da resim, at yarışı ya da müzik, iskambil oyunu ya da şiir sanatı, armalar bilgisi ya da felsefe vb. Hatta bu konuyu tüm insani kuvvet dışavurumlarının kökenine, yani bundan sonra amaçsız oyunlar içinde inceleyeceğimiz *üç fizyolojik temel kuvvete* inerek, yöntemli bir biçimde inceleyebiliriz; bu kuvvetler, her insanda bir ya da öteki kuvvetin baskın çıkmasına göre, kendisine uygun bir biçimde seçeceği olası üç tür hazzın kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Birinci türe girenler *yeniden üretme kuvvetinin* hazlarıdırlar: Yemekten, içmekten, sindirmekten, dinlenmekten ve uyumaktan alınan hazlardır. Hatta bu hazlar, tüm bir halkın ulusal zevkleri olarak, öteki halklar tarafından övülürler. İkincisi *heyecanlanabilme* hazlarıdır: Doğada gezintiye çıkmaktan, sıçramaktan, güreş tutmaktan, dans etmekten, eskrim yapmaktan, ata binmekten, her türden atletik oyunlardan olduğu gibi, ava çıkmaktan ve hatta kavga etmekten ve savaşmaktan da alınan hazlardır. Üçüncüsü ise *duyarlılık* hazlarıdır: Seyretmekten, düşünmekten, du-

---

* Lucretius, *Evrenin Yapısı*, çev. Tomris Uyar - Turgut Uyar, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 125. – ç.n.

yumsamaktan, edebiyat, resim ve müzikle ilgilenmekten, öğrenmekten, okumaktan, buluş yapmaktan, felsefe ile uğraşmaktan vb. alınan hazlardır. Bu üç türün her birinin değeri, derecesi ve süresi hakkında, okurun kendisine bıraktığımız, çeşitli düşünceler öne sürülebilir. Ama, bizim her bakımdan kendi kuvvetlerimizin kullanılmasına bağlı olan hazzın ve böylelikle, bu hazzın sürekli yeniden ortaya çıkmasına dayanan mutluluğumuzun, onu belirleyen kuvvetin türü ne denli soyluysa, o denli büyük olacağını herkes anlayacaktır. Bu bakımdan, kesin bir biçimde ağır basmasıyla, insanı öteki hayvan türlerinden ayıran duyarlılığın, hayvanlarda aynı ölçüde ve hatta daha yüksek derecede bulunan öteki iki fizyolojik temel kuvvet karşısındaki önceliğini de yine kimse yadsımayacaktır. Bilme kuvvetlerimiz, duyarlılığa dahildirler: Bu yüzden, duyarlılığın ağır basması, *bilgide* var olan ve *zihinsel* denilen hazları almaya yetkin kılar ve bu ağır basma ne denli kesinse, bu hazlar da o denli büyük olur.* Normal, sıradan bir insan, bir nesneyi ancak ona karşı şiddetli bir ilgiyle, istencini uyararak, yani o nesneye yönelik kişisel bir ilgi duyarak elde edebilir. Ama istencin her kalıcı uyarılması, en azından karışık türdendir, yani acıyla bağlantılıdır. İstencin kasıt-

---

* Doğa kendini sürekli olarak, en önce inorganik dünyanın mekanik ve kimyasal etkimelerinden bitkisel dünyaya ve bunun donuk öz hazzına, oradan da *zekânın* ve bilincin belirdiği ve şimdi zayıf başlangıçlardan adım adım hep daha yükseğe çıktığı, kendini *insana* dek yükselttiği hayvanlar âlemine dek yükseltir; insan zekâsında doğa doruk noktasına ve üretiminin hedefine ulaşmıştır, yani ortaya koyabileceği en kusursuz ve en zor şeyi sunmuştur. Ama zekâ, insan türünün içinde de çok sayıda belirgin basamaklar oluşturur ve en üstteki, asıl yüksek zekâya nadiren ulaşır. Demek ki bu zekâ, en dar ve en kesin anlamda, doğanın en zor ve en yüksek ürünüdür; böylelikle, dünyanın ortaya koyabileceği en nadir ve en değerli şeydir. Böyle bir zekâda en duru bilinç ortaya çıkar ve buna uygun olarak dünyayı başka herhangi bir yerde olduğundan daha anlaşılır, daha tam bir biçimde serimler. Böyle bir bilinçle donatılmış kişi yeryüzündeki en soylu ve en kıymetli şeye ve böylelikle öteki tüm kaynakların, onun yanında kısıtlı kaldıkları bir hazlar kaynağına sahiptir. Böylece o kişi artık,

lı bir biçimde ve üstelik sadece anlık ve hafif, kalıcı ve ciddi olmayan acılara neden olabilecek küçük ilgiler aracılığıyla uyarılmasının bir yöntemi, istisnasız tüm bölgelerin "sosyete"sinin uğraşısı olan iskambil oyunudur.* Buna karşılık, zihinsel güçleri ağır basan bir insan, yalın *bilgi* yolunda, *istencin* hiçbir biçimde karışmadığı en canlı ilgiyi göstermeye yetkindir, hatta muhtaçtır. Ama sonra bu katılım onu hemen, acının yabancı olduğu bir bölgeye, adeta rahat yaşayan tanrıların atmosferine götürür. Buna göre, geri kalanların yaşa-

---

sahip olduğu şeyin keyfini rahatsız edilmeden çıkarabilmek ve elmasını tıraşlayabilmek için boş zamandan başka, dışarıdan bir şeye gereksinim duymaz. Çünkü tüm öteki, yani entelektüel olmayan hazlar düşük türdendirler: Hepsi de istenç devinimleriyle yani arzularla, umutlarla, korkularla ve neye yönelik olursa olsun, ulaşmayla sonuçlanırlar; bu da asla acı çekmeden gerçekleşemez. Üstelik ulaşmayla birlikte, esas olarak az ya da çok bir hayal kırıklığı doğar; oysa entelektüel hazlardan, doğruluk giderek daha da durulaşır. Zekâ ülkesinde acı hüküm sürmez, her şey bilgidir. Ama bir kimse tüm entelektüel hazlara, ancak kendi zekâsının aracılığıyla, yani onun ölçüsünde ulaşabilir. Çünkü *tout l'esprit, qui est monde, est inutile à celui qui n'en a point* (Aklı olmayana, dünyanın tüm aklının bir yararı dokunmaz – ç.n.). Bu avantaja eşlik eden gerçek bir dezavantaj ise, doğada zekânın derecesiyle birlikte acı çekme yeteneğinin de artması, yani en yüksek aşamasına ancak burada ulaşmasıdır.

Kabalık esas olarak, bilinçte istemenin bilmeye bütünüyle ağır basmasında ve böylelikle bilmenin kesinlikle sadece istencin hizmetinde ortaya çıktığı dereceye çıkmasında, sonunda istencin bu hizmeti istememesinde, yani ne büyük ne de küçük hiçbir güdünün bulunmamasında, bilmenin bütünüyle sona ermesinde ve bunun sonucunda tam bir düşünce boşluğunun ortaya çıkmasındadır. Ancak, bilgisiz isteme en kötü şeydir; her kalasta bu vardır ve en azından düştüğünde bunu gösterir. Bu yüzden bu durum, kabalığı oluşturur. Aynı kişide sadece duyu organları ve onların verilerinin kavranması için gereken en alt düzeyde zekâ etkinliği bulunur, bunun sonucunda kaba insan tüm izlenimlere sürekli açıktır, yani etrafında olup biten her şeyi, saniyesi saniyesine algılar, öyle ki en ufak bir ses ve çok küçük bir durum bile onun dikkatini hemen çeker, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi. Tüm bu durum, o kişinin yüzünde ve tüm dış görünüşünde görülebilir – sonra buradan kaba dış görünüm ortaya çıkar ki, bu dış görünüm, çoğu zaman olduğu gibi bilinci tek başına dolduran ilginç, düşük, egoist ve genel olarak kötü bir istenç olduğunda, etkisi daha da ilginçtir.

mı sersemlik içinde geçer, akılları fikirleri bütünüyle kişisel esenliğin küçük ilgilerine ve böylelikle her türden pisliğe yöneliktir; bu yüzden bu amaca yönelik çalışma durduğunda ve kendi kendileriyle baş başa kaldıklarında, dayanılmaz bir can sıkıntısına kapılırlar, ancak tutkunun yabanıl ateşi, durmuş kütlesine bir nebze devinim verebilir; buna karşılık, ağırlıklı olarak zihinsel güçlerle donatılmış bir insan, düşünce dünyası zengin, kesinlikle canlı ve önemli bir varlıktır: Onu, kendini onlara verebildiği kadarıyla değerli ve ilginç nesneler ilgilendirir ve kendi içinde de en soylu hazların kaynağını barındırır. Doğanın ürünleri ve insanların çabalarının seyredilmesi, sonra da tüm zamanların ve ülkelerin üstün yeteneklilerinin çok çeşitli başarıları, ona dıştan bir heyecan verirler, aslında bunların tadına yalnızca o varabilir, çünkü bunları yalnızca o tam olarak anlayabilir ve duyumsayabilir. Buna göre, böyle birisi için onlar gerçekten yaşamışlardır; aslında ona hitap etmişlerdir, ötekiler ise yalnızca rastlantısal dinleyiciler olarak birini ya da öbürünü yarım yamalak kavrayabilirler. Gerçi böyle birinin tüm bunların ötesinde, fazladan bir gereksinimi vardır; bu da öğrenme, inceleme, derin düşünme, alıştırma ve son olarak da kendisiyle baş başa kalabilme gereksinimidir; çünkü Voltaire'in doğru bir biçimde dikkati çektiği gibi, *gerçek gereksinimler olmadan gerçek hazlar alınamaz*, bu yüzden bu gereksinim, doğa ve sanat güzellikleriyle, her türden zihin ürünleri olarak ötekilere kapalı duran hazların ona açık olmalarının da koşuludur. Bunlar öteki kişilerin etrafında yığınla bulunsalar bile, onların gözünde ancak kurtizanların (entelektüel fahişelerin) bir yaşlı için taşıdığı anlam kadar bir anlam taşırlar. Bunun sonucunda böyle seçkin bir insan, kişisel yaşamının yanı sıra ikinci, entelektüel bir yaşam da sürer ve yavaş yavaş bu ikinci yaşam onun asıl amacı haline gelir ve birincisini salt bir amaç olarak görmeye başlar: Ötekiler için ise bu dışsal, boş ve kederli yaşam amaç olarak görülmek zorundadır. Bu yüzden seçkin kişi, söz

konusu entelektüel yaşamla uğraşmayı tercih edecektir; ve giderek artan kavrayışının ve bilgisinin sonucu olarak, tıpkı oluşmakta olan bir sanat yapıtı gibi, bir bağlama, kalıcı bir yükselmeye, giderek kusursuzlaşan bir bütünlüğe ve olgunlaşmaya ulaşacaktır; buna karşılık ötekilerin salt pratik, salt kişisel refaha yönelik, derinlikte değil sürekli uzunlukta gelişmeye yetkin yaşamı, hazin bir biçimde akıp dökülür, ama söylediğimiz gibi, yine de onların öz amacı olarak kalmak zorundadır; seçkin kişi için ise sadece bir araçtır.

Aslında bizim pratik, gerçek yaşamımız, tutkular tarafından yönlendirilmediği sürece can sıkıcı ve yavandır; onu tutkular yönlendirdiğinde ise, çok geçmeden acı vermeye başlar: Bu yüzden yalnızca, istençlerinin hizmeti için gereken ölçünün üstünde herhangi bir zekâ fazlalığına sahip olanlar mutludurlar. Çünkü böylelikle, gerçek yaşamlarının yanı sıra, kendilerini sürekli olarak ve acısız ama yine de canlı bir biçimde meşgul eden ve eğlendiren, entelektüel bir yaşam da sürdürürler. Salt bir boş zaman, yani istencin hizmetinde uğraşıda bulunmayan zekâ, bunun için yeterli değildir; gerçek bir kuvvet fazlalığı gereklidir: Çünkü ancak bu fazlalık, istencin hizmetinde olmayan, salt zihinsel bir uğraşıyı sürdürebilir: "Zihinsel bir uğraşı içermeyen boş zaman ölümdür ve diri diri gömülmektir" (Seneca. *Ep.*, 82). Ama bu fazlalığın küçük ya da büyük oluşuna göre, gerçek yaşamla, öncü entelektüel yaşam arasında, salt böcek, kuş, mineral, madeni para biriktirmekten ve betimlemekten, şiir sanatının ve felsefenin en yüksek başarımlarına dek uzanan sayısız basamak vardır. Böyle bir entelektüel yaşam, salt can sıkıntısına karşı değil, onun yıkıcı sonuçlarına karşı da korur. Yani kötü topluma ve insanın mutluluğunu bütünüyle gerçek dünyada aradığı zaman içine düştüğü çok sayıda tehlikeye, musibete, yitime ve savurganlığa karşı bir koruma duvarı oluşturur. Örneğin felsefem bana asla bir şeyler getirmedi, ama çok şeyi benden uzak tuttu.

Buna karşılık normal insan, yaşamından haz alması bakımından, kendi dışındaki şeylere, mala mülke, mevkiye, kadınlara ve çocuklara, arkadaşlara topluma vb. muhtaçtır; yaşamının mutluluğu bunlara dayanır: Bu yüzden, onları yitirdiğinde ya da onların kendisini aldattığını düşündüğünde yıkılır. Bu ilişkiyi anlatabilmek için, ağırlık merkezinin kendi dışında olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu yüzden sürekli değişen istekleri ve kaygıları vardır: Olanakları izin verdiğince, kâh çiftlikler, kâh atlar satın alır; kâh şölenler verir, kâh yolculuklara çıkar, ama genel olarak her türlü nesnede bir tür dışsal yetinme aradığı için, büyük bir lüks içinde yaşar; tıpkı zayıf düşmüş bir kimsenin, asıl kaynağı kendi yaşama enerjisi olan sağlığına ve gücüne, et suyu içerek ve eczanelerden aldığı haplarla ulaşmayı umması gibi. Hemen öteki aşırı uca geçmemek için, onun yanına, zihinsel güçleri olağanüstü olmayan ama olağan sınırlı ölçünün üzerinde yer alan bir adam düşünelim; bu adamın herhangi bir güzel sanatla, amatör olarak ilgilendiğini ya da botanik, mineraloji, fizik, astronomi, tarih vb. gibi gerçek bir bilimle uğraştığını ve dışsal kaynaklar kuruduğunda ya da onu artık doyurmaz olduğunda, hemen hazzın büyük bir bölümünü bunlardan aldığını, bunlarda dinlendiğini görürüz. Bu yüzden, ağırlık noktasının kısmen *kendi içinde* yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak, sanatla salt amatör bir biçimde ilgilenmek, henüz yaratıcı yeteneğin çok uzağında kaldığı için ve salt gerçek bilimler, olayların ilişkileri açısından birbirlerine bağlı oldukları için, bu insan tüm olaylara nüfuz edemez, tüm özünü iliklerine kadar onlarla dolduramaz ve bu yüzden, tüm varoluşunu, öteki şeylere yönelik tüm ilgisini yitirecek ölçüde bunlarla dokuyamaz. Bunu ancak, dâhi adıyla tanımlanagelen en yüksek zihinsel olağanüstülükteki kişiler yapabilir; çünkü ancak olağanüstü bir zihniyet, şeylerin özünü ve varoluşunu bütünüyle ve mutlak bir biçimde konu edinir; bundan sonra, bi-

reysel yönelimine göre sanat, şiir ya da felsefe yoluyla, aynı şeyi derin bir biçimde yorumlamaya girişir. Bu yüzden, ancak bu türden bir insan için, kendi kendisiyle, kendi düşünceleriyle ve yapıtlarıyla rahatsız edilmeden ilgilenmek, acil bir gereksinimdir; yalnızlık hoşnutluk verir, kendisiyle baş başa kalabilmek en değerli mülktür, geri kalan her şey gereksizdir, eğer varsalar da çoğun sadece bir yük oluştururlar. Buna göre, yalnızca böyle bir insanın ağırlık noktasının *bütünüyle kendi içinde* olduğunu söyleyebiliriz. Buradan, diğer bazıları buna yetkin oldukları halde, bu türdeki son derece ender bulunan insanların, ne kadar iyi bir karaktere sahip olsalar da, arkadaşlara, aileye ve topluluğa yönelik, içten ve sınırsız bir ilgi duymadıkları anlaşılabilir: Çünkü yalnızca kendi kendilerine sahip olduklarından, önünde sonunda kendilerini her şey hakkında avutabilirler. Demek ki onlarda fazladan bir yalıtıcı unsur vardır, ötekiler onlara aslında hiçbir zaman bütünüyle yetmediğinden, çünkü ötekilerin tam olarak kendileri gibi olmadığını gördüklerinden, bu unsur daha da etkili olur; heterojen olanı her bakımdan ve herkeste sürekli bir biçimde duyumsadıklarından, yavaş yavaş, insanlar arasında, başka türden bir varlık olarak dolaşmaya ve düşüncelerinde insanlar hakkında birinci değil üçüncü çoğul şahıs zamirini kullanmaya alışırlar.

Bu bakımdan, doğanın entelektüel açıdan oldukça zengin bir biçimde donattığı bir kimse, en mutlu kişidir; elbette öznel olan bize, hangi türden olursa olsun üzerimizde ancak dolaylı bir etkisi bulunan, yani yalnızca ikincil konumdaki nesnel olandan daha yakındır. Şu güzel dizeler de bunu kanıtlıyorlar:

Gerçek zenginlik sadece ruhun içsel zenginliğidir,
Geri kalan ne varsa, kazançtan çok bela getirir.

Lucian, Anthol., I, 67

Böyle içsel zenginliğe sahip birisi artık dışarıdan, olumsuz bir armağandan, yani kendi zihinsel yeteneklerini eğitebilmek ve kendi içsel zenginliğinin tadını çıkarabilmek için özgür boş zamandan, demek ki aslında tüm yaşamı boyunca her gün ve her saat bütünüyle kendi başına olabilme izninden başka bir şeye gereksinmez. Bir kimsenin yazgısında zihninin izini tüm insan soyuna bırakmak varsa, o zaman onun için yalnızca tek bir mutluluk ya da mutsuzluk, yani yeteneklerini eksiksiz bir biçimde eğitebilmek ve yapıtlarını tamamlayabilmek ya da bunları yapmaktan alıkoyulmak söz konusudur. Onun gözünde başka her şey önemsizdir. Bundan dolayı, tüm zamanların büyük kafalarının, kendisiyle baş başa kalmaya en büyük değeri verdiklerini görüyoruz. Çünkü böyle biri, kendisiyle baş başa kalmaya, kendi kendisine verdiği değeri verir. "Mutluluk, kendi kendinle baş başa kalmakta görünüyor" diyor Aristoteles (*Nikomakhos'a Etik*, X, 7) ve Diogenes Laertius, "Sokrates, kendisiyle baş başa kalmayı, en güzel mülkiyet olarak övüyordu" diye bildiriyor. Aristoteles'in, felsefi yaşamı en mutlu yaşam olarak açıklaması da (*Nikomakhos'a Etik*, X, 7, 8, 9) buna uygun düşmektedir. Dahası, Aristoteles'in *Politika*'da söylediği de (IV, II) bu konuya ilişkindir: "Mutlu yaşam, kişinin yeteneklerini engellenmeden işleyebildiği yaşamdır." Bu söz, Goethe'nin *Wilhelm Meister*'deki şu sözüyle uyum içindedir: "Bir yetenekle, bir yetenek için doğan bir kimse, bu yetenekte kendisinin en güzel varoluşunu bulur." Ama, kendi kendisiyle baş başa kalabilmek, insanın olağan yazgısına da, olağan doğasına da yabancıdır: Çünkü insanın doğal yazgısı, zamanını kendisinin ve ailesinin varoluşu için zorunlu olanları sağlamakla geçirmesidir. İnsan, açlığın oğludur, özgür bir tin değildir. Buna uygun olarak, sıradan insan için boş zaman, çok geçmeden, bu zamanı her türlü yapmacık ve uydurma amaçla, oyunla, zaman öldürmeyle ve her türden oyuncak atla dolduramazsa bir yük haline gelir, hatta bir eziyete dönüşür;

aynı nedenle onu tehlikeye de sokar, çünkü haklı olarak denilmiştir ki: *Difficilis in otio quies.** Öte yandan, normal ölçünün çok ötesindeki bir zekâ da anormaldir, yani doğal değildir. Ama bir kez varsa, bununla donatılmış olanın mutluluğu açısından, tam da ötekilere yük olan, adeta yıkım getiren boş zamana gereksinim duyar; çünkü boş zaman olmadan, boyunduruğa vurulmuş bir Pegasus gibi duracak ve böylelikle mutsuz olacaktır. Ama bu iki doğadışılık, yani dışsal ve içsel bakımdan doğal olmayış bir araya gelirse, bu büyük bir şanstır; çünkü böyle kayırılan kişi çok yüksek türden bir yaşam sürecektir; yani insanın acı çekmesinin iki karşıt kutbundan, açlıktan ve can sıkıntısından ya da varoluş için özenli bir uğraş vermekten ve boş zamana (yani kendisiyle baş başa kalmaya) katlanamamaktan uzak birinin yaşamını sürecektir; çünkü insan bu iki kötülükten, ancak onlar birbirlerini karşılıklı olarak nötrleştirip ortadan kaldırırlarsa kurtulabilir.

Tüm bunlara karşılık, büyük zihinsel yeteneklerin, sinirlerin aşırı çalışması sonucunda her türden acıya karşı son derece büyük bir duyarlılığa neden olduklarını göz önünde bulundurmak gerekir; ayrıca, onlara neden olan tutkulu mizacın ve aynı zamanda onların ayrılamaz bir parçası olan tüm tasarımların büyük canlılığının ve mükemmelliğinin, bu yeteneklerin uyardığı heyecanların karşılaştırılamayacak ölçüde daha şiddetli olmasına yol açarlar; oysa genel olarak, hoş heyecanlardan daha çok, acı verici heyecanlar vardır; ve son olarak büyük zihinsel yetenekler, onlara sahip olan kişileri, öteki insanlara ve o insanların uğraşlarına yabancılaştırırlar, çünkü kişi kendinde ne çok şeye sahipse başkalarında o kadar az şey bulabilir. Başkalarının büyük hoşnutluk duydukları birçok şey, onun için yavan ve katlanılmazdır; böylelikle, her yerde geçerli olan telafi etme yasası burada da yü-

* (Latince) Boş zamanda dinginlik, tehlikelidir. – ç.n.

rürlüktedir; yine de zihinsel açıdan en sınırlı insanın aslında en mutlu insan olduğu, yeterince sıklıkta öne sürülmüş ve bu kanıtsız da kalmamıştır; yine de kimse onun bu mutluluğunu kıskanmak istemez. Konuyu kesin bir karara bağlamak için, okura Sophokles'in bu konuda söylediği, birbirine taban tabana zıt iki sözü aktarmaktan başka bir şey yapmayacağım:

Düşünmek mutluluğun asıl bölümüdür.

Antigone, 1328

ve başka bir yerde:

Düşünmekte, tatlı bir yaşam yoktur.

Aias, 550

Eski Ahit filozoflarının da bu konuda değişik görüşleri var:

Delinin yaşamı, ölümden beterdir.

(Jesus Sirach, 22, 12)

ve başka bir yerde:

Fazla bilgelik olan yerde, fazla keder vardır.

Vaiz, 1, 18

Bu arada, zihinsel kuvvetlerinin ucu ucuna normal ölçüde olması sonucunda, *zihinsel gereksinimler duymayan* bir insanın; sadece Alman diline özgü ve üniversitelilerin yaşamından kaynaklanmış olan, ama daha sonra daha yüksek, tıpkı başlangıçtaki gibi, ilham perilerine karşıt anlamıyla kullanılan bir deyimle *filister** olarak tanımlanan kişi olduğunu da burada eklemeden geçmek istemiyorum.

---

* Dar kafalı. – ç.n.

Yani bu insan, *sanat duyusu olmayan* biridir ve öyle kalır. Gerçi, yüksek bir bakış açısından, *filister*'leri, gerçeklik olmayan bir gerçeklikle son derece ciddi bir biçimde sürekli uğraşan insanlar olarak tanımlardım. Ancak, böyle zaten aşkınsal bir tanım, bu makalede kullandığım popüler bakış açısına uygun değildir, bu yüzden belki her okur tarafından da anlaşılmayacaktır. Buna karşılık, ilk tanım özel bir açıklamaya olanak verir ve konunun asıl önemli yanını, *filister*'i karakterize eden tüm özelliklerin kökünü yeterince betimler. Buna göre *filister, zihinsel gereksinimleri olmayan bir insandır*. Ama buradan birçok sonuç çıkar: İlk sonuç, *kendisi açısından* zihinsel *hazlardan* yoksun kalışıdır; daha önce anılan ilkeye göre, *gerçek gereksinimler olmadan, gerçek hazlar da olmaz*. Bilgi ve kavrayışa, salt bunların kendileri uğruna yönelme arzusu yoksa, o kişinin yaşamı bunlarla kesinlikle akraba olan asıl estetik hazlara da gerek duymaz. Yine de bu tür hazlara, moda olduğu için ya da kendisini zorlayan otorite yüzünden yönelirse, bunu bir tür angarya olarak görüp, olabildiğince kısa süre içinde bırakacaktır. Onun için gerçek hazlar yalnızca duyusal hazlardır: Kendini bunlar sayesinde su üstünde tutar. Bu bakımdan, istiridyeler ve şampanyalar, yaşamının doruk noktasıdırlar ve bedensel esenliğe katkıda bulunan her şey, yaşamının amacıdır. Eğer bunları fazlasıyla sağlarsa, yeterince mutludur! Çünkü bu mallar ona zaten önceden empoze edilmişlerdir; bu yüzden, kaçınılmaz bir biçimde can sıkıntısına düşer ve buna çare olarak da aklına gelen her şeyi dener: Balo, tiyatro, arkadaş topluluğu, iskambil oyunu, kumar, atlar, kadınlar, içki içmek, yolculuğa çıkmak vb. Ama yine de, zihinsel gereksinimlerin yokluğu, zihinsel hazları olanaksız kıldığından, tüm bunlar can sıkıntısına karşı yeterli olmazlar. Bundan dolayı, hayvansallığa yakın, donuk kuru bir ciddiyet, *filister*'e özgüdür ve onun karakteristik özelliğidir. Onu hiçbir şey se-

vindirmez, hiçbir şey onun sempatisini kazanmaz. Çünkü duyusal hazlar çok geçmeden tükenmiştir: Böyle *filister*'lerden oluşmuş bir topluluk çok geçmeden can sıkmaya başlar; sonunda iskambil oyunu da yormaya başlar. Yine de ona, kendi tarzınca, zenginliğe, mevkiye, başkaları üzerinde nüfuzlu ve güçlü olmaya dayanan, bu yüzden başkalarında saygı uyandıracak, kendini beğenmişlik hazları kalır; ya da en azından, benzer konularda öne çıkan kişilerle arkadaşlık kurduğu için, kendi parıltısının yansımasında güneşlenir *(bir snop)*. *Filister*'in sözü edilen temel özelliklerinin ikincisi, *öteki insanlar söz konusu olduğunda*, zihinsel değil, salt fiziksel gereksinimleri olduğundan, birincileri değil, ikincileri doyurabilecek insanlar aramasıdır. Öteki insanlara yönelik beklentileri arasında, herhangi bir zihinsel yeteneğin ağır basması istemi en az olacaktır: Bu tür insanlar karşısına çıktıklarında, onda daha çok, antipati ve hatta nefret uyandıracaklardır; çünkü sıkıcı bir aşağılık duygusuna kapılacak ve üstelik belirsiz ve gizli bir kıskançlık duyumsayacak, bunu oldukça özenli bir biçimde gizleyecek, hatta kendisinden bile saklamaya çalışacaktır; ama bu kıskançlık tam da bu yüzden kimi zaman için için kaynayarak artacaktır. Benzer özelliklere göre kendini değerli ya da yüksek görmekten vazgeçmek hiçbir zaman aklına gelmeyecektir; sadece, onun gözünde hakiki öncelikler olan, onlarda mükemmelleşmeyi arzuladığı, mevkiye ve zenginliğe, güçlü ve nüfuzlu olmaya bağlı kalacaktır. Ama bu durumun nedeni, onun *zihinsel gereksinimleri olmayan* bir insan olmasıdır. Tüm *filister*'lerin büyük acısı, *ideallerinin* onları eğlendirmemesi, tersine, can sıkıntısından kurtulabilmek için, onların sürekli *gerçekliklere* gereksinmeleridir. Bunlar da hemen tükenirler ve eğlendirmek yerine yorgunluk verirler; kısmen de her türden belaya yol açarlar; buna karşılık, idealler bitmez tükenmezdirler ve kendinde masum ve zararsızdırlar.

Bu incelemede mutluluğumuza katkıda bulunan kişisel özellikleri, önce fiziksel olanları, esas olarak da zihinsel olanları göz önünde bulundurdum. Ahlaki seçkinliğin hangi biçimde dolaysız mutluluk verdiğini, daha önce, ahlakın temeli üzerine kaleme aldığım yazıda ortaya koymuştum (§ 22, s. 275, 2. baskıda s. 272); burada o yazıya gönderme yapıyorum.

Üçüncü Bölüm

Bir Kimsenin Neye Sahip Olduğu Üzerine

Mutluluk öğretmeni Epikuros, insan gereksinimlerini doğru ve güzel bir biçimde üç sınıfa ayırdı. Birinciler doğal ve zorunlu olanlardır: Bunlar, karşılanmadıklarında acı çekmeye neden olurlar. O halde bu sınıfa salt *victus et amictus* (beslenme ve giyinme) girer. Bu gereksinimleri karşılamak kolaydır. İkinciler ise doğal ama zorunlu olmayanlardır: Bu da cinsel doyum gereksinimidir; Laertius'un kitabında, Epikuros bundan söz etmiyor olsa da (ben de onun öğretisini burada biraz düzelterek ve törpüleyerek veriyorum) bu gereksinimi doyurmak daha zordur. Üçüncüler, ne doğal ne de zorunlu olanlardır: Bunlar lüks, zenginlik, şatafat ve gösteriş gereksinimleridirler: Sonsuzdurlar ve karşılanmaları çok zordur (Diog. Laert. L., X, c. 27, 149 ve § 127 ve Cicero. I, 14 ve 16).

Akla uygun arzularınızın sınırını mülkiyet açısından belirlemek, olanaksız değilse de zordur. Çünkü bu bakımdan, her bir kişinin hoşnutluğu mutlak bir büyüklüğe değil, göreli bir büyüklüğe, yani istekleri ve elindekiler arasındaki orantıya dayanır: Bu yüzden, elindekiler, kendi başına düşünüldüklerinde, bir kesirli sayıda paydası olmayan bir pay kadar an-

lamsızdırlar. Bir insan, istemeyi aklından bile geçirmediği malların yokluğunu kesinlikle duymaz, onlar olmadan da bütünüyle hoşnuttur; öte yandan, ondan yüz katı daha çok şeye sahip olan bir başkası, istediği bir şeyden yoksun kaldığında, kendini mutsuz hisseder. Bu bakımdan, herkesin kendine özgü bir ulaşılması olanaklı olan ufku vardır: İstekleri de bu ufkun ötesine gitmezler. Bu ufkun içinde yer alan herhangi bir nesneye ulaşabileceğine güveniyorsa, kendisini mutlu hisseder; buna karşılık, ortaya çıkan zorluklar bu umuduna gölge düşürürse, kendini mutsuz hisseder. Bu görüş ufkunun dışında yer alanların, onun üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Bu yüzden, zenginlerin büyük mülkleri yoksulları huzursuz etmez, ve öte yandan, istekleri yerine gelmeyen bir zengini zaten sahip olduğu şeyler de avutmaz. (*Zenginlik* deniz suyu gibidir: Ne kadar çok içilirse, o kadar çok susanır – aynı şey ün için de geçerlidir.) Yitirilen zenginlikten ve refahtan sonra ilk sancı atlatılır atlatılmaz, yeniden önceki ruh halimize dönüşümüzün nedeni, yazgının mülkümüzün katsayısını küçültmesinden sonra, bizim de isteklerimizin katsayısını hemen çok azaltmış olmamızdır. Bir felaket durumunda asıl acı veren bu işlemdir: Bu işlem gerçekleştirildikten sonra acı giderek azalır, sonunda artık hiç duyumsanmaz olur; yara kabuk bağlamıştır. Tersine olarak, mutlu bir olayda isteklerimizin kompresörü yukarı itilir ve isteklerimiz genişler: Bu da sevinç kaynağıdır. Ne var ki bu da uzun sürmez, bu işlem bütünüyle gerçekleştirildiğinde sona erer: İsteklerin genişletilmiş ölçüsüne alışırız ve bu ölçüye denk düşen mülk karşısında kayıtsızlaşırız.

Bunu, daha Homeros, *Odysseia*'da (XVIII, 130-137) söylemiştir:

Oysa şu yeryüzünde yaşayan insanların kafasındaki ne,
*İnsanların, tanrıların babası Zeus her gün ne diyorsa o.**

---

* Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat - A. Kadir. – ç.n.

Hoşnutsuzluğumuzun nedeni, isteklerimizin katsayısını daha yukarı çıkarma yönündeki çabalarımızı, bunu engelleyen öteki katsayının sabitliğine karşın sürekli yinelememizdir.

İnsan gibi, böylesine yoksul ve gereksinimlerden oluşan bir tür içinde, *zenginliğe* başka her şeyden daha çok ve daha samimi bir biçimde saygı gösterilmesine ve hatta tapınılmasına ve iktidarın yalnızca bir zenginlik aracı oluşuna şaşmamak gerekir; yine mülk edinme amacıyla, felsefe profesörlerinin felsefeye yaptıkları gibi, başka her şeyin bir kenara fırlatılmasına ya da altüst edilmesine de şaşmamak gerekir. İnsanların arzularının esas olarak paraya yönelik olması ve parayı her şeyin üstünde seviyor oluşları, onlara sık sık bir suçlama olarak yöneltilir. Ne ki, yorulmak bilmez bir Proteus* olarak, böylesine değişken olan arzularımızın ve çok çeşitli gereksinimlerimizin o anki nesnesine dönüşmeye her an hazır olan bir şeyi sevmek doğal ve hatta kaçınılmazdır. Başka her mal yalnızca bir arzuya, tek bir gereksinime yetebilir: Yemekler sadece karnı acıkanlar için, şarap sağlıklılar için, ilaçlar hastalar için, bir kürk kış mevsimi için, kadınlar gençlik için vb. iyidirler. Bunların hepsi de belirli bir amaç için mülklerdir, yani yalnızca göreli olarak iyidirler. Sadece para mutlak iyi olandır: Çünkü sadece somut bir gereksinimi değil, genel olarak, soyut anlamda gereksinimi karşılar.

Eldeki zenginliğe, dünya nimetlerini elde etme izni ya da yükümlülüğü olarak değil, çok sayıdaki olası kötülüğe ve kazaya karşı bir koruyucu duvar gözüyle bakılmalıdır. Doğuştan zengin olmayan, ama sonunda hangi türde olursa olsun, yetenekleri sayesinde çok para kazanabilecek duruma gelen insanlar her zaman, yeteneklerinin kalıcı sermaye ve kazandıklarının da bunun faizi olduğu kuruntusuna kapılır-

* Proteus: Kılık değiştirme becerisine sahip, yaşlı ve akıllı bir deniz tanrısı. – ç.n.

lar. Bu yüzden, kazandıklarının bir bölümünü, kalıcı bir sermaye oluşturmak amacıyla bir kenara ayırmazlar; kazandıkları ölçüde harcarlar. Ama bundan sonra da çoğu kez yoksulluğa düşerler; çünkü yetenekleri ya örneğin tüm güzel sanatlarda olduğu gibi, geçici türden bir yetenek olduğu için ya da yalnızca artık sona ermiş bulunan belirli koşullarda ve konjonktürlerde geçerli olabildiği için tükendiğinden, gelirleri de durur ya da tükenir. Yine de zanaatçılar bu geliri, söylendiği gibi, koruyabilirler; çünkü başarılarına yönelik yetenekleri kolay kolay yitmez, kalfalarının güçleriyle de yedeklenebilir ve zanaatçıların ürünleri birer gereksinim nesnesidir, yani her zaman iyi satılırlar; bu yüzden, "Zanaat altın bileziktir" sözü de doğrudur. Ama sanatçılar ve her türden sanat ustaları için durum böyle değildir. Tam da bu yüzden, onlara çok para ödenir. Ama bunun için, onların sermayesini, kazandıklarının oluşturması gerekir; ama bunu büyüklük edip, bu gelirlere salt faiz gözüyle bakarlar ve böylelikle kendi sefaletlerini hazırlarlar. Buna karşılık, miras yoluyla elde ettikleri zenginliğe sahip olanlar, en azından neyin sermaye, neyin faiz olduğunu doğru bilirler. Bu yüzden, onların çoğu sermayeyi garantiye almaya çalışır, asla sermayeden yemezler; tıkanmalarla başa çıkabilmek için, mümkün olabildiğince, kârın en az sekizde birini bir kenara ayırırlar. Bu yüzden, çoğun refahlarını korurlar. Tüm bu söylenenler, tüccarlara uygulanamaz; çünkü para, onların gelecekteki kazancının aracıdır, adeta bir iş aletidir; bu yüzden, bütünüyle kendi kazandıkları bir para olsa da, onu kullanarak korumaya ve çoğaltmaya çalışırlar. Buna uygun olarak, hiçbir tabaka, onlar kadar zenginlik içinde değildir.

Ama genelde, bir kural olarak, kendi açlıkları ve eksiklikleriyle boğuşmuş olanların bunlardan çok az korktukları ve bu yüzden, israfa, bunları kulaktan dolma bilgilerle tanıyanlardan daha çok eğilimli oldukları görülecektir. Herhangi bir şans sonucunda ya da hangi türden olursa olsun özel yete-

neklerle, son derece hızlı bir biçimde yoksulluktan refaha ulaşmış olanların tümü birinci gruba girerler. Buna karşılık, ikinci gruptakiler refah içinde doğmuş ve refah içinde kalmış olanlardır. Bunlar istisnasız bir biçimde, daha çok geleceği düşünürler ve bu yüzden, ötekilerden daha ekonomik davranırlar. Buradan, yoksulluğun hiç de öyle uzaktan görüldüğü gibi kötü bir şey olmadığı sonucu çıkarılabilir. Oysa bunun gerçek nedeni, aileden gelen zenginlik içinde doğan birisine, bu zenginliğin vazgeçilmez bir şey, olası biricik yaşamın unsuru, solunan hava gibi önemli bir şey olarak görünmesi olsa gerektir; bu yüzden o, zenginliğe de yaşamına gösterdiği özeni gösterir, bunun sonucunda genellikle düzeni sever, dikkatli ve tutumlu davranır. Buna karşılık, yoksul bir ailede doğan birine, bu yoksulluk doğal durum olarak, daha sonra bir biçimde ulaştığı zenginlik ise geçici, sadece tadını çıkarmaya ve saçıp savurmaya yarayan bir şey olarak görünür; zenginlik yok olduğunda, yine eskisi gibi, onsuz da yaşanır ve bir dertten daha kurtulmuş olunur. Burada Shakespeare'in dediği gibi:

Dilenci, atını çatlatıncaya dek koşturduğuna göre,
Deyim doğrulanmış olmalı.

VI. Henry, bölüm 3, sahne 1

Ayrıca bir de, bu tür insanların kısmen yazgıya, kısmen de kendilerini açlıktan ve yoksulluktan kurtaran kendi araçlarına duydukları sağlam ve aşırı büyük güveni, hem kafalarında hem de yüreklerinde duymuyor oluşları ve bu yüzden doğuştan zenginler gibi, bu güvenin dipsiz bir derinliğe sahip olduğunu değil, dibe vuranın yeniden yükseleceğini düşünmeleri söz konusudur. Kızlıklarında yoksul olan kadınların, zengin bir çeyiz getirmiş olanlardan daha talepkâr ve daha savurgan olmaları da, bu insani özellikle açıklanmalıdır; zengin kızların çoğu beraberlerinde sadece sermaye değil, bu

zenginliğin korunmasına yönelik, yoksullardakinden daha büyük bir gayreti, yani kalıtımsal bir dürtüyü de getirirler. Bunun tersini öne sürmek isteyen, Ariosto'nun ilk yazdığı taşlamada kendisine uygun bir anlatım bulur; buna karşılık, Dr. Johnson benimle aynı görüştedir: "Parayı kullanmasını bilen varlıklı bir kadın, onu sağduyulu bir biçimde harcar; buna karşılık, ancak evlendikten sonra eline para geçen bir kadın para harcamayı öyle sever ki, onu büyük bir savurganlıkla tüketir" (S. Boswell, *Life of Johnson*, yıl: 1776, yaş: 67). Ama yine de ben, yoksul bir kızla evlenen birine, ona sermayeyi değil sadece geliri miras bırakmasını, özellikle de çocukların servetinin kadının eline geçmemesine özen göstermesini tavsiye ederim.

Burada, çalışılarak ve miras yoluyla elde edilmiş bulunan servetin korunması için özen gösterilmesini tavsiye ederken, kalemime yakışmayan bir şey yaptığıma kesinlikle inanmıyorum. Çünkü, kişinin yalnızca kendi başına ve bir ailesi olmadan bile olsa, gerçek bir bağımsızlık içinde, yani çalışmadan, rahat rahat yaşayabileceği kadar çok zenginliğe doğuştan sahip olması paha biçilmez bir avantajdır: Çünkü bu durum, insan yaşamına bağlı yoksunluk ve eziyetten uzak olmak ve bunlara karşı bağışıklık, yani genel angarya hizmetinden, insanoğlunun bu doğal yazgısından özgürleşmek demektir. Kişi ancak yazgının bu kolaylığı sayesinde hakiki bir özgür insan olarak doğar: Çünkü, esasen ancak böyle *sui juris** kendi döneminin ve kendi güçlerinin efendisi olur ve her sabah, "Gün benim günümdür" diyebilir. Ve yine bu yüzden bin taler ve yüz bin taler serveti olan iki kişi arasındaki fark, birinci kişiyle, hiç geliri olmayan birisi arasındaki fark karşısında son derece önemsiz kalır. Ancak, doğuştan gelen servet, zihinsel güçlerle en üst düzeyde donatılmış, kazançla pek uyuşmayan çabalar içindeki kişi-

* (Latince) Tam yetkili ve reşit. – ç.n.

ye nasip olduğunda en yüksek değerine ulaşır: Çünkü bu kişi yazgının çifte ihsanına nail olmuştur ve şimdi kendi dehasını yaşayabilir; ama, başka hiç kimsenin yapamayacağı şeyleri yaparak ve insanlığın tümüne yararlı olan ve hatta insanlığa onur veren şeyleri ortaya koyarak, insanlığa olan borcunu yüz kat fazlasıyla ödeyecektir. Yine bir başkası da, böyle seçkin bir konumda, insana yararlı çalışmalarla insanlığa hizmet edecektir. Buna karşılık bunlardan hiçbirini, bir ölçüde ya da deneme niteliğinde bile olsa yapmayan, hatta herhangi bir bilimi iyice öğrenip, hiç olmazsa bu bilimi geliştirme olanağını bile açmayan bir kimse, doğuştan gelen servetiyle bir avaredir ve hor görülmeye layıktır. O da mutlu olmayacaktır: Çünkü açlıktan uzak olma, onu insan sefaletinin öteki kutbunun, can sıkıntısının eline düşürmüştür, bu kutup ona öyle işkence eder ki, açlıkla uğraşsaydı daha mutlu olurdu. Ama tam da bu can sıkıntısı onu kolayca, layık olmadığı avantajları elinden alan gariplikle yöneltir. Gerçekten de çoğu kimse, sırf, para sahibi olduklarında, kendilerini ezen can sıkıntısını bir anlığına olsun gidermek üzere bu parayı harcadıklarından ötürü yokluk içine düşmüşlerdir.

Buna karşılık, amaç devlet hizmetinde yükselmekse, bunun için, onlar aracılığıyla adım adım, belki de en üst mevkiye ulaşmak için, yakınlıkların, dostlukların, bağlantıların kazanılması gerekiyorsa, durum bütünüyle başkadır: Burada, hiçbir servete sahip olmadan dünyaya gelmiş olmak aslında çok daha iyidir. Özellikle, soylu olmayan ama bazı yeteneklerle donatılmış birisinin bütünüyle yoksul olması kendisi için gerçek bir avantaj olacaktır. Çünkü bir kimsenin, salt eğlencede aradığı gibi, devlet hizmetinde daha da çok aradığı ve sevdiği şey, ötekilerin değersizliğidir. Ama yalnızca yoksul biri kendisinin bir bütün olarak, derin, kesin ve her yönden değersiz oluşuna ve hiçbir önemi ve değeri olmayışına, burada gereken ölçüde inanmış ve bunu kavramıştır. Bu

yüzden, sadece o, yeterli sıklıkta ve süreklilikle eğilebilir ve yalnızca onun eğilmeleri tam 90 dereceyi bulurlar: Yalnızca o, kendisine her şeyin yapılmasına göz yumar ve buna sadece gülümser; yalnızca o, meziyetlerin bütünüyle değersiz olduğunu görür; yalnızca o, kendisinin üstüne yerleştirilmiş ya da daha etkili birisinin yazınsal beceriksizliklerini açıkça ve yüksek sesle ya da büyük puntolarla, başyapıtlar olarak övebilir; yalnızca o bilir dilenmesini; sonunda yalnızca o, erkenden, yani gençliğinde, Goethe'nin bize sözcüklerle açıkladığı o gizli hakikatin bir sırdaşı olabilir:

Aşağılık olandan,
Yakınmasın kimse
Çünkü güçlü olandır o
Sana söylendiği gibi.
Batı Doğu Dîvanı

Buna karşılık, yaşamı doğuştan garanti altında olan, çoğu kez haşarı davranacaktır: Başı dik yürümeye alışkındır, tüm o söz konusu hileleri öğrenmemiştir, belki buna karşın, vasatlara ve yaltakçılara karşı yetersiz kaldıklarını kavrayacağı bazı yetenekleri vardır; ama sonuç olarak, kendi üstündekilerin değersizliklerini fark edecek durumdadır; üstelik sonunda büsbütün rezalet çıktığında, durgun ve ürkek davranacaktır. Böylelikle, dünyayla iyi geçinilmez, genellikle sonunda, edepsiz Voltaire'in dediği duruma gelinir: "Sadece iki günümüz var yaşamak için: Bu günleri de aşağılık heriflerin önünde diz çökerek geçirmeye değmez." Ne yazık ki, laf aramızda, "bu aşağılık herif", dünyada lanet olası çok sayıda kişinin taşıdığı bir sıfattır. Bu yüzden Juvenalius'un

Evin darlığı kuvvetleri geliştirmeyi engelliyorsa
Yükseğe çıkmak zordur.

sözünün, çelebi kimselerden çok işbilirlerin kariyeri için geçerli olduğu görülüyor.

Bir kimsenin sahip olduğu şeylere, kadın ve çocukları katmadım; çünkü genellikle bunlar o kimseye sahip olurlar. Arkadaşlar ise bu kalemde sayılabilir: Ama burada da, sahip olana, ötekiler tarafından eşit ölçüde sahip olunmalıdır.

Dördüncü Bölüm

Bir Kimsenin, Neyi Temsil Ettiği Üzerine

Bu konu, yani, bizim başkalarının görüşündeki varoluşumuz, doğamızın özel bir zayıflığı sonucunda, istisnasız bir biçimde çok abartılır; oysa en küçük bir düşünüş bile, kendi başına bunun bizim mutluluğumuz açısından önemsiz olduğunu gösterebilir. Buna göre, her insanın ötekilerin elverişli görüşlerini fark eder etmez ve gururu bir biçimde okşanır okşanmaz neden içten içe sevindiğini açıklamak zordur. Nasıl ki bir kediyi okşadığımızda engel olamayacağımız bir biçimde mırlamaya başlarsa, iddialı olduğu alanda övülen bir insanın yüzünü de, övgü apaçık yalan olsa bile tatlı bir sevinç kaplar. Çoğun, onun gözünde mutluluğumuzun buraya kadar incelediğimiz iki ana kaynağının birlikte aktıkları gerçek mutsuzluk ya da yoksunluk karşısında, başkalarının beğenme işaretleri onu avutur; ve tersine olarak, hangi anlamda, derecede ya da koşulda olursa olsun, yükselme hırsının her zedelenişinin, her küçümsenişinin, her önemsenmeyişinin, her görmezden gelinişinin onu şaşmaz bir biçimde incitmesi ve çoğu zaman derin bir acı vermesi şaşırtıcıdır. Onur duygusu bu özelliğe dayandığı ölçüde, bu özellik çoğu kimsenin koşullara uygun davranışı açısından, ahlaklılığın ikamesi olarak verimli

sonuçlara sahip olabilir; ama insanın kendi mutluluğu üzerinde, öncelikle çok önem taşıyan iç huzuru ve bağımsızlık üzerinde geliştirici olmaktan çok, rahatsız edici ve zarar verici bir etkisi vardır. Bu yüzden, bizim bakış açımızdan, onu sınırlamak ve uygun bir düşünüş ve mülklerin değerinin doğru bir biçimde küçümsenmesi yoluyla, başkalarının görüşlerine karşı o büyük duyarlılığı olabildiğince hafifletmek tavsiye edilir, hem okşandığı yerde hem de incitildiği yerde: Çünkü her ikisi de aynı ipe bağlıdır. Ayrıca, başkalarının görüşünün ve düşüncesinin kölesi olarak kalınırsa:

Onu ezen ve yücelten ne denli azsa,
Övgü için o denli yanıp tutuşur.

Buna göre, kişinin kendi başına ve kendisi için ne olduğunun değerinin, o kişinin salt başkalarının gözünde ne olduğunun karşısında uygun bir biçimde küçümsenmesi, mutluluğumuza çok katkıda bulunacaktır. Kendi varoluşumuzun zamanının tüm dolduruluşu, bunun içsel kapsamı ve böylece "bir kimsenin ne olduğu" ve "bir kimsenin neye sahip olduğu" başlıkları altında incelediğimiz tüm mülkler birinci gruba girerler. Çünkü, tüm bunların etki alanlarının bulunduğu yer kişinin kendi bilincidir. Buna karşılık, bizim başkası için ne olduğumuzun yeri, yabancıların bilincidir: Başkası için ne olduğumuz, bu bilinçle göründüğümüz görünüş ve ona uygulanmış kavramlardır.* Bu ise, bizim için kesinlikle doğrudan doğruya değil, ancak dolaylı olarak, yani ötekilerin bize karşı davranışını belirlediği ölçüde var olan bir şeydir. Ve yine bu, aslında ancak bizim kendi içimizde ve kendimiz için ne olduğumuzu değiştirebilecek bir şey üzerinde et-

---

* Tüm şatafatları, görkemleri, ihtişamları ve her türden sunumları içinde, en yüksek tabakalar diyebilirler ki: Mutluluğumuz bütünüyle kendi dışımızdadır; onun yeri başkalarının kafasının içidir.

kili olduğu sürece dikkatle alınır. Ayrıca, başkalarının bilincinde neyin olup bittiği, o haliyle bizi ilgilendirmez; biz de kafalarının çoğunun içindeki düşüncelerin yüzeyselliği ve boşluğu, kavramların sınırlılığı, zihniyetin bayağılığı, görüşlerin yanlışlığı ve yanılgıların sayısı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuzda ve üstelik kendi deneyimimizle, bir kimseden artık korkulmadığında ya da artık onun kulağına gitmeyeceğine inanıldığında, ara sıra o kişiden nasıl küçümsemeyle söz edildiğini gördüğümüzde; ama özellikle yarım düzine koyun kafalının, büyük bir adam hakkında nasıl aşağılamayla konuştuklarını duyduğumuzda, yavaş yavaş, başkalarının düşüncesine karşı aldırışsız oluruz. O zaman, insanların görüşlerine büyük değer verenin, onları çok fazla saydığını görürüz. Yine de, mutluluğunu yukarıda ele alınan iki mülk sınıfında bulmayıp, onu bu üçüncülerde, yani kendisinin gerçekten ne olduğunda değil başkalarının gözünde ne olduğunda aramak zorunda kalan biri, çok kıt bir kaynağa muhtaç durumdadır. Çünkü genel olarak, varlığımızın ve bunun sonucunda mutluluğumuzun temeli hayvansal doğamızdır. Bu yüzden, esenliğimiz açısından en önemlisi sağlıktır, ama hemen ardından varlığımızı sürdürmemiz için gereken araçlar, yani sorunsuz bir geçinme gelir. Şan, ihtişam, rütbe, onur, birileri bunlara ne denli çok değer verirse versin, yine de bunlar ne asıl önemli mülkleri tamamlayabilirler, ne de onların yerine geçebilirler: Daha çok, gerekli durumlarda, onlar için feda edileceklerdir. Bu yüzden, her insanın, başkalarının görüşünde değil ama öncelikle kendi derisinin altında yaşadığı; buna göre, bizim sağlıkla, mizaçla, yeteneklerle, gelirle, karımız, çocuklarımız, dostlarımızla, oturduğumuz yerle vb. belirlenen gerçek ve kişisel durumumuzun, mutluluğumuz açısından, başkalarının bizi keyfi bir biçimde yaptıkları şeyden yüz kat daha önemli olduğu basit olgusunu erkenden kavramamız, mutluluğumuza katkıda bulunacaktır. Bunun karşıtı olan kuruntu, mutsuz kılar. Ateşli bir biçimde, "Onur

yaşamın üstündedir" diye bağırıldığında, aslında bu, "Var olmak ve esenlik içinde olmak bir hiçtir; asıl önemli olan, başkalarının hakkımızda ne düşündükleridir" anlamına gelmektedir. Bu söz, olsa olsa insanlar arasında yer alabilmemiz ve varlığımızı sürdürmemiz için, onurun çoğu zaman kaçınılmaz bir biçimde gerekli olduğu soğuk gerçeğinin bir abartılması olarak geçerli olabilir; bu konuya daha ileride geri döneceğim. Buna karşılık, insanların yaşamları boyunca, durmak bilmez bir çalışmayla ve binlerce tehlike ve sıkıntı altında, yorulmadan ulaşmaya çabaladıkları hemen hemen her şeyin son amacının, böylelikle başkalarının görüşündeki yerlerini yükseltmek olduğu; yani yalnızca mevki, rütbe ve nişanlarla değil, tersine zenginlikle ve hatta bilimle* ve sanatla bile temelde ve esas olarak bu amacı güttükleri ve ulaşılmak istenen asıl hedefin başkalarından daha büyük bir saygı görmek olduğu görülürse, bu durum ne yazık ki insanların büyük budalalığını kanıtlar. Başkalarının görüşüne haddinden fazla değer vermek, genel olarak etkili bir kuruntudur: İster kökleri bizim doğamızda bulunsun, isterse de toplumun ve uygarlığın sonucunda ortaya çıkmış olsun; her durumda bizim tüm yaptıklarımız ve ettiklerimiz üzerinde bütünüyle aşırı ve mutluluğumuza düşman bir etkisi vardır; bu etkiyi, "El âlem buna ne der?" sorusuna korkakça ve kölece dikkat etmekten, Virginius'un hançerinin, kendi kızının kalbine saplandığı noktaya kadar ya da insanın, ününün sürmesi uğruna, huzurunu, zenginliğini ve sağlığını, hatta ve hatta yaşamını feda etmeye yönelttiği noktaya kadar izleyebiliriz. Bu kuruntu, insanlara hükmetmesi ya da onları yönlendirmesi gereken kimseye rahat bir bahane sunar; bu yüzden insan terbiyesi sanatının her türünde, onur duygusunu uyanık tutma ve keskinleştirme talimatı başköşeyi alır: Ama burada

---

* *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter* (Latince – Senin onu bildiğini başkaları da bilmiyorsa, neyi bildiğinin değeri yoktur).

amacımız olan, insanın kendi mutluluğu açısından, durum bambaşkadır ve burada daha çok, başkalarının görüşüne pek değer vermeme uyarısında bulunmak gerekir. Gündelik deneyimin öğrettiği gibi yine de böyle davranılır; insanların çoğu, içlerinden başkalarının görüşüne en büyük değeri verdiğinden, ve onlara göre, *kendi bilinçlerinde* olup bitenden, dolaysızca kendileri için var olan için değil, daha çok, başkalarının görüşü için bir şeyler yapmak gerektiğinden; buna göre, doğal düzenlemenin tersyüz edilmesiyle, ikincisi varoluşlarının gerçek, birincisi ise salt ideal bölümü olarak göründüğü için, yani türetilmiş ve ikincil olanı esas olan yaptıklarından ve özlerinin imgesi, kendi gönüllerinden çok, başkalarının zihninde yer aldığından; bizim için var bile olmayan bir şeye dolaysız bir değer verilmesi, bu çabanın boşluğunu ve içeriksizliğini anlatmak için *vanitas** adı verilmiş olan budalalıktır. Yukarıda verilen örnekten de kolayca görülebileceği üzere bu da, pintilik gibi, araç yüzünden amacın unutulmasıdır.

Aslında başkalarının görüşlerine verdiğimiz değer ve bu görüş hakkındaki sürekli endişemiz, neredeyse her mantıklı amacı aşar; öyle ki, bir tür genel yaygınlığı olan ya da daha çok doğuştan gelen bir düşkünlük olarak görülebilir. Yapıp ettiğimiz her şeyde, neredeyse her şeyden önce başkalarının görüşü gözetilir ve daha yakından baktığımızda, yaşadığımız tüm kaygıların ve korkuların bu görüş hakkındaki endişemizden kaynaklandığını görürüz. Çünkü, bizim hastalıklı bir hassaslıkta olduğu için sık sık hastalanan tüm özgüvenimizin, tüm kibirliliğimizin ve iddialarımızın ve aynı zamanda tüm gösterişimizin ve böbürlenmemizin temelinde başkalarının görüşü yatmaktadır. Lüks, bu endişe ve düşkünlük olmadan, olduğu şeyin onda biri bile olamazdı. Her türlü gurur, türü ve etki alanı ne denli değişik olursa olsun her

* (Latince) Boşluk, değersizlik ve kibirlilik anlamlarında. – ç.n.

onur duygusu ve onur düşkünlüğü buna dayanır; ve çoğu kez hangi kurbanları almaz ki? Daha çocuklukta kendini gösterir, sonra da her yaşta, ama en şiddetli bir biçimde yaşlılıkta; çünkü tensel haz alma yeteneğinin körelmesiyle kibir ve gurur iktidarı bir tek pintilikle paylaşırlar. Bunu en belirgin bir biçimde, bütünüyle yerleşik ve çoğu zaman saçma sapan olan hürmette, en gülünç ulusal kibirlilikte ve en küstah tafracılıkta dile geldiği Fransızlarda gözlemlemek mümkündür; ulusların alay konusu haline gelerek, kendi kendini boşa çıkartmıştır ve *grande nation** alay etmek için takılmış bir ada dönüşmüştür. Ama şimdi, başkalarının görüşü hakkında duyulan abartılı kaygıyı daha ayrıntılı bir biçimde açıklamak için burada, kökleri insan doğasındaki o budalalığın koşullarının uygun bir karakterle buluşmasının yarattığı ışık efektiyle, ender bir biçimde kayırılmış oldukça abartılı bir örneği bulunabilir, çünkü aynı örnekte, bu son derece şaşırtıcı güdünün gücü bütünüyle ölçülebilir. Sözü edilen örnek, *Times* dergisinin 31 Mart 1846 tarihli nüshasındaki, intikam amacıyla ustasını öldürmüş olan Thomas Wix adlı zanaatkâr kalfasının idamının infazına ilişkin haberdeki bir bölümdür: "İdam için belirlenen sabah, saygıdeğer cezaevi papazı tam zamanında onun yanındaydı. Ancak Wix, sakin davranmasına karşın, din adamının nasihatlerine ilgi göstermedi: Onun gönlünde yatan asıl şey, utanılası sonunu izleyeceklerin önünde büyük bir cesaret göstermekti... Sonra bunu başardı da. Acımasızca hapishanenin yanında kurulmuş bulunan idam sehpasına giderken geçmesi gereken avluda şunları söyledi: 'Hadi bakalım, Doktor Dodd'un söylediği gibi, az sonra büyük sırrı öğreneceğim!' Kolları bağlı olmasına karşın, idam sehpasının basamaklarını en küçük bir yardım almadan çıktı; yukarı vardığında, sağdaki ve soldaki izleyicilere reveranslar yaptı, bu reveranslar orada toplanan kitlenin

---

* (Fransızca) Büyük ulus. – ç.n.

çılgın gibi alkışlarıyla yanıtlandı ve ödüllendirildi vb." Bu olay, ardından sonsuzluk gelecek olan ölümün en korkunç biçimi burnunun dibindeyken, bir araya toplanmış izleyiciler yığınında uyandıracağı etkiden ve onların zihinlerinde oluşturacağı görüşten başka bir şeyi dert etmeyen şan hırsının en güzel örneğidir. Aynı yıl Fransa'da, kralı öldürmeye teşebbüs etmekten idam edilen Lecomte'un yargılanışı sırasında, esas olarak aristokratlar kamarasının karşısına ciddi bir kıyafetle çıkamadığı için canı sıkılmıştı ve infazı sırasında da baş sıkıntısı, daha önce tıraş olmasına izin verilmemesiydi. Eskiden de durumun farklı olmadığını, Mateo Aleman'ın ünlü romanı *Guzman de Alfarache*'ın giriş bölümünde söylediklerinden, yani yoldan çıkmış çok sayıda suçlunun, son saatlerini sadece ruhlarının kurtuluşuna ayırmaları gerekirken, idam sehpasının merdiveninde vermek istedikleri küçük bir söyleve çalışmak ve onu ezberlemek uğruna bundan vazgeçmiş olmalarından anlıyoruz. Yine de böylesi karakterlerde kendimizi görebiliriz: Çünkü büyük olaylar her yerde en anlaşılır açıklamayı verirler. Tüm endişelerimiz, kaygılarımız, gücenmelerimiz, kızmalarımız, korkmalarımız, zahmet çekmelerimiz belki de çoğu durumda asıl olarak başkalarının görüşüyle ilgilidirler ve bu durum da, o zavallı günahkârlarda olduğu kadar saçmadır. Kıskançlığımız ve nefretimiz de büyük oranda, sözü edilen kökten filizlenir.

Açıktır ki, mutluluğun mantıklı bir biçimde haklı çıkarılabileceği bir ölçüye –ki, bu belki de mevcut olanın ellide biri olacaktır– indirgenmesinden ve sınırlandırılmasından, yani durmaksızın acı veren bu dikenin çıkartılmasından başka hiçbir şey büyük ölçüde iç huzuruna ve hoşnutluğa dayanan mutluluğumuza daha çok katkıda bulunamaz. Ne var ki, bu çok zordur: Çünkü karşımızda doğal ve doğuştan gelen bir kusur vardır. Tacitus, "Ün arayışı, bilge kişinin bile bırakacağı en son şeydir" (*Hist.*, IV, 6) diyor. Bu yaygın budalalıktan kurtulmanın biricik yolu, onu açıkça bir budalalık ola-

rak görmek ve bu amaçla, insanların kafalarındaki görüşlerin çoğunun bütünüyle yanlış, ters, hatalı olabildiklerini ve bu yüzden kendi başlarına dikkate almaya değer olmadıklarını; sonra, olayların ve durumların çoğunda, başkalarının görüşünün, üzerimizde gerçekte ne denli az bir etkisinin olabileceğini, bu görüşün büyük bölümünün ne denli zararlı olduğunu, öyle ki, kendisi hakkında söylenenlerin tümünü ve hangi vurguyla söylendiklerini duyan birinin öfkeden kuduracağını ve son olarak, onurun bile aslında doğrudan değil, ancak dolaylı bir değerinin bulunduğunu vb. aklımıza yerleştirmektir. Yaygın budalalıktan böyle bir dönüşü başarabilirsek, bunun sonucu, iç huzurumuzun ve neşemizin inanılmaz büyük bir artışı, yine daha sağlam ve daha güvenli bir duruş, kesinlikle daha sakin ve daha doğal bir davranış olacaktır. Kendine dönmüş bir yaşam biçiminin, iç huzurumuz üzerindeki böylesine oldukça yararlı etkisi, büyük ölçüde, böyle bir yaşam biçiminin bizi sürekli başkalarının gözü önünde yaşamaktan ve bunun sonucunda, onların herhangi bir görüşünü dikkate almaktan uzaklaştırması ve böylelikle bizi kendimize geri vermesidir. Benzer biçimde, o saf ideal çabanın, daha doğrusu iflah olmaz budalalığın bizi içine sürüklediği birçok gerçek felaketten uzaklaşmış oluruz; sağlam mülkler için de daha çok özen gösterir ve bunların tadını daha rahat çıkarırız. Ama, söylenildiği gibi, *soylu olan zordur*.

Doğamızın burada betimlediğimiz budalalığı, esas olarak üç sürgün verir: Mevki hırsı, kibir ve gurur. Son ikisi arasındaki fark, *gururun* kişinin kendi değerinin herhangi bir bakımdan üstünlüğü hakkında zaten sabit olan kanısına dayanmasıdır; buna karşılık *kibir*, başkalarında böyle bir kanıyı uyandırma arzusudur, bu arzuya çoğu kez bu kanı sonucunda, onu kendine de mal edebilme sessiz umudu eşlik eder. Buna göre gurur, *içten* kaynaklanır, bu yüzden kendi kendine dolaysızca aşırı saygı gösterilmesidir; buna karşılık *kibir* ise böyle bir saygıya dışarıdan, yani dolaylı bir bi-

çimde ulaşma çabasıdır. Buna uygun olarak kibir geveze, gurur da suskun yapar. Ama kibirli kişi, elde etmeye çalıştığı başkalarının yüksek görüşüne, söyleyeceği çok güzel şeyler olsa bile ısrarla susmak yoluyla, konuşmaktan çok daha kolay ve çok daha güvenli bir biçimde ulaşılabileceğini bilmelidir. Her isteyen gururlu olamaz, olsa olsa gururluymuş gibi yapabilir, ama üstlenilen her rolde olduğu gibi, bu rolden de kısa sürede çıkar. Çünkü sadece üstün önceliklere ve özel değere ilişkin sağlam, içsel, sarsılmaz bir kanı gerçekten gururlu kılar. Bu kanı yanlış olabilir ya da salt dışsal ve biçimsel üstünlüklere dayanabilir – bunun, gerçekten ciddi bir biçimde var olduğu sürece, gurura bir zararı dokunmaz. Gurur, kökü *kanıda* olduğu için, tüm bilgiler gibi bizim *keyfimize* bağlı değildir. Gururun en kötü düşmanı, demek istiyorum ki en büyük engeli, gururun zaten bütünüyle sağlam olması gereken ve onun önkoşulunu oluşturan kendine ilişkin yüksek görüşünü, başkalarının alkışına dayanarak kurmak isteyen kibirdir.

Gurur ne denli istisnasız bir biçimde kınansa ve kötü bir ünü olsa da; tahmin ediyorum ki bu, gurur duyacakları bir şeyleri olmayan kimselerden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir üstünlüğü olan kimse, elbette bu üstünlüklerin bütünüyle unutulmamalarını sağlamak için onları gözünün önünde tutar; çünkü kendi üstünlüklerini iyi niyetle görmezden gelen kimse, bu insanlara kendi eşitleriymişler gibi davrandığında onlar da buna hemen, canı gönülden inanacaklardır. Ama en çok, üstünlükleri en yüksek, yani gerçek türden ve yalın kişisel üstünlükler olan kişilere, böyle davranmalarını öneririm; çünkü bu üstünlükler, nişanlar ve rütbeler gibi her an duyusal etki yoluyla akla getirilemezler; yoksa yeterince sıklıkta *sus Minervam** örneğini yaşayacaklardır. Seçkin bir

* (Latince) Domuz Minerva'ya ders veriyor. *Minerva*, zanaat tanrısıdır. – ç.n.

Arap atasözü, "Köleyle şakalaşırsan, sana kıçını gösterir" der; Horatius'un, "Çalışarak elde ettiğin gururuna sahip çık" sözünü de küçümsememeliyiz. Elbette, alçakgönüllülük erdemi serseriler için açıklanabilir bir buluştur; bu erdem sayesinde herkes kendisinden gerçekten öyleymiş gibi söz eder, bu erdem sanki serseri diye birileri hiç yokmuş gibi, herkesi harika bir biçimde eşitler.

Buna karşılık, gururun en kelepir türü ulusal gururdur. Çünkü bu gurur, kendisine kapılmış olanın gurur duyabileceği *bireysel* özelliklerinin yokluğunu ele verir; yoksa milyonlarca kişiyle paylaştığı bir şeye başvurmazdı. Önemli kişisel üstünlüklere sahip olan bir kimse, daha çok, sürekli gözünün önünde bulunduğu için, kendi ulusunun hatalarını en açık bir biçimde görecektir. Dünyada gurur duyabileceği hiçbir şeyi olmayan zavallı bir adam, son çareye, ait olmakla gurur duyduğu ulusa uzatır elini; burada kendine gelir ve artık, şükran içinde ulusa özgü tüm hataları ve aptallıkları dişiyle tırnağıyla savunmaya hazırdır. Bu yüzden yerinde bir aşağılamayla ulusunun ahmak ve alçaltıcı yobazlığından söz edildiğinde, örneğin elli İngiliz içinde en çok bir tanesi bunu onaylayacaktır; işte bu bir adam akıllı bir adamdır. Almanlarda ulusal gurur yoktur ve bu konuda, çok övülen dürüstlüklerinin bir örneğini ortaya koyarlar; çoğunlukla "Alman Biraderler"in ve Demokratların yaptığı gibi, içlerinde böyle bir gururu öne sürenler ve gülünç bir biçimde bunun tafrasını yapanlar halkı kandırmak için ona yaltakçılık yaparlar. Gerçi Almanların barutu bulduğu söylenir, ama bu görüşe katılamam. Lichtenberg, "Neden Alman olmayan birisi, kolay kolay kendini Alman olarak göstermiyor da; ille de bir şey olarak göstermek istiyorsa, bilindiği gibi bir Fransız ya da İngiliz olarak gösteriyor?" diye soruyor. Ayrıca bireysellik, milliyete büyük ölçüde ağır basar ve sıradan bir insanda, bireysellik milliyetten bin kat daha çok dikkate alınmayı hak eder. Ulusal karakter, kitleden söz ettiği için, onda asla sami-

mi bir biçimde övünülecek çok sayıda iyi yön bulunmaz. İnsani sınırlılık, kusurluluk ve kötülük her ülkede bir başka biçimde bulunur ve buna ulusal karakter denilir. Bir ulusal karakterden tiksindiğimizde, başımıza aynı şey gelene kadar, bir başka ulusal karakteri överiz. Her ulus öbür ulusla alay eder ve hepsi de haklıdır.

Bu bölümün konusu, dünyada neyi temsil ettiğimiz, yani başkalarının gözünde ne olduğumuz, yukarıda değindiğimiz gibi, *onur, mevki* ve *ün* olmak üzere üçe ayrılabilir.

Mevki büyük yığının ve dar kafalıların gözünde ne denli önemli olsa da, devlet mekanizmasının işlemesindeki yararı ne denli büyük olsa da, amacımız açısından birkaç sözcükle geçiştirilebilir. Bu göreli, yani aslında yapmacık bir şeydir ve bir bütün olarak büyük yığın için hazırlanmış bir komedidir. Madalyalar, kamuoyuna yazılmış senetlerdir: Değerleri, onları taşıyanın kredisine dayanır. Bu arada, parasal ödüllendirmelerin ikamesi olarak devlete tasarruf ettirdikleri büyük paralar bir yana, oldukça yararlı donanımlardır; yeter ki akılcı ve adaletli bir biçimde dağıtılsınlar. Büyük yığının gözleri ve kulakları vardır ama bu çok bir şey değildir ve üstelik yok denilecek kadar az yargı gücü ve çok az belleği vardır. Kimi hizmetler bütünüyle onun anlayış ufkunun dışında yer alırlar, bazı hizmetleri de gördüğünde anlar ve alkışlar ama sonra hemen unutur. Bu yüzden, yıldızlarla ve haçlarla, kitleye her zaman ve her yerde, "Bu adam sizin gibi değil; onun hizmetleri var!" diye seslenilmesini uygun buluyorum. Ama bu madalyalar haksız yere ya da adaletsiz bir biçimde ya da çok fazla dağıtıldıklarında değerlerini yitirirler; bu yüzden bir hükümdar, madalyaların dağıtılmasında, tıpkı bir tüccarın senetleri imzalarken gösterdiği dikkati göstermelidir. Bir haç nişanının üstündeki "hizmet için" yazısı, aynı şeyin iki kez söylenmesidir: Zaten her nişan, *hizmet için* olmalıdır – *eşyanın tabiatı gereği böyledir.*

Onurun irdelenmesi ise, mevkinin irdelenmesinden daha zor ve daha ayrıntılıdır. En önce onu tanımlamamız gerekir. Bu amaçla, onur dış vicdandır ve vicdan iç onurdur dersem, belki bu kimilerinin hoşuna gidebilir; ama bu açıklama yine de net ve temel bir açıklama olmaktan çok tumturaklı bir açıklama olacaktır. Bu yüzden diyorum ki: Onur, nesnel olarak, başkalarının bizim değerimiz hakkındaki görüşüdür ve öznel olarak, bizim bu görüşten korkmamızdır. Son tahlilde, asla saf ahlaki olmasa da, çoğu zaman çok iyileştirici bir etkisi vardır – onurlu bir adamda.

Bütünüyle bozulmamış her insanda bulunan onur ve utanç duygusunun, ve onura verilen yüksek değerin kökü ve kökeni şuradadır: İnsan, kendi başına çok az şey yapabilir ve yalnız bırakılmış bir Robinson'dur; ancak, başkalarıyla topluluk içinde bir şeydir ve çok şey yapabilir. Bu ilişkiyi, bilinci gelişmeye başlar başlamaz anlar ve o andan sonra, toplumun yararlı bir üyesi olarak, yani, *pro parte virili** olarak katılmaya yetkin olan ve böylelikle, insan topluluğunun yararlarından pay almaya hakkı bulunan birisi olarak görülmek çabasına girişir. Böyle birisi olması için de, herkesten her yerde ve sonra özellikle kendisinden, içinde bulunduğu özel konumda istenilen ve beklenilen şeyi ciddi bir biçimde yapması gerekir. Ama aynı zamanda burada, kendi gözünde değil, başkalarının gözünde ne olduğunun önemli olduğunu anlar. Başkalarının uygun görüşleri için gösterdiği ateşli çaba ve bu görüşe verdiği yüksek değer, buradan kaynaklanır: Her iki durum da kendini onur duygusu ya da koşullara göre, utanç duygusu *(verecundia)* denilen doğuştan gelen duygunun doğallığıyla gösterir. İnsanın suçsuz olduğunu bildiği halde, başkalarının gözünde haksız çıkacağına inandığı anda, hatta ortaya çıkan kusur sadece göreli, yani keyfi olarak üstlenilmiş bir yükümlülüğe ilişkinse bile yüzü kızardığında, bu

* (Latince) Tam geçerli. – ç.n.

duygu söz konusudur; öte yandan, başka hiçbir şey, başkalarının olumlu görüşünün öğrenilmesi ya da bundan yeniden emin olunması kadar bir insanın moralini yükseltmez; çünkü bu görüş ona herkesin bir araya gelmiş kuvvetlerinin korumasını ve yardımını vaat eder ki, bu da yaşamın kötülüklerine karşı insanın kendi kuvvetlerinden sonsuz ölçüde daha büyük bir korunma duvarıdır.

Onurun çok sayıdaki *çeşidi*, insanın başkalarıyla girebileceği çeşitli ilişkilerden ve başkalarının bu insana güvendikleri alanlardan, yani onun hakkında belirli bir iyi görüşe sahip olmalarından kaynaklanır. Bu ilişkiler esas olarak mülkiyet ilişkileridir, sonra bir işi üstlenme ilişkileridir, en sonunda da cinsel ilişkidir: Bunlara karşılık düşenler de, her birinin kendi alt türleri olmak üzere, burjuva onuru, makam onuru ve cinsel onurdur.

En geniş kapsamlı olan, *burjuva onurudur*: Herkesin haklarına mutlaka dikkat etmemiz ve kendi yararımız için adil olmayan ya da yasayla izin verilmemiş araçları kullanmamamız koşuluna dayanır. Bu onur, tüm barışçıl ilişkilere katılmanın koşuludur. Buna aykırı tek bir açık ve güçlü eylemle ve bunun sonucunda her türlü hukuksal cezayla yitirilir; elbette bu cezanın adil olması koşuluyla. Ama onur, esas olarak, her zaman ahlaki karakterin değişmezliğine dayanır; bu karakter sayesinde tek bir kötü eylem, kendisini izleyen tüm eylemlerin aynı koşullar ortaya çıkar çıkmaz aynı ahlaksal yapıda olacaklarını içerir: İngilizcedeki, ün, şan, onur anlamına gelen *character* sözcüğü de bunu kanıtlar. Bu yüzden yitirilen bir onur yeniden kazanılamaz; meğerki bu yitirme bir yanılgıya, bir iftiraya ya da yanlış bir görünüşe dayanmış olsun. Bu yüzden, iftiraya, yergiye ve de hakarete karşı yasalar vardır: Çünkü hakaret, yalın küfür, nedenleri belirtilmeden yapılan yüzeysel bir iftiradır. Yunancada bu çok güzel dile getirilir: "Hakaret yüzeysel bir iftiradır" – ne ki, hiçbir zaman gerçek değildir. Gerçi, küfür eden, böylelik-

le ötekine karşı söyleyecek, gerçek ve doğru hiçbir şeyi olmadığını ortaya koyar; yoksa kendisi öncülleri verir ve bunlardan bir sonuç çıkarmayı güvenilir dinleyicilere bırakırdı; ancak kendisi, tahminin kısa sürede gerçekleşeceğine de güvenirdi. Burjuva onuru, adını burjuva tabakasından alsa da, geçerliliği ayrım gözetmeksizin tüm katmanlara uzanmaktadır, hatta en üst tabakalar bile bunun dışında kalmaz: Hiçbir insan onsuz yapamaz ve bu, hafife almaktan herkesin kaçınması gereken son derece ciddi bir konudur. Güveni ve inancı çiğneyen, her zaman her ne yapıyor olursa olsun ve her kim olursa olsun, güveni ve inancı yitirir; bu yitimin beraberinde getireceği acı meyveler de eksik olmazlar.

Onur, *potizif* bir karakteri olan *üne* karşıt olarak, belirli bir anlamda *negatif* bir karaktere sahiptir. Çünkü onur özel, bu özneye ait özelliklere ilişkin bir görüş değildir; ancak kurala göre varsayılan, ondan da eksik olmaması gereken özelliklere ilişkindir. Bu yüzden sadece, bu öznenin bir istisna oluşturmadığını söyler; ün ise bir istisnayı belirtir. Bu yüzden ünün önce kazanılması gerekir: Buna karşılık onurun yitirilmemesi gerekir. Buna uygun olarak ünün azalması belirsizliktir, negatiftir; onurun azalması ise utançtır, pozitiftir. Ancak, bu negatifliğin, edilgenlikle karıştırılmaması gerekir: Onurun daha çok, bütünüyle etkin bir karakteri vardır. Çünkü sadece özneden kaynaklanır, onun yapıp ettiklerine dayanır, başkalarının neler yaptığına ve öznenin başına neler geldiğine değil; yani bize bağlı olanı ilgilendirir. Biraz ileride göreceğimiz gibi bu, hakiki onurun şövalye onurundan ya da sahte onurdan ayrıldığı denektaşıdır. Dışarıdan sadece iftira yoluyla, onur üzerine bir saldırı mümkündür: Bunun biricik panzehiri de, aynı iftiranın ona uygun bir açıklıkla çürütülmesi ve iftiracının foyasının ortaya çıkarılmasıdır.

Yaşlılara saygı gösterilmesinin nedeni, öyle görünüyor ki, genç insanların onurunun varsayım olarak kabul edilmiş olsa da henüz sınanmamış olması, bu yüzden aslında krediye

dayanıyor olmasıdır. Ama yaşlıların, değişmekle birlikte onurlarını kanıtlayıp kanıtlayamadıkları, yaşamın akışı içinde belli olmuş olmalıdır. Çünkü ne kendi başına yılların sayısı, ki buna hayvanlar da ulaşırlar ve bazı hayvanlarda bu sayı çok yüksektir, ne de dünyanın akışının salt daha ayrıntılı bir bilgisi, gençlerin yaşlılara karşı saygı göstermesi için yeterli bir nedendir; ama yine de bu saygı beklenir: İleri yaşlardakilerin yalın zayıflığı, saygıdan çok acıma uyandıracaktır. Ama insanlarda, saçı ağarmışlara karşı bir saygının doğuştan geldiği ve bu yüzden gerçekten içgüdüsel olduğu da dikkate değerdir. Yaşlılığın kıyaslanamayacak ölçüde daha kesin bir belirtisi olan kırışıklar, bu saygıyı hiçbir zaman uyandıramazlar: Hiçbir zaman saygıdeğer kırışıklıklardan değil, ama hep saygıdeğer ak düşmüş saçlardan söz edilir.

Onurun yalnızca dolaylı bir değeri vardır. Çünkü, bu bölümün girişinde zaten ortaya konulduğu gibi, başkalarının görüşünün, bizim için ancak onların bize karşı eylemini belirleyebildiği ya da ara sıra belirleyebildiği ölçüde bir değeri olabilir. Bu da ancak insanlarla birlikte ya da onların arasında yaşadığımızda söz konusudur. Çünkü biz, uygarlık aşamasında, güvenliği ve mülkiyeti yalnızca topluma borçluyuzdur; tüm girişimlerimizde başkalarına da gereksindiğimizden ve onların bizimle ilişkiye girmek için bize güvenmeleri gerektiğinden, onların görüşünün bizim için çok büyük ama yine de dolaylı bir değeri vardır: Bu görüşe dolaysız bir değer atfedemem. Bununla uyum içinde, Cicero da şöyle söylüyor: "Chrysippus ve Diogenes, iyi bir ün için, ondan yararlanmak dışında, parmağını bile kıpırdatmamak gerektiğini söylüyorlar. Ben de onlara kesinlikle katılıyorum" (*Fin.*, II, 17). Helvetius da başyapıtı *L'esprit*'de (*Disc.*, III, 13), bu hakikatin geniş bir açıklamasını veriyor ve şu sonuca varıyor: "Onura, onur için değil, getirdiği yarar uğruna değer veririz." Araç, amaçtan daha değerli olamayacağı için, "Onur yaşamdan önemlidir" sözü, söylediğimiz gibi, bir abartıdır.

Burjuva onuru hakkında bu kadar. *Makam onuru*, başkalarının, bir makamı işgal eden bir adamın, bu makam için gereken tüm özelliklere sahip olduğuna ve her durumda, göreve ilişkin yükümlülüklerini harfi harfine yerine getirdiğine ilişkin genel görüşüdür. Bir adamın devletteki etki sahası ne denli önemli ve büyükse, yani ne denli yüksek ve etkili bir görevde bulunuyorsa, onu bu iş için elverişli kılan entelektüel yeteneklere ve ahlaki özelliklere ilişkin görüş de o denli büyük olmalıdır: Böylelikle, unvanlarında, nişanlarında vb. kendisinden daha alt düzeydekilerin ona karşı davranışlarında anlatım bulan, daha yüksek derecede bir onura sahiptir. Aynı ölçüte göre, sosyal mevki de, istisnasız bir biçimde onurun özel derecesini belirler; gerçi, bu derece, kitlenin, mevkinin önemini yargılama yeteneğiyle değiştirilebilir. Ama her zaman, özel yükümlülüklere sahip olan ve bunları yerine getiren birine, onuru esas olarak negatif özelliklere dayanan, sıradan vatandaştan daha çok onur atfedilir.

Ayrıca makam onuru, bir makamı işgal edenin, meslektaşları ve kendisinden sonra gelecekler açısından, makamın kendisine saygı göstermesini, özellikle yükümlülüklerini harfi harfine yerine getirerek, makama yönelik ve makamı işgal ettiği sürece kendisine yönelik saldırıları, yani tam zamanında makamında bulunmadığı ya da makamı genel için en iyiden yana kullanmadığı yollu beyanları kulak arkası etmeyip, bu saldırıların haksız olduğunu yasal ceza yoluyla kanıtlamasını gerektirir.

Makam onurunun alt türleri, devlet hizmetindeki kişinin, hekimin, avukatın, her kamu öğretmeninin, hatta her akademik unvan sahibinin, kısacası resmi bir açıklamayla, zihinsel türde belirli bir başarı için aranan niteliklere sahip olduğu belirtilmiş olan ve tam da bu yüzden bunu taahhüt eden herkesin, yani tek sözcükle, kamusal bir görev üstlenmiş herkesin onurudur. Bu yüzden hakiki *asker onuru* da bu kapsamdadır: Ortak vatanın savunulmasını üstlenmiş olan kişinin,

bunun için gerekli özelliklere, her şeyden önce cesarete, yiğitliğe ve kuvvete gerçekten sahip olmasına ve vatanını kanının son damlasına kadar savunmaya ve üzerine yemin ettiği bayrağı, dünyada hiçbir şey uğruna bırakmamaya, ciddi bir biçimde hazır oluşuna dayanır. Burada görev onurunu, burjuvaların, makamın kendisine yönelik yerinde saygısını belirten, bilinen anlamından daha geniş bir anlamda aldım.

Cinsel onurun da, daha yakından incelenmesi ve ilkelerinin aynı onurun köklerine dayandırılması gerektiğini düşünüyorum; böylelikle her türlü onurun, son tahlilde yararlılığın gözetilmesine dayandığı kanıtlanmış olacaktır. Cinsel onur, doğası gereği, kadın ve erkek onuru olmak üzere ikiye ayrılır ve her iki tarafça da iyice anlaşılmış bir *ortak bilinçtir*. Erkek onuru büyük ölçüde daha önemli olanıdır: Çünkü kadın yaşamında cinsel ilişki esastır. Demek ki, ***kadın onuru***, bir genç kızın kendini hiçbir erkeğe ve bir kadının da evli olduğu erkekten başkasına vermediğine ilişkin genel görüştür. Bu görüşün önemi şuna dayanır: Kadın cinsi erkek cinsinden her şeyi, yani arzuladığı ve gereksindiği her şeyi ister ve bekler; buna karşılık, erkek cinsi kadın cinsinden öncelikle ve dolaysızca, yalnızca tek bir şeyi ister. Bu yüzden, erkek cinsinin kadın cinsinden o tek bir şeyi, ancak her şeyin ve birleşmeden doğan çocukların sorumluluğunu üstlenmesi karşılığında alabileceği bir düzenleme yapılmıştır: Tüm kadın cinsinin refahı bu düzenlemeye dayanır. Bu düzenlemeyi gerçekleştirebilmek için, kadın cinsinin bir araya gelmesi ve *ortak bilinci* kanıtlaması zorunludur. Ama bundan sonra kadın cinsi bir bütün olarak ve beraberlik içinde, bedensel ve zihinsel güçleri doğal olarak daha üstün olduğu için tüm dünyevi mallara sahip olan, elindekiler aracılığıyla dünyevi malların mülkiyetine ulaşabilmek için, yenilmesi ve fethedilmesi gereken ortak bir düşman olarak erkek cinsinin karşısına çıkar. Evlilik dışı her türlü ilişkinin erkek cinsine kesinlikle yasak olmasına dayanan, tüm kadın cinsinin onur ilkesi, bu sonuca yöneliktir;

böylelikle herkes bir tür teslimiyet olan evliliğe zorlanır ve tüm kadın cinsinin geçimi sağlanmış olur. Ama bu amaca tam olarak ancak, yukarıda anılan ilkenin kesin bir biçimde denetlenmesiyle ulaşılabilir: Bu yüzden, tüm kadın cinsi, gerçek bir *ortak ruhla*, bu ilkenin tüm üyeleri arasında korunmasını gözetir. Buna uygun olarak, evlilik dışı bir ilişkiye girerek, bu eylem biçiminin yaygınlaşmasıyla, refahı tehlikeye düşecek olan tüm kadın cinsine ihanet etmiş bulunan bir genç kız, cinsinden dışlanır ve onursuzlukla damgalanır: Onurunu yitirmiştir. Artık hiçbir kadın onunla görüşemez; adeta bir vebalı gibi kaçılır ondan. Evliliğe ihanet edeni de aynı yazgı beklemektedir; çünkü o, erkeğin uyduğu teslimiyete uymamıştır ve böyle bir örnekle, erkeklerin de aynı şeyi yapmasını gündeme getirmiş olur; oysa tüm kadın cinsinin mutluluğu bu teslimiyete bağlıdır. Ayrıca, evliliğe ihanet eden kadın, eyleminin içerdiği sözünde durmamazlık ve aldatma yüzünden, cinsel onuruyla birlikte burjuva onurunu da yitirir. Bu yüzden, elbette bağışlayıcı bir anlatımla "kandırılmış bir kız" denilir, ama "kandırılmış bir kadın" denmez; ve bir genç kızı baştan çıkaran erkek, onunla evlenerek onu yeniden onurlu kılabilir; ama bir kadınla zina işleyen erkek, o kadın kocasından boşandıktan sonra da onu onurlu yapamaz. Bu açık kavrayışın sonucunda, gerçi iyileştirici ve hatta zorunlu olan ama çok iyi hesaplanmış ve çıkara dayalı *ortak ruhu*, kadın onuru ilkesinin temeli olarak görürsek, bu ortak ruhun kadın yaşamı için büyük bir önem taşıdığı ve bu yüzden mutlak değil ama göreli bir değeri, yaşamın ve amaçlarının üstünde ve dolayısıyla bedeli yaşam olan bir değeri olduğu ortaya konabilir. Buna göre, Lucretia'nın ve Virginius'un aşırı, trajik maskaralıklara dönüşen eylemleri asla alkışlanamaz. Bu yüzden, *Emilia Galotti* adlı oyunun sonucunun, biraz öfke uyandıran, tiyatro salonundan tam bir gücenmeyle ayrılmaya neden olan bir yanı vardır. Buna karşılık, cinsel onuru, inadına, Egmont'un Klärchen'i ile sempatik görmekten ken-

dimizi alamayız. Onur ilkesinin böyle doruğa vardırılışı, araç uğruna amacın unutulması demektir; çünkü böyle bir aşırılaştırmayla, cinsel onura mutlak bir değer atfedilir; oysaki öteki tüm onurlardan farklı olarak, cinsel onurun salt göreli bir değeri vardır; hatta *Nikâhsız Yaşayan Thomasius (Thomasius de concubinatu)* örneğinde, Luther'in reformasyonuna kadar hemen hemen her ülkede ve her dönemde nikâhsız birlikte yaşamanın yasal olarak izin verilen ve kabul edilen bir ilişki olduğu, böyle bir ilişki içinde, birlikte yaşayanın onurlu kaldığı görüldüğüne göre –Babilli Mylitta'nın (Herodotos. I, 199) adını anmaya bile gerek yok– evliliğin salt geleneksel bir değeri vardır diyebiliriz. Elbette, özellikle boşanmanın olmadığı Katolik ülkelerde evliliğin yüzeysel biçimini olanaksızlaştıran burjuva ilişkileri de vardır. Ancak, her yerde, hükümdarlık yapan beylerin arasında, benim görüşüme göre, yasal çocukların ölmesi durumunda, yasadışı çocukların hak isteyebileceği, sınıfsal açıdan uygun olmayan bir evlilik yapmak yerine bir metres tutan beyler çok daha ahlaklı davranmaktadırlar; böylelikle bir evlilik yüzünden iç savaşa sürüklenme tehlikesi de uzaklaştırılmış olmaktadır. Ayrıca, böyle sınıfsal açıdan uygun olmayan, yani tüm dış koşullara karşın gerçekleştirilmiş olan bir evlilik, aslında kadınlara ve papazlara, insanın ait olmaktan olabildiğince kaçınması gereken bu iki sınıfa tanınmış bir ayrıcalıktır. Ayrıca, her ülkede, her kadının, bu doğal hakkı elinden alınmış tek bir erkek dışında her istediğiyle evlenebileceğini düşünmek gerekir: Bu zavallı adam da, ülkenin hükümdarıdır. O, elini ülkesine vermiştir ve devletin yüce çıkarlarıyla, yani ülkenin esenliğiyle bağlamıştır. Ama sonunda o da bir insandır ve o da bir kez yüreğinin sesine uymak ister. Bu yüzden, hükümdarın bir metres tutmasını yasaklamak ya da onu kınamaya kalkışmak haksızlık ve nankörlüktür; ayrıca dar kafalılıktır. Hükümdarın açısından da böyle bir metres, cinsel onur bakımından bir ölçüde istisna bir kişidir; genel kuralın dışına çı-

kar: Çünkü o kadın kendisini, sevdiği ve o da kendisini seven, ama asla evlenemeyecek olan bir adama vermiştir. Ne var ki, genel olarak, kadın onur ilkesine verilmiş olan sayısız kanlı kurban, bu ilkenin başlangıçta hiç de doğal bir kökeni bulunmadığını kanıtlamaktadır; bu kurbanlar, çocukların öldürülmesiyle ve annelerin intiharıyla verilmiştir. Yine de, kendini yasal olmayan bir biçimde veren bir kız, tüm cinsine karşı bir sadakatsizlikte bulunmuş olur: ancak bu sadakat sadece sessizce kabul edilmiştir ve üzerine yemin edilmiş değildir ve olağan durumda, bundan en çok kendisi zarar göreceği için, bu davranışında kızın aptallığı, kötülüğünden çok daha ağır basmaktadır.

Erkeklerin cinsel onuru, kadınların cinsel onuru sayesinde ortaya çıkar: Cinsel onuruyla, karşı tarafla çok elverişli bir teslimiyeti, yani evliliği gerçekleştirmiş olan kadının da bu teslimiyete uymasını isteyen bir karşı *ortak ruhtur*; böylece bu sözleşmenin, gevşek bir itaatle bozulmasıyla, sağlamlığını yitirmemesi ve bu sözleşmeyle her şeyi veren erkeklerin, karşılığında aldıkları şeyden, yani kadının tek sahibi olmaktan bile emin olamamalarına yol açması sağlanmış olur. Buna uygun olarak, erkeğin onuru karısının evliliğe ihanetinin intikamını almasını ve onu, en azından ondan ayrılarak cezalandırmasını gerektirir. Karısına bile bile göz yumarsa, erkekler topluluğu tarafından onursuzlukla damgalanır: Yine de bu damga, kadının cinsel onurunu yitirmesine karşılık düşen damga kadar derine işlemez; daha çok bir *levioris notae macula*, yani önemsiz bir leke sayılır; çünkü erkek çok sayıda daha başka ve daha önemli ilişkilere girdiğinden, cinsel ilişki onun için ikinci derecede önemlidir. Yakın dönemin iki büyük drama yazarı, her biri ikişer kez olmak üzere, bu erkek onurunu konu edinmişlerdir: Shakespeare, *Othello*'da ve *Kış Masalı*'nda; ve Calderon, *El medico de su honra*'da*

---

* *Kendi Onurunun Hekimi.* – ç.n.

ve *A secreto agravio, secreta venganza*'da.* Ayrıca bu onur, yalnızca kadının cezalandırılmasını gerektirir, zina işlediği sevgilisinin cezalandırılması gereksiz bir eylemdir: Bu da, erkek onurunun erkeklerin *ortak ruhundan* kaynaklandığının kanıtıdır.

Buraya kadar türleriyle ve ilkeleriyle incelediğim onur, tüm halklarda ve tüm zamanlarda genel geçer olarak vardır; kadın onurunun ilkelerinde bazı yerel ve dönemsel değişiklikler gösterilebilir. Bununla birlikte, onurun genel ve her yerde geçerli olanından bütünüyle farklı bir türü vardır; bu türü ne Grekler ne de Romalılar biliyorlardı; ne Çinliler, ne Hintliler ne de Müslümanlar bugüne dek onun hakkında bir şey duymuşlardı. Çünkü bu onur ancak ortaçağda ve sadece Hıristiyan Avrupa'da ortaya çıkmıştır; burada bile yalnızca halkın son derece küçük bir bölümü içinde, yani toplumun yüksek tabakalarında ve onlara özenenlerde görülmüştür. Söz konusu bu onur, *şövalye onurudur* ya da *point d'honneur*'dür. Bu onurun ilkeleri, şimdiye dek burada irdelediğimizden bütünüyle farklı, hatta kısmen buna karşıt oldukları için, birincisi *onurlu adamı*, bu ikincisi ise *onur adamını* ortaya çıkardığı için, bunun ilkelerini burada özel olarak şövalye onurunun bir yasalar bütünü ya da aynası olarak ortaya koyacağım.

1. Bu onur başkalarının bizim değerimiz hakkındaki görüşlerine *değil*, sadece ve sadece böyle bir görüşün *dile getirilişine* dayanmaktadır; dile getirilen bu görüşün bir temeli olup olmayışı bir yana, böyle bir görüşün var olup olmadığı bile fark etmez. Buna göre, başkaları, yaşam tarzımız yüzünden hakkımızda istedikleri kadar kötü düşünceler beslesinler, istedikleri kadar bizi hor görsünler, içlerinden biri bu görüşü yüksek sesle dile getirmediği sürece, bu görüşün onura kesinlikle bir zararı dokunmaz. Ama, bunun tersine, özel-

---

* *Gizli Hakarete Gizli İntikam.* – ç.n.

liklerimiz ve eylemlerimizle başkalarını ne kadar bize saygı duymaları için zorlarsak zorlayalım (çünkü bu, onların keyfine bağlı değildir), içlerinden herhangi birisi –isterse en kötüsü ve en aptalı olsun– bizim hakkımızdaki küçümsemesini dile getirebilir ve o anda onurumuz zedelenmiştir, hatta eğer yeniden onarılmazsa, artık sonsuza dek yitmiştir. Bu onurun, kesinlikle başkalarının *görüşüne* değil, bu görüşün *dile getirilişine* bağlı olduğunun fazladan bir kanıtı, kara çalmaların *geri alınabilmeleri* ve gerektiğinde, haklarında özür dilenebilmesi ve böylelikle sanki hiç söylenmemişler gibi davranılabilmesidir: Bu kara çalmaların kaynaklandıkları görüşün, bu sırada değişip değişmeyişinin ya da kara çalmanın niçin yapılmış olabileceğinin, olaya hiçbir katkısı yoktur: Yalnızca söylenen söz geri alınır ve sonra her şey yine iyidir. Demek ki, burada saygıyı hak etmek değil, onu inadına elde etmek gözetilir.

2. Bir adamın *onuru*, onun *yaptıklarına* değil, *hangi acıları çektiğine*, başına neler geldiğine bağlıdır. İlk önce irdelenmiş bulunan, genel geçer onurun ilkelerine göre, bu onur sadece bir kimsenin *kendisinin* ne söylediğine ya da yaptığına bağlıdır; buna karşılık şövalye onuru, başka herhangi birinin ne söylediğine ya da yaptığına bağlıdır. Buna göre şövalye onuru herkesin elinde, hatta dilinin ucundadır ve bir kişi bir fırsatı kullanırsa ve ilgili kişi, biraz aşağıda anlatacağımız bir onarma işlemiyle onurunu yeniden kazanmazsa, her an geri gelmemek üzere yitirilebilir. Onurunu yeniden kazanma işlemi de ancak o kişinini yaşamını, sağlığını, özgürlüğünü, malını mülkünü ve huzurunu tehlikeye atmasıyla gerçekleştirilebilir. Buna göre, bir adamın yapıp ettikleri en adil ve en soylu, ruh hali en temiz, zihni en olağanüstü olabilir; yine de onur yasalarını çiğnediği için değil ama, şerefsiz serserinin teki, en aptal öküz, bir hırsız, bir kumarbaz, herkese borçlanan birisi, kısacası, hiçbir değeri olmayan beş para etmez biri karşısına çıkıp da, ona *küfür etmeye* yelten-

diği için, onurunu her an yitirebilir. Hatta, çoğu zaman söz konusu kişi, bundan hoşlanan türden biri olacaktır; çünkü tam da Seneca'nın doğru bir biçimde belirttiği gibi, bir insan ne kadar hor görülesi ve komik biri ise, dili de o kadar gevşek olduğu için (*de Constantia*, II); böyle biri de, ilk betimlenen kişiye karşı kolayca tahrik olacaktır; çünkü karşıtlar birbirinden nefret ederler ve ağır basan üstünlüklerin görülmesi, değersizliğin sessiz öfkesini doğurur; bu yüzden Goethe der ki:

Düşmanlarından ne yakınırsın?
Senin olduğun gibi oluşunu
Sessizce, sonsuz bir suçlama olarak gören
Dostların gibi mi olsalardı?

Batı Doğu Dîvanı

Son betimlenen kişilerin, onur ilkesini ne çok şeye borçlu oldukları görülüyor; böylece, aksi halde kendileri için ulaşılamaz olan kimselerle aynı düzeyde yer alıyorlar. İmdi, böyle biri küfür ettiğinde, yani ötekine kötü bir özellik atfettiğinde, bu söz kestirmeden, nesnel açıdan doğru ve temellendirilmiş bir yargı olarak, kesinleşmiş bir ferman olarak geçerli kabul edilir; eğer hemen kanla geçersiz kılınmazsa, bütün bir gelecek boyunca doğru ve geçerli olarak kalır: Yani, küfür edilen (tüm "onur adamları"nın gözünde) küfredenin (ve bu adam isterse dünyadaki en kötü insan olsun) onu andığı gibi kalır: Çünkü bunu *(uzmanlık dilindeki anlatımıyla)* "üzerine oturtmuştur". Buna göre "onur adamları" şimdi onu kesinlikle hor görecekler, ondan bir vebalı gibi kaçacaklar; örneğin onun da geleceği bir toplantıya gitmeyi yüksek sesle ve açıkça reddedeceklerdir vb. Öyle sanıyorum ki, bu bilgece temel görüşün kaynağı, kesinlikle (C.G. von Wächter'in *Beiträge zur deutschen Geschichte, besonders des deutschen Strafrechts* –1845– yapıtına göre) ortaçağda, 15. yüzyıla

dek, ceza davalarında, suçlayanın suçu değil, suçlananın suçsuzluğunu kanıtlamasının gerekmiş olmasına dayandırılabilir. Bu kanıtlama, suçlananın, bir de kendisinin yalan yemin etmeye yatkın olmadığına inandıklarına yemin eden, yemin yardımcılarına *(consacramentales)* gerek duyduğu, arınma yeminiyle gerçekleştirilebilirdi. Bu yardımcıları bulamadıysa ya da suçlayan onları kabul etmediyse, Tanrının yargısı yürürlüğe girer ve bu da bilindiği gibi düoelloya dayanırdı. Çünkü suçlanan artık "dürüstlüğünden kuşkulanılan" biriydi ve kendine temize çıkarması gerekirdi. Burada, "dürüstlüğünden kuşkulanılma" kavramının ve yemin hariç olmak üzere, "onur adamları" arasında geçen tüm olayların oluş biçiminin kökenini görüyoruz. Yine burada, "onur adamları"nın yalan suçlaması karşısında duydukları zorunlu ve büyük öfke de açıklanmış oluyor; yalan gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği için bu öfke çok tuhaf görünmektedir, ama özellikle İngiltere'de kökü derinlerde yatan bir boş inanç olarak gelişmiştir. (Gerçekte ise, yalan suçlamasını ölümle cezalandırma tehditi savuran herkesin, yaşamında hiç yalan söylememiş olması gerekirdi.) Yani, ortaçağın ceza davalarındaki kestirme yöntem, suçlananın suçlayana "yalan söylüyorsun" yanıtını vermesiydi; bunun üzerine hemen Tanrının yargısı kabul edilirdi: Bu yüzden şövalye onurunun kitabında, yalan suçlamasının ardından, hemen silahlara başvurma çağrısının gelmesi gerektiği yazılıdır. Küfür hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Ama, küfürden daha kötü, daha dehşet verici bir şey var ki, ondan burada şövalye onurunun yasalar bütünü içinde söz ettiğim için, "onur adamları"ndan özür dilemem gerekiyor, çünkü bunu salt düşünmeleri bile tüylerini ürpertiyor ve saçlarını diken diken ediyordur; *summum malum** kötülükte dünyada en büyüktür ve ölümden ve cehennem azabından beterdir. Bu da, *horribile*

* (Latince) Kısacası. – ç.n.

*dictu** başkasına bir tokat atmak ya da vurmaktır. Bu müthiş bir olaydır ve öyle tümden bir onur ölümüne yol açar ki, öteki tüm onur incinmeleri, sadece kan dökmeyle onarılabilirlerken, bunun tam olarak onarılabilmesi için, tam bir ölüm vuruşu gereklidir.

3. Şövalye onurunun, insanın kendinde ve kendi başına ne olduğuyla ve ne olabileceğiyle ya da ahlaki yapısının günün birinde değişebilip değişemeyeceğiyle ve tüm bu kılı kırk yarmalarla hiçbir ilgisi yoktur; bu onur incindiği ya da bu duruma göre, yitirildiği zaman, çabuk davranılırsa, tek bir genelgeçer yöntemle, düelloyla, kısa sürede ve bütünüyle yeniden kurulabilir. Ama onuru inciten, şövalye onurunun yasalarını kabul eden tabakalardan birine ait değilse ya da daha önce de bir kez bu yasaya karşı gelmişse; o zaman öncelikle bu onur incitmesi eylem yoluyla gerçekleşmişse, ama sadece sözle gerçekleşmiş de olsa; eğer silah kuşanılmış ise, o kişiyi anında, olsa olsa bir saat içinde bıçaklayarak, daha güvenli bir işlem yapılabilir; böylelikle onur yeniden kurtulmuş olur. Ayrıca, bundan doğacak tatsızlıklar düşünüldüğü için de, bu adımdan kaçınmak isteniyorsa ya da onuru incitenin şövalye onurunun yasalarını kabul edip etmediğinden emin olunmamışsa "avantaj" denilen bir hafifletici yöntem vardır. Bu yöntem de, onuru inciten kaba davranmışsa, ona karşı gözle görülür bir biçimde daha kaba davranmaya dayanır: Artık küfrün son sınırına varıldığında, yumruk vurulur ve üstelik burada da bir onur kurtarma üslubu vardır: Tokatlara sopa vuruşlarıyla, sopa vuruşlarına kamçı darbeleriyle karşılık verilir; kimileri bu sonunculara karşı çok iyi denenmiş bir davranış olarak, tükürmeyi önermektedirler. Ancak, bu yöntemleri zamanında uygulamazsa, kesinlikle kanlı operasyonlara yönelmesi gerekir. Bu yatıştırıcı yöntemin temeli, esas olarak aşağıdaki ilkededir.

---

* (Latince) Söylemesi bile korkunç. – ç.n.

4. Nasıl ki, küfür yemek bir utançsa, küfür etmek de bir onurdur. Örneğin hakikat, hak ve akıl, rakibimden yana olsun; ama ben küfür edersem bunların tümünün çekip gitmesi gerekir ve hak ve onur benim tarafıma geçer: Buna karşılık rakibim onurunu geçici olarak, –onu hukukla ve akılla değil ama kurşunla ve kılıçla yeniden oluşturana dek– yitirmiştir. Buna göre, kabalık, onur açısından, başka her özelliğin yerine geçen, ya da onlara ağır basan bir özelliktir: En kaba olan her zaman haklıdır: *Quid multa?** Birisi hangi aptallığı, hangi terbiyesizliği, hangi kötülüğü yapmış olursa olsun, bir kabalık sayesinde bunların tümü unutulur ve derhal meşrulaştırılır. Bir tartışmada ya da bir konuşmada, bir başkası konuyu daha iyi bildiğini, hakikati daha çok sevdiğini, bizden daha çok anlayışa, daha sağlıklı yargılara sahip olduğunu gösterdiğinde, ya da genel olarak, bizi gölgede bırakan zihinsel üstünlükleri olduğunu belli ettiğinde; hakaret edip kabalaşarak, tüm bu gibi üstünlükleri ve bizim onlar yüzünden ortaya çıkan eksikliğimizi, hemen ortadan kaldırabilir ve şimdi kendimiz üstün duruma geçebiliriz. Çünkü bir kabalık, her türlü savı alt eder ve tüm aklı felç eder: Rakibimiz de bu yüzden aynı yönteme başvurmaz ve onu daha büyük bir kabalıkla yanıtlamazsa, yani soylu bir kavgada avantaj yöntemine başvurmazsa, yenen taraf olarak kalırız ve onur bizim tarafımızdadır; hakikatin, bilginin, aklın, zihnin, esprinin çekip gitmesi ve tanrısal kabalık tarafından sahadan kovulması gerekir. Bu yüzden "onur adamları", bir kimse kendi görüşlerinden farklı olan ya da kendilerinin ortaya koyabileceğinden daha çok akıl belirtisi taşıyan bir görüşü dile getirir getirmez, hemen surat asacaklar, hemen savaş atına bineceklerdir; bir tartışmada, bir karşı sav bulamadıklarında, hemen bir kabalık bulmaya çalışacaklardır ki, bu da aynı işi görecek ve bulunması da daha kolay olacaktır: Böylece tar-

* (Latince) Daha fazlasına ne gerek var? – ç.n.

tışmadan galip ayrılacaklardır. Daha burada bile, onur ilkesinin toplumun görgüsünü soylulaştırdığı için övülmesinin ne denli haklı olduğu görülebilir. Bu düzenleyici ilke de, aşağıda açıklayacağımız, tüm yasanın asıl temel düzenleyici ilkesi ve ruhu olan bir başka ilkeye dayanır.

5. Onur söz konusu olduğunda, tüm farklılıklarına karşın, herkesin başvurabileceği en yüksek yargı makamı fiziksel şiddettir, yani hayvanlıktır. Çünkü her kabalık, zihinsel güçlerle ya da ahlaki hukukla yapılan kavgayı yetersiz sayıp, onların yerine fiziksel kuvvetlerin kavgasını geçirmek aslında bir hayvanlıktır; ki bu fiziksel kuvvetlerin kavgası, Franklin'in *toolmaking animal** diye tanımladığı insan türünde, kendisine özgü silahlarla, düelloda gerçekleştirilir ve itiraz edilemez bir karara vardırır. Bu temel düzenleyici ilke, bilindiği gibi tek bir sözcükle, *olmayan akıl* deyimine benzer bir biçimde ve bu deyim gibi ironik olarak, *yumruk hukuku (Faustrecht)* deyimiyle tanımlanır: Buna göre, şövalye onuruna yumruk onuru denmesi gerekir.

6. Daha yukarıda, burjuva hukukunu mülkiyet ilişkileri, üstlenilen yükümlülükler ve verilen sözler açısından çok titiz bulmuştuk; buna karşılık, burada ele aldığımız yasalar bütünü bu konuda en soylu bir liberallik gösterir. Sadece tek bir sözün çiğnenmemesi gerekir. O da onur sözüdür, yani "Onurum üzerine!" denilerek verilmiş olan sözdür – buradan, başka her türlü sözün tutulmayabileceği varsayımı çıkar. Hatta bu onur sözünün çiğnenmesinde bile onur, gerekirse, onur sözü verdiklerini öne sürenlerin arasındaki bir düelloyla kurtulabilir. Ayrıca, burada ödenmesi gereken tek bir borç vardır – o da, buna uygun olarak "onur borcu" denilen kumar borcudur. Tüm öteki borçlar yüzünden Yahudiler ve Hıristiyanlar dolandırılabilir: Bu, şövalye onuruna kesinlikle zarar vermez.

---

* (İngilizce) Alet yapan hayvan. – ç.n.

Önyargısız birisi, bu tuhaf, barbarca ve gülünç onur yasaları bütününün, insan doğasının özünden ya da insani ilişkilerin sağlıklı bir görünümünden kaynaklanmadığını daha ilk bakışta görebilir. Ama ayrıca, söz konusu onurun son derece sınırlı geçerlilik alanı da, bu durumu kanıtlar: bu onur yalnızca Avrupa'da ve üstelik orada da sadece ortaçağdan bu yana ve yalnızca soylular, askerler ve onlara özenenler arasında geçerlidir. Çünkü ne Grekler, ne Romalılar, ne de eski ve yeni çağların yüksek kültürlü Asya halkları, bu onur ve ilkelerinden haberdardırlar. Bu halkların tümü, ilk önce analiz ettiğimiz onurdan başkasını bilmezler. Tüm bu halklarda, bir erkek, yapıp ettiklerinin onu nasıl gösterdiğiyle kabul edilir; ama asla, gevşek bir dilin onun hakkında gelişgüzel söylediğiyle değil. Tüm bu halklarda, bir kimsenin ne söylediği ve ne yaptığı, elbette onun kendi onurunu yok edebilir, ama asla bir başkasınınkini değil. Onlarda bir vuruş, her atın ve her eşeğin daha tehlikeli bir biçimde vurabileceği gibi, sadece bir vuruştur: Koşullara göre öfke uyandırabilir, ama elbette anında karşılığı da verilebilir; ne ki, onurla hiçbir ilgisi yoktur, gerekli hale gelen ama söylenmesi için pek üstelenilmeyen "özür dilemenin" dışında yumrukların ve küfürlerin hesabı tutulmaz. Cesaret ve yaşamı hor görme konusunda Avrupa'nın Hıristiyan halklarından hiç de geride kalmazlar. Grekler ve Romalılar elbette tam birer kahramandılar: Ama şövalye onurundan haberleri yoktu. Düello bu halklarda soylu kişilerin değil satılık gladyatörlerin işiydi; bunlar, halkın eğlenmesi için, yabanıl hayvanların yerine konularak birbirlerine karşı kışkırtılırlardı. Hıristiyanlığın gelmesiyle gladyatör oyunları kaldırıldı; ama Hıristiyanlık döneminde onların yerine, Tanrı yargısının aracılığıyla düello geçti. Birinciler, genel seyretme zevkine acımasızca sunulan kurbanlarken, bu sonuncusunda genel önyargıya acımasızca sunulan bir kurban vardır; ama birinciler gibi suçlular, köleler ve tutsaklar arasından değil, özgürler ve soylular arasından seçilir.

Koruduğumuz bazı karakter özellikleri, önyargının, eski insanlara bütünüyle yabancı olduğunu kanıtlıyor. Örneğin bir Töton* kabile şefi, Marius'u düelloya davet ettiğinde, bu kahraman, "Birisine yaşamı gereksiz geliyorsa, kendini aşabilir" yanıtını vermişti, ama yine de ona, dövüşebileceği, görev süresini tamamlamış bir gladyatör sunmuştu (*Freinsh. suppl. in liv. Lib.*, LXVIII, c. 12). Plutharkos'ta (*Them.*, II) donanma komutanı Eurybiades'in Themistokles'le tartışarak, ona vurmak için sopasını kaldırdığını okuyoruz; oysa, öteki de bunun üzerine kılıcını çekmiyor ve "Bana vur, ama beni dinle" yanıtını veriyor. Burada bir "onur adamı" olan okur, Atinalı tüm subayların, derhal, bundan sonra böyle Themistokles'in kumandası altında görev yapmak istemediklerini açıkladıklarını duyuran haberin eksikliğini, kim bilir nasıl öfkelenerek duyumsayacaktır! Daha yakın bir dönemin bir Fransız yazarı, buna göre çok doğru bir biçimde şöyle söylemektedir. "Birinin aklına, Demosthenes'in onurlu bir adam olduğunu söylemek gelirse, buna sadece acımayla gülümsenir... Cicero da bir onur adamı değildi" (*Soirées littéraires*, par C. Durand. Rouen 1828, cilt 2, s. 300). Ayrıca, Platon'daki kötü davranışlar üzerine bir paragraf da (*De Leg.*, IX, son 6 sayfa, aynı yerde XI, s. 131) eskiçağ insanlarının, bu tür konularda, şövalye onuru bakış açısını bilmediklerini yeterince gösteriyor. Sokrates'e sık sık yaptığı tartışmalar yüzünden, sık sık fiziksel olarak kötü davranılmıştır; o da bunlara kayıtsızlık içinde katlanmıştır: Bir defasında kendisine bir tekme atıldığında, bunu sabırla sineye çekmiş, kendisine şaşıran bir kimseye de, "Beni bir eşek çifteleseydi, onu dava mı edecektim?" demişti (*Diog. Laert.*, II, 21). Bir başka kez, birisi ona, "Bu adam sana küfür ve hakaret etmiyor mu?" diye sorduğunda, Sokrates, "Hayır; çünkü onun söyledikleri bana uymu-

* Bir Germen kabilesi. – ç.n.

yor" yanıtını vermişti (age, 36). Stobaeos, bize, *Musonius*'tan uzun bir bölümü sakladı (*Florileg.*, ed. Gaisford, cilt I, s. 327-330), buradan, eskilerin, hakaretlere ne gözle baktıkları görülebir: Eskiler bu konuda, gönüllerinin mahkeme yoluyla hoşnut edilmesinden başka bir yöntem bilmiyorlardı ve bilge kişiler, bu yönteme de tenezzül etmiyorlardı. Eskilerin, atılan bir tokat için mahkemenin verdiği karşılıktan başkasını tanımadıkları, Platon'un *Gorgias*'ında (s. 86) açıkça görülebilir; Sokrates'in yanıtı da (s. 133) bunu kanıtlar; Gellius'un (XX, I), sokakta karşısına çıkan Romalılara durup dururken bir tokat atan, olayın daha fazla dallanıp budaklanmasını önlemek için de, bakır paralarla dolu bir keseyi taşıyan bir köleyi de yanında dolaştıran, yani tokatla gafil avlanan kişiye, yasanın öngördüğü acı cezası olan 25 Ass'ı* hemen ödeyen Lucius Veratius adında biri hakkında bildirdikleri de, aynı durumu ortaya koyuyor. Ünlü kinik *Krates*, müzisyen Nikodromos'tan öyle kuvvetli bir tokat yemişti ki, yüzü şişmiş ve kan içinde kalmıştı: Bunun üzerine yüzüne, üzerinde "Nikodromos yaptı" yazan küçük bir tabela astı; tüm Atina'nın bir tanrı gibi hürmet ettiği (*Apul. Flor.*, s. 126) bir adama, böyle bir gaddarlıkta bulunan flütçünün üzerine büyük bir utanç lekesi düşmüştü (*Diog. Laert.*, VI, 89). Bu konuda, Sinoplu Diogenes'in, Melesippus'a yazdığı bir mektupta, Atinalıların sarhoş oğullarının kendisine dayak atmalarının onun için hiçbir önemi olmadığını öğreniyoruz (*Nota Casaub. ad Diog. Laert.*, VI, 33). Seneca, *de constantia sapientis*** kitabının 10. bölümünden sonuna kadar hakareti, *contumelia*'yı ayrıntılı bir biçimde ele alarak, bilge kişinin buna aldırmadığını ortaya koymuştur. Seneca, 14. bölümde şöyle der: "Peki bir bilge, kendisine vurulduğunda ne yapmalıdır? Yüzüne vu-

* Eski Roma'da ağırlık ve para birimi. – ç.n.

** *Bilgelerin Sebatı Üzerine.* – ç.n.

rulduğunda Cato ne yaptı? Galeyana gelmedi, yapılan haksızlığın intikamını almadı ama bağışlamadı da, hiçbir şey olmadığını söyledi."

"Evet, ama" diye bağırıyorlar, *"onlar bilgeydiler!"* Demek, kendileri deliler! Anlaşıldı.

Demek ki, tüm şövalye onuru ilkesinin eski insanlara kesinlikle yabancı olduğunu; çünkü onların tüm eylemlerinde, olayların tarafsız, doğal görüntüsüne sadık kaldıklarını ve bu yüzden böylesi uğursuz ve korkunç züppeleri yüreklendirmediklerini görüyoruz. Bu yüzden, yüzlerine vurulan bir darbeyi de, küçük bir fiziksel zarardan başka bir şey olarak görmüyorlardı; oysa bu darbe şimdikilerin gözünde bir felaket ve örneğin Corneille'in *Le Cid* adlı tragikomedyasında ve *Koşulların Gücü* adındaki ama aslında *Önyargının Gücü* adı verilmesi gereken, yakın dönemin bir Alman burjuva tragedyasında olduğu gibi, bir tragedya konusu haline gelmiştir: Paris'teki Ulusal Meclis'te atılan bir tokat, tüm Avrupa'da yankılanır. Ama şimdi, yukarıdaki klasik anılarla ve eskiçağdan verilen örneklerle keyiflerinin kaçmış olması gereken "onur" kişilerine panzehir olarak, modern şövalye onurluluğunun seçkin bir örneğini oluşturan, Diderot'nun başyapıtını, *Jacques le fataliste*'i,* Bay Desgland'ın öyküsünü okumalarını tavsiye ediyorum. Bu yapıtla sevinebilir ve hoşnut olabilirler.

Verilen örnekler, şövalye onuru ilkesinin kesinlikle başlangıçsal, temeli insan doğasında bulunan bir ilke olamayacağını yeterince ortaya koyuyorlar. Demek ki bu yapay bir ilkedir ve başlangıcını bulmak hiç de zor değildir. Açık ki bu ilke, yumrukların kafalardan daha becerikli olduğu ve papazların, aklı zincir altında tuttukları dönemin, yani övülen ortaçağın ve bu çağın şövalyeliğinin bir ürünüdür. Bilindiği gibi, o zamanlarda, Tanrıdan, insanları sadece düşünmesi

* *Kaderci Jacques.* – ç.n.

değil, onlar için yargıda bulunması da isteniyordu. Bu yüzden, zor hukuk vakaları, Tanrının yargısıyla çözülüyorlardı: Bunlar da, az sayıda istisna dışında, düellolarda ortaya çıkıyordu ve düellolar kesinlikle sadece şövalyeler arasında değil, vatandaşlar arasında da yapılıyordu. Shakespeare'in *VI. Henry*'sindeki güzel bir örnek (bölüm 2, perde 2, sahne 3) bunu kanıtlar. Ayrıca her mahkeme kararında da, en yüksek merci olarak, yani Tanrının yargısı olarak düelloya başvurulabilirdi. Böylelikle, aslında akıl değil fiziksel güç ve çeviklik, yani hayvansal doğa yargıç sandalyesine oturtulmuştu ve haklılığı ve haksızlığı belirleyen –tam da, bugün hâlâ geçerli olan burjuva onur ilkesine uygun olarak– bir kimsenin ne yaptığı değil başına neyin geldiğiydi. Düello olayının bu kökeni hakkında hâlâ kuşku duyan varsa, J.G. Mellingen'in mükemmel kitabı, *The History of Duelling*'i* (1849) okusun. Evet, günümüzde bile şövalye onur ilkesine göre yaşayan, bilindiği gibi tam da en eğitimli ve en düşünen kişiler olmayan insanlar arasında, düellonun başarısını, gerçekten de buna neden olan tartışma üzerine verilmiş tanrısal bir karar olarak gören kimileri bulunmaktadır; elbette bunda, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış bir görüşe uyulmaktadır.

Şövalye onur ilkesinin bu kökeni bir yana, öncelikle bu ilke, fiziksel şiddet uygulama tehdidiyle, söz konusu kişinin yüzeysel onaylamalarına yönelik, gerçekte elde edilmesi zahmetli ya da gereksiz görülen bir saygıyı zor yoluyla elde etme eğilimini içerir. Bu da yaklaşık olarak, birinin, termometrenin küresini elle ısıtıp, civayı yükselterek, odasını çok iyi ısıtılmış gibi göstermesine benzer. Daha yakından incelendiğinde, konunun özü şudur: Nasıl ki, başkalarıyla barışçıl bir ilişkiyi gözeten burjuva onuru, başkalarının bizim hakkımızdaki, herkesin hakkına mutlak bir biçimde saygı

* *Düello'nun Tarihi.* – ç.n.

gösterdiğimiz için tam bir güveni hak ettiğimize ilişkin görüşüne dayanıyorsa; şövalye onuru da, bizim hakkımızdaki, bizden korkulması gerektiğine, çünkü haklarımızı mutlaka savunmayı düşündüğümüze ilişkin görüşe dayanır. Herkesin kendi haklarını doğrudan doğruya savunmak zorunda olduğu doğal bir durumda yaşıyor olsaydık, insanların adaletine güvenilemeyeceği için, korkulan biri olmanın, güvenilir biri olmanın sefasını sürmekten daha önemli olduğu ilkesi pek de yanlış olmazdı. Ama şahsımızın ve mülkümüzün korunmasını devletin üstlendiği uygarlık düzeyinde, artık bu ilkenin yeri yoktur ve yumruk hukuku zamanlarından kalma şatolar ve kaleler gibi, iyi işlenmiş tarlaların ve işlek karayollarının ve hatta demiryollarının arasında, öylece yararsız ve bırakılmış olarak durur. Öyleyse, bu temel ilkeyi koruyan şövalye onuru da, devletin ya çok az ceza verdiği ya da *de minimus lex non curat** ilkesi gereğince hiç ceza vermediği, önemsiz incitmeler ve kısmen sadece sataşmalar olan kişilik incinmeleri üzerinde durur. Ama şövalye onuru, bu tür kişilik incinmeleri açısından kendi kişiliğinin değerini, insanın yapısına ve yazgısına bütünüyle ters düşen bir biçimde abartan, hatta bunu bir tür kutsallaştırmaya vardıran ve bu yüzden devletin, küçük incitmelere verdiği cezayı kesinlikle yetersiz bulan ve bu yüzden cezalandırma işini kendisi üstlenen ve bunu sürekli, onuru incinen kişinin kanına ve canına mal olacak biçimde gerçekleştiren bir karaktere bürünmüştür. Açık ki, bunun temelinde, insanın aslında ne olduğunu bütünüyle unutarak, kendisi için mutlak bir incitilmeme ve kınanmama hakkı öne süren, ölçüsüz bir kibir ve en öfkelendirci bir gurur yatmaktadır. Ancak bu hakkı şiddet yoluyla kazanma zihniyetinde olan ve dolayısıyla, "Bana küfür eden ve hatta bana vuran ölmeli" ilkesini savunan herkes, salt bu yüzden bile, ülkeden kovulmayı hak

* (Latince) Yasa küçük şeyleri önemsemez. – ç.n.

etmektedir.* Çünkü sonra, o ölçüsüz kibri mazur göstermek için her türlü bahane öne sürülmektedir. İki cesur kişi karşılaştığında ikisinin de pes etmeyeceği, bu yüzden, en usul bir dokunuştan, küfürlü konuşmadan sonra dövüşmeye ve en sonunda da öldürücü darbeye varılacağı söylenir; bu yüzden, nezakete uyarak ara basamakları atlamanın ve hemen silahlara davranmanın daha iyi olacağı düşünülür. Buradaki özel davranış biçimi, yasaları ve kuralları bulunan, katı, titiz bir sistem haline sokulmuştur; bu sistem dünyanın en ciddi kaba komedisidir ve deliliğin gerçek bir onur tapınağıdır. Oysa temel ilkenin kendisi yanlıştır: Önemsiz konularda (önemli konular hep mahkemenin işi olarak kalırlar), her zaman iki cesur kişiden birisi, yani daha akıllı olanı vazgeçer ve salt görüşlere dayanılarak davranılmaz. Bunun kanıtını, halk ya da daha çok, şövalye onur ilkesini tanımayan sayısız sınıf vermektedir: Aralarındaki tartışmalar doğal bir

---

* Şövalye onuru, kibrin ve deliliğin bir çocuğudur. (Ona karşılık düşen hakikati, [Calderon'un aynı adlı oyunundaki] *Değişmez Prens*, en keskin bir dille, şu sözlerle dile getirmektedir: "O Âdemin bir mirasıdır".) Kibrin bu en üstün derecesinin, sadece son derece alçakgönüllü olmayı taraftarlarına bir yükümlülük olarak veren bir dinin yoldaşları arasında görülmesi de dikkat çekicidir; ne daha eski çağlarda ne de dünyanın başka bölümlerinde, şövalye onurunun bu ilkesi bilinmemektedir. Yine de bunun suçu dine değil, daha çok, her soylunun kendini, üzerinde başka hiçbir insani yargıç tanımayan küçük bir hükümdar gibi gördüğü ve bu yüzden kişiliğine tam bir incitilemezlik ve kutsallık atfetmeyi öğrendiği, kişiliğine yönelik her saldırıya, yani her yumruğa ve her küfüre, ölümle cezalandırılması gereken bir suç gözüyle baktığı feodalliğe yüklenebilir. Buna uygun olarak, onur ilkesi ve düello, başlangıçta yalnızca soyluların konusuydu ve bunun sonucunda, sonraki dönemlerde subaylara da geçti; daha sonra öteki tabakalar da, onlardan geri kalmamak için, asla istisnasız bir biçimde olmasa da ara sıra bu ilkeyi benimsediler. Düellolar, tanrısal kararlardan kaynaklanmış olsalar da, onur ilkesinin kökeni değil, sonucu ve uygulamasıdırlar: İnsani bir yargıcı tanımayan, tanrısal yargıca başvurur. Ama tanrısal kararlar, Hıristiyanlığa özgü değillerdi; daha eski zamanlarda, Hinduizmde de görülürler, ancak günümüzde bile izleri vardır.

akış izler; bu tabakalarda öldürücü darbeye, bu ilkeye uyan, toplumun belki de binde birini oluşturan kesimde görüldüğünden yüz kat daha az raslanır; bir dövüşme bile çok ender görülür. Ama sonra bu onur ilkesinin, toplumun görgüsünün ve ahlakının temel direğini oluşturduğu; düelloların, kabalık ve yontulmamışlık patlamalarına karşı savunma duvarı işlevi gördükleri öne sürülmektedir. Ne var ki, Atina'da, Korinthos'ta ve Roma'da da elbette iyi ve üstelik çok iyi bir toplum vardı ve görgü ve ahlak da eksik değildi; bunların ardında gizlenen bir şövalye onuru umacısı da yoktu. Elbette, bizde olduğu gibi oralarda da, öncelikle sohbete edepsiz ve aptalca bir karakter veren, her türlü düzgün içerikli konuşmayı dışlayan ve bu yüzden seçkin toplumumuzda kişisel cesaretin öteki tüm özelliklerden önce geldiğini öne süren toplumu kadınlar yönetmiyordu; oysa cesaret çok alt sıralarda yer alan, salt düşük rütbeli bir subay erdemidir sadece, hatta bu konuda hayvanlar bile bizden üstündürler; örneğin "aslan gibi cesur" denilir. Ama hatta yukarıdaki iddianın tersine, şövalye onur ilkesi sık sık, büyük ölçekte namussuzluk ve kötülük, küçük ölçekte ise arsızlık, saygısızlık, küstahlık için güvenli bir sığınak oluşturmaktadır, ki orada bir dizi çok can sıkıcı yakışıksızlıklara sessiz kalınarak katlanılır; çünkü hiç kimse o kişinin kınamasına boynunu uzatmak istemez. Bütün bunlara karşılık düşecek bir biçimde, düellonun tam da politik ve finansal olaylarda gerçek dürüstlük eksikliğini kanıtlamış olan ulusta büyük rağbet gördüğünü ve kana susanmış bir biçimde gerçekleştirildiğini görüyoruz; bu ulusun, kişisel ilişkilerde ne durumda olduğu, bu konuda deneyimi olanlara sorulabilir. Ama görgülülük ve toplumsal eğitim söz konusu olduğunda, bu ulus çoktandır kötü bir örnek olarak ün yapmıştır.

Demek ki söz konusu tüm iddialar dayanıksızdırlar. Çok daha haklılıkla, kendisine hırlanmış bir köpeğin de karşılık olarak hırlaması, kendisine kuyruk sallanmış olanın da kuy-

ruğunu sallaması gibi, her düşmanca davranışa düşmanca karşılık vermenin ve küçümseme ya da nefret işaretleri karşısında kızmanın ve öfkelenmenin insanın doğasında da bulunduğu öne sürülebilir; bu yüzden de Cicero, "Her utancın dikeni vardır, akıllı ve onurlu adamlar bunu taşımakta en çok zorlananlardır" diyor; dünyanın hiçbir yerinde (bazı dindar tarikatlar hariç), küfürler ve hatta yumruklar, konuya uygun bir karşılıktan daha öteyegötürmez; yalancılık, aptallık ya da korkaklık suçlamasını ölümle cezalandırmaya vardırmaz; eski Alman deyimi, "Bir tokata bir hançer yakışır", sinir bozucu bir şövalye boş inancıdır. Yine de incinmelerin yanıtlanması ya da karşılık verilmesi bir öfke işidir; ama asla, şövalye onur ilkesinin damgaladığı gibi bir onur ve yükümlülük konusu değildir. Daha doğrusu, elbette ki her suçlama ancak isabetli olduğu ölçüde yaralayabilir; buradan, isabetli en küçük bir imanın bile hiçbir temeli olmayan en ağır suçlamadan daha derin yaralar açtığı görülebilir. Bir suçlamayı hak etmediğinin gerçekten bilincinde olan bir kimse, bu suçlamayı sakince küçümseyecektir. Buna karşılık, onur ilkesi, kendisinde hiç bulunmayan bir duyarlılığı göstermesini ve kendisini incitmeyen hakaretlerin intikamını kanlı bir biçimde almasını ister. Ama, kendisine yönelik her türlü çatlak sesi, daha yüksek çıkmasın diye anında boğmaya çalışan kişinin de, kendi değeri hakkında zayıf bir görüşü var demektir. Bunun sonucunda, kendi değerini doğru bilme, hakaretler karşısında gerçek bir kayıtsızlık gösterecektir ve bu değerin eksikliğinden ötürü, bu bilgi de yoksa, kurnazlık ve eğitim, görüntüyü kurtarmaya ve öfkeyi gizlemeye yardımcı olacaktır. Bundan dolayı, ancak şövalye onur ilkesinin boş inançlarından kurtulunursa ve böylelikle artık hiç kimse küfür ederek bir başkasının onurunu kırabileceğine ya da kendi onurunu yeniden kazanabileceğine inanmazsa ve her haksızlık, her kabalık ya da çiğlik, karşılığına hazır olunarak, yani bunun için dövüşmek sayesinde hemen meşrulaştı-

rılamazsa; o zaman, aşağılama ve küfür söz konusu olduğunda, bu kavgada yenilenin yenen olduğunun ve Vincenzo Monti'nin dediği gibi, edilen hakaretlerin tıpkı kilise tören alayları gibi hep başladıkları yere geri döndüklerinin kavranılması kısa sürede yaygınlaşacaktır. Ayrıca bundan böyle, birisinin haklılığım korumak için bir kabalık ortaya koyması yeterli olmayacaktır; böylelikle akıl ve kavrayışta, dile gelmeden önce, her defasında daha ortada göründükleri anda alarma geçirdikleri ve öfkelendirdikleri, dar kafalılığın ve aptallığın görüşlerine bir biçimde neden olup olmayacaklarına ve böylelikle, içinde yer aldıkları kafanın, berikilerin barındığı sığ kafatası karşısında zar atışına sokulabilmesine yol açıp açmayacaklarına dikkat etmek gerekiyorken, bundan böyle akıl ve kavrayış bütünüyle başka bir biçimde dile geleceklerdir. Dolayısıyla, bundan böyle zihinsel üstünlük toplum içinde, kendisine yakışan, şimdi örtülü bir biçimde de olsa fiziksel üstünlüğün ve cengâver cesaretinin sahip olduğu önceliğe ulaşacak; bunun bir sonucu olarak da, en seçkin insanların kendilerini toplumdan şimdi olduğu gibi çekmeleri için bir neden azalmış olacaktır. Bu türden bir değişiklik, gerçek iyi görgüye yol açacak ve hiç kuşkusuz Atina'da, Korinthos'ta ve Roma'da var olduğu biçimiyle, gerçekten iyi toplumun yolu açılmış olacaktır. Bunun bir örneğini görmek isteyene, Ksenophon'un *Şölen*'ini okumasını tavsiye ederim.

Ama şövalye yasalar bütününün son savunusu da hiç kuşkusuz şöyle olacaktır: "Eh, o zaman Tanrı korusun(!) kimse bir başkasına bir tokat atamazdı!" Bu savunuyu kısaca, bunun toplumun bu yasayı tanımayan binde dokuz yüz doksan dokuzunda sık sık görüldüğünü, kimsenin de bundan ölmediğini ama bu yasanın yandaşları arasında, her vuruşun, ilke olarak, öldürücü bir vuruş olduğunu söyleyerek yanıtlayabilirim. Ama bu konuyu daha ayrıntılı ele almak istiyorum. İnsan toplumunun bir bölümünde çok sabit olan, bir vuruşun dehşetliliğine ilişkin inancın, insanın ne hayvan-

sal ne de akıllı doğasında tutarlı ya da en azından inandırıcı, salt boş sözlere değil ama net kavramlara dayandırılabilir herhangi bir nedenini bulmak için yeterince çaba gösterdim; ama boşuna. Bir vuruş, her insanın başka bir insana yapabileceği, ama böylelikle onun daha güçlü ya da daha becerikli olduğunu ya da ötekinin dikkatli davranmadığını kanıtlamayan küçük fiziksel bir kötülüktür ve öyle kalır. Bu analiz daha başka bir sonuca vardırmaz. Sonra, insan elinden yediği bir darbeyi en büyük kötülük zanneden aynı şövalyenin, on kat daha şiddetli bir darbeyi atından yediğini ve acıyla sendeleyip uzaklaşırken, bunun bir önemi olmadığını söylediğini görüyorum. O zaman, sorunun insan elinde olduğunu düşünüyorum. Ancak, şövalyelerimizin dövüş sırasında bu eskrim vuruşlarını ve kılıç darbelerini yediklerini ve bunların sözünü etmeye bile değmeyen, önemsiz olaylar olduklarını söylediklerini görüyorum. Bunun üzerine, yayvan kılıçla vurulan darbelerin bile, sopalarla vurulanlar kadar kötü olmadığını gözlemliyorum, çünkü daha yakın zamanlarda, askeri okul öğrencileri birincilere değil, ikincilere maruz kalıyorlardı; üstelik kılıçla yapılmış bir şövalye vuruşu en büyük onurdur. Böylece, psikolojik ve ahlaki nedenlerin sonuna geliyorum ve bu konuyu eski, derinlere kök salmış bir batıl inanç olarak görmekten başka yapacak şey kalmıyor; bu da insanları ikna edebilecek çok sayıda örneğe bir tane daha eklenmesi anlamına geliyor. Çin'de bambu kamışıyla vurmanın, her sınıftan memurlar için bile çok sık uygulanan bir ceza oluşu; insan doğasının ve en uygar olanının bile orada aynı şeyi söylemediğini göstererek, bunu kanıtlıyor.* Hatta, insan doğasına önyargısız bir bakış, dayak atmanın insanda, yırtıcı hayvanlarda ısırmak ve boynuzlu hayvanlarda boynuz vurmak

---

* (Kaba etlere yirmi ile otuz sopa vuruşu, deyim yerindeyse, Çinlilerin günlük gıdasıdır. Mandarinlerin, hakaret içermeyen ve şükranla karşılanan, babadan kalma bir terbiye yöntemidir) – *Lettres édifiantes et curieuses*, 1819 baskısı, cilt II, s. 454.

kadar doğal olduğunu öğretir: İnsan dayak atan bir hayvandır. Ender durumlarda, bir insanın bir başkasını ısırdığını gördüğümüzde öfkeleniriz de; buna karşılık onun yumruk atması ve yemesi çok doğal, kolaylıkla karşılaşabileceğimiz bir olaydır. Daha yüksek eğitimin, karşılıklı olarak kendine hâkim olma yoluyla, bundan da kaçınmayı tercih etmesini açıklamak kolaydır. Ama bir ulusu ya da hatta yalnızca bir sınıfı, bir yumruğun müthiş bir felaket olduğuna, bunun sonucunun ölüm ve cinayet olması gerektiğine kandırmak gaddarlıktır. Dünyada, gerçek felaketlerden o kadar çok var ki, bunların sayısını, beraberinde yine gerçek olanlarını getiren hayali felaketlerle artırmaya hakkımız yok; ama söz konusu aptalca ve kötülükçü önyargı tam da bunu yapmaktadır. Hatta, bu yüzden, hükümetlerin ve yasa koyucularının, askerde ve sivil yaşamda, tüm dayak cezalarının kaldırılmasına gayretle çalışarak bu boş inancı körüklemelerini kınamam gerekiyor. Böyle yapmakla insanlığın yararına davrandıklarını sanıyorlar; oysa, zaten birçok kişinin kurban gittiği o doğaya aykırı ve uğursuz kuruntuyu pekiştirmek için çalışmakla tam tersini yapmış oluyorlar. En ağır olanları dışında tüm suçlarda, insanın aklına ilk gelen ve bu yüzden en doğal olan cezalandırma yöntemi, dayak atmadır: Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötek olacaktır; cezalandırılabileceği bir mülkü bulunmayan ve görevi gereği gereksindiği özgürlüğüne yönelik ceza verilmesi cezalandıranın da zararına olacak bir kimseyi, ölçülü bir dayakla cezalandırmak, ucuza mal olduğu kadar doğaldır da. Buna karşı, "insan haysiyeti"ne ilişkin net kavramlara değil, yine yukarıdaki uğursuz inanışa dayanan boş sözlerden başka hiçbir neden de öne sürülemeyecektir. Konunun temelinde bu inanışın yatmasının adeta gülünç bir başka kanıtı da, kısa süre önce bazı ülkelerde, orduda, dayak cezasının yerine tıpkı bunun gibi, bütünüyle bedensel bir acıya neden olan, ama onur kırıcı ve küçük düşürücü olmadığı düşünülen kazığa oturtma cezasının geçirilmiş olmasıdır.

Sözü edilen boş inancın bu türden teşvik edilişleriyle etkisizleştirilmeye çalışılan ya da öyle yapıyormuş gibi görünülen şövalye onur ilkesinin ve böylelikle düellonun ekmeğine yağ sürülmüş olunur.* Bu yüzden, yumruk hakkının bu kalıntısı, en karanlık ortaçağdan, 19. yüzyıla kadar gelerek, bu kamusal skandalda hâlâ cirit atmaktadır: Artık yaka paça edilip kovulmasının zamanı gelmiştir. Günümüzde, köpekleri ya da horozları bile birbirlerine karşı kışkırtmaya izin verilmiyor (en azından İngiltere'de, bu gibi kışkırtmalar cezalandırılmaktadır); ama insanlar, saçma şövalye onuru ilkesinin gülünç boş inancı sayesinde ve kendilerine, herhangi bir alçaklık yüzünden, birbirleriyle dövüşme yükümlülüğünü dayatan bu ilkenin dar görüşlü temsilcileri ve yöneticileri sayesinde, kendileri istemedikleri halde, birbirleriyle ölümcül bir kavgaya girmeye kışkırtılıyorlar. Bu yüzden bizim Alman dil özleştirmecilerine, herhalde Latincedeki *duellum*'dan değil, İspanyolcada acı, yakınma, şikâyet anlamlarındaki *due-*

* Hükümetlerin düeolloyu görünüşte engellemeye çalışıyormuş ve bunu, en azından üniversitelerde çok kolay olduğu halde başaramıyormuş gibi davranmalarının asıl nedeni bence şudur: Devlet, subaylarının ve sivil memurlarının hizmetlerinin karşılığını, parayla yeterli ölçüde ödeyecek durumda değildir; bu yüzden, onların ücretlerinin öbür yarısını da, unvanların, üniformaların ve nişanların temsil ettiği onurun karşılamasına izin verilir. Ve devlet görevlilerinin, hizmetlerinin ideal karşılığını üst dereceden alabilmeleri için, onur duygusunun her biçimde beslenmesi, keskinleştirilmesi, yeri geldiğinde biraz abartılması gerekir; ama burjuva onuru bu amaç için yeterli olamadığından, çünkü herkesle paylaşıldığından, şövalye onuru yardıma çağrılır ve söylenildiği gibi, ayakta tutulur. İngiltere'de, yani asker ve sivil maaşlarının kıtadakinden çok çok yüksek tutulduğu yerde, sözü edilen yardıma gerek yoktur: İşte bu yüzden orada, özellikle bu son yirmi yılda, düellonun kökü hemen hemen kurutulmuştur; düelloya orada artık çok ender rastlanılmaktadır ve rastlanıldığında da, bir çılgınlık olarak gülünüp geçilmektedir; üyeleri arasında çok sayıda lordun, amiralin ve generalin bulunduğu büyük Anti-duelling-Society'nin [Düello Karşıtları Derneği] de bu duruma önemli bir katkısı olmuştur; ve kurbanlarını alamayan bu doymak bilmez canavar, başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır.

lo'dan gelen düello sözcüğünün yerine, şövalye kışkırtması sözcüğünü öneriyorum. Bu çılgınlık içinde yürütülen kılı kırk yarıcılık, elbette gülmek için malzeme veriyor. Bu arada, bu ilkenin ve onun saçma yasalar bütününün, yumruk hukukundan başka hukuk tanımayan, herkesin mahkeme mübaşiri rolünü üstlenerek herhangi bir nedenle herkesi çağırabileceği ve bir ölüm kalım mahkemesinin yapılmasını sağlayabileceği bir kutsal özel mahkemeyi açık tutarak, kendine bağlı olan tabakalar üzerinde tiranlık uygulayan, devlet içinde bir devlet kurması, öfkelendirici bir durumdur. Doğallıkla, bu mahkeme söz konusu tabakalardan olan en aşağılık kişinin, zorunlu olarak nefret etmesi gereken, en soylu ve en iyi kişileri tehdit edebileceği ve hatta dünyadan silebileceği bir kuytuluğa dönüşür. Günümüzde, polisin ve adaletin, artık sokak ortasında her serserinin, "Ya paranı ya canını" diye bağıramamasını sağlamalarından sonra; sağlıklı akıl da sonunda, barışçıl bir ilişkinin ortasında her serserinin bize artık, "Onurunu ya da canını" diye bağıramamasını sağlamalıdır. Ve herkesin her an, başka herhangi birisinin ona gelişigüzel bir biçimde yaptığı kabalığın, küstahlığın, aptallığın ya da kötülüğün, onu bedeninden ve canından sorumlu kılabilmesinden duyduğu sıkıntı, yüksek tabakaların yakasından düşürülmelidir. Çabuk öfkelenen iki toy delikanlının, cezasını kanlarıyla, sağlıklarıyla ve hatta canlarıyla ödeyecekleri sözcüklerle birbirlerine düşmeleri rezillik ve kepazeliktir. Devlet içindeki devletin tiranlığının ne kötü ve bu boş inancın gücünün ne büyük olduğunu, incinmiş şövalye onurlarını, buna neden olan kişi yüksek ya da alçak tabakaya dahil olduğu için ya da başka elverişsiz nitelikte bir kişi olduğu için yeniden onarmaları olanaksız olan kimselerin, ümitsizliğe kapılarak kendi kendilerini öldürmeleri ve böylelikle yaşamlarına trajikomik bir son vermeleri göstermektedir. Yanlış ve saçma olanın maskesi, sonunda tepesinde çelişkinin çiçek açmasıyla düşmektedir: Son olarak burada da en apaçık

çatışma biçiminde öne çıkmaktadır; bir subayın düello etmesi yasaktır, ama düelloya davet edildiğinde bunu kabul etmezse, görevinden azledilerek cezalandırılır.

Bir kere buraya kadar geldikten sonra, açıksözlülüğü sürdürmek istiyorum. Işık altında ve önyargısız bir biçimde incelendiğinde, devlet içindeki devletin, söylenildiği gibi sadece daha güçlü olanın hukukundan, yani yumruk hukukundan başka hukuk tanımaması ve bunu bir Tanrı yargısı düzeyine yükselterek kendi yasalar bütününün temeline koyması; sadece insanın düşmanını açık, eşit silahlarla yapılan bir dövüşte mi yoksa, pusuda mı öldürdüğüne ilişkin, çok önemli kılınmış ve çok yüksek tutulan farka dayanmaktadır. Çünkü birinci durumda, daha güçlü ya da daha becerikli olunduğundan başka bir şey kanıtlanamaz. Açık dövüşün varlığında aranan haklı çıkarma, *daha güçlünün hukukunun*, gerçekten bir *hukuk* olduğunu varsayar. Hakikatte ise, ötekinin kendini kötü savunabilmesi durumu, bana onu öldürme olanağını verir ama asla bunu yapma hakkını vermez; bu ikincisi, yani benim *ahlaki* gerekçem, yalnızca ve yalnızca, onun canını almak için sahip olduğum *nedenlere* dayanabilir. Bir an için, bu nedenlerin gerçekten ve yeterince var olduklarını düşünelim; böylece bunu bir de, onun ya da benim daha iyi ateş edebilmemize ya da kılıç kullanabilmemize bağlamak için kesinlikle bir neden yoktur, çünkü onun canına hangi biçimde, önden mi arkadan mı kıydığım hiç fark etmez. Çünkü, daha güçlü olanın hukuku, sinsice cinayetlerde uygulanan, daha kurnaz olanın hukukundan ahlaki açıdan daha ağır basmamaktadır: Burada yumruk hukuku kafa hukukuyla eşit ağırlıktadır; ayrıca düelloda da ikisinin de geçerli kılındığını, kılıç dövüşünde her manevranın bir sinsilik olduğunu anımsatalım. Ahlaki açıdan, bir kimsenin canını almaya hakkım olduğunu düşünüyorsam; şimdi onun benden daha iyi ateş edebilmesine ya da kılıç kullanabilmesine bağlı olarak, böyle bir

durumda beni zaten rahatsız etmiş kişiye, bir de beni öldürebilme şansını tanıyarak riske girmek aptallıktır. Hakaretlerin intikamının düelloyla değil, alçakça bir cinayetle alınması gerektiği Rousseau'nun görüşüdür; bunu, *Emile* adlı kitabının 4. cildinde, gizemli bir biçimde düşülmüş bulunan 21. notta temkinliliğini koruyarak ima eder (s. 137). Ama yazar burada, şövalye batıl inancına öyle güçlü bir biçimde kapılmıştır ki, yalancılık suçlamasına maruz kalmanın bile cinayeti haklı çıkardığını düşünür; oysaki, her insanın bu suçlamayı defalarca, hele kendisinin sayısız defa hak ettiğini bilmesi gerekirdi. Ama, kendisine hakaret edeni öldürme hakkını eşit silahlarla açık dövüş koşuluna bağlayan önyargı, açıktır ki yumruk hukukunu gerçek bir hukuk olarak ve düelloyu bir tanrısal yargı olarak görmektedir. Buna karşılık, öfkeyle yanıp tutuşan ve kendisine hakaret edeni, yakaladığı yerde hiç tereddütsüz bıçaklayan bir İtalyan, en azından daha tutarlı ve daha doğal davranmaktadır: Düello yapan birisinden daha akıllıdır, ama daha kötü değildir. Düşmanımı düelloda öldürmenin, tam da onun da beni öldürmeye çalışması yüzünden haklılaşmış olduğu söylenebilir; ancak onu ben düelloya davet ederek, kendini savunmaya zorlamış oluyorum. Kasıtlı bir biçimde, birbirini karşılıklı olarak savunmaya zorlamak, aslında cinayet için inandırıcı bir bahane aramaktır. İnsan kendi yaşamını bu kumarda karşılıklı anlaşma yoluyla ortaya koyduğu sürece bu, daha çok *volenti non fit injuria** ilkesiyle haklı çıkarılabilir. Ama bunun karşısında, *volenti*'nin** kendi açısından doğru olmadığı, iki tarafı ya da en azından birini, bu kanlı özel mahkemeye sürükleyen mübaşirin, şövalye onur ilkesinin tiranlığı ve bu ilkenin saçma yasalar bütünü olduğu gerçeği vardır.

* (Latince) Kendisi isteyene haksızlık yapılmış olmaz. – ç.n.

** (Latince) İstemin. – ç.n.

Şövalye onurunu ayrıntılarıyla anlattım, ama bunu iyi niyetle, felsefe, bu dünyadaki ahlaki ve zihinsel canavara karşı biricik Herkül olduğu için yaptım. Yeniçağın toplumsal durumunu antikçağınkinden birincinin zararına ayıran, birinciye ciddi, karanlık uğursuz bir çehre vermiş olan iki şey vardır; bunlar antikçağda bulunmadıkları için bu çağ neşeli ve rahat, yaşamın baharı gibi durmaktadır. Bu iki şey, şövalye onur ilkesi ve zührevi hastalıktır – *par nobile fratrum.** İkisi bir arada, yaşamın *kavgasını ve aşkını* zehirlerler. Elbette, zührevi hastalık etkisini ilk bakışta göründüğünden daha derine yayar, çünkü bu salt fiziksel değil, aynı zamanda ahlaksal bir etkidir. *Amor*'un** ok kılıfında zehirli oklar da yer aldığından bu yana, cinslerin aralarındaki ilişkiye, yabancı hatta şeytani bir unsur girmiştir; bunun sonucunda karanlık ve korkunç bir güvensizlik oluşmaktadır; ve insan topluluğunun temelindeki böyle bir değişikliğin dolaylı etkisi az ya da çok, tüm öteki toplumsal ilişkilere de uzanmaktadır; bunu burada ele almak ise beni konudan çok uzaklaştıracak.

Şövalye onur ilkesinin, antikçağa yabancı olan, buna karşılık modern toplumu katı, ciddi ve ürkek yapan, her geçici sözün bile ciddiye alındığı ve üzerinde kafa yorulduğu bu asık suratlı kaba komedinin ise, benzer, ancak bütünüyle başka türden bir etkisi vardır. Ama hepsi bu da değil! Söz konusu ilke antikçağdaki tek bir ülkenin değil, Avrupa'daki tüm ülkelerin soylu ailelerinin her yıl belirli sayıda oğullarının kendisine haraç olarak verilmesi gereken bir Minotauros'tur. Bu yüzden, bu umacıyı serinkanlılıkla kendimizden uzak tutmanın zamanıdır. Peki yeniçağın bu iki canavarı 19. yüzyılda ortadan kalkacaklar mı? Birincisinden hekimler sayesinde, koruyucu ilaçlar aracılığıyla en sonunda kurtulacağımız umudundan vazgeçmek istemiyoruz. Öteki umacının

* (Latince) Soylu bir kardeş çifti. – ç.n.

** (Latince) Aşk tanrısı. – ç.n.

işini bitirmek ise, kavramları düzeltmek yoluyla filozoflara düşmektedir; çünkü hükümetler bunu şimdiye dek yasaları kullanarak başarabilmiş değillerdir; üstelik birinci yöntemle, belanın köklerine saldırılmış olunacaktır. Bu arada hükümetler düelloyu yasaklamakta gerçekten ciddi davranacaklarsa ve çabalarının kısıtlı başarısı gerçekten yetersizliklerinde yatıyorsa; onlara, başarısı için kefil olduğum, kanlı operasyonları, darağacını, giyotini ya da ömür boyu hapisleri gerektirmeyen bir yasa önermek istiyorum. Bu, daha çok küçük, oldukça kolay, homeopatik* bir yöntemdir: Bir başkasını düelloya davet eden, ya da böyle bir davete uyan herkes, Çin örneğindeki gibi gün ortasında, merkez karakolunun önünde, onbaşıdan on iki sopa yiyecektir; düello davetini haber verenlere ve düello şahitlerine de altışar sopa vurulacaktır. Gerçekleştirilmiş bir düellonun olası sonuçları karşısında, bildik cezai işlem uygulanacaktır. Belki, şövalyece düşünen biri bana, böyle bir cezanın uygulanmasından sonra kimi "onur adam"larının kendini öldüreceği itirazını yükseltebilir; ben de buna, böyle bir çılgının başkalarını öldürmesindense kendi kendini öldürmesinin daha iyi olacağı yanıtını veririm. Ama aslında hükümetlerin, düelloyu ortadan kaldırma konusunda ciddi olmadıklarını çok iyi biliyorum. Sivil memurların, ama hele ki subayların maaşları (en üst rütbedekiler dışında) verimlerinin çok altında kalmıştır. Geri kalanı da kendilerine onur yoluyla ödenmektedir. Onur da, nişanlar ve madalyalar aracılığıyla, daha geniş anlamda ise genel olarak makam onuruyla temsil edilmektedir. Bu makam onuru içinde düello iyi bir yedek attır; bu yüzden, üniversitelerde bile bir hazırlık eğitimi bulunmaktadır. Bunun kurbanları, maaşların azlığının bedelini kanlarıyla ödemekteler.

* Homeopati: Bir hastalığın, ona neden olan maaddelerin çok küçük dozda verilmesiyle iyileştirileceği düşüncesine dayanan eski bir tedavi yöntemi. – ç.n.

Konuyu tamamlamak için burada bir de *ulusal onurdan* söz edilecek. Ulusal onur, halklar topluluğunun bir parçası olarak tüm bir halkın onurudur. Halklar topluluğu içinde, şiddetten başka bir forum bulunmadığı için ve bu topluluğun her üyesinin, kendi hakkını kendisi koruması gerektiği için; bir ulusun onuru salt o halkın güvenilir olduğuna ilişkin görüşe (krediye) değil, ondan korkulması gerektiğine de dayanmaktadır: Bu yüzden o halk, haklarına yönelik saldırıları asla cezasız bırakamaz. Demek ki, ulusal onur böylelikle burjuva onuruyla şövalye onurunu birbirine bağlamaktadır.

Bir kimsenin *neyi temsil ettiğinden*, yani dünyanın gözünde nasıl göründüğünden söz edilirken, yukarıda, son paragrafta ün de sayılmıştı: Demek ki bunu da incelememiz gerekiyor. Ün ve onur ikiz kardeştirler; Polydeukes'in ölümsüz, Kastor'un da ölümlü olduğu ikiz Dioskurlar gibidirler: Ün, ölümlü onurun ölümsüz kardeşidir. Elbette bundan, en üstün soydan bir ünü, asıl ve sahici ünü anlamak gerekir; çünkü yine de kimi geçici ünler de vardır. Ayrıca, *onur* sadece, aynı koşullarda yer alan herkesten istenilen özelliklere ilişkindir; ün ise hiç kimseden istenemeyecek özelliklere ilişkindir; onur, herkesin kendisine açıkça atfedebileceği; ün ise, hiç kimsenin kendi kendine atfedemeyeceği özelliklere ilişkindir. Onur, hakkımızdaki bilginin ulaştığı yere kadar uzanabilirken; ün ise, tersine olarak hakkımızdaki bilgiyi daha uzağa ulaştırır ve kendisinin gidebildiği yere kadar götürür. Herkesin onurlu olma hakkı vardır; üne ise yalnızca istisna kişiler sahip olur; çünkü yalnızca sıradışı başarımlar yoluyla üne ulaşılır. Bunlar da ya *eylemler* ya da *yapıtlardır*; buna göre, üne giden iki yol vardır. *Eylemlerin* yolunda götüren, öncelikle büyük bir yürektir; *yapıtların* yolunda ise büyük bir kafayla gidilir. Her iki yolun da avantajları ve dezavantajları vardır. Başlıca fark, eylemlerin geçici, yapıtların ise kalıcı olmalarıdır. En soylu eylemin bile zamanla geçen bir

etkisi vardır; buna karşılık, dâhiyane bir yapıt, tüm zamanlar boyunca yaşar ve iyilik verici ve yüceltici bir biçimde etkili olur. Eylemlerin yalnızca anısı kalır, bu da giderek daha zayıflar, daha bozulur ve önemsizleşir, hatta tarih onu içine almaz ve fosil halinde sonraki kuşaklara aktarmazsa, yavaş yavaş unutulmak zorundadır. Buna karşılık yapıtların kendileri ölümsüzdür, ve özellikle yazılı olanlar, tüm zamanlar boyunca yaşayabilirler. Büyük İskender'in adı ve anısı yaşıyor, ama Platon ve Aristoteles, Homeros ve Horatius hâlâ aramızdalar, yaşıyorlar ve doğrudan doğruya etkide bulunuyorlar. *Upanişadlar*'ı içeren *Vedalar* buradalar: Ama bize onların zamanında olup bitmiş olaylar hakkında hiçbir bilgi ulaşmamıştır.* Eylemlerin bir başka dezavantajı da, öncelikle bu eyleme olanak vermesi gereken fırsata bağlı oluşlarıdır; bu yüzden, eylemlerin ünü onların salt içsel değerlerine değil, onlara önem ve parlaklık kazandıran koşullara da bağlıdır. Üstelik, savaşlarda olduğu gibi, eylemler salt kişiye ait olduklarından, bu ün az sayıdaki görgü tanığının anlatımlarına bağlıdır: Bu tanıklar her zaman bulunmazlar ve bulunduklarında da her zaman adil ve önyargısız değillerdir. Buna karşılık eylemler, kılgısal şeyler olarak genel insani yar-

---

* Buna göre, günümüzde moda olduğu gibi, yapıtları eylemler olarak adlandırmakla onları onurlandırdığını sanmak, yanlış bir iltifattır. Çünkü yapıtlar aslında daha yüksek türdendirler. Bir eylem her zaman bir güdü üzerine yapılmış bir davranıştır; böylelikle tekildir, geçicidir ve dünyanın en genel ve en başlangıçsal unsuruna, istence bağlıdır. Buna karşılık büyük ya da güzel bir yapıt kalıcıdır, çünkü genel bir önem taşır, arı olan, masum olan, istenç dünyasından güzel bir koku gibi yükselen zekâdan kaynaklanmıştır. Eylemlerin ününün bir avantajı, esas olarak neredeyse tüm Avrupa'dan duyulabilecek denli güçlü bir patlamayla ortaya çıkmasıdır; buna karşılık, yapıtların ünü yavaş yavaş ve zamanla ortaya çıkar, önce usulca, sonra gitgide daha yüksek sesle ve çoğun ancak yüzyıl sonra asıl gücüne ulaşır: Ama sonra, yapıtlar kalıcı olduğu için, bu ün de bazen binlerce yıl kalır. Buna karşılık, ötekisi, ilk patlama geçtikten sonra, yavaş yavaş zayıflar, gitgide daha az kişi tarafından bilinir ve en sonunda sadece tarihte, hayalet gibi bir varlık sürdürür.

gılama yeteneğinin alanında yer aldıkları için, avantajlıdırlar; bu yüzden yalnızca veriler doğru aktarıldığında adalet derhal yerini bulur; yeter ki eylemlerin güdüleri ancak çok sonradan doğru bir biçimde tanınmasın ya da değerlendirilmesin: Çünkü her bir eylemin anlaşılması için o eylemin güdüsünün bilinmesi gerekir. Yapıtlarda ise durum tersinedir: Ortaya çıkmaları bir fırsata değil, onları ortaya koyana bağlıdır ve kendi başlarına ve kendilerinde ne iseler, kaldıkları sürece öyle kalırlar. Buna karşılık yargılanmaları zordur ve ne denli yüksek bir türden iseler, bu zorluk o denli daha büyüktür: Çoğu zaman yetkin, tarafsız ve dürüst bir yargıç bulunmaz. Buna karşılık, ünlerine tek bir merci karar vermez; yeniden yargıya başvurulur. Çünkü, söylediğimiz gibi, eylemler salt anma yoluyla ve eylemlerin çağdaşları aracılığıyla sonraki kuşaklara ulaşırken, yapıtlar kendileri gelirler ve eksik bazı parçaları bir yana, oldukları gibi gelirler: Yani burada verilerin tahrif edilmesi söz konusu değildir ve başlangıçlarında rastlanabilecek, ortamın zararlı etkisi de sonradan ortadan kalkar. Aslında zaman, gerçekten yetkin, giderek az sayıdaki yargıcı getirir, kendileri de birer istisna olan bu yargıçlar da, daha büyük istisnaları yargılarlar: Yavaş yavaş ağır basan oylarını verirler ve böylelikle bazen ancak yüzyıllar sonra da olsa, gelecek zamanın ortadan kaldırmadığı tam adil bir yargı ortaya çıkar. Bu yüzden yapıtların ünü güvenli ve hatta kaçınılmazdır. Buna karşılık, yapıt sahibinin bu ünü yaşayıp yaşamadığı, dışsal koşullara ve rastlantıya bağlıdır: Yapıtlar ne denli yüksek ve zor bir türden iseler, durum o denli enderdir. Seneca (*ep.*, 79) buna uygun olarak, eşsiz güzel bir biçimde, gölgesinin bedenini izlemesi gibi, ününün de gölge misali hizmetlerinin bazen önüne bazen de arkasına düşerek onları izlediğini söyler ve bunu açıkladıktan sonra, "Benimle birlikte yaşayanların hepsi kıskançlıktan sussalar da, ne hasetle ne de hürmetle yargılamayanlar gelecektir!" diye ekler; bu arada görüyoruz ki, kötünün ya-

rarına, iyiyi kamudan gizlemek amacıyla hizmetlerin haince susma ve görmezden gelme yoluyla örtbas edilmesi sanatı, daha Seneca'nın yaşadığı dönemlerde de varmış; tıpkı çağımızda *kıskançlığın dudaklarını kilitlediği* adamlar gibi. Hatta, esas olarak ün, ne kadar uzun sürecekse o kadar geç ortaya çıkar; tıpkı seçkin olan her şeyin yavaş yavaş olgunlaşması gibi. Sonradan sürecek bir ün tohumundan çok yavaş büyüyen meşeye benzer; kolay, eğreti ün de çabuk büyüyen, hemen sökülüp atılan bir yıllık bitkilerin, yerden hemen biten yabani otların sahte ününe benzer. Bu süreç, bir kimsenin, daha sonraki kuşaklara yani genel olarak ve bir bütün olarak insanlığa ne denli aitse, kendi çağına o denli yabancı oluşuna dayanır; çünkü sonraki kuşaklara ait bir kişinin ortaya koyduğu, çağına özgü bir şey değildir; yani, yapıtı kendi çevresine değil, insanlığın bir parçası olabildiği ölçüde, o çağın insanlarına aittir ve bu yüzden de yerel renkleri taşımaz: Bunun sonucunda çağının insanları onu, kolaylıkla yabancılayarak, kendi başına bırakabilirler. Yaşadığı kısa günün fırsatlarını ya da bir anlık zevki hak edenler ve bu yüzden sadece ona ait olanlar, daha çok, kendisiyle birlikte yaşayıp kendisiyle birlikte ölenin değerini bilir. Buna uygun olarak sanat ve edebiyat tarihi istisnasız bir biçimde, insan zihninin en yüksek başarımlarının aleyhlerinde karar verildiğini ve daha yüksek türden zihinlerin gelip de onlardan söz edinceye ve onlara itibar kazandırıncaya kadar beklediklerini, sonra da böylelikle bir dile gelme yolu bularak varlıklarını sürdürdüklerini yazar. Tüm bunlar, son tahlilde herkesin aslında yalnızca kendisiyle aynı türden olanı anlayabilmesinden ve değerlendirebilmesinden kaynaklanır. Ne ki, sığ olan sığ olanla, sıradan olan sıradan olanla, belirsiz olan muğlak olanla, beyinsiz olan akılsız olanla aynı türdendir ve en iyiler, kendileriyle kesinlikle aynı türden olan kendi yapıtlarını beğenirler. İşte bu yüzden yaşlı üstat Epikharmos şöyle söylemişti:

Bunu kendi bildiğimce söylemem, bir mucize değil,
Ve onlar, kendi kendilerini beğenerek, kapılırlar
kuruntusuna
Övgüye değer olduklarının: Bu yüzden görünür
köpek, köpeğe
En güzel varlık olarak, öküz de öküze,
Eşek de eşeğe ve domuz da domuza.

Nasıl ki en güçlü kol bile, zayıf bir gövdeyi ittiğinde, ona daha uzağa fırlayabileceği ve şiddetle çarpışabileceği bir devinim kazandıramazsa; tam tersine, bu zayıf gövde, dış kuvveti alacak maddesel içeriğinin eksikliğinden ötürü, hemen yakında bir yere düşerse; onları almak için ortada zayıf, küçük ya da çarpık kafalardan başkası bulunmadığında, güzel ve büyük düşüncelere, dehanın başyapıtlarına da küçük ve çarpık kafalardan başkası yoksa onları alacak, işte aynı şey olur. Tüm zamanların bilge sesleri, bu konuda yakınmak için adeta bir koro oluşturmuşlardır. Örneğin Jesus Sirach, "Bir deliyle konuşan, uyuyan biriyle konuşmaktadır. Konuşma bitince, deli 'ne oluyor?'" diye sorar. Ve Hamlet, "Muzip bir konuşma, bir delinin kulağında uyuklar" der. Ve Goethe:

En mutlu sözcük bile gülünç duruma düşer
Onu dinleyen kulak çarpıksa eğer.

ve yine Goethe:

Etkili olamıyorsun, her şey ruhsuz kalıyor,
Kendini üzme!
Bataklığa düşen bir taş
Halkalar oluşturmaz.

Ve Lichtenberg: "Bir kafa ve bir kitap çarpışırlarsa ve bir tınlama sesi duyulursa; bu ses her zaman kitaptan mı gelir?"

diye sorar ve yine Lichtenberg, "Bu tür yapıtlar birer aynadırlar, bir maymun baktığında, orada bir havari göremez" der. Peder Gellert'in bu konudaki güzel ve dokunaklı yakınması da, bir kez daha anımsatılmayı hak ediyor:

Çoğu kez en iyi yeteneklerin
En az sayıda hayranı olmasını,
Ve dünyanın en büyük bölümünün
Kötüyü iyi sanmasını,
Her gün görüyoruz bu felaketi.
Peki nasıl korunulur bu vebadan?
Kuşkuluyum bu belanın
Dünyamızdan kovulacağından.
Yeryüzünde tek çare vardır,
Ancak son derece zordur:
Deliler bilge olmalılar;
Gelin görün ki olmayacaklar.
Şeylerin değerini asla bilmez onlar,
Gözleri kapalıdır, akılları değil:
İyi olanı hiç görmediklerinden
Sürekli överler kısıtlı olanı.

Goethe'nin dediği gibi, seçkin olanın, bulunduğundan da daha ender bir biçimde tanınmasına ve değerinin bilinmesine neden olan, insanların bu entelektüel yeteneksizliğine, bir de, burada olduğu gibi her yerde, insanların kıskançlık biçiminde ortaya çıkan ahlaki kötülüğü de eşlik etmektedir. Birisi, kazandığı ün sayesinde, bir kez daha kendi türü üzerinde yükselmiş olacaktır: Ötekiler de bir o kadar değerden düşmüş olacaklardır, böylelikle her mükemmel meziyet, ününü, ün sahibi olmayanların sırtından kazanacaktır.

Başkalarını onurlandırdığımızda
Kendimizi soysuzlaşırmak zorundayız.

Goethe, Batı Doğu Dîvanı

Buradan, seçkin olanın, hangi türde ortaya çıkarsa çıksın, sayısal açıdan üstün durumdaki bütün sıradanların hemen birleşip, seçkin olanı geçerli kılmamak, hatta mümkünse onu boğmak için tezgâh kurmaları anlaşılıyor. Gizli sloganları ise *kahrolsun değerli olan*'dır. Ama hatta, kendileri de bir meziyete sahip olanlar ve bu meziyetin ününe zaten ulaşmış bulunanlar bile, onun parlaklığı yüzünden kendi ünleri bir o kadar daha az ışıldayacağı için, yeni bir ünün ortaya çıkışını görmekten hoşlanmayacaklardır. Bu yüzden bizzat Goethe şöyle der:

Bana yaşam bağışlanıncaya dek
Beklediysem, olmak için
Henüz yeryüzünde değildim,
Kavrayabildiğiniz gibi,
Görseniz, nasıl tavır aldıklarını
Kendileri biraz ışısınlar diye
Beni yadsımaya hazır olanların.

Demek ki onur, esas olarak adil yargıçlar bulur ve hiçbir kıskançlığın saldırısına uğramaz, hatta herkese peşin peşin, krediyle ödünç verilirken; ünün ise kıskançlığa karşın, dövüşerek elde edilmesi gerekir ve defne yaprağını, kürsüye hiç de yaraşmayan bir yargıç verir. Çünkü onuru herkesle paylaşabiliriz ve paylaşmak isteriz: Ün ise, ona ulaşan her bir kimse tarafından daraltılır ya da zorlaştırılır. Ayrıca, yapıtlar aracılığıyla üne ulaşmanın zorluğu, kolaylıkla görülebilecek nedenlerden ötürü, bu tür yapıtların kitlesini oluşturan insan sayısı ile ters orantılıdır. Bu yüzden, öğretme vaat eden yapıtların ünü, eğlence vaat edenlerinkinden daha büyüktür. En büyük ün ise, felsefi yapıtlardadır; çünkü bunların vaat ettikleri öğretme, bir yandan belirsizdir, öbür yandan maddi bir yararı yoktur; buna göre, zaten böylesi yapıtlar öncelikle rakiplerden oluşan bir kitlenin önüne çıkarlar. Üne ulaşmanın

karşısındaki, anlatılan zorluklardan, üne değer yapıtları tamamlayanların, bunu bu ünü sevdikleri için ve kendi zevkleri için yapmadıkları; insanlığın az sayıda ölümsüz yapıta sahip olmasının ya da bunlara hiç sahip olmamasının önüne geçilmesi için ün sayesinde yüreklendirilmeye gereksindikleri anlaşılıyor. Hatta, iyi ve güzel olanı ortaya koyması ve kötüden kaçınması gereken kimse, kitlenin ve sözcülerinin yargılarının inadına gitmeli, demek ki onları hor görmelidir. Özellikle Osorius'un *(de gloria)* vurguladığı, ünün onu arayanlardan kaçtığı ve onu ihmal edenlere geldiği yolundaki değinmenin doğruluğu, buna dayanmaktadır: Çünkü birileri çağdaşlarının beğenisine uyarlarken, diğerleri bu beğeniye kafa tutarlar.

Buna göre, üne ulaşmak ne denli zorsa onu elde tutmak da o denli kolaydır. Burada da ün, onurla karşıtlık içinde yer alır. Onur herkese, hatta veresiye verilir: Yeter ki onu korusun. Ama asıl görev de burada yatmaktadır: Tek bir uygun olmayan eylem yüzünden, onur bir daha geri gelmeyecek bir biçimde yiter. Buna karşılık ün aslında hiç yitmez: Çünkü üne ulaşılmasını sağlayan eylem ya da yapıt, her zaman için sabittir ve bunun ünü, eylemin ya da yapıtın sahibi ününe yeni ünler eklemese de kalır. Ancak ün, zamanı geçtikçe artık gerçekten duyulmaz oluyorsa, demek ki sahte yani hak edilmemiş bir ündür, anlık bir değerlendirmenin sonucu ortaya çıkmıştır; Hegel'in sahip olduğu gibi ve Lichtenberg'in betimlediği gibiyse, "Arkadaşlardan oluşan bir seçici kurul tarafından ilan edilip boş kafalarda yankılanmıştır: Ama, sonraki kuşaklar bir zamanların renkli sözcük kalıplarının, geçmiş modaların güzel yuvalarının ve ölüp gitmiş vaatlerin konutlarının kapısını tıklatıp, hepsini, hepsini boş bulduğunda ve en küçük bir düşüncenin bile emin bir biçimde içeriye davet edişini duymadığında, nasıl gülümseyecektir."

Ün, asıl olarak, bir kimsenin başkalarıyla kıyaslandığında ne olduğuna dayalıdır. Bu yüzden öz olarak görelidir ve

ancak göreli bir değeri olabilir. Eğer ötekiler üne layık olurlarsa, berikinin ünü bütünüyle yiter. Mutlak değeri olan ün ise, tüm koşullarda ona sahip olanda, yani dolaysızca ve yalnızca kendisi için olanda vardır. Bunun sonucunda, burada büyük yüreğin ve büyük kafanın değeri ve mutluluğu yer almalıdır. Demek ki ün değil, onun neyle kazanıldığı değerlidir. Çünkü bu ikincisi konunun adeta tözüdür ve ün de ilineğidir: Ün, ünlü olana esas olarak dışsal bir belirti biçiminde etki eder ve ünlü olan bu belirti sayesinde, kendi yüksek görüşünün onaylanışını elde eder; buna göre, nasıl ki ışığın kendisi, bir cisim tarafından yansıtılmadığı sürece görünür değilse; benzer biçimde, her olağanüstülük de ancak ün sayesinde kendinden emin olur. Ancak bu kesin bir belirti değildir; çünkü meziyete dayanmayan ün ve ünlü olmayan meziyet de vardır. Bu yüzden, Lessing'in bu konudaki bir sözü kulağa çok hoş gelmektedir: "Kimi insanlar ünlüdür, kimileri de ünlü olmayı hak ederler." Değeri ya da değersizliği, başkalarının gözünde nasıl göründüğüne dayanan bir varoluş da sefil bir varoluş olurdu; ama böyle bir varoluşun değeri üne, yani başkalarının alkışına dayalı olsaydı, bu bir kahramanın ya da dâhinin varoluşu olurdu. Her varlık, daha çok kendi kendisi yüzünden, bu yüzden de öncelikle kendinde ve kendisi için yaşar ve varolur. Bir kimsenin ne olduğu, hangi biçimde olursa olsun her şeyden önce ve esas olarak kendisi içindir; ve burada fazla değer yoksa, genel olarak da onun değeri çok değildir. Buna karşılık, onun başkalarının kafasındaki imgesi ikincil, türetilmiş ve rastlantıya bağlı bir imgedir ve ancak çok dolaylı yoldan, birinciyle ilişkilidir. Üstelik kitlenin kafası, hakiki mutluluğun yer bulamayacağı denli sefil bir sahnedir. Orada daha çok hayaletimsi bir mutluluk yer alabilir. Genel ünün tapınağında, nasıl da karışık bir topluluk bir araya gelir! Mareşaller, bakanlar, şarlatan hekimler, hokkabazlar, dansçılar, şarkıcılar, milyonerler ve Yahudiler: Tüm bunların üstün yanları, orada çok daha dürüst bir bi-

çimde değerlendirilir; düşünsel saygıdan çok duygusal, üstelik yüksek türden bir saygı görürler, çünkü büyük çoğunlukta ancak tek bir söz üzerinden saygıya ulaşılabilir. Demek ki mutluluk öğretisi açısından ün, gururumuz ve kibirliliğimiz için en ender ve en lezzetli lokmadan başka bir şey değildir. Oysa bunlar, insanların çoğunda, kendileri ne kadar gizleseler de aşırı ölçüde vardırlar; belki de, ün elde etmeye ve bu yüzden çoğun kendi üstün değerlerinin bilincini, bunun tadını çıkaracakları ve sonra bu değerin kabul edildiğini görecekleri güne kadar, uzun süre kendi içlerinde taşımaya eğilimlidirler: O güne kadar, onlara sanki ürkütücü bir haksızlığa uğramışlar gibi gelir.* Ama genel olarak, bu bölümün başında irdelendiği gibi, insanın başkalarının görüşündeki değeri bütünüyle orantısızdır ve mantıkdışıdır; bu yüzden, Hobbes bunu gerçi çok sert ama belki de doğru bir biçimde dile getirmişti: "Zihnin tüm neşesi, tüm canlılık, insanın onunla kendini kıyaslayarak yüksek görebileceği bir kimsenin varlığına dayanır" (*De cive*, I, 5). Böylece, genel olarak üne verilen büyük değer ve günün birinde üne ulaşmak umuduyla yapılan fedakârlıklar, anlaşılır olmaktadır.

Ün (soylu ruhların bu en son zayıflığı)
Mahmuzlar zihni, hazları küçümsemesi için
Ve çalışma dolu günleri seçmesi için.

ve yine

Ne kadar zordur tırmanmak
Ünün gurur tapınağının parıldadığı tepeye.

---

* En büyük hazzı hayran olunmaktan aldığımız için, ama hayran olanlar ise, her şeyin nedeni kendileri oldukları halde, bunagönülleri razı gelmediğinden; en mutlu kişi, bunu nasıl başarmış olursa olsun, kendine dürüst bir biçimde hayran olabilendir. Böylece başkaları onu yanıltamazlar.

Sonunda, tüm ulusların en kibirlisinin, *la gloire*'ı* dilinden düşürmeyişi ve bunu hiç düşünmeden, büyük eylemlerin ve büyük yapıtların ana dişlisi olarak görmesi açıklığa kavuşmaktadır. Ancak, ün, hiç tartışmasız sadece ikincil olduğundan, meziyetin salt yankısı, sureti, gölgesi ve belirtisi olduğundan ve ne de olsa, hayranlık duyulanın, hayranlık duyanın kendisinden daha değerli olması gerektiğinden; asıl mutluluk veren, ünün kendisinde değil üne nasıl ulaşıldığında, yani meziyetin kendisinde, ya da daha doğrusu ünün kaynaklandığı zihniyette ve yeteneklerde yatıyor olmalıdır; bu ahlaki ya da entelektüel bir türde olabilir. Çünkü, herkesin en iyi olduğu şey, zorunlu olarak kendisi için olmalıdır: Bundan dolayı, başkalarının kafalarında neyin yansıdığı ve onların görüşünde nasıl geçerli olduğu bir yan unsurdur ve onun açısından yalnızca ikinci derecede önem taşır. Buna göre, yalnızca ünü *hak eden*, onu elde etmese de, büyük ölçüde asıl unsura sahiptir ve yoksun olduğu şey ise, asıl unsur ile kendini onun hakkında avutabileceği bir şeydir. Bir kimseyi kıskanılmaya değer yapan, yargı gücü bulunmayan kandırılmış büyük kitle tarafından büyük bir adam olarak görülmesi değil, onun büyük adam olmasıdır; sonraki kuşakların onun adını duyması değil, onun yüzyıllar boyunca korumayı ve üzerinde düşünülmeyi hak eden düşünceler üretmesi büyük bir mutluluktur. Ayrıca bu özelliği onun elinden alınamaz: Bu, kendi içimizde yer alandır öteki ise, kendi içimizde yer almayandır. Buna karşılık, hayranlığın kendisi asıl unsur olsaydı, hayranlık duyulan buna değer olmazdı. Sahte, yani hak edilmemiş bir ünde, gerçekten de durum budur. Bu ünün sahibi, bu ünün, belirtisini, salt parıltısını oluşturması gereken şeye gerçekten sahip olmadan onu tadar. Hatta bu ün bile, günün birinde, kendini beğenmekten kaynaklanan tüm kendini yanıltmaya karşın, ara sıra,

* (Fransızca) Şan. – ç.n.

uygun olmadığı bir yükseklikte başı döndüğünde ya da kendini altın gibi görünen bakır bir sikke olarak gördüğünde; sonra gerçek yüzünün açığa çıkması ve hak edilmiş bir aşağılanma korkusuna kapıldığında, en azından, bilgelerin yüzlerinden sonraki kuşakların yargısı zaten okunduğunda, sahibine acı veriyor olmalıdır. Bu bakımdan, sahte bir vasiyet üzerinden mülk sahibi olmuş birine benzer. En sahici ünü, yani ölümden sonra da süren ünü sahibi asla duyamaz, ama yine de onun mutlu olduğu düşünülür. Demek ki onun mutluluğu, kendi içindeki, ona ünü kazandıran büyük özelliklerde ve bu özellikleri geliştirme fırsatı bulmasında, yani kendisine uygun bir biçimde davranabilmiş olmasında ya da zevkle ve sevgiyle yaptığı işi yapabilmiş olmasındadır: Çünkü ancak bunlardan kaynaklanan yapıtlar, ölümden sonra da süren üne ulaşırlar. Demek ki onun mutluluğu büyük yüreğindedir ya da yapıtlarındaki izi sonraki yüzyılların hayranlığını kazanan bir zihnin zenginliğindedir; bu mutluluk, onları düşünmek, kestirilemez gelecekteki en soylu zihinlerin uğraşısını ve hazzını oluşturacak olan düşüncelerdedir. Demek ki, ölümden sonra süren ünün değeri onun hak edilmesindedir ve onun asıl ödülü budur. İmdi, bu ünü kazanan yapıtların, bu arada kendi çağdaşları arasında da ünlü olup olmayışları, rastlantısal koşullara bağlıydı ve büyük bir önem taşımıyordu. Çünkü insanlar esas olarak kendi yargılarına sahip olmadıkları ve yüksek ve zor başarımları değerlendirme yeteneğine kesinlikle sahip olmadıkları için, bu konuda yabancı beyanlara kulak verirler ve yüksek türden ün, yüz ünlüden doksan dokuzunda salt güvene ve inanmaya dayanır. Bu yüzden, çağdaşların çoksesli alkışlamasının bile düşünen kafalarda çok az bir değeri olabilir, çünkü bu alkışta hep az sayıdaki sesin yankısını duyacaklardır ve üstelik bu sesler sadece o günün modası olacaklardır. Usta bir sanatçının, dinleyicilerinin bir ya da ikisi dışında, tümünün sağır olduklarını ve bu kusurlarını birbirlerinden

karşılıklı olarak gizlediklerini, ama birbirlerinin el devinimlerini gördükçe gayretle alkışladıklarını öğrendiğinde, dinleyicilerinin bu şiddetli alkışı karşısında koltukları mı kabaracaktır? Üstelik bir de, alkışı başlatanların, çoğu zaman en berbat kemancıyı, en şiddetli bir biçimde alkışlattırmak için satın alındıklarını öğrenirse! Buradan, çağdaşların arasındaki bir ünün, ölümden sonra da süren ün değişimine neden çok ender uğradığı da açıklığa kavuşmaktadır; bu yüzdendir ki d'Alembert, edebiyattaki ünün tapınağını olağanüstü güzel bir biçimde betimlerken şöyle demektedir: "Tapınağın içinde tümüyle, yaşarken burada olmayan ölüler ve ölür ölmez buradan dışarı atılan birkaç canlı bulunuyor." Bu arada, bir kimseye henüz yaşarken bir anıt dikmenin, kendisine, ölümünden sonrasına güvenilemeyeceğinin açıklanması anlamına geldiğini söyleyelim. Yine de bir kimse, ölümünden sonra da sürecek bir ünü yaşarken elde ederse de, gençlikten çok yaşlılıkta gerçekleşecektir bu; yine de sanatçılar ve şairler arasında, en az da filozoflar arasında bu kuralın istisnaları vardır. Bunun bir kanıtı da, yapıtlarıyla ünlü olan adamların portreleridir, çünkü bu resimler çoğu kez ancak adamların ün kazanmasından sonra yapılır ve genel olarak yaşlı ve saçlarına ak düşmüş kimseleri, yani filozofları betimlerler. Bu arada, mutluluk öğretisi açısından bakılırsa bu durum çok doğrudur. Ünün ve gençliğin bir arada olması, bir ölümlü için çok fazladır. Yaşamımız öyle yoksuldur ki, bu yaşamın mülklerinin daha ekonomik dağıtılması gerekir. Gençliğin bütünüyle kendi zenginliği vardır ve bununla yetinebilir. Ama yaşlılıkta, tüm hazların ve zevklerin, kış mevsimindeki ağaçlar gibi kurumalarından sonra, en ücra köşede, ünün ağacı gerçek bir kış yeşili olarak kök salar; ün yazın büyüyen ama kışın yenilen kış armutlarına benzetilebilir. Yaşlılıkta, gençliğinin tüm enerjisini kendisiyle birlikte yaşlanmayan *yapıtlara* adamış olmaktan daha güzel bir avunma yoktur.

Şimdi bir de, bize en yakın olanlarda, bilimlerde üne ulaşma yollarını daha yakından incelemek istersek, şöyle bir kural çıkarabiliriz: Böyle bir ünün işaret ettiği entelektüel üstünlük her zaman kimi verilerin yeni bir kombinasyonu sayesinde ortaya çıkar; bu veriler çok değişik türden olabilirler; ancak bu veriler ne denli yaygın ve herkes tarafından ulaşılabilir iseler, onların kombinasyonu sayesinde elde edilen ün de o denli büyük ve yaygın olacaktır. Örneğin, veri birkaç sayıdan ya da eğriden oluşabilir ya da herhangi bir özgül fiziksel, zoolojik, botanik ya da anatomik olgudan ya da eski yazarlardaki kimi yıpranmış paragraftan ya da yarı yarıya silinmiş, belki de alfabesini bilmediğimiz yazıtlardan ya da tarihteki karanlık noktalardan oluşabilir; bu verilerin doğru bir biçimde bir araya getirilmesiyle ulaşılan ün, bu verinin bilindiği alandan, yani çoğu inzivada yaşayan ve kendi uzmanlık alanlarındaki ünü kıskanan az sayıdaki kişiden öteye gidemeyecektir. Buna karşılık, veriler tüm insanlığın bildiği türden iseler; örneğin insan aklının ya da duygusunun özsel, herkeste ortak olan özellikleriyseler ya da tüm etkime biçimleri sürekli gözümüzün önünde olan doğa güçleriyseler ya da genel olarak doğanın herkesçe bilinen akışı ise; o zaman ünün ışığı, yeni, önemli ve apaçık bir kombinasyon sayesinde bu veriler üzerinden yayılacak ve zamanla, hemen hemen tüm uygar dünyaya uzanacaktır. Bu verilere herkes ulaşabildiğinden, çoğu kez onların kombinasyonunda da durum aynı olacaktır. Yine de burada ün her zaman, aşılmış bir zorluğa karşılık düşecektir. Çünkü bu veriler ne denli yaygın olarak biliniyorlarsa, onları yeni ama doğru bir biçimde bir araya getirmek de o denli zordur; çünkü son derece çok sayıda kafa, bu verileri denemiş ve olası tüm kombinasyonları tüketmiştir. Buna karşılık, büyük kitlenin ulaşamadığı, yalnızca zor ve yorucu yöntemlerle elde edilebilen veriler, hemen her zaman yeni bir kombinasyona olanak tanırlar: Dolayısıyla bu tür verilere salt doğru bir akılla ve sağlıklı bir yargı

gücüyle, yani vasat bir zihinsel üstünlükle yaklaşıldığında, bu verilerin yeni ve doğru bir kombinasyonunu yapma şansını elde etmek çok olasıdır. Ancak, buradan elde edilen ün, yaklaşık olarak, verilerin yaygınlık derecesiyle sınırlı olacaktır. Çünkü, bu tür problemlerin çözümü, salt verilerin bilgisine ulaşabilmek için bile büyük bir düşünme ve çalışma gerektirir; öte yandan, en büyük ve en yaygın ünün elde edilebileceği öteki türde ise, veriler bedava verilmişlerdir: Bu ikinci tür, daha az çalışma gerektirdiği ölçüde daha çok yetenek ve hatta deha ister ve değer ve değerlendirme açısından, hiçbir çalışma ve düşünme, dehayla kıyaslanamaz.

İmdi, buradan da kendilerinde yetenekli bir akıl ve doğru bir yargı hisseden, ama yüksek zihinsel yetenekleri bulunduğuna güvenemeyenlerin, herkesin bildiği verileri elinin altında tutan büyük insan yığınının dışına çıkmak ve yalnızca tüm bilgili çalışkanlıkla ulaşılabilecek en ücra noktalara varabilmek için, çok alıştırma yapmaktan ve çok çalışmaktan kaçınmamaları gerekir. Çünkü burada, rakip yarışmacıların sayısının son derece azaldığı yerde, az sayıdaki üstün kafa bile, kısa sürede verilerin yeni ve doğru kombinasyonuna fırsat bulabilecektir: Hatta keşfinin yararı, verilere ulaşmanın zorluğuna dayanacaktır. Ama, bu alanda biricik bilgili kişiler olan, bilgidaşlarının alkışını, büyük insan kitlesi yalnızca çok uzaktan duyacaktır. Burada anlatılan yöntemin sonuna dek gidilmek istenirse, ulaşılması çok zor olan verilerin yalnızca kendi başlarına ve bir kombinasyona gerek olmadan, ünü temellendirmeye yettikleri noktaya varılır. Bu veriler, en uzak ve en az gidilen ülkelere yapılan yolculuklarda elde edilir: İnsan düşündükleriyle değil, gördükleriyle ün kazanır. Bu yöntemin büyük bir avantajı daha vardır: İnsanın gördüğü şeyi başkalarına aktarması ve bunun anlaşılması, insanın düşündüğü şeyi aktarmasından ve bunun anlaşılmasından çok daha kolaydır; buna uygun olarak, görünen şeyler düşünülen şeylerden daha çok okuyucu bulacaklardır. Çünkü, Erasmus'un dediği gibi:

İnsan bir yolculuk yaparsa,
Anlatacak bir şeyleri olur.

Bu türden ünlü insanlarla kişisel tanışıklığın, insanın aklına sık sık Horatius'un bir değinisini getirmesi de, tüm bu anlatılanlara denk düşüyor.

Deniz aşırı yolculuğa çıkan, yalnızca iklimini değiştirmiş olur, aklını değil.

Epist., I, 11/27

Öte yandan, büyük, geneli ve bütünü ilgilendiren ve bu yüzden en zor sorunlara cesaret edebilen, yüksek yeteneklerle donatılmış kafaya gelince; gerçi bu kişi ufkunu olabildiğince geniş tutmaya çalışacak, ama yine de her zaman, tüm yönlere doğru eşit ölçüde bakacak ve çok uzağa gidip özel ve çok az bilinen bölgelerden herhangi birinde yolunu yitirmeyecektir; yani, en küçük ayrıntıları ele almak şöyle dursun, herhangi bir bilimin özgül konularından daha ileriye gidemeyecektir. Çünkü rakip yarışmacıların izdihamından uzaklaşmak için, zor ulaşılır konuları ele almasına gerek yoktur; tersine, herkesin gözü önünde duran konular bile, ona önemli ve doğru kombinasyonlar yapması için malzeme sunacaklardır. Ama buna uygun olarak, yararlılığı, bu verilere sahip herkes tarafından, yani insan soyunun büyük bir bölümü tarafından değerlendirilebilecektir. Şairlerin ve filozofların ulaştıkları ün ile, fizikçilerin, kimyacıların, anatomicilerin, mineralologların, zoologların, filologların, tarihçilerin vb. ulaşabildikleri ün arasındaki dev farkın nedeni budur.

Beşinci Bölüm

Öğütler ve Özdeyişler

Burada, kusursuzluğu başka bir yerde olduğundan daha az amaçlıyorum; yoksa, Theognis'ten ve Sahte-Salomon' dan, Rochefoucauld'ya kadar tüm zamanların düşünürlerinin ortaya koydukları, bir kısmı mükemmel olan yaşam kurallarını burada yinelemiş olurdum; bu arada, şimdiden çok kullanılmış çok sayıdaki basmakalıp sözden de kaçınamazdım. Kusursuzluğu hedeflemeyişimle birlikte, sistematik düzenlemeden de büyük ölçüde uzaklaşıyorum. İkisi hakkında da, bu türdeki olaylarda sonuç olarak adeta kaçınılmaz bir biçimde can sıkıntısını doğurmadıkları düşünülerek avunulabilir. Bu sadece, aklıma o anda geleni, aktarmaya değer görüneni ve, anımsadığım kadarıyla henüz söylenmemiş, en azından tam olarak ve bu biçimde söylenmemiş olanı verdim; yani bu uçsuz bucaksız alanda, başkalarının yapıtlarında ele aldıkları konulardan geriye kalanların bir derlemesini yaptım.

Buradaki görüşlerin ve önerilerin büyük çeşitliliğini yine de bir düzene sokabilmek için, onları, genel olanları önce kendimize, sonra başkalarına yönelik davranışımıza ilişkin olanlar ve son olarak da dünyanın akışı ve yazgıya ilişkin olanlar biçiminde bölümlere ayırmak istiyorum.

A) GENEL OLANLAR

1. Aristoteles'in, *Nikomakhos'a Etik*'inde söz arasında söylediği bir cümleyi, tüm yaşam bilgeliğinin en önemli kuralı olarak görüyorum: "Zevkin değil, acısızlığın peşinden koşar akıllı kişi" ya da "Akıllı kişi, hazzı değil acısızlığı hedefler." Bu cümlenin doğruluğu, tüm hazzın ve tüm mutluluğun negatif, buna karşılık acının pozitif olmasına dayanmaktadır. Bu son cümlenin açıklaması ve temellendirilişi, başyapıtımın* 1. cildinde, § 58'de bulunmaktadır. Yine de bunu burada, bir de her gün gözlemleyebileceğimiz bir olay üzerinde açımlayacağım. Bir beden, küçük bir yara ya da sancıyan bir yeri dışında bütünüyle sağlıklı ve iyiyse, bütünün sağlığı bilince yansımaz da, insanın dikkati sürekli yaralı yerin sancısı üzerine yönelir ve toplam yaşam duygusunun tadı kaçar. Bunun gibi, tüm işlerimiz bizim istediğimiz gibi gidiyor, ancak içlerinden *bir tanesi* istediğimiz gibi gitmiyorsa, çok önemsiz bile olsa kafamızı sürekli bu bir tanesi kurcalar: Sürekli onu düşünürüz ve istediğimiz gibi gerçekleşen tüm öteki daha önemli işleri daha az düşünürüz. İmdi, her iki durumda da zarar gören istençtir: Birinci durumda organizmada, ikinci durumda insanın çabasında nesneleşir ve her iki durumda da, istencin doyumunun negatif bir etkisinin olduğunu bu yüzden asla doğrudan doğruya değil, olsa olsa düşünseme [Reflexion] yoluyla bilincine varıldığını görüyoruz. Buna karşılık, istence ket vurulması pozitiftir ve bu yüzden kendini önceden bildirir. Her haz sadece bu ket vurmanın kaldırılmasına, bundan kurtulmaya dayanır; böylelikle kısa sürelidir.

Demek ki, Aristoteles'in yukarıda övülen, dikkatimizi hazlara, yaşamın hoşluklarına yöneltmememizi, yaşamın sayısız kötülüğünden olabildiğince kaçınmamızı tavsiye eden kuralı buna dayanmaktadır. Doğru yöntem bu olmasaydı,

* *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya.* – ç.n

Voltaire'in, "Mutluluk yalnızca bir düştür, acı ise gerçektir" sözü gerçekten de olduğu gibi doğru değil, bir o kadar yanlış olmalıydı. Buna göre yaşamından mutluluk öğretisi açısından bir sonuç çıkarmak isteyen kimse, hesabını, tattığı zevklere göre değil atlattığı belalara göre yapmalıdır. Mutluluk öğretisi, kendi isminin bir güzel göstermece olduğunu, "mutlu yaşama"dan yalnızca "daha az mutsuz" yaşamanın, yani katlanılabilir bir yaşam sürmenin anlaşılması gerektiğini göstererek başlamalıdır. Hiç kuşkusuz, yaşam tadına varılmak için değil, atlatılmak, geride bırakılmak için vardır; kimi deyimler de bunu gösterirler: *Degre vitram,** *vita defungi,*** İtalyancadaki *si scampa cosi,**** Almancadaki *man muss suchen, durchzukommen.***** Evet, yaşamın meşakkatini geride bırakmış olmak, yaşlılıkta bir avuntudur. Buna göre, yaşamını ancak hem zihinsel, hem bedensel, çok büyük acılar yaşamadan geçiren kimse en mutlu yazgıya sahiptir; ama en canlı zevkleri ya da en büyük hazları tatmış olan değil. Bir yaşamın mutluluğunu bu ikincilere göre ölçmek isteyen, yanlış bir ölçüte başvurmaktadır. Çünkü hazlar negatiftirler ve öyle de kalırlar: Hazların mutluluk verdiği, kıskançlığın kendi kendini cezalandırmak için kapıldığı bir kuruntudur. Buna karşılık acılar pozitif olarak duyumsanırlar: Bu yüzden onların yokluğu, yaşamın mutluluğunun ölçütünü oluşturur. Acısız bir duruma bir de can sıkıntısının yokluğu eklenirse, işte o zaman dünyevi mutluluğa büyük ölçüde erişilmiştir: Çünkü geri kalan bir hayaldir. Buradan, hazların asla ne acılar sayesinde, hatta ne de acı çekme tehlikesi aracılığıyla elde edilemeyeceği sonucu çıkar; yoksa, negatif ve bu yüzden hayali bir şeyin karşılığı, pozitif ve gerçek bir şeyle ödenmiş olur. Buna karşılık, acılardan kaçınmak için haz-

---

* (Latince) Yaşamı geçirmek. – ç.n.

** (Latince) Yaşamı atlatmak. – ç.n.

*** Atlatılır. – ç.n.

**** Atlatmaya bakmalı. – ç.n.

lardan vazgeçilirse, kâr edilmiş olur. Her iki durumda da, acıların hazlardan sonra mı, yoksa önce mi geldikleri fark etmez. Bu eziyet sahnesini bir zevk mekânına dönüştürmeye çalışmak ve olabildiğince acı çekmeme yerine, hazları ve zevkleri hedef seçmek gerçekten büyük bir yanlıştır; ne var ki çok kimse böyle yapmaktadır. Bu dünyayı, kuşkulu bir bakışla, bir tür cehennem olarak gören ve buna göre yalnızca, kendine ateş geçirmez bir oda bulmaya çalışan kişi çok daha az yanılır. Budala kişi, yaşamın hazlarının peşinden gider ve aldandığını görür; bilge kişi ise belalardan kaçınır. Bunda başarısız da olsa, bu kendi budalalığının değil, talihinin suçudur. Başardığında ise aldanmamıştır; çünkü, kurtulduğu belalar son derece gerçektir. Belalar onun çok uzağından geçmiş olsalar ve hazlardan gereksiz yere fedakârlık etmiş olsa da, aslında bir şey yitirmiş değildir: Çünkü tüm hazlar hayalidir ve bunların yokluğuna üzülmek dar kafalılıktır, hatta gülünçtür.

İyimserliğin de kolaylaştırmasıyla, bu hakikatin görmezden gelinmesi, çok sayıda mutsuzluğun kaynağıdır. Tutkulardan bağımsız olduğumuzda, huzursuz arzular bize gerçekte var olmayan bir mutluluk hayaletini yansıtırlar ve bizi bu hayaleti izlemeye yöneltirler: Böylelikle, yadsınamaz bir biçimde gerçek olan acıyı kendimize çekeriz. Sonra, değerini bilmediğimiz için yitirdiğimiz bir cennet gibi ardımızda duran, yitirdiğimiz acısız durumun ardından ağlarız ve boş yere, olmuş olanı olmamış gibi yapmaya çalışırız. Sanki kötü bir cin, en büyük gerçek mutluluk olan acısız durumdan, arzunun hokkabazlık görüntüleri sayesinde dışarı çıkmamız için sürekli dürtmüştür. Delikanlı, dünyanın, tadını çıkarmak için var olduğuna, yalnızca kendine hâkim olma yeteneğinden mustarip olanların yoksun kalacakları pozitif bir mutluluğun mekânı olduğuna körü körüne inanır. Bir yandan romanlar ve şiirler, diğer yandan dünyanın istisnasız ve her yerde dışsal görüntüyle yürüttüğü ve ileride yeniden dö-

neceğim ikiyüzlülük, onu bu yanılgısında güçlendirirler. O andan itibaren yaşamı, pozitif hazlardan oluşması gereken pozitif mutluluğun peşinde, az ya da çok düşünülerek yapılan bir avdır. Bu arada maruz kalınan tehlikelere göğüs gerilmesi gerekir. Var olmayan bir yaban hayvanının peşinde yapılan bu av, kural olarak çok gerçek bir şeye, pozitif mutsuzluğa vardırır. Bu mutsuzluk, acı, dert, hastalık, zarar, keder, yoksulluk, utanç ve bin türlü sıkıntı biçiminde ortaya çıkar. Hayal kırıklığı çok geç gelir. Buna karşılık, burada dikkate alınan kurala uyularak, yaşamın planı acılardan kaçınmaya, yani yokluğun, hastalığın ve her türlü sıkıntının uzaklaştırılmasına yöneltilir; böylece gerçek bir hedef konulmuştur: Böylelikle bir şeyler gerçekleştirilebilir ve bu plan, pozitif mutluluk hayaletinin peşinden koşmakla ne denli az bozulursa, o denli çok şey gerçekleştirilir. Goethe'nin *Wahlerwandschaften*'de,* sürekli başkalarının mutluluğu için çalışan Mittler'e söylettiği sözler de bunu onaylar: "Bir beladan kurtulmak isteyen, ne istediğini her zaman biliyordur; elindekinden daha iyisini isteyen ise, tamamen bakarkördür." Ve bu da, güzel bir Fransız sözünü anımsatıyor: *Le mieux est l'ennemi du bien.*** Hatta buradan, başyapıtımın 2. cildinde, 16. bölümde söylediğim gibi, kinizmin temel ilkesi de türetilebilir. Yoksa, kinikleri tüm hazları aşağılamaya yönelten, hazlarla uzaktan ya da yakından bağlı acılardan başka ne olabilirdi? Bu acılardan uzaklaşmak, kiniklere, hazlara ulaşmaktan çok daha önemli görünmüştü. Kinikler hazzın negatifliğinin ve acının pozitifliğinin bilgisine derinden vâkıf olmuşlardı; bu yüzden, beladan uzak durmak için tutarlı bir biçimde her şeyi yaptılar; ama bunun için de hazların tam olarak ve kasıtlı bir hor görülmesini gerekli buldular; çünkü hazları, bizi acıya düşüren tuzaklar olarak görmüşlerdi.

---

* *Seçilmiş Akrabalıklar.* – ç.n.

** (Fransızca) Daha iyi, iyinin düşmanıdır. – ç.n.

Schiller'in dediği gibi, elbette hepimiz Arkadia'da doğduk: Yani, dünyaya mutluluk ve haz istemleriyle dolu olarak geliriz ve bunları gerçekleştirme yolundaki budalaca umudu besleriz. Oysa, aslında çok geçmeden yazgı gelir, bizi haşince yakalar ve hiçbir şeyin bizim olmadığını, salt tüm malımız ve mülkümüz, çoluğumuz çocuğumuz üzerinde değil, hatta kolumuz ve bacağımız, gözümüz ve kulağımız ve hatta yüzümüzün ortasındaki burnumuz üzerinde bile tartışılmaz bir hakka sahip olduğu için her şeyin kendisine ait olduğunu öğretir bize. Ama yine de, bir süre sonra deneyim gelir ve mutluluğun ve hazzın, yalnızca uzaktan görünen, yanına yaklaşıldığında yitip giden bir serap olduğu, buna karşılık dertlerin ve acıların gerçeklikleri olduğu, kendilerini dolaysızca temsil ettikleri ve ne yanılsamaya ne de beklentiye gerek duydukları kavrayışını getirir. Bu ders yararlı olursa, mutluluğun ve hazzın peşinden koşmayı bırakırız ve daha çok, acının ve dertlerin giriş yolunu olabildiğince daraltmayı düşünürüz. Ondan sonra, dünyanın sunabileceği en iyi şeyin, acısız, dingin, katlanılır bir yaşam olduğunu öğreniriz ve bu yaşamı, daha güvenli bir biçimde gerçekleştirebilmek için istemlerimizi bunlarla sınırlarız. Çünkü çok mutsuz olmamanın en güvenilir yolu, çok mutlu olmayı istememektir. Goethe'nin gençliğindeki eşi Merck de bunu öğrenmişti, çünkü Goethe ona şöyle yazmıştı: "Mutluluk üzerinde tiksindirici ve üstelik düş görme boyutunda hak iddia etme, bu dünyadaki her şeyi mahvediyor. Kendini bundan kurtarabilen ve elindekinden başkasına heves etmeyen, kendine bir yol açabilir" (*Goethe - Merck Mektuplaşmaları*, s. 100). Buna göre haz, mülk, rütbe, onur vb. istemlerini olumlu bir ölçüye indirmek uygundur; çünkü büyük felaketleri çağıran, tam da mutluluk, şan ve haz için çalışmak ve çabalamaktır. Ama daha çok mutsuz olmanın kolay olması yüzünden, bunu yapmak akıllıcadır ve önerilir; buna karşılık çok mutlu olmak zor değil, bütünüyle olanaksız-

dır. Demek ki, yaşam bilgeliğinin şairi, büyük bir haklılıkla şöyle söylüyor:

Bir altın ortanın dostu olan herkes,
Uzak tutar kendini hem köhneliğinden barakanın
Hem de akıllıysa eğer
Kıskanılası parıltısından sarayın.
Tepedeki ladin, rüzgârın en sertiyle devrilir
Dağın zirvesi karşılaşır yıldırımla ilkönce
Yüksek kuleler çöktüklerinde neden olurlar en büyük
yıkıma.

Ama benim felsefemi bütünüyle almış olan ve bu yüzden, tüm varoluşumuzun, olmasaydı daha iyi olacak bir şey olduğunu, bu yüzden onu yadsımanın ve geri çevirmenin en büyük bilgelik olduğunu bilen birisinin, hiçbir şeye ya da duruma ilişkin büyük bir beklentisi de olmayacak, dünyada hiçbir şeyin peşinden tutkuyla koşmayacak, herhangi bir şeye ulaşamamaktan yakınmayacaktır; tersine, Platon'un, "Hiçbir insani şey, uğrunda büyük gayrete değmez" (*Dev.*, X. 604) düşüncesiyle ve bir de şu şiirdeki düşünceyle dolu olacaktır:

Bir dünya malı elinden gittiyse,
Üzülme buna, hiçtir o;
Ve bir dünya malı geçtiyse eline
Sevinme buna, hiçtir o.
Önünden geçer acılar ve zevkler
Geç dünyanın önünden, hiçtir o.
Anwari Soheili
(Bkz. Sadi'nin *Gülistan*'ı için
yazılan önsöz. Çeviren Graf.)

Ancak, bu kurtarıcı kavrayışa varmayı özellikle zorlaştıran, dünyanın daha önce de andığımız ikiyüzlülüğüdür. Bu yüzden gençliğe bunu erkenden açıklamak gerekir. Olağanüstü şeylerin çoğu, tiyatro dekoru gibi salt birer görüntüdürler ve onlarda konunun özü eksiktir. Örneğin bayraklarla ve çelenklerle donatılmış gemiler, top atışları, ışıklandırma, davullar ve trompetler, çığlıklar ve naralar vb. tüm bunlar *neşenin* tabelası, göstergesi, hiyeroglifidirler: Ama orada çoğun neşenin kendisi bulunamaz. Bir tek o, şenliğe gelemeyeceğini bildirmiştir. Gerçekten bulunduğu yere ise, aslında davet edilmeden ve geleceğini bildirmeden, kendiliğinden ve *sans façon** gelir, usulca içeri süzülür; çoğun en önemsiz, en değersiz vesilelerle, gündelik yaşamın koşullarında, en az parlak ya da şanlı olaylardaki kadar bulunur. Avustralya'daki altın gibidir, rastlantının keyfine göre oraya buraya dağılmıştır, ne bir kurala ne de yasaya uyar, çoğu zaman oldukça küçük tanecikler halinde, çok ender olarak büyük kütleler halindedir. Buna karşılık, yukarıda anılan tüm olaylarda amaç, salt başkalarını, neşenin orada konuk olduğuna inandırmaktır: Başkalarının kafasındaki bu görüntüdür hedeflenen. Yasta da durum neşedekinden farklı değildir. O uzun ve yavaş cenaze alayı ne kadar da melankolik görünür! Atlı arabaların sonu gelmez. Ama içlerine bir bakın: Hepsi boştur ve merhuma mezar yolunda, aslında sadece kentin tüm araba sürücüleri eşlik ederler. Bu dünyadaki dostluğun ve hürmetin konuşan bir görüntüsü! İşte bu, insan işlerinin sahteliği, içinin boşluğu ve ikiyüzlülüğüdür. Bir başka örnek de, şölen giysileri içinde davet edilen, törenle karşılanan çok sayıda konuktur: Soylu, yüce arkadaş canlılığının vitrinidirler; ama aslında, onların yerine yalnızca zorlama, eziyet ve can sıkıntısı gelmiştir, çünkü konuğun çok olduğu yerde, ayaktakımı da çok olur ve hepsinin göğüslerinde yıldızlar vardır. Gerçekten yüksek sosyete, her

* (Fransızca) Teklifsizce. – ç.n.

yerde ve zorunlu olarak çok küçüktür. Ama genel olarak, parlak, göz kamaştırıcı şölenlerin ve eğlencelerin içi boştur ve tın tın ederler; daha, varoluşumuzun âcizliği ve yoksunluğuyla yüksek perdeden çeliştikleri için bu böyledir ve hakikat bu kontrastı artırır. Ancak, dışarıdan bakıldığında bunlar etkili olur ve amaç da zaten budur. Bu nedenle Chamfort, çok sevimli bir anlatımla şöyle söylüyor: "Toplum, çevre, salonlar, dünya denilen şey, sefil bir tiyatro oyunudur; ilgi çekmeyen, yalnızca makineler, kostümler ve dekorlar sayesinde biraz tutunan, kötü bir operadır." Bunun gibi, akademiler ve felsefe kürsüleri de bilgeliğin tabelası, salt dış görünüşüdürler: Ama o da çoğu zaman, gelmeyeceğini bildirmiştir ve bütünüyle başka bir yerde bulunabilir. Çan sesleri, rahip kostümleri, dindar tavırlar ve garip davranışlar da, ibadetin tabelası, dış görünüşüdürler vb. Böylece, dünyadaki hemen her şeyin, içi boş fındıklar olduğu söylenebilir: Yemiş nadiren vardır ve daha da nadiren kabuğun içindedir. Bütünüyle başka yerlerde aranmalıdır ve çoğu zaman salt rastlantıyla bulunur.

2. Bir insanın durumunu, mutluluğuna göre değerlendirmek isteniyorsa, onu hoşnut edenin değil, canını sıkanın ne olduğunu sormak gerekir: Çünkü, bu ikincisi, kendi başına ne denli azsa, insan da o denli mutludur; çünkü bir esenlik durumu, ayrıntılara karşı duyarlı olmayı da içerir; mutsuzken ayrıntıları duyumsamayız bile.

3. İnsan yaşamının mutluluğunu, yaşamın çok sayıda gerekliliği yüzünden geniş bir temel üzerinde inşa etmekten kaçınmalıdır: Çünkü böyle geniş bir temel üzerinde durursa, çok sayıda kazaya olanak tanıyacağı için, kolaylıkla çökebilir ve bu kazalar da hiç eksik olmazlar. Demek ki mutluluğumuzun binası, bu bakımdan, en geniş temelde en sağlam duran tüm öteki binaların tersine bir davranış gösterir. Bu yüzden, büyük mutsuzluktan kaçınmanın en güvenli yolu, istemlerini, her türden olanağına oranla, olabildiğince düşük tutmaktır.

Genel olarak, en büyük ve en sık rastlanan budalalıklardan birisi, nasıl bir yaşam sürülürse sürülsün *büyük işlere* kalkışmaktır. Bu işlerde en önce, bütün ve eksiksiz bir insan yaşamı hesaba katılır; oysa buna çok az kişi ulaşır. Sonra, bu denli uzun yaşansa bile yapılan planlar kısa erimli kalır; çünkü uygulanmaları daima sanıldığından daha çok zaman gerektirir, ayrıca bu tür işler, tüm insani olaylar gibi, başarısızlıklarla, engellerle o denli çok karşılaşırlar ki, çok nadiren sonuca ulaştırılırlar. Sonunda her şeye ulaşıldığında da, zamanın *bizde* yarattığı değişiklikler, hesaba katılmamış ve dikkate alınmamışlardır; yani ne başarının, ne de hazzın, yeteneklerimizi yaşamımız boyunca korumadıkları düşünülmemiştir. Çoğunlukla, sonunda ulaşıldığında artık bize uygun olmayan işler üzerinde çalışmamızın nedeni budur: Bir yapıtın ön çalışmalarıyla yıllarımızı harcamış, bu arada, bu yapıtı gerçekleştirecek gücümüzü farkına varmadan yitirmiş oluruz. Bu yüzden, bu kadar uzun bir çabayla ve birçok tehlike sonunda elde edilen zenginliğin tadını artık çıkaramayışımız ve başkaları için çalışmış oluşumuz, sık görülen bir durumdur; ya da yıllar boyunca çalışıp çabalayarak elde ettiğimiz bir görevi artık yerine getiremeyecek durumdayızdır; olaylar bizim için geç kalmıştır. Ya da tersine, başarılar ya da üretimler söz konusu olduğunda, biz olaylar için geç kalmışızdır; zamanın beğenisi değişmiştir. Konularla ilgilenmeyen yeni bir kuşak yetişmiştir; ötekiler, kestirmeden giderek bizden önce varmışlardır vb. Horatius aşağıdaki dizeleri yazarken, tam da bunları düşünüyor:

Neden yorarsın zayıf ruhunu
Sonu gelmez planlarla.

Sık rastlanan bu yanlış davranışın nedeni, gönül gözünün kaçınılmaz optik yanılgısıdır, onunla, başlangıç noktasından baktığımızda yaşam sonsuz, ama yolun sonundan geriye

doğru baktığımızda ise çok kısa görünür. Elbette onun da bir iyi yönü vardır: Çünkü gönül gözü olmasaydı, büyük şeylerin ortaya çıkması zordu.

Ama genel olarak yaşamımızda, bir dağ gezgininin karşılaştığı durumla karşılaşırız: Gezgin yolunda ilerledikçe, nesneler uzaktan görüldüklerinden farklı biçimlere bürünürler ve onlara yakınlaştıkça adeta değişirler. Özellikle arzularımızda durum böyledir. Çoğu kez, aradığımızdan bütünüyle başkasını, hatta daha iyisini buluruz; aradığımız şey de çoğu kez bizim başlangıçta boş yere koyulduğumuz yolun götürdüğünden bütünüyle başka bir yerdedir. Özellikle, hazzı, mutluluğu, neşeyi aradığımız yerde, onların yerine ders, kavrayış ve bilgi; geçici ve görünüşteki bir mülkün yerine, kalıcı, sahici bir mülk buluruz.

Wilhelm Meister'de alttan alta işleyen ve onu entelektüel ve böylelikle tüm ötekilerden, hatta Walter Scott'ınkinden bile daha yüksek türden bir roman yapan temel düşünce de budur; öteki romanların hepsi de salt etik bir yaklaşım içindedirler, yani insan doğasını salt istenç yönünden ele alırlar. *Sihirli Flüt*'te, bu grotesk ama önemli, çok anlamlı hiyeroglifte de aynı temel düşünce, tiyatro dekorlarındaki gibi büyük ve kaba hatlarla simgelenmiştir; hatta, sonuç bölümünde Tamino, Tamina'ya sahip olma arzusu içinde geri getirildiğinde, onun yerine yalnızca bilgelik tapınağında kutsanmayı isteyip, bunu elde ettiğinde, bu düşünce tamamlanmış olur; buna karşılık, Tamino'nun zorunlu karşıtı Papageno'ya, Papagena'sını almak düşer. Seçkin ve soylu insanlar, yazgının o dersini hemen kavrarlar ve bu derse, onu almaya açık bir biçimde ve şükranla boyun eğerler: Dünyada çok ders bulunduğunu ama mutluluğun olmadığını görürler; bundan sonra, umutların yerine kavrayışlarını koymaya alışırlar ve bundan hoşnut olurlar ve sonunda Petrarca gibi konuşurlar:

Öğrenmekten başka bir mutluluk duyumsamıyorum.

Hatta böylelikle, arzularının ve çabalarının peşinden, bir ölçüde sadece görünüşte ve eğlence olsun diye gittikleri, ama ciddi iç dünyalarında yalnızca öğrenmeyi bekledikleri de olur. Bu anlamda, bizim de sadece altın ararken barutu, porseleni, ilaçları ve hatta doğa yasalarını bulan simyacılara benzer bir durumda olduğumuz söylenebilir.

B) KENDİMİZE YÖNELİK DAVRANIŞIMIZ

4. Nasıl ki, bir binanın yapılmasına yardım eden bir işçi bütünün planını bilmiyor ya da her zaman elinin altında bulunduramıyorsa; bir insanın da, yaşamının tek tek günlerini ve saatlerini geçirirken, yaşamının akışına ve karakterinin tümüne ilişkin durumu aynıdır. Bu yaşam ne denli önemli, planlı ve kişiye özgü ise, bunun küçültülmüş planının ara sıra insanın gözünün önünde bulunması da o denli gerekli ve yararlıdır. Gerçi, "kendini bilmek"te küçük bir başlangıç yapmıştır, yani başlıca, genel olarak ve her şeyden önce her şeyi değiştirmek istediğini, yani mutluluk için neyin en önemli olduğunu ve ondan sonra neyin ikinci, üçüncü sırayı aldığını biliyordur; ayrıca bir bütün olarak mesleğinin, rolünün ve dünyayla ilişkisinin ne olduğunu biliyordur. Bunlar önemli ve muazzam iseler, yaşamın küçültülmüş ölçekteki planına bakmak da, onu başka herhangi bir şeyden daha çok güçlendirecek, doğrultacak, ayakta tutacak ve eylemliliğe yüreklendirecek ve yanlış yollardan uzaklaştıracaktır. Tıpkı, gezginin bir zirveye vardığında geride bıraktığı yolu tüm kıvrımları ve dönemeçleriyle, bağlantılarıyla kuşbakışı görüp öğrenmesi gibi; biz de eylemlerimizin, başarılarımızın ve yapıtlarımızın arasındaki gerçek bağıntıyı, ancak yaşamımızın bir döneminin ya da bütününün sonuna geldiğimizde kurarız. Çünkü, yaşamın içinde olduğumuz sürece, hep karakterimizin sabit özelliklerine göre, güdülerin etkisi altında, her an sadece, o an bize doğru ve uygun görüneni yaparak, yani hep zorunluluk içinde eylemde bulunuruz: Bu arada ne-

yin ortaya çıktığını ancak başarılı sonuç gösterir; bunun nasıl ve ne yüzden olduğu, bağlama bakılarak anlaşılır. Bu yüzden, en büyük eylemleri gerçekleştirirken ya da ölümsüz yapıtlar yaratırken, bunların böyle olduklarının bilincinde değilizdir; tersine o anki amaçlarımıza uygun, o anki niyetlerimize denk, yani o anda doğru olduklarını biliriz: Ama daha sonra bütünün içinde, kendi bağlamı içinde bizim tüm karakterimiz ve yeteneğimiz ışıldayarak öne çıkar. Ve sonra, çoğu kez tekil durumlara bakarak, nasıl da sanki bir ilham gelmiş gibi, dehamızın rehberliğinde, bin bir yanlış yol içinden biricik doğru yolu seçmiş olduğumuzu görürüz. Tüm bunlar kuramsal konular için olduğu kadar, pratik konular için de ve karşıt anlamda, kötü ve yanlış yapılmış durumlar için de geçerlidir.

5. Yaşam bilgeliğinin önemli bir noktası, biri diğerine zarar vermesin diye dikkatimizi biraz bugüne biraz da geleceğe yöneltişimiz arasındaki orantının doğruluğuna dayanır. Çoğu kimse, fazlasıyla bugünde yaşar, bunlar düşüncesizlerdir; bazıları da fazlasıyla gelecekte yaşarlar, bunlar da korkaklar ve endişelilerdir. Bir kimsenin doğru ölçüyü tutturduğu ender görülür. Çabalama ve umut etme yoluyla, yalnızca gelecekte yaşayanlar, hep ileriye bakanlar ve her şeyden önce hakiki mutluluğu getirecekleri düşünülen gelecek olaylar karşısında sabırsızlıkla acele edenler, ama bu arada bugüne dikkat etmeyen ve onu tatmadan geçip gitmesine izin verenler, çok kurnaz çehrelerine karşın, İtalya'daki, kafalarına bağlanmış bir sopaya bir demet ot asılan ve bu yüzden hep önlerine bakan ve bu ot demetine ulaşmayı umut ederek adımlarını sıklaştıran eşeklere benzerler. Çünkü, sürekli sadece *anlık* yaşamakla, bütün yaşamları konusunda –ölünceye dek– kendi kendilerini aldatırlar. Yani planlarla ve kaygılarla, sadece ve sonsuza dek gelecekle meşgul olmak yerine ya da kendimizi geçmişe özleme adamak yerine, tek gerçeğin ve tek kesin olanın bugün olduğunu asla unutmamalıyız; bu-

na karşılık gelecek hemen hemen her zaman onu tasarladığımızdan başka türlüdür; geçmiş de başka türlüydü; ve her ikisinin de bir bütün olarak, bizim zannettiğimizle çok az ilgisi vardır. Çünkü nesneleri gözde küçülten uzaklık, onları düşüncede büyütür. Biricik doğru ve gerçek olan şimdiki zamandır: Bu, gerçek olarak doldurulan zamandır ve varoluşumuz sadece bu zamanda yer alır. Bu yüzden bu zamanı daima neşeli bir karşılamaya değer görmeli ve bunun sonucunda katlanılır ve dolaysız aksiliklerden ya da acılardan bağımsız her saatinin tadını olduğu gibi çıkarmalı, yani onu geçmişteki yanlış umutlar hakkında surat asarak ya da gelecek için kaygılanarak berbat etmemeliyiz. Çünkü mevcut iyi bir saati kendinden uzaklaştırmak ya da geçmişe yönelik hoşnutsuzluk ya da gelecek olana yönelik kaygı yüzünden bu saati bile bile mahvetmek budalalıktır. Kaygıya ve hatta pişmanlığa da kendi zamanları ayrılmalıdır; olup biten hakkında şöyle düşünülmelidir:

Ama bizi ne kadar üzerse de, onu oluruna bırakmak isteriz
Ve bize ne kadar zor gelirse de, yüreğimizdeki sıkıntıyı dağıtırız.

ve gelecek olan hakkında da şöyle:

Ve bu tanrıların kucağında yatıyor.

Buna karşılık, bugün hakkında: Her bir günü özel bir yaşam olarak gör. *Seneca ve bu biricik gerçek zamanı olabildiğince hoş kılmak gerekir.*

Gelecek kötülüklerden, ancak kesin olanlar ve ortaya çıkma zamanı belli olanlar bizi huzursuz kılabilirler. Bunların sayısı da çok azdır: Çünkü kötülükler ya sadece mümkündürler, en fazla, olasıdırlar; ya da zaten kesindirler; an-

cak ortaya çıkma zamanları bütünüyle belirsizdir. Bu iki tür kötülüğü düşünmeye başlarsak, artık bir saniye bile huzur içinde olamayız. Demek ki, yaşamımızın huzurunu kesin olmayan ya da belirsiz kötülüklerle bozmamak için onları hiç gelmeyeceklermiş gibi görmeye alışmalıyız; kesin olanların da hemen gelmeyeceklerini düşünmeliyiz.

Gelgelelim, korku bir kimseyi ne kadar rahat bırakırsa, arzular, hırslar ve istekler de onu o ölçüde huzursuz ederler. Goethe'nin çok sevilen şarkısı "Ben davamı hiçliğe yerleştirdim", aslında, insanın olası tüm isteklerinden kurtulup, çıplak, yalın varoluşa geri döndüğünde, insan mutluluğunun temelini oluşturan zihinsel huzura ulaşacağını, bu yüzden şimdiki zamanın ve böylelikle tüm yaşamın keyfini çıkarmaya bakmak gerektiğini anlatır. Aynı amaçla, bugünkü günün yalnızca bir kez geldiğini ve bir daha asla gelmeyeceğini sürekli aklımızda bulundurmalıyız. Oysa bugünün, yarın yeniden geleceği kuruntusuna kapılırız: Ne var ki yarın bir başka gündür ve o da yalnızca bir kez gelir. Ama her günün, yaşamın bütünleyici ve bu yüzden yeri doldurulamaz bir parçası olduğunu unuturuz ve daha çok, yaşamın içinde, bir günün, bireyin tümel kavramda içerildiği gibi içerildiğini düşünürüz. Hastalıklarda ya da kederlerde, belleğimizin acısız ve yoksunluksuz saatleri sonsuz derecede kıskanılmaya değer bir şey olarak, yitik bir cennet olarak, unutulmuş bir dost olarak özlediğinin bilincini iyi ve sağlıklı günlerde de korursak, şimdiki zamanın değerini daha iyi anlar ve onu daha iyi yaşarız. Ama güzel günlerimizi, onların farkında olmadan yaşarız: Ancak kötü günler geri geldiğinde, güzel günleri yeniden isteriz. Binlerce neşeli, hoş saati, asık suratla, tadını çıkarmadan geçiririz ve daha sonra, sıkıntılı zamanlarımızda, boşuna bir özlemle o günleri ararız. Bunun yerine, katlanılabilir olan her şimdiki anın ve geçip gitmesine kayıtsızca göz yumduğumuz ve üstelik bir de sabırsızca ertelediğimiz gündelik olayların bile değerini bilmeli, tam da şimdiki anı, geç-

mişin sahnesine geçtiği bu andan itibaren, ölümsüzlüğün ışığıyla ışıldayarak bellek tarafından korunacağını ve günün birinde, özellikle kötü bir zamanda, belleğin perdeyi araladığı sırada, en candan özlemimizin nesnesi olarak ortaya çıkacağını hiç unutmamalıyız.

6. *Her türlü sınırlandırma mutlu eder.* Görüş, etkime ve dokunma ufuklarımız ne denli dar iseler, o denli mutluyuzdur: Ne denli geniş iseler, kendimizi o denli sıkıntılı ya da endişeli duyumsarız. Çünkü bu ufuklarla birlikte, sorunlar, arzular ve korkular da büyür. Bu yüzden körler bile, bize *a priori** görünmesi gerektiği denli mutsuz değildirler: Yüz hatlarındaki yumuşak, neşeli dinginlik bunu kanıtlar. Yaşamın ikinci yarısının, birincisinden daha üzüntülü geçmesi de bir ölçüde bu kurala dayanır. Çünkü yaşamın akışı içinde, amaçlarımızın ve ilişkilerimizin ufku giderek genişler. Çocukluğumuzda bu ufuk, en yakın çevreyle ve en dar ilişkilerle sınırlıdır; gençlik yaşlarında önemli ölçüde daha geniştir; erkeklik çağında tüm yaşamımızı kapsar, çoğun en uzak ilişkilere, devletlere ve halklara dek uzanır; yaşlılık çağımızda ise çocuklarımızı ve torunlarımızı kapsar. Buna karşılık her sınırlama, hatta zihinsel sınırlamalar da mutluluğumuz için yararlıdır. Çünkü istenç ne denli az heyecanlanırsa o denli az acı çekeriz; ve acıların pozitif, mutluluğun ise salt negatif olduğunu biliyoruz. Etki sahasının sınırlılığı, istenci heyecanlanması için gereken dış nedenlerden yoksun bırakır; zihnin sınırlanması ise iç nedenlerden yoksun bırakır. Ancak, zihnin sınırlanmasının, sayısız acının doğrudan kaynağını oluşturan can sıkıntısına yol açması gibi bir dezavantajı vardır; can sıkıntısını dağıtmak için her türlü yola, topluluk içinde olmaya, lükse, kumara, içkiye vb. başvurulur ancak bunlar her türden zararı, yıkımı ve mutluluğu getirirler. *Boş zamanda huzur içinde olmak tehlikelidir.* Buna karşılık, insan mutlu-

* Önsel olarak. – ç.n.

luğunun *dışsal* sınırlandırılmasının, varabildiği yere kadar o denli yararlı, hatta zorunlu olduğu, mutlu insanları betimleyen biricik şiir türünün, idilin, o insanları sürekli ve esas olarak son derece sınırlı bir konumda ve çevrede serimlemesinden de görülebilir. Gündelik yaşam olaylarını konu edinen resimlerden hoşlanmamızın temelinde de aynı neden yatmaktadır. Buna göre, ilişkilerimizin olabildiğince *basit olması* ve hatta yaşam tarzımızın, can sıkıntısına yol açmayacak ölçüde *tek biçimliliği*, bizi mutlu kılacaktır; çünkü yaşamın kendisini ve bunun sonucunda yaşamın en önemli yükünü de en az duyumsamamızı sağlayacaktır: Yaşam, dalgasız ve girdapsız, bir dere gibi akıp geçecektir.

7. Esenliğimiz ve kederimiz, son tahlilde bilincimizin neyle dolu ve neyle uğraşıyor olduğuna bağlıdır. İmdi, burada her türlü arı zihinsel uğraş, buna yatkın bir zihne, başarılı ve başarısızlık arasında sürekli gidip gelen, üzüntüler ve zahmetlerle dolu gerçek yaşamdan daha çok yarar getirecektir. Elbette bunun için zihinsel yeteneklerin ağır basması gereklidir. Bundan sonra, dışarıya yönelik yaşamanın, düşünsel çalışmamızı nasıl dağıttığını ve saptırdığını ve zihnimizi bu çalışma için gerekli olan dinginlikten ve yoğunlaşmadan nasıl uzaklaştırdığını anımsatmak gerekir; öte yandan sürekli zihinsel çalışma da, gerçek yaşamın uğraşları ve koşuşturmacaları karşısında bizi az ya da çok yeteneksiz kılar: Bu yüzden, bir biçimde enerjik pratik çalışma gerektiren koşullar ortaya çıktığında, zihinsel çalışmaya bir süre ara vermek tavsiye edilir.

8. Kusursuz bir *ağırbaşlılık* içinde yaşamak ve kendi deneyiminden, bu deneyimin içerdiği tüm dersleri çıkarmak için, sık sık durup düşünmek ve yaşanılanları, yapılanları ve deneyimlenenleri ve bu arada duyumsananları yeniden gözden geçirmek, eski yargılarını şimdikiyle, tasarı ve çabalarını bunların başarısıyla ve doyurulmasıyla karşılaştırmak gerekir. Bu, deneyimin herkese okuduğu metnin yinelenmesidir.

İnsanın kendi deneyimi de bir metin olarak görülebilir; üzerinde düşünmek ve bilgiler de bunun yorumudurlar. Az deneyim üzerinde çok düşünme ve çok bilgi, sayfalarında iki satır metin ve kırk satır yorum bulunan yayınlara benzer. Çok deneyim karşısında az düşünmek ve az bilgi sahibi olmak, birçok şeyin anlaşılmamasına neden olan, dipnot içermeyen Bipontin baskılarına* benzer.

Pythagoras'ın, akşamları uyumadan önce, o gün neler yapıldığının gözden geçirilmesi kuralı da buradaki öneriyi hedeflemektedir. İşlerin ya da eğlencelerin gürültüsü patırtısı içinde, geçmişinin üzerinde yeniden düşünmeden yaşayan, yaşamını sürekli geçirmeye bakan biri, net ağırbaşlılığını yitirmiştir: Ruh hali bir kaosa dönüşür ve düşüncelerinde belirli bir karmaşıklık görülür, bu da konuşmalarının kopuk kopuk, bölük pörçük, adeta incecik doğranmış gibi olmasına yol açar. Dışsal huzursuzluk, etkilerin çokluğu ne denli büyükse ve zihnin içsel etkinliği ne denli azsa bu durumla o denli daha çok karşılaşılır.

Uzun bir süre sonra ve bizi etkileyen koşullar ve olaylar geçtikten sonra, o sıralar bunların bizde doğurdukları ruh halini ve duyguyu geri çağıramayacağımızı ve yineleyemeyeceğimizi de burada söylemek gerekir: Ama elbette, o sıralar, bunların etkisiyle söylediğimiz sözleri anımsayabiliriz. Ama bu sözler, o ruh hali ve duyguların sonucu, anlatımı ve ölçütüdürler. Bu yüzden bellek bu gibi, düşünmeye değer ya da benzer zaman dilimlerini özenle saklamalıdır. Bu yüzden günceler yararlıdır.

9. Kendi kendine yetmek, kendi kendisi için her şey olmak ve tüm varlığımı kendimde taşıyorum diyebilmek, elbette mutluluğumuz için en yararlı özelliktir. Aristoteles'in, "Mutluluk, yetinmeyi bilenlerindir" (*Eudemos'a Etik*, VII,

---

* Bipontin baskıları: Eski Yunan ve Roma klasiklerinin, 1779'da Bipontium'da (Zweibrücken) yayımlanmaya başlayan baskıları. – ç.n.

2) sözünün çok sık yinelenemeyişi bu yüzdendir (Chamfort'un, bu makalenin başına koyduğum cümlesinde, son derece seçkin bir anlatımla dile gelen de, aynı düşüncedir). Çünkü hem insan, belli bir kesinlikle kendinden başka kimseye güvenemez ve hem de toplumun beraberinde getirdiği sıkıntılar ve dezavantajlar, tehlike ve can sıkıntısı, ölçüsüzdür ve kaçınılmazdır.

Mutluluğa ulaşmak için büyük bir çevrede, zevk ve sefa içinde yaşamaktan *(highlife)* daha yanlış bir yol yoktur: Çünkü bu yol sefil varlığımızı zevk, haz ve eğlencenin bir sonucuna dönüştürür, bu durumda hayal kırıklığı da eksik olamaz; birbirine karşılıklı yalan söylemek de bu yaşama zorunlu olarak eşlik eder.*

Öncelikle, her toplum zorunlu olarak karşılıklı bir uyum sağlama ve sıcaklık gerektirir: Bu yüzden, ne denli büyük olursa, o denli yavanlaşır. İnsan sadece yalnız olabildiği sürece, bütünüyle kendisi olur: Demek ki, yalnızlığı sevmeyen özgürlüğü de sevmez; çünkü insan ancak yalnız olduğunda özgürdür. Zorlama, her toplumun ayrılmaz arkadaşıdır ve her toplum, insanın kendi bireyselliği ne denli önemliyse o denli ağır gelen fedakârlıklar ister. Buna göre, herkes kendi benliğinin değeriyle orantılı olarak yalnızlığa lanet edecek, ona katlanacak ya da onu sevecektir. Çünkü yalnızlık içinde, zavallı kişi tüm zavallılığını, büyük zihin tüm büyüklüğünü duyumsar, kısacası herkes kendini olduğu gibi duyumsar. Ayrıca, bir kimse doğanın sıralamasında ne denli yukarıda yer alıyorsa, esas olarak ve kaçınılmaz bir biçimde o denli daha yalnız kalır. Ama, fiziksel yalnızlığın zihinsel yalnızlığa denk düşmesi onun için bir iyiliktir: Aksi durumda, heterojen yapıdaki kalabalık çevrenin onun üzerinde rahatsız edi-

* Bedenimiz nasıl giysilerle örtülüyse, zihnimiz de yalanlarla örtülüdür. Konuşmalarımız, edimlerimiz, tüm varlığımız yalancıdır: Ancak bu örtünün içinden geçerek, ara sıra gerçek zihniyetimize ulaşılabilir, tıpkı bedenimizin biçimine giysilerin ardında ulaşılması gibi.

ci, hatta düşmanca bir etkisi vardır; onun benliğini çalar ve yerine de bir şey vermez. Bundan sonra, doğa insanlar arasında ahlaki ve entelektüel açıdan en geniş çeşitliliği yaratmışken, toplum bunu dikkate almayarak hepsini eşit tutar ya da bu çeşitliliğin yerine yapay farklılıkları ve tabaka ya da rütbe basamaklarını koyar; bu farklılıklar da genellikle doğanın sıralamasına taban tabana zıttırlar. Bu düzenlemede, doğanın alt sıraya koyduğu kimseler çok iyi konumdadırlar; ama doğanın yükseklere koyduğu az sayıdaki kişi hiç dikkate alınmaz; bu yüzden bu kişiler toplumdan uzak durmaya bakar ve bu insanların çok sayıda bulunduğu her toplumda, bayağılık hüküm sürer. Büyük zihinleri toplumdan tiksindirten, ötekilerin yeteneklerinin ve bunun sonucunda (toplumsal) başarımlarının eşit olmayışına karşılık, hakların ve bunun sonucunda istemlerin eşit olmasıdır. Sözümona seçkin kesim, zihinsel üstünlükler dışında her türden üstünlüğü geçerli kılar: Hatta zihinsel üstünlükler kaçak mal muamelesi görür. Seçkin toplum bizi her türlü budalalığa, deliliğe, sapkınlığa, bönlüğe karşı, sınırsız bir sabır göstermekle yükümlü kılar; buna karşılık, kişisel üstünlükler bağışlanmayı dilemek ya da gizlenmek zorundadırlar; çünkü zihinsel üstünlük, istencin bir katkısı olmadan, sadece varlığıyla bile rahatsız eder. Buna göre, seçkin diye adlandırılan toplum, övemeyeceğimiz ya da sevemeyeceğimiz insanları bize sunma zararının yanı sıra; doğamıza uygun, kendimiz gibi olmamıza da izin vermez; daha çok, ötekilere uyum sağlama uğruna, büzülmeye ya da hatta kendimizi deforme etmeye zorlar. Düşünsel zenginlik taşıyan konuşmalar ya da düşünceler, yalnızca düşünsel zenginliği olan topluma aittirler: Sıradan toplumda bunlardan adeta nefret edilir; çünkü sıradan toplumun hoşuna gitmek için kesinlikle sığ ve bön olmak gereklidir. Bu yüzden böylesi toplumlarda kendi kendimizi ağır bir biçimde yadsıyarak, kendimizi ötekilere benzetmek için benliğimizin dörtte üçünden vazgeçmemiz gerekir. Bunun karşılığında elbette öteki insanlar vardır; ama bir kimsenin kendi

değeri ne kadar çoksa, o kimse kaybının kazancından büyük olduğunu ve bu alışverişin onun zararına olduğunu daha çok görecektir: Çünkü insanlar, kural olarak borçlarım ödeyemezler; yani toplumsal ilişkilerinde bu ilişkinin can sıkıcılığını, zorluklarını ve nahoşluklarını ve bu ilişkinin dayattığı kendi kendini yadsımayı telafi edecek bir şeye sahip değillerdir; buna göre, toplumların büyük çoğunluğunun öyle bir yapısı vardır ki, buna karşı yalnızlığı tercih edenler iyi bir iş yapmış olurlar. Üstelik toplum katlanamadığı ve bulunması da zor olan sahici, yani zihinsel üstünlüğün yerine sahte, tutucu, keyfi ilkelere dayalı ve geleneksel olarak daha üst tabakalarda gelişen ve anlaşılan bir üstünlüğü gelişigüzel kabul etmiştir: bu üstünlük de görgülülük, *bon ton*,* *fashionables*** denilen şeydir. Ancak bir kez sahici üstünlükle çarpışmaya girdiğinde, zayıflığı ortaya çıkar. Ayrıca, *görgünün girdiği yerden, sağlıklı akıl dışarı çıkar.*

Ama genel olarak herkes ancak kendi kendisiyle *tam bir uyum* içinde olabilir; kendi dostlarıyla, sevgilisiyle değil: Çünkü bireysellikten ve ruh halinden kaynaklanan farklılıklar, her defasında küçük de olsa bir uyumsuzluğa yol açar. Bu yüzden, yüreğin hakiki, derin huzuru ve tam bir iç rahatlığı, sağlıktan sonra gelen bu en önemli dünyevi mülk ancak yalnızlıkta bulunabilir ve sürekli bir ruh hali olarak ancak en derin inzivada sürebilir. İnsanın kendi benliği büyük ve zenginse, bu yoksul dünyada bulabileceği en mutlu durumu tadar. Şunu da söyleyelim ki, dostluk, aşk ve evlilik insanları ne denli sıkı bir yakınlık içinde birleştirse de; herkes en sonunda ancak kendi kendisiyle ya da olsa olsa çocuklarıyla *dürüst bir ilişki içinde* olduğunu düşünür. İnsan nesnel ve öznel koşullar sonucu diğer insanlarla ne denli az ilişki içinde olursa, dürüstlükte o denli daha iyidir. *Yalnızlık* ve ıssızlık, insanların tüm kötülüklerinin bir anda, duyumsanmasalar

* (Fransızca) Terbiye. – ç.n.

** (İngilizce) Modaya uygun kibarlık. – ç.n.

bile görülmelerini sağlar; buna karşılık toplum *sinsidir*: Oyalanma, haber, dostluk hazzı vb. görüntüsü altında, büyük, çoğun iflah olmaz kötülükleri gizler. Gençliğin başlıca eğitim konularından birisi, *yalnızlığa katlanmayı öğrenmek* olmalıdır; çünkü yalnızlık, mutluluğun ve içsel huzurun bir kaynağıdır. İmdi, tüm bunlardan, yalnızca kendi kendine güvenmiş olan ve kendi başına her şey olabilen bir kişinin, en iyi iç huzuruna ve mutluluğa sahip olabileceği sonucu çıkar; hatta Cicero bile şöyle söylüyor: "Bir kimse yalnızca kendi kendine bağlı ise ve kendinde her şeye sahipse mutlu olmaması mümkün değildir" (*Paradox*., II). Üstelik, bir insan kendinde ne çok şeye sahip olursa başkaları onun için o kadar az şey ifade ederler. İçsel değeri ve zenginliği olan insanları, başka insanlarla bir arada olmayı, belirgin bir kendini yadsımayla aramak bir yana, bu bir arada olmanın istediği fedakârlıkları yapmaktan bile uzak tutan şey, belirli bir her şeye yeterlilik duygusudur. Sıradan insanlar bunun tam tersini arkadaş canlılığı ve uyumluluk içinde yaparlar: Çünkü bunlar için, başkalarına katlanmak, kendi kendilerine katlanmaktan daha kolaydır. Dahası, dünyada, gerçekten değerli olana saygı gösterilmez ve saygı gösterilenin de hiçbir değeri yoktur. Bu yüzden kendi köşesine çekilmiş olmak, değerliliğin ve seçkinliğin kanıtı ve sonucudur. Tüm bunlara göre, kendinde doğru bir şeye sahip olan kişinin, yeri geldiğinde özgürlüğünü korumak için gereksinimlerini sınırlandırması ya da genişletmesi, ve buna göre, insanlar dünyasıyla kaçınılmaz ilişkiler içinde olan kendi kişiliğiyle olabildiğince kısa bir süre uzlaşması, gerçek bir yaşam bilgeliği olacaktır.

Ama öte yandan, insanları arkadaş canlısı kılan, yalnızlığa ve yalnızlık içinde kendi kendilerine katlanma yeteneksizlikleridir. Onları hem topluma hem de uzak ülkelere ve yolculuklara süren, içsel boşlukları ve sıkıntılarıdır. Onların zihninde kendi kendilerini devindirecek dişli çark eksiktir: Bu yüzden bu devinimi şarapla ararlar ve böylelikle birer ayyaş

olup çıkarlar. Tam da bu yüzden, sürekli dışarıdan ve üstelik çok güçlü, yani özü kendilerinkine benzeyen bir uyarılmaya gereksinirler. Bu uyarılma olmadan, zihinleri kendi ağırlığı altında çöker ve ezici bir uyuşukluğa düşer.* Benzer biçimde, herkesin, insanlık idesinin yalnızca küçük bir parçası olduğu, bu yüzden, bir ölçüde tam bir insan bilincinin ortaya çıkması için ötekiler tarafından bütünlenmeyi gereksindiği söylenebilir: Buna karşılık, tam bir insan olan kişi *par excellence*** bir insandır, bir parça değil, bir bütünlük oluşturur ve bu yüzden kendisiyle yetinir. Bu anlamda, sıradan toplumu, her kornonun yalnızca bir sesi çıkardığı ve ancak hepsinin aynı anda ses çıkarmasıyla bir müziğin oluştuğu Rus korno müziğine benzetebiliriz. Çünkü, insanların çoğunun aklı ve zihni böyle teksesli bir korno gibi tekdüzedir: İnsanların birçoğu, ezelden beri yalnızca tek bir sese, aynı düşünceye sahipmişler gibi, başka bir şeyi düşünemezlermiş gibi görünürler. Buradan, insanların sadece neden böyle can sıkıcı oldukları değil, neden böyle arkadaş canlısı oldukları ve sürü gibi dolaşma-

* Bilindiği gibi kötülükler, onlara toplu halde katlanılarak hafifletilirler: İnsanlar can sıkıntısını da bu kötülükler arasında görüyorlar; bu yüzden, canlarının hep birlikte sıkılması için bir araya geliyorlar. Nasıl ki yaşam sevgisinin temelinde ölüm korkusu varsa, insanların toplumsallık dürtüsü de aslında dolaysız bir dürtü değildir, yani toplum sevgisine değil, yalnızlık korkusuna dayanır, yani, öteki insanların sevimli varlığı aranmıyordur; aslında, yalnız olmanın ıssızlığı ve boğuculuğundan ve kendi bilincinin tekdüzeliğinden kaçılıyordur; bu yüzden, bunlardan kaçınmak için kötü bir toplum tercih edilmekte ve her toplumun zorunlu olarak beraberinde getirdiği eziyet ve baskıdan da hoşlanılmaktadır. Buna karşılık, tüm bunlara duyulan nefret yenilmişse ve bunun sonucunda, yukarıda betimlenen etkilerin artık ortaya çıkmayacağı biçimde, yalnızlık alışkanlığı kazanılmış ve onun dolaysız etkisine karşı dayanıklı olunmuşsa, o zaman, toplumu özlemeye gerek duymadan, büyük bir huzur içinde ve sürekli yalnız kalınabilir; çünkü toplum gereksinimi doğrudan bir gereksinim değildir ve öte yandan insan şimdi artık yalnızlığın iyilik verici özelliklerine alışmıştır.

** (Fransızca) Kusursuz. – ç.n.

ya bayıldıkları da açıklanmış olur: *İnsanoğlunun sürü hayvanı doğası.* Her bir insana katlanılmaz gelen şey, kendi özünün monotonluğudur: *Her budalalık, kendi sıkıntısından mustariptir.* Buna karşın, zihinsel dünyası zengin bir insan, tek başına konser veren bir virtüöze ya da piyanoya benzetilebilir. Bilindiği gibi nasıl piyano kendi başına küçük bir orkestraysa, bu insan da kendi başına küçük bir dünyadır ve ötekilerin ancak bir arada oluşturdukları şeyi, o kendi bilincinin bütünlüğü içinde oluşturur. Bir piyano gibi, o da senfoninin bir parçası değildir, soloya ve yalnızlığa uygundur: Onlarla birlikte çalması gerektiğinde ancak piyano gibi eşlik edilmesi gereken esas ses olabilir; ya da, vokal müzikteki piyano gibi ses verebilir. Bu arada, toplumu seven kimse bu denklemden, ilişkide bulunduğu kişilerdeki nitelik eksikliğinin, nicelikle bir ölçüde giderilmesi gerektiği sonucunu çıkarabilir. Zihinsel dünyası zengin tek bir insanla ilişki yeterli olabilir: Ama sıradan insan türünden başkasını bulması mümkün değilse, o zaman çeşitlilik ve birliktelik sayesinde bir şeylerin ortaya çıkabilmesi açısından, böyle yeterince çok sayıda insanla ilişki içinde olması –sözü edilen korno müzik benzetmesine göre– iyidir ve bir de Tanrı ona sabır vermelidir.

Daha iyi türdeki insanlar, günün birinde herhangi bir soylu, ideal amaç güderek bir dernek kurduklarında, böcekler gibi her yeri dolduran ve can sıkıntısına ya da başka koşullarda, yoksunluğuna çare bulmak için her şeye el atmaya her an hazır olan sonsuz sayıdaki insan *sürüsünden* birkaç kişinin bu derneğe de gizlice sızmaları ya da zorla girmeleri sonucu; ya davayı bütünüyle mahvetmeleri ya da başlangıçtaki amacın tam tersine düşüleceği ölçüde değiştirmeleri de, insanların içsel boşluğunun ve yoksunluğunun hesabına yazılmalıdır.

Ayrıca, insanların arkadaş canlılığına, insanlarının çok soğuk havada birbirlerine sokularak oluşturdukları bedensel sıcaklığa benzer bir biçimde, zihinsel bir sıcaklık oluşturmaları gözüyle de bakılabilir. Ancak, kendi zihinsel sıcaklığı çok

olan biri böyle bir gruplaşmayı gereksinmez. Bu anlamda, benim uydurduğum bir fabl bu yapıtın 2. cildinin son bölümünde yer alacak. Tüm bunların sonucunda, her bir kişinin arkadaş canlılığı kendi entelektüel değeriyle ters orantılıdır; ve "O toplum içine girmekten hoşlanmaz" demek, hemen hemen, "O büyük özellikleri olan bir adamdır" demektir.

Entelektüel açıdan yüksek bir insana, yalnızlık ikili bir yarar sağlar: Birincisi, kendi kendisiyle olmak ve ikincisi, başkalarıyla birlikte olmamak. Her toplumsal ilişkinin ne çok zorlama, eziyet ve tehlikeyi beraberinde getirdiği düşünülürse bu ikinci yararın değeri daha iyi anlaşılacaktır. "Tüm belalar, yalnız kalma yeteneğimizin olmayışından gelir başımıza" diyor La Bruyère. *Arkadaş canlılığı*, bizi büyük çoğunluğu ahlaki açıdan kötü ve entelektüel açıdan bön ya da yanlış olan varlıklarla ilişki içine soktuğu için, en tehlikeli ve hatta yıkıcı eğilimlerden biridir. *Arkadaş canlısı* olmayan biri, böyle varlıklara gereksinmeyen biridir. Kendi başına, topluma gereksinmeyecek denli çok şeye sahip olmak bile yeterince büyük bir mutluluktur, çünkü hemen hemen tüm acılarımız toplumdan kaynaklanırlar, ve mutluluğumuzun sağlıktan sonraki en önemli unsurunu oluşturan zihinsel huzur her toplum tarafından tehlikeye sokulur ve bu yüzden önemli ölçüde bir yalnızlık olmadan var olamaz. Zihinsel huzur mutluluğuna nail olabilmek için, kinikler her türlü mülkten uzaklaşırlar: Aynı amaçla toplumdan uzaklaşan biri, en bilgece yöntemi seçmiştir. Çünkü, Bernardin de St. Pierre'in güzel olduğu denli isabetli bir biçimde söylediği gibi: "Beslenmede perhiz bizi bedensel açıdan sağlıklı yapar, insanlarla ilişkide perhiz ruhumuza huzur verir." Buna göre, yalnızlıkla zamanında dost olan, hatta onu seven birisi bir altın damarı bulmuştur. Ama asla herkes bunu bulamaz. Çünkü, sıkıntı ne denli başlangıçsal ise, can sıkıntısının bertaraf edilmesi çabası da insanları birbirine o denli yaklaştırır. Her ikisi de olmasaydı, elbette her-

kes yalnız kalırdı; çünkü çevre, ancak yalnızlık içinde kesin bir öneme, herkesin kendi gözündeki, ve dünyanın gürültüsü içinde her adımda sancılı bir tekzip edilmeyle karşılaşıp bir hiçe indirgenmeyen biricikliğe bürünür. Hatta, bu anlamda yalnızlık herkesin doğal durumudur: Onu yeniden, Âdem misali, başlangıçsal, kendi doğasına uygun bir mutluluk içine sokar.

Ama Âdem'in ne anası ne de babası vardı! Bu yüzden, bir başka anlamda ise, insan için yalnızlık doğal değildir; çünkü insan dünyaya geldiğinde kendini yalnız değil, ana babasının, kardeşlerinin arasında, yani topluluk içinde bulur. Bunun sonucunda, yalnızlık sevgisi başlangıçsal bir eğilim olarak var olamaz, ancak deneyim ve sonradan düşünme sayesinde ortaya çıkabilir: Bu da, kendi zihinsel gücünün gelişmesi ölçüsünde ama aynı zamanda yaşanan yılların artması sonucunda gerçekleşecektir; buna göre, genel olarak ele alındığında, her bir insanın toplum içine girme dürtüsü, yaşıyla ters olantılı olacaktır. Bir bebek, birkaç dakika yalnız bırakıldığında hemen bir korku ve acı çığlığı atar. Küçük çocuk için, yalnız olmak büyük bir cezadır. Delikanlılar, birbirleriyle kolayca dostluk kurarlar: Ancak, soylu ve yüce ruhlu olanlar ara sıra yalnızlığı ararlar; yine de, tüm bir günü yalnız geçirmek henüz onlara da zor gelir. Oysa yetişkin bir erkek için bu çok kolaydır: Çok uzun süre yalnız kalabilir ve yaşlandıkça bu süre de artar. Göçmüş kuşaklardan geriye bir tek kendisi kalmış ve üstelik yaşamın hazlarından kısmen uzaklaşmış, kısmen onları yitirmiş yaşlı bir adam, kendi asıl unsurunu yalnızlıkta bulur. Ama burada, tek tek kişilerde, yalnızlık ve kendini yalıtma eğilimi, her zaman kişinin entelektüel değerinin ölçüsüne göre ortaya çıkacaktır. Çünkü, bu eğilim, söylendiği gibi, salt doğal, doğrudan doğruya gereksinimlerin ortaya çıkardığı bir eğilim değil, daha çok bulunulan deneyimlerin ve bu deneyimler üzerine düşünsemenin sonucudur, yani insanların çoğu-

nun ahlaki ve entelektüel açıdan sefil niteliği hakkında ulaşılmış bir kavrayıştır; bu sefillikte en kötüsü, bireylerin birbirlerinin ahlaki ve entelektüel yetersizlikleri üzerinden dolap çevirmeleri ve karşılıklı olarak birbirlerinin ekmeğine yağ sürmeleridir. Bunun sonucunda insanların çoğuyla ilişki kurmayı hazzedilmez ve hatta katlanılmaz kılan, her türlü, son derece çirkin olay ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu dünyada zaten çok sayıda kötü şey varken, toplum bunların en kötüsü olarak kalmaktadır: Bu yüzden, arkadaş canlısı bir Fransız olan Voltaire bile, "Yeryüzü, kendileriyle konuşmaya değmeyen insanlarla kaynıyor" demiştir. Yalnızlığı çok ve tutkuyla seven yumuşak yürekli Petrarca da, bu eğilimi için aynı nedeni gösteriyor:

Yalnız bir yaşamı sürekli aradım
(Dere, tarla ve orman tanıktır buna)
Işığın yolunu bulmamda yararı dokunmayan,
O budala kafalardan kaçarak.

Yine Petrarca, Zimmermann'ın yalnızlık üzerine ünlü yapıtına örneklik etmişe benzeyen güzel kitabı *De vita solitaria*'da,* bu konuyu açıklıyor. Chamfort, toplumdan uzak olmanın tam da bu ikincil ve dolaylı kaynağını, alaycı üslubuyla şöyle dile getiriyor: "Bazen, yalnız yaşayan birinin, toplumu sevmediği söylenir. Bu durum, bir kimsenin gezintiye çıkmayı sevmediğini söylemeye ve bunun kanıtı olarak da, geceleri Bondy ormanında gezmeye çıkmayı sevmediğini göstermeye benzer.** Ama, yumuşak huylu ve Hıristiyan Angelius Silesius da, kendi üslubuyla ve mitsel diliyle, aynı şeyi söylüyor:

* (İtalyanca) Yalnız yaşam. – ç.n.

** Sadi de, *Gülistan*'da (bkz. Graf çevirisi, s. 65), benzer bir anlamda şunları söylüyor: "O zamandan beri, topluma veda ettik ve yalnızlık yoluna koyulduk: Çünkü güvenlik, yalnızlıktadır."

Herodes düşmandır, Yusuf'a, akla,
Tanrı ona tehlikeyi düşte (zihinde) bildirir.
Dünya Beytlehem'dir, Mısır yalnızlıktır:
Kaç ruhum, kaç, yoksa ölürsün acıdan.

Jordanus Brunus da aynı anlamda okunabilir: "Dünyada bir cennet yaşamı tatmak isteyenler, hep bir ağızdan, 'Bak, uzun bir süre kaçtım ve yalnızlık içinde kaldım' demişlerdir." İranlı Sadi de, *Gülistan*'da, kendisinden, benzer bir anlamda söz eder: "Şam'daki dostlarımdan sıkılınca, hayvanların toplumunu ziyaret etmek için, Kudüs'ün çölüne geri döndüm." Kısacası, en iyi Prometheus'un dile getirdiği şekilde, hepsi de aynı anlamda konuşmuşlardır. Ancak doğalarının en düşük ve en soysuz yönleri aracılığıyla, yani gündelik olan, basmakalıp olan ve bayağı olan aracılığıyla herhangi bir ilişki içine girebildikleri, onları kendi düzeylerine yükseltemedikleri için, onların düzeyine inmekten başka çare bulamadıkları için kendilerine yük olan varlıklarla ilişki kurmak onlara nasıl bir zevk verebilir ki?

Buna göre kendini yalıtmayı ve yalnızlığı besleyen, aristokratça bir duygudur. Tüm serseriler arkadaş canlısıdırlar, zavallılar. Buna karşılık, bir insanın soylu biri olduğu, ötekilerden hoşlanmayışından, onlarla birlikte olmaktansa yalnızlığı tercih edişinden ve sonra yavaş yavaş, yılların akışıyla, ender istisnalar sayılmazsa, dünyada sadece yalnız olmakla topluluk içinde olmak arasında bir seçim yapılabileceğini kavramasından anlaşılır. Kulağa ne denli sert gelse de, Angelus Silesius bile, kendi Hıristiyan yumuşaklığını ve sevgisini bir kenara bırakarak şunları söylemeden edememiştir:

Yalnızlık zordur: Ama yine de toplulukla olma,
Yoksa her yerde bir çölün içinde kalırsın.

Ama büyük kafalar söz konusu olduğunda, tüm insan soyunun bu asıl eğiticilerinin, tıpkı etrafında gürültü yapan çocuk sürüsünün oyununa karışmak eğiliminde olmayan bir pedagog gibi, başka insanlara eğilim duymamaları elbette çok doğaldır. Çünkü, onları yanılgılar denizinde doğru yola sevk etmek için ve hamlıklarının ve bayağılıklarının karanlık uçurumundan, ışığa, kültüre ve soylulaşmaya çekmek için dünyaya gelmiş olanların, onların arasında, ama onlara ait olmadan yaşaması gereklidir; bu yüzden, gençliklerinden başlayarak, ötekilerden belirgin bir biçimde değişik varlıklar olduklarını duyumsarlar, ama ancak yavaş yavaş, yılların içinden geçerek durumun açık bir bilgisine ulaşırlar; bundan sonra, ötekilerden zihinsel uzaklıklarının yanı sıra fiziksel bir uzaklığın bulunmasını ve kendisi de genel sıradanlıktan az ya da çok dışlanmış bulunmayan hiç kimsenin onlara yaklaşmamasını da isterler.

Demek ki, tüm bunlardan, yalnızlığın doğrudan ve başlangıçsal bir dürtü olarak ortaya çıkmadığı, dolaylı olarak, özellikle soylu zihinlerde ve ancak zamanla, doğal toplumsallık dürtüsünü de aşmak koşuluyla kimi zaman Mephistopheles'in önerilerine karşın geliştiği sonucu çıkıyor:

Bırak kendi tasanla oynamayı
Bir akbaba gibi, yaşamını kemiren:
En kötü toplum bile duyumsatır sana,
İnsanların arasında bir insan olduğunu.

Yalnızlık tüm seçkin zihinlerin yazgısıdır: Zaman zaman bundan yakınacaklardır, ama her zaman kötünün iyisi diye bunu seçeceklerdir. Yaş ilerledikçe bu kişilerde *sapere aude,* yani bilge olmaya cesaret etmek daha kolay, daha doğal bir biçimde gerçekleşecek ve altmışlı yıllarda yalnızlık dürtüsü gerçekten doğal, hatta içgüdüsel bir dürtü olacaktır. Çünkü her şey bu dürtüyü kolaylaştırmak için birleşmiştir. Arkadaş

canlılığına yönelik en güçlü eğilim, kadınları sevmek ve cinsel dürtü, artık etkili değildir; yaşlılıkta cinsel dürtünün olmayışı, belirli bir kendi kendine yeterliliğin temelini oluşturur ve toplumsallık dürtüsünü yavaş yavaş soğutur. İnsan binbir yanılsamadan ve aptallıktan geçmiştir; etkin yaşamı çoğun bırakmıştır, artık hiçbir beklentisi, hiçbir planı ve niyeti yoktur; ait olduğu kuşak artık yaşamıyordur; yabancı bir kuşağın ortasında, zaten nesnel ve esas olarak yalnızdır. Bu arada zamanın akışı hızlanmıştır ve zihinsel olarak bundan da yararlanmak istemektedir. Çünkü yalnızca kafa, kendi gücünü koruyorsa, şimdi ulaşılmış bulunan çok sayıda bilgi ve deneyim, tüm düşüncelerin yavaş yavaş tamamlanan olgunlaştırılması ve tüm kuvvetlerin uygulanmaya yatkın oluşları her türden incelemeyi eskisinden daha ilginç ve daha kolay kılar. İnsan daha önce sisler içindeymiş gibi duran binlerce şeyi, net bir biçimde görebilir: Sonuçlara ulaşır ve kendi üstünlüğünü duyumsar. Uzun bir deneyim sonucunda, insanlardan çok şey beklemekten vazgeçmiştir; çünkü genel olarak, daha yakın bir tanışıklıktan kazançlı çıkan insanlardan değildir: daha çok, ender şanslı durumlar dışında, insan doğasının en bozuk örneklerinden başkasıyla karşılaşılmayacağı, bunlara hiç dokunmamanın en iyisi olduğunu bilir. Bu yüzden, insan bildik hayal kırıklıklarına uğramaz, karşısına her çıkanın nasıl biri olduğunu kısa sürede ayrımsar ve onunla daha yakın bir bağ kurma isteğini ender olarak duyar. Sonunda, özellikle yalnızlığı bir gençlik aşkı olarak gördüğünde, ardından köşeye çekilme alışkanlığı ve kendi kendisiyle ilişki içinde olma da gelir ve ikinci bir doğa halini alır. Buna göre, önceleri, toplumsallık dürtüsüyle savaşması gereken yalnızlık sevgisi, şimdi bütünüyle doğal ve basittir: İnsan yalnızlığın içinde, suyun içindeki balık gibidir. Bu yüzden, her seçkin ve dolayısıyla ötekilere benzemeyen kişi bu yalnızlıkta, gençliğinde bastırılmış olsa da yaşlılıkta kolaylaşan, özündeki bireyselliği bulur.

Elbette, yaşlılığın bu gerçek önceliği herkesin payına ancak entelektüel güçleri ölçüsünde düşecektir; yani, olağanüstü bir kimseye herkesten çok düşecektir, ama yine de en küçük ölçüde de olsa, herkese düşecektir. Ancak son derece yoksun ve sıradan mizaçtakiler, yaşlılıkta eskisinden daha da arkadaş canlısı olacaklardır: Eskiden aranan biriyken, artık uyum sağlamadıkları topluma yük olurlar ve toplumun içine, olsa olsa hoşgörüyle karşılanarak girebilirler.

Yaşadığımız yılların sayısı ile, toplumsallığımızın derecesi arasındaki, ortaya koyduğumuz karşıt ilişkide teleolojik bir yön de bulunabilir. İnsan ne denli genç ise, her ilişkiden öğrenebileceği o denli çok şey vardır: Şimdi doğa onu, kendisi gibilerle ilişki içinde olduğu karşılıklı öğrenmeye mecbur kılmıştır ve bu bakımdan insan toplumu büyük bir Bell-Lanchester tipi eğitim kurumu olarak görülebilir; okullar ve kitaplar ise yapay, çünkü doğanın tasarısından uzak duran kurumlardır. Bu yüzden insan, amaca çok uygun olarak, ne denli genç ise doğal eğitim kurumuna da o denli çalışkan bir biçimde gider. "Hiçbir şey, her yönüyle kusursuz değildir" diyor Horatius ve bir Hint atasözüne göre de, "Sapsız lotus olmaz": Bu yüzden, yalnızlığın da birçok avantajının yanında küçük dezavantajları ve sıkıntıları vardır, ancak bunlar toplumunkilerle karşılaştırıldıklarında çok küçüktürler; bu yüzden kendinde doğru bir şeyler bulunan kişi, insanlar olmadan yaşayabilmeyi, onlarla birlikte yaşamaktan daha kolay bulacaktır. Yalnızlığın dezavantajlarından birisi vardır ki, bilincine varılması, ötekiler kadar kolay olmaz; bu da, sürekli evde kalmak yüzünden, bedenimizin dış etkilere karşı çok duyarlılaşması ve en küçük bir hava akımının bile onu hasta etmesidir; bu yüzden, sürekli köşeye çekilmişlik ve yalnızlık yüzünden, ruhsal durumumuz öyle duyarlı olur ki, en önemsiz olaylar, sözcükler ve hatta salt tavırlar yüzünden huzursuz olur ya da hastalanır ya da inciniriz; oysa sürekli kalabalığın içinde kalan biri, bunları dikkate almaz bile.

Ama özellikle gençlik yıllarında, kendisi için uygun olan insanlardan hoşlanmayış yüzünden yalnızlığa düşen, ama yalnızlığın ıssızlığına uzun süre dayanamayan bir kimseye, yalnızlığının bir bölümünü toplum içine çekmesini, yani toplumun içinde de bir ölçüde yalnız olmayı öğrenmesini, buna göre düşündüğü şeyi hemen ötekilere söylememesini, öte yandan, onların söylediklerini ciddiye almamasını, doğrusu, hem ahlaki hem de entelektüel açıdan, onlardan çok şey beklememesini ve bu yüzden onların görüşleri bakımından övgüye değer bir hoşgörüyü sürekli korumak için en güvenli yol olan aldırışsızlığı sağlamlaştırmasını öneririm. Bundan sonra, onların arasında olmasına karşın tam onların toplumu içinde olmayacaktır; bu toplum açısından, kendine daha nesnel davranacaktır: Bu durum onu toplumla daha doğru bir ilişkiye sokacak ve böylelikle kirlenmenin ya da incinmenin her türlüsünden korunmuş olacaktır. Hatta bu geri çekilmeci ya da korunaklı toplumsallığın okumaya değer dramatik bir betimlenişini Moratin'in *El Cafè o sea la comedia nueva* adlı komik oyununda, D. Pedro karakterinde, özellikle birinci perdenin ikinci ve üçüncü sahnelerinde buluyoruz. Bu anlamda toplum bir ateşe de benzetilebilir akıllı kişiler uygun bir uzaklıktan ısınır ama içine düşmezken, budala kişi, önce kendini yakıp sonra da yalnızlığın soğukluğuna sığınır ve ateşin yakıcılığından şikâyet eder.

10. Kıskançlık insanın doğasında vardır: Yine de, aynı zamanda hem bir kötülük hem de bir beladır.* Bu yüzden ona, mutluluğumuzun düşmanı gözüyle bakmalı ve kötü bir cin olarak onu boğmaya çalışmalıyız. Seneca, burada bize güzel sözleriyle yol gösteriyor: "İnsan, karşılaştırma yapmadan, kendinde olana sevinmeli: Daha mutlu birini rahatsız

* İnsanların kıskançlığı, kendilerini ne denli mutsuz duyumsadıklarını gösterir: Başkalarının yaptıklarına ve ettiklerine sürekli dikkat ediyor olmaları, canlarının ne denli sıkıldığını gösterir.

eden kimse, asla mutlu olmayacaktır" (*de ira,* III, 30) ve yine: "Senin önünde ne çok kimse olduğunu görürsen, ne çok kimsenin de senin arkanda olduğunu düşün" (*ep.,* 15): Demek ki, sık sık, bizden daha iyi görünenlere değil, bizden daha kötü olanlara bakmalıyız. Hatta, karşımıza çıkan, üzerimizde daha büyük etkisi olan gerçek kötülüklerde bizimkilerden daha büyük acıları gözlemlemek ve bundan sonra da, bizimle aynı durumda olanlarla, kader arkadaşlarıyla ilişki içinde olmak, bize daha etkili, bununla birlikte, kıskançlıkla aynı kaynaktan fışkıran avuntuyu sağlayacaktır.

Kıskançlığın etkin yönleri hakkında bu kadar. Edilgin yönleri hakkında ise, hiçbir nefretin, kıskançlık kadar uzlaşmaz olmadığı düşünülebilir; bu yüzden onu uyandırmak için sürekli ve hırsla çalışmak yerine, bu hazzı da diğer bazıları gibi, tehlikeli sonuçları yüzünden kendimize yasaklamalıyız.

Üç türlü *aristokrasi* vardır. 1. Doğuştan ve rütbeden gelen aristokrasi, 2. Para aristokrasisi 3. Zihinsel aristokrasi. Sonuncusu aslında en seçkin olanıdır, kendisine zaman tanındığında böyle olduğu açıkça görülecektir. Büyük Frederik bile, bakanlar ve generaller, nazırlar masasında yemek yerlerken, Voltaire'in, hükümdarların ve prenslerinin oturduğu bir masada yer almasına alınganlık gösteren saray nazırına, "Ayrıcalıklı kafalar, prenslerle aynı düzeydedirler" demişti. Bu aristokrasilerin her birinin etrafı, onları kıskananlardan oluşan ve aristokrasinin üyelerine gizliden gizliye öfkelenen bir sürüyle çevrilidir; bu sürü aristokrasiyi korkutamazsa, her yolu deneyerek ona, "Sen de bizden fazla değilsin!" demeye çalışır. Ama tam da bu çabalarıyla, tam tersine inandığını açığa vurur. Kıskanılanların buna karşı kullandıkları yöntemler, tüm bu yakınlar sürüsünü uzak tutmak ve onlarla temastan olabildiğince kaçınmaktır, onları, geniş bir uçurum aracılığıyla uzak tutmaktır; ama bunun mümkün olmadığı yerde de, onların uğraşlarına son derece kayıtsız bir biçimde tahammül etmektir, bu kayıtsızlığın kaynağı onları saf

dışı bırakır: Bu yöntemin de istisnasız bir biçimde uygulandığını görüyoruz. Buna karşılık, kendileri bir aristokrasiye dahil olanlar, başka bir aristokrasinin üyeleriyle genellikle iyi geçinirler ve onları kıskanmazlar; çünkü her biri kendi üstünlüğünü ötekilerin üstünlükleriyle tartar.

11. İnsan, bir tasarısını uygulamaya koymadan önce onun üzerinde yeterince ve hep yeniden düşünmelidir; bu konudaki her şeyi en ince ayrıntısına dek düşündükten sonra bile, tüm insani bilginin her şeye ulaşamadığını, bu yüzden araştırmanın ya da önceden görmenin olanaksız olduğu koşulların her zaman ortaya çıkabileceğini ve hesapları geçersiz kılabileceğini de düşünmelidir. Bu düşünce her zaman negatif kefeyi ağırlaştıracak ve bize önemli konularda, zorunlu olmadıkça, hiçbir şeye dokunmamayı tavsiye edecektir: Duranı kıpırdatma! Ama bir kez karar verilip de işe koyulundu mu ve iş yürümeye başlayıp da geriye sonucu beklemek kaldı mı, o zaman, yapılmış olan üzerinde sürekli düşünüp endişelenmemeli ve olası tehlikeler üzerinde ikide bir kaygılanmamalıdır; daha çok konudan bütünüyle uzaklaşılmalı, bu konu hakkındaki tüm düşünce yelpazesi kapatılmalı, zamanında her şeyin yeterince düşünülüp tartıldığı düşüncesiyle sakinleşilmelidir. İtalyan atasözü, *Legala bene, e poi lascia la andere* de bu öğüdü veriyor; Goethe'nin çevirisiyle, "Atını iyi eyerle ve üzerinde sakin dur"; yeri gelmişken söyleyelim, Goethe'nin *Sprichwörtlich* başlığıyla verdiği özdeyişlerin büyük bir bölümü, Almancaya çevrilmiş İtalyan atasözleridir. Ama yine de kötü bir sonuç ortaya çıkarsa, bunun nedeni tüm insani olayların rastlantıya ve yanılgıya tabi olmalarıdır. İnsanların en bilgesi Sokrates'in, salt kendi kişisel olaylarında doğruyu bulmak ya da en azından yanlış adımlardan kaçınmak için uyarıcı bir iç sese *(daemonion)* gereksinim duymuş olması, burada insan aklının yeterli olmadığının bir kanıtıdır. Bu yüzden, bir papanın söylediği öne sürülen, "karşımıza çıkan her belanın suçunun, en azından

her hangi bir noktada, bizde" olduğu sözü, kesinkes ve her durumda doğru olmamakla birlikte, geniş ölçüde ve çoğu durumda doğrudur. Hatta bu sözde, insanların kendi mutsuzluklarını olabildiğince gizlemeye çalışmalarında, başarabildikleri ölçüde mutlu bir yüz ifadesi takınmalarında, bu duygunun payı var gibi görünüyor. Çektikleri acılardan, suçlu oldukları sonucunun çıkarılmasından korkmaktadırlar.

12. Zaten olmuş, yani artık değiştirilemez bir kötü olay karşısında, ne bunun başka türlü olabileceği, ne de bundan neyle sakınılmış olabileceği düşüncesine izin verilmelidir: Çünkü tam da bu düşünce, acıyı dayanılmaz ölçüde artırır, öyle ki bu yüzden insan bir *heautontimorumenos** olur. İnsan daha çok, oğlu hasta yatarken Yehova'ya aralıksız yalvaran ve yakınan, ama oğlu öldüğünde ise parmaklarını bir kez şıklatan ve bir daha bu konuyu düşünmeyen Kral Davut gibi davranmalıdır. Bunu yapacak kadar aldırışsız olamayan ise, yazgıcı bakış açısına sığınarak, olup biten her şeyin zorunlu olarak ortaya çıktığı, bu yüzden kaçınılmaz olduğu yolundaki büyük hakikati anlamalıdır.

Tüm bunlarda, bu kural tek yanlıdır. Gerçi mutsuzluk durumlarında bizim doğrudan doğruya rahatlamamıza ve sakinleşmemize yarar: Ancak, bu mutsuzlukta, genellikle olduğu gibi, kendi ihmalciliğimizin ya da pervasızlığımızın en azından bir ölçüde suçu varsa; o zaman, böyle bir şeyin nasıl önlenebileceğini acı verici bir biçimde hep yeniden düşünmek, aklımızın başına gelmesinde ve iyileşmemizde, yani gelecek için, iyileştirici bir kendi kendini terbiye ediştir. Ve açık açık işlediğimiz hataları, âdetimiz olduğu üzere, kendi kendimize bağışlamaya, mazur göstermeye ya da küçümsemeye çalışmamalı, gelecekte ondan kaçınma amacını sağlamlaştırmak için, bunu itiraf etmeli ve tüm büyüklüğüyle gözümü-

* Antik Romalı oyun yazarı Terentius'un (İÖ 195 - İÖ 159) bir oyununun adı. "kendi kendine eziyet eden" anlamında. – ç.n.

zün önüne sermeliyiz. Gerçi, bu arada kendi kendisinden hoşnut olmamanın büyük acısı çekilir, ama *dayak yemeyen eğitilmiş sayılmaz.*

13. Esenliğimizi ilgilendiren her konuda, hayal gücünü dizginlemeliyiz: Yani öncelikle hayalimizde dünyalar kurmamalıyız; çünkü, onları kurduktan hemen sonra, üzüntüyle yeniden yıkmak zorunda olduğumuzdan, bize fazlasıyla pahalıya mal olurlar. Ama salt mutsuzluk durumlarını düşünerek, yüreğimizi endişelendirmekten daha da çok kaçınmalıyız. Çünkü, bunlar bütünüyle uydurmaysalar ya da çok yapmacıksalar; böyle bir düşten uyandığımızda, gördüğümüz her şeyin hayalden ibaret olduğunu hemen anlarız; bu yüzden daha iyi olan gerçekliğe daha da çok seviniriz ve belki bundan, çok uzakta ama yine de olası olan mutsuzluk durumları için bir uyarı çıkarırız. Ancak, hayal gücümüz bunlarla böyle kolay oynamaz: Olsa olsa salt gereksiz yere güzel hayaller kurar. Karanlık düşlerinin malzemesi ise bizi uzaktan ama bir ölçüde de gerçekten tehdit eden mutsuzluk durumlarıdır; hayal gücü bunları abartır, olasılıklarını hakikatte olduğundan daha çok yakınlaştırır ve onları gözümüze en korkunç biçimde gösterir. Uyandığımızda, böyle bir düşten, güzel düşlerde olduğu gibi hemen kurtulamayız; çünkü güzel bir düş gerçeklikle hemen çelişir ve en fazla, olasılığın kucağında zayıf bir umut bırakır. Ama kendimizi karabasanlara *(blue devils)* kaptırırsak, onlar kolay kolay uzaklaşmayan görüntüleri yakınlaştırırlar: Çünkü, konunun olasılığı, genel olarak sabittir ve tehlikenin derecesinin ölçütünü her zaman ortaya koyamayız; kolaylıkla büyük bir olasılığa dönüşebilir ve biz de korkuya yenik düşeriz. Bu yüzden, esenliğimizi ilgilendiren olayları salt aklın ve yargı gücünün gözüyle görmeli, bunun sonucunda sakin ve serinkanlı düşünerek, yalın kavramlarla ve *in abstracto** davran-

* (Latince) Soyut düşlemde. – ç.n.

malıyız. Burada hayal gücü devre dışı kalmalıdır: Yargıda bulunamaz, ruh halimizi yararsız ve çoğun oldukça üzücü bir biçimde etkileyen imgeleri getirir gözümüzün önüne. Bu kurala en sıkı bir biçimde akşamları uyulmalıdır. Çünkü, karanlığın bizi korkaklaştırması ve her yerde korkunç biçimler görmemizi sağlaması gibi, düşüncelerin belirsizliği de buna benzer bir etkide bulunur; çünkü her belirsizlik güvensizlik doğurur: Bu yüzden, yorgunluğun, aklın ve yargı gücünün üzerine öznel bir karanlık perdesi çektiği akşam saatlerinde, akıl yorgun ve şaşkın olduğundan ve olayların temeline inemediğinden, kişisel ilişkilerimiz söz konusuysa, düşüncemizin nesneleri kolaylıkla tehlikeli bir görünüme bürünürler ve birer dehşet imgesi olurlar. Bu durum en çok geceleri, yatakta, zihnin bütünüyle yorgun düştüğü ve bu yüzden yargı gücünün işini artık göremediği, buna karşılık hayal gücünün henüz uyanık olduğu saatte geçerlidir. Çünkü gece her şeye ve herkese kendi kara boyasını sürer. Bu yüzden, uykudan önceki ya da geceleyin uyanık durumdaki düşüncelerimiz, bilindiği gibi kapkaradır, hatta korkunçtur. Sabahleyin tüm bu dehşet imgeleri, tıpkı düşler gibi, yitip gitmişlerdir: İspanyol atasözü *Noche tinta, blanco el die** bunu anlatır. Ama daha akşamları, ışıklar yanmaya başlar başlamaz, akıl da göz gibi, gündüzün olduğu denli net göremez: Bu yüzden, bu zaman dilimi, ciddi, en azından hoş olmayan konuların düşünülmesi için uygun değildir. Bunun için en doğru zaman, tıpkı tüm verimler için, istisnasız hem zihinsel hem de bedensel olanları için uygun olduğu gibi, sabah saatleridir. Çünkü sabah, günün gençliğidir; her şey neşeli, ferah ve kolaydır: Kendimizi güçlü duyumsarız ve tüm yeteneklerimiz tam bir düzen içindedir. Sabah saatlerini geç uyanarak kısaltmamak, uygunsuz işlerle ya da konuşmalarla harcamamak gerekir; sabahı yaşamın özü olarak görmek ve

* Gece boyalıdır, gündüz beyazdır. – ç.n.

bir ölçüde kutsal saymak gerekir. Buna karşılık, akşam, günün yaşlılığıdır: Akşamları bitkin, boşboğaz ve dikkatsiz oluruz. Her gün, küçük bir yaşamdır, her uyanış ve yataktan kalkış küçük bir doğumdur, her taze sabah küçük bir gençlik ve her yatağa gidiş ve uyuyuş küçük bir ölümdür. Genel olarak sağlık durumunun, uykunun, beslenmenin, hava sıcaklığının, hava durumunun, çevrenin ve daha başka birçok dışsal olayın, ruh halimiz üzerinde ve ruh halimizin de düşüncelerimiz üzerinde muazzam bir etkisi vardır. Dolayısıyla, bir olaya bakışımız gibi, bir başarıya yönelik yeteneğimiz de zamana ve yere çok bağımlıdır. Bu yüzden,

İyi ruh halini algıla
Çünkü çok nadir gelir.
G.

Salt nesnel tasarımların ve özgün düşüncelerin ne zaman akla geleceklerini beklemek gerekmez, kişisel bir olayın üzerinde ayrıntılı bir biçimde düşünmek bile, her zaman, önceden belirlenen ve bu iş için hazırlanılan zamanda gerçekleşmez; bu da kendi zamanını kendisi seçer; sonra ona uygun düşünce akışı beklenmedik bir biçimde devinir ve biz de tüm dikkatimizle onu izleriz.

Hayal gücünün önerilen dizginlenişine, onun, bir zamanlar yaşadığımız haksızlıkları, zararları, yitimleri, incinmeleri, reddedilişleri, hastalanmaları vb. yeniden aklımıza getirmesine ve abartmasına izin vermeyişimiz de dahildir; çünkü bu yüzden uzun süredir uyuklamakta olan kızgınlığımız, öfkemiz ve tüm nefret içeren tutkularımız yeniden uyanırlar ve böylelikle ruh halimiz kirlenir. Çünkü, Yeni Platoncu Proklos'un yaptığı güzel bir benzetmeye göre, nasıl ki her kentte soyluların ve seçkinlerin yanı sıra, her türden ayaktakımı da barınıyorsa, en soylu ve en seçkin bile olsa, her insanda da insan yani hayvan doğasının en aşağı ve sıradan yönleri de,

doğası gereği mevcuttur. Bu ayaktakımının ne kargaşa çıkartmasına ne de pencereden bakmasına izin verilmelidir; çünkü çirkin bir görüntüsü vardır, ama betimlenen hayal gücü parçaları onun demagogluğunu yaparlar. İnsanlardan ya da olaylardan kaynaklanan en küçük bir çirkin manzaranın bile, sürekli üzerinde düşünülerek ve keskin renklerle, büyük ölçeklerde abartılarak, insanı kendinden geçirecek ölçüde bir canavara dönüşebilmesi de buna dahildir. Bu yüzden, tüm nahoşlukları, onlarla olabildiğince kolay başa çıkabilmek için son derece yavan ve soğukkanlı bir biçimde ele almak gerekir.

Nasıl ki küçük cisimler, gözümüze yakın tutulduklarında görüş alanımızı sınırlar, tüm dünyayı örterlerse; en yakın çevremizdeki insanlar ve olaylar da, son derece önemsiz ve değersiz olsalar bile, dikkatimizi ve düşüncelerimizi gereğinden çok, üstelik de hoş olmayan bir biçimde meşgul ederler ve önemli düşünceleri ve olayları uzaklaştırırlar. Bu durumu önlemeye çalışmak gerekir.

14. Sahip olmadığımız bir şeye bakarken, bizde hemen, "Bu benim olsaydı nasıl olurdu?" düşüncesi doğar ve bu şeyin eksikliğini duyumsatır. Bunun yerine daha sık, "Bu bende olmasaydı nasıl olurdu?" diye sormalıyız; demek istiyorum ki, sahip olduğumuz şeylere ara sıra, onu yitirdikten sonra gözümüze nasıl görüneceğini düşünerek bakmaya çalışmalıyız; üstelik bu her ne olursa olsun: Mülkiyet, sağlık, dostlar, sevgili, kadın, çocuk, at ve köpek; çünkü şeylerin değerini, ancak onları yitirdiğimizde anlarız. Buna karşılık, o şeye önerilen biçimde bakmamızın sonucunda, onun varlığı bizi eskisinden daha çok mutlu eder, ve ayrıca, onu yitirmemek için her türlü önlemi alırız, yani mülkümüzü tehlikeye sokmayız, dostlarımızı gücendirmeyiz, karımızın güvenini istismar etmeyiz, çocuklarımızın sağlığına dikkat ederiz. Çoğun, bulanık şimdiki zamanı, elverişli olanaklar üzerinde spekülasyon yaparak aydınlatmaya çalışır ve bu arada, her

biri hayal kırıklığına gebe çok çeşitli hayali umut düşünürüz; bu umut katı gerçekliğe çarpıp parçalandığında hayal kırıklığı hiç de eksik olmaz. Birçok kötü olasılığı spekülasyonumuzun konusu yapmak daha iyidir, böylece, hem onlardan korunmak için önlemler almanın, hem de gerçekleşmemeleri durumunda hoş sürprizlerin yolu açılmış olunur. Çünkü, biraz korktuktan sonra, gözle görülür bir biçimde daha neşeli oluruz. Hatta, karşımıza çıkması olası olan büyük kötülükleri zaman zaman aklımıza getirmek iyidir; çünkü, bundan sonra karşımıza çıkan daha küçük kötülüklere daha kolay katlanır ve karşılaşmadığımız büyük kötülüğü düşünerek avunuruz. Ancak bu kurala uyarken, ondan önceki kuralı ihmal etmemek gerekir.

15. Karşımıza çıkan durumlar ve olaylar bütünüyle teker teker, birbirleri arasında hiçbir düzen ve ilişki bulunmadan, en keskin zıtlık içinde ve onlarla bizim karşılaşmamız dışında herhangi bir ortaklık taşımadan karşımıza çıktıkları ve karmakarışık bir biçimde gerçekleştikleri için; onlar üzerine düşünüşümüzün ve kaygılanışımızın da kopuk kopuk olması gerekir ki, onlarla uygunluk içinde olsun. Buna göre, bir işe giriştiğimizde onu tüm öteki işlerden soyutlamalı ve tüm zamanımızı bu işe vermek, onu tatmak, ona katlanmak için öteki konulardan vazgeçmeli, ötekileri hiç düşünmemeliyiz: Yani adeta düşüncelerimizin çekmeceleri olmalı ve bunlardan birini açtığımızda, o sırada tüm ötekiler kapalı kalmalıdır. Böylelikle, büyük bir sorunun, şimdiki zamandan alacağımız o küçük hazza zarar vermemesini ve tüm huzurumuzu çalmamasını, bir düşüncenin bir başkasını bastırmamasını; önemli bir olayı düşünmenin, öteki çok sayıda küçük olayların ihmal edilmesine neden olmamasını vb. sağlamış oluruz. Ama öncelikle, daha yüksek ve daha soylu incelemeler yapma yeteneği olan kişi, zihninin kişisel olaylarla ve düşük sorunlarla hiçbir zaman bütünüyle meşgul edilmesine ve doldurulmasına izin vermemelidir,

çünkü bunlar, ötekilerinin girişini engellerler: O zaman gerçekten de, yaşam yüzünden, yaşamın amacı mahvedilmiş olur. Elbette, kendi kendimizin bu yönlendirilmesi ve yönünden saptırılması için de, başka birçok şey için olduğu gibi, bir özbaskı gereklidir: Ama her insanın, zaten dışarıdan yeterince çok ve büyük baskıya katlanmak zorunda olduğunu, hiçbir yaşamda bunun eksik olmadığını düşünebiliriz; ne var ki, doğru yerde uygulanmış küçük bir özbaskı, sonradan dışarıdan gelen büyük baskıya engel olur; tıpkı dairenin merkezdeki küçük bir kesitinin, çemberde çoğun yüz kat büyük bir yaya denk düşmesi gibi. Dışarıdan gelen baskıdan, ancak kendimize uyguladığımız baskıyla kurtulabiliriz: Seneca'nın sözü de bunu anlatır: "Herkese boyun eğdirmek istiyorsan, kendin akla boyun eğmelisin" (*ep*, 37). Şiddet karşısında bile kendimize baskı uygulayabiliriz ve en aşırı durumda ya da en duyarlı noktamıza denk geldiğinde, sakinleşebiliriz; buna karşılık dışarıdan gelen baskı saygısız, acımasız ve gaddardır. Bu yüzden, dışarıdan gelen baskıyı, kendimize uyguladığımız baskıyla engellemek bilgecedir.

16. Arzularımıza bir hedef koymak, hırslarımıza ket vurmak, öfkemizi dizginlemek, bireyin, arzulanabilir olanların sadece sonsuz küçük bir bölümüne ulaşabileceğini, buna karşılık, herkesin payına çok sayıda kötülük düştüğünü sürekli akılda tutmak, yani tek bir sözcükle vazgeçmek ve katlanmak – bu öyle bir kuraldır ki, buna uymadığımızda ne gözlem, ne zenginlik, ne de erk kendimizi sefil duyumsamamızı engelleyebilir. Horatius bunu hedefliyor:

Yaptığın işin arasında, sürekli oku ve danış bilgelere
Yaşamını ılımlı geçirmek için ne yapman gerektiğini;
Yönlendirmesin ve ezmesin diye seni, ne doymak
bilmez hırs,
Ne de yararsız şeylere duyduğun merak ve umut.

17. "Yaşam devinim içinde vardır" diyor Aristoteles, apaçık bir haklılıkla: Ve buna göre fiziksel yaşamımız yalnızca durmak bilmez bir devinim içinde ve bu devinim sayesinde var olduğu için; içsel, zihinsel yaşamımız da sürekli bir uğraşıyı, yapma ya da düşünme yoluyla herhangi bir şeyle uğraşmayı gerektirir; herhangi bir şeyle uğraşmayan ya da herhangi bir şeyi düşünmeyen insanların hemen ellerini davul çalar gibi devindirmeleri ya da herhangi bir cisimle oynamaları bunun bir kanıtıdır. Varoluşumuz esas olarak aralıksız bir varoluştur: Bu yüzden toptan bir eylemsizlik, korkunç bir can sıkıntısına yol açarak kısa süre sonra bize katlanılmaz gelir. Bu dürtüyü, yöntemli ve böylelikle daha iyi bir biçimde doyurarak, düzenlemek gerekir. Bu yüzden, etkinlik, bir şeylerle uğraşmak, mümkünse bir şey yapmak, ama en azından bir şeyler öğrenmek, insanın mutluluğu açısından vazgeçilemezdir: İnsanın enerjileri kullanılmak isterler ve insan bunların başarısını bir biçimde algılamak ister. Ancak, bu açıdan en büyük doyum, bir şeyler yapmakla, ister bir sepet, ister bir kitap olsun bir şeyi tamamlamakla sağlanır; insanın, bir yapıtın her gün kendi ellerinde geliştiğini ve sonunda tamamlandığını görmesi ona dolaysız bir mutluluk verir. Bir sanat yapıtı, bir yazı ve hatta bir el işi bile bunu sağlar; elbette, yapıt ne denli soylu bir türdense, alınan haz da o denli büyük olur. Bu açıdan, en mutlu olanlar önemli, büyük ve tutarlı yapıtları ortaya koyma yeteneklerinin bilincinde olanlardır. Çünkü böylelikle daha yüksek türden bir ilgi onların tüm varoluşu üzerine yayılır ve bu varoluşa ötekilerde bulunmayan bir çeşni katar; buna göre ötekilerin varoluşu bununla kıyaslandığında çok yavandır. Bu kişiler için yaşamın ve dünyanın, tüm ortak, maddi öneminin yanı sıra, onların yapıtları için gereken malzemeyi içermekle, ikinci ve daha yüksek, biçimcil bir önemi vardır; bu malzemeyi toplamak için yaşamları boyunca, kişisel zorunluluklardan ötürü soluk almaları gereken zamanlar dışında, hummalı bir çaba içinde-

dirler. Onların zihni de bir anlamda ikili bir yapıya sahiptir: Bir yandan bildik ilişkiler (istenç olayları) içindir ve öteki tüm insanlarınkine benzer; öte yandan da şeylerin salt nesnel kavranışı içindir. Böylece ikili bir yaşam sürerler, hem izleyici hem de oyuncudurlar; oysa öteki insanlar salt oyuncudurlar. Bu arada herkes, kendi yetenekleri ölçüsünde bir şeylerle uğraşır. Herhangi bir çalışmada, etkinliğin planlı olmayışının üzerimizde ne denli zararlı bir etkisinin olabileceği, eğlence için çıkılan uzun yolculuklarda, insan er ya da geç kendini mutsuz duyumsadığında anlaşılmaktadır; çünkü, insan asıl uğraşının dışında, adeta doğal unsurundan kopmuş olur. Çalışıp çabalamak ve karşılaştığı direnişlerle savaşmak, insan için tıpkı bir köstebeğin çukur kazması gibi bir gereksinimdir. Kalıcı bir hazzın her şeye yeterli oluşunun yol açtığı durgunluk, insan için katlanılmazdır. Engelleri aşmak varoluşunun en büyük hazzıdır; bunlar ticarette ve iş yaşamında olduğu gibi maddi türden de olabilirler, öğrenmede ve bilimsel araştırmada olduğu gibi, düşünsel türden de olabilirler: Bu engellerle savaşmak ve onları yenmek mutluluk verir. Bu fırsatı bulamazsa, elinden geldiğince kendisi yaratır: Bireyselliğinin barındırdığı özelliklere göre, ava gider ya da *Bilboquet** oynar ya da doğasının bilincinde olmadığı yönlerinin yönlendirmesiyle, kavga çıkarmaya çalışır ya da entrikalar çevirir, salt kendisi için dayanılmaz olan durgunluk durumuna bir son verebilmek için dolandırıcılıklara ya da her türlü kötülüğe bulaşır. *Boş zamanda durgunluk tehlikelidir.*

18. İnsan, çalışmalarında, *hayal gücünün imgelerini* değil, açıklıkla düşünülmüş *kavramları* örnek almalıdır. Ancak, genellikle bunun tam tersi olur. Daha yakından incelendiğinde kararlarımıza son tahlilde yön verenin, çoğu zaman kavramlar ve yargılar değil, seçeneklerden birini sunan ve

* *Bilboquet:* Birbirine iple bağlı bir topla bir çomaktan oluşan oyuncak. – ç.n.

temsil eden bir hayal gücü imgesi olduğu görülür. Voltaire'in mi yoksa Diderot'nun mu olduğunu anımsayamadığım romanlarından birinde, bir delikanlı ve yol ayrımında bir Herkül* olan kahramana, erdem sürekli, sol elinde bir tütün tabakası, sağ elinde bir tutam tütün tutan ve bu halde bir ahlak dersi veren bir özel öğretmen olarak görünüyordu; buna karşılık, günah da annesinin hizmetçi kızı görünümündeydi. Özellikle gençliğimizde, mutluluğumuzun hedefi, gözümüzün önüne gelen ve genellikle yaşamımızın yarısı ve hatta tümü boyunca kalan bazı imgeler biçiminde sabitlenir. Bunlar aslında şakacı hayaletlerdir, çünkü bir kere onlara ulaştık mı yok olup giderler; bu yüzden, vaat ettikleri şeyi asla vermedikleri deneyimini yaşarız. Ailesel, burjuva, toplumsal, kırsal yaşamın tekil sahneleri, konut, çevre, onur işareti, saygı kanıtlama imgeleri vb. bu türdendirler; *her delinin kendi külahı vardır*: Sevgilinin imgesi de çoğu kez bunların arasındadır. Böyle olması elbette doğaldır, çünkü görülebilir olan, doğrudan olduğu için istencimiz üzerinde, tam da gerçekliği içeren tekili değil salt genel olanı veren kavramdan, soyut düşünceden daha etkili olur: Bu yüzden kavram, istencimiz üzerinde ancak dolaylı bir etkide bulunabilir. Yine de, verdiği sözü tutan yalnızca kavramdır: Bu yüzden yalnızca ona güvenmek, kültürdür. Gerçi, bu arada kavram da, birkaç bazı imgeyle irdelenmeyi ve açıklanmayı gerektirir: Yalnızca *cum grano salis*.**

19. Yukarıdaki kural, genel olarak mevcut olanın ve görülebilir olanın etkisine karşı her yerde dikkatli olmak yolundaki daha genel bir kuralın altına koyulabilir. Mevcut ve görülebilir olan, salt düşünülmüş olan ve bilinenle karşılaştırılamayacak ölçüde güçlüdür, çoğu zaman çok az olan mad-

* Burada Herkül'ün (Herakles) şehveti ve erdemi temsil eden iki kadından birini seçmesi öyküsüne gönderme yapılıyor. – ç.n.

** *Cum grano salis:* (Latince) Bir tuz taneciğiyle: Sözcüğü sözcüğüne almadan, "İyi niyetle yorumlayarak" anlamında. – ç.n.

desi ve kapsamı sayesinde değil, tersine, ruh haline nüfuz eden ve onun dinginliğini bozan ya da kararlarını sarsan, görülebilirlik ve doğrudanlık biçimi sayesinde. Çünkü mevcut ve görülebilir olan, bir bakışta kolaylıkla kavranabilir olarak tüm gücüyle bir defada etki eder: Buna karşılık düşünceler ve nedenler, üzerlerinde parça parça düşünülmesi için zaman ve dinginlik gerektirirler; bu yüzden her an bütünüyle gözümüzün önünde olamazlar. Bunun sonucunda, düşünce yoluyla kendisinden vazgeçtiğimiz hoş bir şey, kendisine baktığımızda yine de bizi çeker; aynı biçimde, tamamen yetersiz olduğunu bildiğimiz bir yargı bizi incitir; hor görmeye değer olduğunu bildiğimiz bir hakaret bizi öfkelendirir; aynı biçimde, bir tehlikenin var olmadığına dair on neden, onu varmış gibi gösteren tek bir yanlış görüntü karşısında yetersiz kalır vb. Tüm bunlarda özümüzün başlangıçsal akıldışılığı ortaya çıkar. Kadınlar da böyle bir izlenime sık sık yenik düşerler ve erkeklerin çok azında, böyle bir etkiden uzak durmalarını sağlayacak akıl fazlalığı vardır. İmdi, bu etkiyi yalın düşünceler aracılığıyla tümüyle ortadan kaldıramazsak en iyisi, bir etkiyi karşıt bir etkiyle, örneğin bir hakaretin etkisini, bizi yüceltenleri ziyaret ederek; tehdit eden bir tehlikenin etkisini, ona karşı koyanı gerçekten inceleyerek, nötralize etmektir. Leibniz'in sözünü ettiği İtalyan (*Nouvaux Essais*, Liv. I, c. 2, § 11) işkence acılarına bile, itiraflarının kendisini götüreceği darağacının görüntüsünü bir an bile gözünün önünden uzaklaştırınamakla karşı koyabilmiştir; bu yüzden ara sıra *io ti vedo** diye bağırmış ve bu sözleri daha sonra açıklamıştır. Tam da burada incelenen nedenden ötürü, çevremizdeki herkes, bizden başka bir görüşe sahipken ve buna göre davranıyorken, biz onların yanılgısından emin olsak bile, kuşkuya düşürülmememiz zor bir olaydır. Kaçan, izlenen, ciddi ciddi *kimliğini gizleyerek* yolculuk eden bir kral için,

* Görüyorum. – ç.n.

sadık eşlikçisinin yalnızca kendisinin tanık olduğu bağlılık töreni, sonunda kendi kendisinden kuşkuya düşmemesi için yürek ferahlatıcı olmalıdır.

20. Daha ikinci bölümde, mutluluğumuz için birinci ve en önemli şey olan *sağlığın* yüksek değerini vurguladıktan sonra, burada sağlığın pekiştirilmesi ve korunması için birkaç genel davranış kuralı vermek istiyorum.

İnsan, sağlıklı olduğu sürece bedeninin hem bütününe hem de her parçasına çok fazla yük yükleyerek ve onları zorlayarak sağlamlaşmalı ve her türden ters etkiye karşı koymaya alışmalıdır. Buna karşılık, bedenin bütününde ya da bir parçasında hastalıklı bir durum ortaya çıktığında, hemen buna karşıt yönteme sarılmalı ve hasta bedene ya da parçasına, her biçimde bakmalı ve onu korumalıdır: Çünkü acı çeken ve zayıflamış bir beden, sağlamlaşmaya yatkın değildir.

Kaslar, sıkı bir biçimde kullanılarak güçlendirilirler; buna karşılık sinirler bu yoldan zayıflarlar. Demek ki, kaslara her türlü uygun zorlama uygulanmalı, buna karşılık sinirler her türlü zorlamadan sakınılmalıdır; gözler de parlak, özellikle yansıyan ışıkta, karanlıkta, her türlü zorlamadan, küçük nesneleri sürekli gözlemlemekten sakınılmalıdır; kulaklar da şiddetli gürültüden; ama özellikle beyin zorlayıcı, sürekli ya da zamansız çalışmadan sakınılmalıdır: Buna göre hazım sırasında beyin dinlendirilmelidir; çünkü beyinde düşünceler oluşturan da, karında ve bağırsaklarda kimüs ve kilüs hazırlamak için tüm gücüyle çalışan da, aynı yaşam enerjisidir; beyin, önemli bir kas çalışması sırasında ya da sonrasında da aynı biçimde dinlendirilmelidir: Çünkü, hareket ettiren sinirlerde ve duyarlı sinirlerde ve yaralı organlarda duyumsadığımız, gerçek yeri beyin olan acıda da durum aynıdır; bunun gibi, aslında yorulan, yürüyen ve çalışan bacaklar ve kollar değil beyindir, yani beynin, uzantıları ve omurilik aracılığıyla her organın sinirlerini uyaran ve bunları devinime sokan bölümüdür. Buna göre, bacaklarımızda ya da kollarımızda

duyumsadığımız yorgunluğun gerçek yeri de beyindir; bu yüzden tam da devinimleri istençli olan, yani beyinden kaynaklanan kaslar yorulurlar; buna karşılık, yürekteki gibi istenç dışı çalışan kaslar yorulmazlar. Açıktır ki, şiddetli kas etkinliği ve zihinsel gerilim aynı anda ya da hemen arka arkaya yüklendiğinde, beyin zedelenecektir: Bir gezintinin başlarında ya da kısa yürüyüşlerde, insanın yüksek bir zihinsel etkinlik duyumsaması bununla çelişmez; çünkü bu durumda, henüz sözü edilen beyin bölümleri yorulmamıştır ve öte yandan böyle hafif bir kas etkinliği ve bu etkinliğin artırdığı solunum, kanın beyne atardamarlardan, ve daha iyi okside olmuş bir biçimde gitmesini kolaylaştırır. Ama özellikle beyne, dinlenmesi için gereken ölçüde uyku tam olarak verilmelidir; çünkü, bir saat için kurulmak neyse, insan için de uyku odur (bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, cilt II, s. 217, [3. baskıda s. 240]). Beyin ne denli gelişmiş ve etkin ise bu ölçü de o denli büyük olacaktır; ancak bu ölçüyü aşmak, salt bir zaman yitimidir, çünkü uyku uzadıkça, yoğunluğu azalır (bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, cilt II, s. 247 [3. baskıda s. 275]).* Genel olarak, düşünmemizin, beynin organik bir işlevinden başka bir şey olmadığı ve buna göre çalışma ve dinlenme açısından, öteki her organik etkinliğe benzer bir biçimde gerçekleştiği iyi kavranılmalıdır. Midenin hazmetmesi gibi, beynin de düşündüğü, doğru bir sözdür. Maddesel olmayan, basit, esas olarak ve sürekli düşünen, bunun sonucunda hiç yorulmayan bir ruhun beyinde salt yer aldığı ve dünyada hiçbir şeye gereksinmediği kuruntusu, el-

* Uyku, önceden ödünç aldığımız ve bu yüzden, bir gün içinde tükettiğimiz yaşamı yeniden elde ettiğimiz ve yenilediğimiz bir parça ölümdür. *Le sommeil est un emprunt fait à la mort.* [(Fransızca) Uyku, ölümden ödünç alınmış bir parçadır.] Uyku, ölümden, yaşamın ayakta tutulmasını ödünç alır. Ya da, kendisi asıl borç olan ölümün, geçici faizidir. Faizler ne denli yüksek ve ne denli düzenli olarak ödenirlerse, asıl borcun istenmesi de o denli gecikecektir.

bette kimilerini anlamsız davranışlara ve zihinsel güçlerini köreltmeye yöneltmiştir; örneğin, Büyük Frederik, bir defasında, uyku alışkanlığını bütünüyle bırakmaya çalışmıştır. Felsefe profesörleri, pratikte yıkıcı olan böyle bir kuruntuyu, elkitabına uygun olmak isteyen frak giymiş felsefeleriyle kolaylaştırmazlarsa iyi ederler. İnsan, zihinsel güçlerini, daha sonra onları ele almak, sakınmak, zorlamak vb. için kesinlikle fizyolojik fonksiyonlar olarak görmeye ve her bedensel acının, sıkıntının, düzensizliğin, hangi bölümde olursa olsun, zihni etkilediğini düşünmeye alışmalıdır. Cabani'nin *Des Rapports du physique et du moral de l'homme*'u* bunu en iyi biçimde sağlıyor.

Aralarında büyük bilgelerin de bulunduğu kimi büyük kafaların, yaşlandıklarında bunak, çocuksu ve hatta deli olmalarının nedeni, burada verilen öğüdün ihmal edilmesidir. Örneğin, bu yüzyılın Walter Scott, Wordsworth, Southey vd. gibi ünlü İngiliz şairlerinin yaşlılıklarında, hatta daha altmışlarındayken zihinsel açıdan kısır ve yetersiz olmalarının, hatta embesilliğe düşmelerinin nedeni, hiç kuşkusuz, hepsinin de yüksek telifin cazibesine kapılıp, yazarlığı bir iş gibi yürütmüş, yani para yüzünden yazmış olmalarıdır. Bu da doğaya aykırı bir aşırı çalışmaya vardırır ve Pegasus'una yular bağlayıp, ilham perisini kırbaçla hızlandıran biri, bunun cezasını, Venüs'ü zorunlu hizmete sokan birisinin çektiğine benzer bir biçimde çekecektir. Kant'ın da, ileri yaşlarında, sonunda ünlü olduktan sonra, aşırı çalıştığından ve bu yüzden yaşamının son dört yılında ikinci çocukluğunu yaşadığından kuşkulanıyorum.

Yılın her ayının, sağlığımızın ve genel olarak bedensel ve de zihinsel durumumuzun üzerinde, kendine özgü ve dolaysız, yani hava durumundan bağımsız bir etkisi vardır.

---

* *İnsanda Fiziksel Olanla Ahlaksal Olanın İlişkisi Üzerine.* – ç.n.

C) BAŞKALARINA YÖNELİK DAVRANIŞIMIZ

21. Dünyadan sağ salim geçebilmek için, beraberinde büyük bir özen ve hoşgörü yedeği bulundurmak yararlı olur: Birincisi sayesinde zararlardan ve yitimden, ikinci sayesinde de tartışma ve kavgadan korunulur.

İnsanlar arasında yaşamak zorunda olan biri, doğanın koyduğu ve verdiği hiçbir bireyselliği kesinlikle hor görmemelidir; en kötü, en perişan, en gülünç olanını bile. Daha çok, bunu, ebedî ve metafizik bir ilkenin sonucunda, olduğu gibi olması gereken, değiştirilemez bir şey olarak görmeli ve en berbat durumlarda, "Böyle gariplerin de olması gerekir" diye düşünmelidir. Başka türlü davranırsa, haksızlık yapmış ve ötekileri bir ölüm kalım savaşına davet etmiş olur. Çünkü, hiç kimse kendi asıl bireyselliğini, yani kendi ahlaki karakterini, bilgi gücünü, mizacını, fizyonomisini vb. değiştiremez. Biz bir kişinin varlığını bütünüyle yargılarsak, onun bizi ölümcül bir düşman olarak görmekten başka seçeneği kalmaz: Çünkü kendisi değişmez olduğu halde, biz onun var olma hakkını ancak bir başkası olması koşuluyla tanımak istemekteyizdir. Bu yüzden, insanlar arasında yaşayabilmek için, herkesin kendi verili bireyselliğini, her nasıl olursa olsun kabul etmeli ve ondan, türü ve yapısı izin verdiği biçimde yararlanmayı düşünmeliyiz; ama ne değişmesini ummalı, ne de onu olduğu hali için yargılamalıyız.* "Yaşamak ve yaşatmak" deyişinin gerçek anlamı budur. Bu görev, doğru olduğu denli kolay değildir; kimi bireyselliklerden sonsuza dek kaçınabilen birisine, mutlu gözüyle bakılabilir. Bu arada, insanlara katlanmayı öğrenebilmek için, sabrımızı, mekanik ya da fiziksel zorunluluk yüzünden bizim edimlerimize inatla karşı koyan cansız nesneler üzerinde sınamalıyız; bunun

---

* Kimi durumlarda, "Onu değiştirmeyeceğim, o halde ondan yararlanacağım" diye düşünmek en akıllıca davranıştır.

için her gün bir fırsat bulabiliriz. Böylelikle ulaşılan sabır, daha sonra insanlar üzerine aktarılır, böylece, bizim için birer engel oluştursalar da, tıpkı cansız cisimlerdeki gibi kesin doğalarından kaynaklanan bir zorunluluk yüzünden böyle olduklarını, bu yüzden onların edimlerine karşı kızmanın, yolumuza çıkan bir taşa kızmak kadar budalaca olduğunu düşünmeye alışırız.

22. İnsanlardaki zihnin ve ruh halinin homojen ya da heterojenliğinin konuşmalarda kolaylıkla ve çabucak dile geliyor oluşu şaşırtıcıdır: Bu durum her ayrıntıda duyumsanabilir. Konuşma en yabancı, en ilgisiz olaylarla ilgiliyse bile; ötekinin hemen hemen her cümlesi esas olarak heterojen birisinde, az ya da çok hoşnutsuzluk uyandıracak, hatta bazıları onu kızdıracaktır. Buna karşılık homojen kişiler, hemen ve her şeyde belirli bir uyum duyarlar, daha büyük homojenlikte bu çok geçmeden uyuma, hatta tek ses olmaya dönüşür. Buradan, öncelikle, çok sıradan kişilerin nasıl bu kadar arkadaş canlısı oldukları ve hemen iyi bir arkadaş grubu buldukları anlaşılıyor – dürüst, sempatik, mert insanlar. Sıradan olmayan insanlarda durum tam tersidir ve ne denli mükemmelseler durum daha da tersidir; öyle ki, yalnızlıkları içinde, zaman zaman, ötekilerde kendilerininkine benzeyen, küçücük tek bir tel bile bulduklarında düpedüz sevinebilirler! Çünkü herkes bir başkasına, ancak bu küçük telin ona ifade ettiğini ifade edebilir. Asıl büyük kafalar, kartallar gibi yükseklerde, yalnız yaşarlar. Ama buradan ikinci olarak, aynı kafadakilerin birbirlerini ne çabuk buldukları, birbirlerine doğru sanki mıknatıslanmış gibi çekildikleri anlaşılmaktadır: Akraba ruhlar, uzaktan selamlaşırlar. Bu durum en sık, zihinsel açıdan düşük ya da kötü yetenekli kimselerde gözlemlenebilecektir; ama bunun nedeni, bu tür kimselerden tümen tümen bulunması, buna karşılık, daha iyi ve daha seçkin karakterlerin çok ender görülmesidir. Buna göre, büyük, pratik hedeflere yönelik bir toplulukta gerçek iki serseri, sanki bir

sancak taşıyorlarmış gibi birbirlerini hemen tanıyacaklar ve bir araya gelir gelmez, istismar ya da ihanet için çalışmaya başlayacaklardır. Bunun gibi, ne kadar olanaksız olsa da, büyük bir toplumun, bu iki salak dışında çok iyi anlaşan ve zihinsel açıdan zengin kişilerden oluştuğu düşünüldüğünde, bunlar birbirlerini sempatik bir biçimde çektiklerini duyumsayacaklar ve çok geçmeden her biri, hiç olmazsa akıllı bir adama rastladığı için yürekten sevinecektir. Özellikle ahlaki ve entelektüel açıdan geri kalmış iki kişinin, birbirlerini ilk bakışta tanıdıklarını, gayretle birbirlerine yaklaşmaya çalıştıklarını, birbirlerini dostça ve neşeyle selamlayarak, sanki eski dostlarmış gibi birbirlerine doğru koştuklarını gözlemlemek gerçekten dikkat çekicidir; o kadar dikkat çekicidir ki, Budizmdeki, ruhun yeniden doğması öğretisine uygun olarak, bunların daha önceki bir yaşamlarında da dost oldukları düşünülebilir.

Çok büyük bir uyum durumunda bile insanları birbirlerinden uzak tutan, aralarında geçici olsa da bir uyumsuzluk üreten şey, o anki ruh hallerinin farklılığıdır; bu ruh hali hemen hemen her insanda, o anki konumuna, uğraşısına, bedensel durumuna, o anki düşünce akışına göre vb. başka başkadır. En uyumlu kişiler arasında bile, bu yüzden uyumsuzluklar ortaya çıkar. Bu arızanın ortadan kaldırılması için gerekli düzeltiyi sürekli yapabilmek ve eşit salınımlı bir ısı ortaya koyabilmek, en üst düzeyde yetişimin bir ürünüdür. Arkadaş topluluğu için, ruh halinin eşitliğinin ne denli yararlı olduğu şuradan anlaşılabilir ki, herhangi objektif bir şey, bir tehlike ya da bir umut ya da bir haber ya da az rastlanır bir görüntü, bir oyun, bir müzik ya da başka herhangi bir şey herkese aynı anda ve aynı biçimde etki ettiğinde, çok sayıda kişide birbirleriyle canlı bir biçimde karşılıklı haberleşme ve büyük haz alarak içten bir biçimde ilgilenme isteği doğurur: Çünkü tüm kişisel ilgileri aşan kişi, ruh halinin evrensel birliğini üretir. Böyle objektif bir etkinin eksikliğinde, esas ola-

rak sübjektif bir etkiye başvurulacaktır, bu yüzden, toplumu ortak bir ruh haline getirmek için en bildik araçlar şişelerdir. Hatta çay ve kahve bile bu amaca hizmet ederler. Bu gibi, geçici olsa da rahatsız edici etkilerden kurtulmuş bulunan belleğin, bu etkileri idealleştirmesi, hatta kimi zaman yücelterek göstermesi de, kısmen, o anki ruh halinin farklı oluşunun her toplumda kolaylıkla yol açtığı uyumsuzlukla açıklanabilir. Bellek, *camera obscura*'daki mercek gibi etki eder: Hepsini bir araya çeker ve böylelikle, orijinalinden daha güzel bir resim ortaya çıkarır. Böyle görülmenin yararını, her yokluğumuzda tadarız. Çünkü idealleştiren bellek, yapıtını tamamlayıncaya dek bir hayli zamana gerek duysa da, bunu yapmaya hemen başlar. Bu yüzden, tanıdıklarımıza ve iyi dostlarımıza ancak önemli zaman aralıklarından sonra görünmek akıllıcadır, böylelikle, sonra yeniden görüşüldüğünde, belleğin çoktan işbaşına koyulduğu görülecektir.

23. Hiç kimse, *kendinden fazlasını* göremez. Bununla demek istiyorum ki: Herkes başkasında, kendisi olabildiği kadarını görür, çünkü onu ancak kendi zekâsı ölçüsünde kavrayabilir ve anlayabilir. Bu zekâ düşük türden ise, tüm zihinsel yetenekler, en büyükleri bile, onun üzerinde etkide bulunamayacaklar ve o da bu yeteneklerin sahibini algılayamayacak, sadece onun bireyselliğindeki en düşük olanları, yalnızca kendisiyle ortak olan zayıflıkları, mizaç ve karakter eksiklikleri algılayacaktır. Kendisi için o kişi, bunlardan ibaret olacaktır. Aynı adamın daha yüksek zihinsel yetenekleri, onun gözünde, bir körün gözünde renklerin olabileceği kadar vardırlar. Çünkü, zihin sahibi olmayanın gözüne hiçbir zihin görünmez ve her değerlendirme, değerlendirilenin değeriyle, değerlendirenin bilgi ufkunun bir ürünüdür. İnsanın, konuştuğu her kişinin düzeyine inmesinin, daha önceki her üstünlüğünün ortadan kalkmasının ve hatta bunun için gereken kendini yadsımanın bile farkında olmamasının nedeni budur. İmdi, insanların çoğunun düpedüz düşük zekâlı ve

düşük yetenekli, yani kesinlikle seviyesiz olduğunu düşündüğünde; insan, zaman içinde kendisi de (elektriğin dağıtımına benzer bir biçimde) seviyeyi düşürmeden onlarla konuşmasının olanaksız olduğunu görecektir ve o zaman "seviyesini düşürmek" deyiminin asıl anlamı ve isabetliliği iyice anlaşılacak, ama yine de, doğasının en düşük bölümüyle iletişim kurabildiği her topluluktan kaçınacaktır. Salaklara ve delilere karşı, aklını kullanmaktan başka bir yolun olmadığı, bunun da onlarla konuşmamak olduğu da görülecektir. İşte o zaman, kimi insanlar toplumun içinde, bir baloya gelip de sırf kötürümlerle karşılaşan bir dansçının durumuna düşeceklerdir: Kiminle dans edebilirler ki?

24. Yüz seçkin kişi arasında, benim saygımı bir şeyi beklerken, yani bir şeyle uğraşmadan otururken, hemen eline geçen herhangi bir alete, örneğin bastonuna ya da bir bıçağa ya da çatala ya da başka herhangi bir şeye sarılıp da ritimli bir biçimde vurmayan ya da tıngırdatmayan insan kazanır. Bu kişi, muhtemelen herhangi bir şeyi düşünüyor demektir. Buna karşılık, birçok insanda, düşünmenin yerini bakmanın aldığını görürüz: Tıngırdatma yoluyla, kendi varoluşlarından emin olmaya çalışırlar; elbette, ellerinde yine aynı amaca hizmet eden bir sigara yoksa. Aynı nedenle, gözleri ve kulakları da sürekli etraflarında olup bitenlerin üzerindedir.

25. Rochefoucauld bir kimseye hem çok saygı duyup hem de onu çok sevmenin zor olduğuna, uygun bir biçimde dikkat çekmiştir. Bu yüzden, insanların sevgisini mi yoksa saygısını mı istediğimizi seçmemiz gerekir. İnsanların sevgisi, son derece çeşitli biçimlerde de olsa, hep bencilcedir. Ayrıca, buna nasıl ulaşıldığıyla her zaman gurur duyulmayabilir. Esas olarak, bir kimse, isteklerini, başkalarının aklı ve gönlü düzeyine indirdiği ölçüde ve bunu sadece, kökeni aşağılamada yer alan hoşgörüyle değil ciddi ciddi, ikiyüzlü olmadan yaptığı ölçüde sevilecektir. Burada, Helvetius'un çok doğru sözünü anımsadığımızda, bu öncülden bir sonuca da varırız:

"Hoşumuza gidilmesi için gereken zihin derecesi, bizim zihin derecemizin ne olduğunun tam ölçüsünü verir." Buna karşılık, insanlara saygı duyulmasında durum hep tam tersidir: Bu saygı onların isteği dışında, zorla kabul ettirilir ve aynı nedenle, çoğu kez gizlenir de. Bu yüzden bize, iç dünyamızda çok daha büyük bir doyum verir: Saygı bizim değerimize bağlıdır; oysa insanların sevgisinde bu doğrudan doğruya geçerli değildir, çünkü sevgi özneldir, saygı ise nesneldir. Elbette sevgi bizim için daha yararlıdır.

26. İnsanların çoğu öyle özneldirler ki, esas olarak kendilerinden başka hiçbir şey onları ilgilendirmez. Bu yüzden, söylenilen her şeyde hemen kendilerini düşünürler ve kendileriyle her rastlantısal ve uzak ilişki bile tüm dikkatlerini üzerine çeker ve onları meşgul eder; öyle ki, konuşmanın nesnel konusunu anlayacak güçleri kalmaz; aynı şekilde, hiçbir neden, ilgilerine ya da kendini beğenmişliklerine uymayan bir şeyi onlara kabul ettiremeyecektir. Bu yüzden, böyle kişiler öyle kolay dalgınlaşırlar, öyle kolay incinirler, gücenirler ya da üzülürler ki, onlarla, hangi konuda olursa olsun nesnel bir biçimde konuşulduğunda, söylenilen şeyin insanın karşısındaki gerçek ve yumuşak benlikle olası herhangi belki de zararlı ilişkisine yeterince dikkat edilemez: Çünkü onlar sadece buna önem verirler, başka hiçbir şeye değil; ve onlar başkasının konuşmasındaki doğru ve uygun ya da güzel, ince olana, espri taşıyana karşı duyarsız ve duygusuzlarken, kendi küçük kibirlerini inciten en uzak ve en dolaylı bir şeye ya da son derece yapmacık benlikleri üzerinde herhangi zararlı bir yansıması olabilecek bir şeye karşı bile son derece duyarlıdırlar; bu yüzden, onlar bu incinebilirlikleriyle, hiç farkında olunmadan patileri üzerine basılan ve o anda cıyaklamaları duyulan küçük köpeklere benzetilebilirler; ya da, olası her dokunmadan özenle kaçınılması gereken, her tarafı yara bere içindeki hastalara benzetilebilirler. Ama bu kişilerin bazılarında durum o kadar vahimdir ki, onlarla konu-

şurken ortaya konulan ya da yeterince gizlenmeyen aklı ve düşünceyi bile, şimdilik henüz gizleseler de bir hakaret olarak duyumsarlar; bu yüzden, deneyimsiz kişi daha sonra nasıl olup da her yerde onların nefretini ve öfkesini çekebildiği üzerine düşünür ve kafa yorar. Ama, bu kişilerin gururlarının okşanması ve kazanılmaları da aynı ölçüde kolaydır. Bu yüzden yargıları çoğu kez rüşvetle kandırılır ve bu rüşvet, partilerinin ya da sınıflarının yararına bir sözden ibarettir; ama bu söz nesnel ve adil değildir. Tüm bunlar, istençlerinin, bilgilerinden çok ağır basmasından ve dar akıllarının bütünüyle, kendini bir an bile kurtaramadığı istençlerinin hizmetinde olmasından kaynaklanır.

İnsanların, her şeyi kendileriyle ilişkilendirmeleriyle ve her düşünceden, adeta düz bir çizgiyle kendilerine geri dönmeleriyle sonuçlanan acınılası *öznelliğinin* büyük bir kanıtını, büyük uzay cisimlerinin hareketini zavallı bir benle ilişkilendiren, gökyüzündeki kuyrukluyıldızları yeryüzündeki kavgalarla ve serseriliklerle ilişkilendiren astroloji vermektedir. Ama bu, her zaman ve en eski zamanlarda bile var olmuştur (Bkz. Stob., *Eclog.*, L. I, c. 22, 9, s. 478).

27. Kamuoyunda ya da toplumda söylenmiş ya da edebiyatta yazılmış ve iyi kabul görmüş, en azından karşı konulmamış her yanlış karşısında ümitsizliğe kapılınmamalı ve konunun artık kapandığı düşünülmemelidir; konunun bundan sonra ve yavaş yavaş yeniden ele alınacağı, aydınlatılacağı, üzerinde düşünülüp tartışılacağı, konuşulacağı ve çoğu kez sonunda doğru bir yargıya varılacağı bilinmeli ve bununla avunulmalıdır; öyle ki, duru bir zihnin hemen gördüğünü, konunun zorluğuna uygun bir sürenin sonunda, hemen hemen herkes kavrayacaktır. Elbette, bu arada sabırlı olunmalıdır. Çünkü, aldanmışlar arasında, doğru kavrayışlı bir adam, tüm saat kuleleri yanlış zamanı gösteren bir kentte, kendi saati doğru olan bir adama benzer. Saatin gerçekte kaç olduğunu bir tek o bilmektedir, ama bu onun ne işine ya-

rar? Tüm dünya yanlış zamanı gösteren kent saatlerine göre davranmaktadır; hatta, bir tek onun saatinin doğru zamanı gösterdiğini bilenler bile.

28. İnsanlar, bağışlandıklarında arsızlaşan, bu yüzden onlara yumuşak ve sevecen davranılamayan çocuklara benzerler. Bir dostun ödünç alma isteğini reddetmekle o kişiyi yitirmeyiz, ama ödünç istediği şeyi ona vermekle, onu çok kolayca yitirebiliriz; bunun gibi, bir dosta karşı gururlu ve onu biraz ihmal edici bir biçimde davranarak onu yitirmeyiz ama ona karşı çok fazla dostça ve kibar davranırsak, onu yitiririz, çünkü bu davranışımız onu küstah ve katlanılmaz kılacaktır, bu da bir kopmaya yol açacaktır. İnsanlar, özellikle onlara muhtaç olduğumuz düşüncesini kesinlikle kaldıramazlar; kibir ve kendini beğenme, bu düşüncenin ayrılmaz eşlikçileridirler. Kimi insanlarda bu düşünce, bir ölçüde, daha onlara güvenildiğinde ya da onlarla teklifsiz bir biçimde konuşulduğunda ortaya çıkar: Hemen, onların nazını çekmek zorunda olduğumuzu düşünürler ve nezaket sınırlarını genişletmeye çalışırlar. Bu yüzden çok az insan, daha güvenilir bir ilişki için elverişlidir ve daha düşük karakterdeki kişilerle ortak bir şey yapmaktan kaçınılmalıdır. Birisi, kendisinin benim için, benim ona olduğumdan daha gerekli olduğu düşüncesine kapılırsa; adeta onun bir şeyini çalmışım gibi davranır: İntikam almaya ve o şeye yeniden ulaşmaya çalışacaktır. İlişkideki *üstünlük*, sadece, ötekine hiçbir biçimde ve türde gereksinim duyulmamasından ve bunu belli etmekten ileri gelir. Bu yüzden, kadın olsun, erkek olsun herkese ara sıra, ondan bal gibi de vazgeçebileceğimizi duyumsatmak yararlıdır, dostluğu pekiştirir; hatta, çoğu insana ara sıra birazcık küçümseme hissettirmenin bir zararı yoktur: Böylece, dostluğumuza daha da çok değer verirler; harika bir İtalyan atasözü, "Saygı duymayana saygı duyulur" diyor. Öte yandan, birisi bizim için gerçekten çok değerliyse, bunu ondan sanki bir suçmuş gibi gizlemeliyiz. Bu elbette pek sevindirici

değildir, ama doğrudur. Bırakın insanları, köpekler bile büyük dostluklara katlanamazlar.

29. Soylu ve yüksek yetenekli insanların özellikle gençliklerinde, insanları tanımaktaki ve yaşam bilgeliğindeki eksikliklerini sık sık ele vermelerinin, bu yüzden kolaylıkla aldatılmalarının ya da yanıltılmalarının; düşük karakterlilerin ise çok daha hızlı ve iyi bir biçimde dünyada yollarını bulabilmelerinin nedeni, deneyim eksikliği olanın *a priori* yargıda bulunması ve genel olarak hiçbir deneyimin *a priori*'ye eşdeğer olmamasıdır. Bu *a priori*, sıradan birisine kendi benliğini gösterecek, ama soylu ve seçkin kişiye aynı şeyi vermeyecektir: Çünkü tam da bu soylu ve seçkinler ötekilerden oldukça farklıdırlar. Bu yüzden, düşüncelerinde ve eylemlerinde kendilerini örnek alıp hesap yaptıklarından, hesapları çarşıya uymaz.

Ama böyle birisi, *a posteriori*, yani başkalarından ve kendi deneyiminden, sonunda genel olarak insanlardan nelerin beklenmesi gerektiğini, yani insanların altıda beşi ahlaki ya da entelektüel açıdan, bu yapıda olduğu için koşulların dayatması yüzünden bir araya gelmek zorunda olmayanın, bu insanlardan uzak durup ve her türlü temastan olabildiğince kaçınanın daha iyi yapmış olduğunu öğrendiğinde bile, onların küçüklüğü ve sefilliği hakkında yeterli bir kavrayışa ulaşmış olmayacak, yaşadığı sürece bu kavrayışı sürekli daha da geliştirmek ve kusursuzlaştırmak zorunda kalacak, ama bu arada hesabında sık sık, kendi zararına yanılacaktır. Ve sonra, aldığı dersi gerçekten içselleştirdikten sonra, zaman zaman, bir toplulukta, henüz tanımadığı insanlarla karşılaştığında, konuşmalarına ve görüşlerine göre bu insanların ne denli akıllı, dürüst, içten, namuslu ve erdemli olduklarına, bu arada üstelik ürkek ve zeki olduklarına şaşıracaktır. Ama bu durum onu yanıltmamalıdır: Çünkü, bunun nedeni, doğanın kötü şairlerin yaptığını yapmamasıdır; öyle ki, kötü şairler alçak herifleri ya da delileri anlatırlarken, hoyrat

ve kasıtlı bir biçimde işe koyulurlar ve böyle betimlenen her kişinin arkasında, kendi zihniyetini ve konuşmasını sürekli yadsıyan ve uyarıcı bir sesle, "Bu herif alçağın tekidir, bu adam delinin biridir, onun söylediklerine kulak asmayın" diye bağıran şairin durduğu görülür. Buna karşılık doğa, yapıtlarında her kişinin, şeytanın ta kendisi bile olsa, var olduğu ve konuştuğu sürece hak sahibi olduğu, çünkü ona ilgi duymaya ve onu dinlemeye zorlanacağımız ölçüde nesnel bir biçimde ele alındığı, Shakespeare ve Goethe gibi davranır: Çünkü, bu kişi, tam da doğanın yapıtları gibi, içsel bir ilkeden geliştirilmiştir, bu yüzden söyledikleri ve yaptıkları doğal, böylelikle zorunlu görünür. Demek ki, dünyada şeytanın boynuzlarla ve delilerin hunilerle dolaştıklarını sanan, sürekli onların avı ya da oyuncağı olur. Üstelik insanlar ilişki içindeyken ay ışığındaki kambur gibidirler, yani sürekli bir yanlarını gösterirler ve hatta herkes, el ve yüz işaretleri yoluyla kendi fizyonomisini, aslında olması gerekeni gösteren ve sadece kendi bireyselliğine göre hesaplandığı için kendisine çok yakışan ve uyan, bu yüzden kesinlikle yanıltıcı bir etkisi olan bir maskeye dönüştürmek için doğuştan gelen bir yeteneğe sahiptir. Yaltaklık etmesi söz konusu olduğu sürece, bu maskeyi takınır. "Hiçbir köpek, kuyruğunu sallamayacak kadar kötü değildir" diyen o eşsiz İtalyan atasözü anımsanarak, bu gibi kimselere bir muşamba gibi davranılmalıdır.

Yine de, yeni tanışılan herhangi bir insan hakkında çok iyi bir görüşe sahip olmaktan özenle kaçınılmalıdır; yoksa, çoğu durumda olduğu gibi, insan kendisini utandıracak ya da zarara sokacak bir biçimde hayal kırıklığına uğrayacaktır. Bu arada Seneca'nın, "Karakterin yapısının kanıtları, küçük ayrıntılarda da bulunabilir" sözünü de göz önünde bulundurmaya değer ki, insan tam da dikkat etmediği küçük ayrıntılarda karakterini gösterir ve bu yüzden başkalarını bir nebze olsun dikkate almayan sınırsız egoizm sık sık küçük eylemlerde, salt tavırlarda rahatlıkla gözlemlenebilir; daha

sonra, büyük davranışlarda kendini yadsımaz ama maskelerin ardına gizler. Böyle bir fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer bir kimse, yaşamın küçük gündelik olaylarında ve ilişkilerinde, *yasa küçük şeylerle ilgilenmez* kuralının geçerli olduğu durumlarda, başkalarını dikkate almadan davranıyor, salt kendi yararını ya da kendi rahatını, başkalarının zararına arıyorsa; bunun için gereken her şeye uyum sağlıyorsa vb. onun yüreğinde adaletin yer almadığına, yasanın ve şiddetin elini bağlamadığı durumlarda, alçak bir herif olacağına inanılmalı ve ona artık eşiğin ötesinde güvenilmemelidir. Kendi kulübünün yasalarını, hiç korkmadan çiğneyen birisi, bir tehlike görmediğinde devletin yasalarını da çiğneyecektir.*

Bağlantı ya da ilişki içinde olduğumuz birisi, bize hoş olmayan ya da kızgınlık uyandıran bir şey yaptığında; kendimize, sadece, onun bizim için, aynı şeyi daha güçlü bir biçimde, bir kez daha ve daha sık yapmasına izin vereceğimiz ölçüde değerli olup olmadığını sormalıyız. (Vazgeçmek ve unutmak demek, yaptığımız değerli deneyimleri pencereden dışarı atmak demektir.) Yanıtın evet olduğu durumda söylenecek çok şey olmayacaktır, çünkü konuşmak pek bir işe yaramaz: Konuyu, bir uyarıda bulunarak ya da bulunmayarak unutmamız gerekir, ama böylelikle bu durumla bir kez daha karşılaşacağımızı bilmeliyiz. Yanıtın hayır olduğu durumda ise, değerli arkadaşımızla ilişkimizi hemen ve sonsuza dek kesmeli ya da bir hizmetçi söz konusuysa, onu kovmalıyız. Çünkü, şimdi içtenlikle tam tersi yönde büyük yeminler etse de, gerekirse aynı şeyi ya da bütünüyle benzerini kaçınılmaz bir biçimde yeniden yapacaktır. O, her şeyi, her şeyi unutabilir, sadece kendi özünü unutamaz. Çünkü karakter kesinlikle düzeltilemez; insanın tüm eylemleri içsel bir ilkeden

* İnsanlarda, çoğunlukla, iyi kötüye üstün gelseydi; onların korkusundan çok, onların adaletine, hakkaniyetine, minnettarlıklarına, sadakatine, sevgisine ya da merhametine güvenmek tavsiye edilirdi; ama durum tersi olduğu için, tersi tavsiye edilir.

kaynaklandıkları için, bu yüzden, aynı koşullarda sürekli aynı şeyi yapması gerekir ve başka türlü davranamaz. İstencin sözümona özgürlüğü hakkında yazdığım ödül yazısını okuyun ve kuşkudan kurtulun. Bu yüzden, ilişki kesilen bir arkadaşla yeniden barışmak bir zayıflıktır, bu zayıflığın cezası, bu arkadaş ilk fırsatta, tam da ilişkinin kesilmesine neden olan şeyi yeniden, üstelik kendi vazgeçilmezliğinin bilincinde olarak daha bir pervasızlıkla yaptığında ödenir. Kovulan ve yeniden işe alınan hizmetçiler için de aynı şey geçerlidir. Aynı nedenle, bir kimsenin, koşullar değiştiğinde aynı şeyi yapmasını bekleyemeyiz. İnsanlar, çıkarları değiştiğinde zihniyetlerini ve davranışlarını çabucak değiştirirler; niyetleri öyle dar bir sürede değişir ki, buna itiraz etmemek için daha dar görüşlü olmak gerekir.

Buna göre, bir kimsenin, onu içine sokmayı düşündüğümüz bir durumda nasıl davranacağını bilmek isteriz; bu yüzden onun vaatlerine ve yeminlerine bakmayız. Çünkü, dürüst konuştuğunu varsaysak bile; bilmediği bir konu hakkında konuşmaktadır. Bu yüzden onun davranışını yalnızca, içine gireceği koşulları ve karakterinin bu koşullarla çatışmasını düşünerek hesaplamalıyız.

İnsanların gerçek ve çoğunda olduğu gibi çok üzücü yapısından, gerekli açık ve temel bir anlayışa ulaşabilmek için, onların, pratik yaşamdaki çabalarının ve davranışlarının yorumu olarak onların edebiyattaki çabalarından ve davranışlarından yararlanmalıyız ve bunun tersi de geçerlidir. Ne kendimizde, ne de onlarda yanılmamak için bu çok yararlıdır. Ama yaşamda ya da edebiyatta karşımıza çıkan özel bir *alçaklık* ya da *aptallık* eğilimi, bizde bir öfke ve kızgınlık konusu değil, salt bir bilgi olabilir; bunu insan soyunun karakteristiğine yeni bir katkı olarak görür ve bunun farkında oluruz. Sonra onu, âdeta bir mineraloğun, karşısına çıkan çok karakteristik bir mineral özelliğini incelemesi gibi inceleriz. Elbette, düşünülemeyecek ölçüde büyük istisnalar var-

dır ve bireysellikler arasındaki farklar çok büyüktür: Ama, genelinde, zaten söylediğimiz gibi, dünya kötülük içindedir; vahşiler birbirlerini yiyorlar ve evcilleşmişler birbirlerini dolandırıyorlar ve buna da dünyanın gidişi deniliyor. Tüm yapay, dışarıya ve içeriye yönelik mekanizmalarıyla ve şiddet araçlarıyla devletler, insanların sınırsız adaletsizliğine bir set çekme önleminden başka nedirler ki? Tüm bir tarihte, her kralın, yerini sağlamlaştırır sağlamlaştırmaz ve ülkesi biraz zenginleşir zenginleşmez, bu durumdan ordusuyla tıpkı bir çapulcu sürüsü gibi komşu ülkeye saldırmak için yararlandığını görmüyor muyuz? Hemen hemen tüm savaşlar aslında yağma seferleri değil midir? Antikçağda olduğu gibi ortaçağın bir bölümünde de, yenilenler, yenenlerin köleleri olmuşlardı, yani esas olarak yenenler için çalışmaları gerekiyordu: Savaş tazminatı ödeyenler de aynı şeyi yapıyorlar, daha önceki çalışmalarının kazancını veriyorlar. "Tüm savaşlar, çalmak için yapılır" diyor Voltaire ve Almanlar bunu üstlerine alınmalıdırlar.

30. Hiçbir karakter, kendi başına bırakılabilecek ve kendi başına gidebilecek gibi değildir; herkes, kavramlarla ve düzenleyici ilkelerle yönlendirilmeye gereksinim duyar. Ama bunda fazla ileriye gidilirse, yani doğamızdan değil salt mantıklı düşünmeden kaynaklanan, aslında bütünüyle edinilmiş ve yapay bir karaktere varılırsa, çok geçmeden

Doğa, yabayla bile kovulsa yine de geriye döner

özdeyişinin kanıtlandığını görürüz. İnsan başkalarına karşı davranış üzerine bir kuralı çok iyi bulur, hatta bunu kendisi ortaya koyar ve uygun bir biçimde dile getirir, ama yine de, gerçek hayatta bununla çelişir. Yine de bu yüzden moralini bozmamalı ve dünya yaşamında davranışlarını kurallara ve düzenleyici ilkelere göre yönlendirmenin olanaksız olduğunu ve bu yüzden en iyisinin, işi oluruna bırakmak olduğunu

düşünmemelidir. Tüm kuramsal yönetmeliklerde ve emirlerde olduğu gibi, pratik olan şudur ki, kuralı anlamak birincildir, onu uygulamayı öğrenmek ise bundan sonra gelir. Birincisi bir defada, akılla gerçekleşir, ikincisi ise alıştırma yoluyla yavaş yavaş edinilir. Öğrenciye, müzik aleti üzerindeki tutamaklar, eskrimdeki savunma ve saldırı hamleleri gösterilsin: Hemen, en iyi niyetine karşın hata yapar ve nota okumanın çabukluğu içinde ve kavganın heyecanı içinde bunlara uymanın olanaksız olduğunu söyler. Yine de yavaş yavaş, alıştırma yaparak, tökezleyerek, düşerek ve kalkarak öğrenir. Latince yazma ve konuşmanın gramer kurallarında da durum aynıdır. Bir hödük bir saray adamı olur, bir kindar nazik bir centilmene, açık olan kapalıya, soylu olan ironik olana dönüşüverir. Ne ki, böyle uzun bir alışkanlıkla ulaşılan öz terbiyenin etkisi, sürekli dışarıdan bir zorlama gibi olacaktır, doğamız buna karşı koymayı asla bırakmayacaktır ve ara sıra, beklenmedik anlarda onu çiğneyecektir. Çünkü soyut düzenleyici ilkelere göre yapılan tüm eylemlerin, başlangıçsal, doğuştan gelen eğilimlere göre yapılan eylemler karşısındaki konumu; insanın yaptığı bir aletin, örneğin, biçimin ve devinimin kendilerinden habersiz bir malzemeye dayatıldığı bir saatin, biçimin ve malzemenin birbirleriyle iç içe ve bir oldukları canlı bir organizma karşısındaki konumu gibidir. Edinilmiş karakterin, doğuştan gelen karakter karşısındaki bu durumu, İmparator Napolyon'un bir sözüyle de kanıtlanır: "Doğal olmayan her şey, eksiktir." Bu fiziksel olsun, ahlaki olsun, her yerde ve her şeyde geçerli olan bir kuraldır; bunun, aklıma gelen tek istisnası mineraloğun bildiği, doğal olanından daha üstün olan yapay bir yıldıztaşıdır (Aventurino).

Bu yüzden burada her türlü *yapmacıklığa* karşı uyarıda bulunuyoruz. Yapmacıklık her zaman bir küçümseme uyandırır: Birincisi, korkuya dayandığından, korkakça olduğu için bir aldatmaca olarak; ikincisi kendi kendini, kendi ken-

disiyle lanetleme yargısı olarak, insan, olmadığı gibi görünmek istediği için ve bunun sonucunda, olmadığı şeyi olduğundan daha iyi kabul ettiği için. Herhangi bir özelliği varmış gibi göstermek, bununla çalım satmak, bu özelliğe sahip olmadığını kendi kendine itiraf etmektir. Çalım satılan şey ister cesaret ya da bilgelik olsun, ister zihin ya da espri ya da kadınlardan yana şanslı olmak olsun, isterse de zenginlik ya da seçkin bir konum olsun, buradan, o kişide tam da bunun eksik olduğu sonucu çıkarılabilir: Çünkü bir özelliğe gerçekten eksiksiz bir biçimde sahip olan kişinin aklına, bunu ortaya koymak ve bununla çalım satmak gelmez; o, bu konuda bütünüyle sakindir. "Tıngırdayan nalın bir çivisi eksiktir" diyen İspanyol atasözünün anlamı da budur. Yine de, başlangıçta söylediğimiz gibi, hiç kimse dizginlerini tümüyle başkasının eline verip, kendini olduğu gibi göstermemelidir: Çünkü doğamızdaki birçok kötü ve şeytansı yönün gizlenmesi gerekir; ama bu salt olumsuz olanı, benzeşmezliği haklı çıkarır, olumluyu, benzerliği değil. Ayrıca, birinin neyi yapmacık yaptığı tam belli olmadan önce, yapmacıklığın anlaşılacağı bilinmelidir. Ve sonunda yapmacıklık uzun süre dayanamaz ve maskesi düşer. "Hiç kimse bir maskeyi uzun süre taşıyamaz. Rol yapma, çok geçmeden asıl doğasına döner" (Seneca, *de Clementia*, L. I, c. 1).

31. İnsan, nasıl ki kendi ağırlığını, devindirmek istediği yabancı bir ağırlık gibi duyumsamadan taşıyorsa; kendi hatalarını ve suçlarını da ayrımsamaz da salt başkalarınınkileri görür. Bu yüzden, herkes başkasında, kendisinin her türden suçlarını, hatalarını, kötü davranışlarını ve çirkinliklerini açıkça gördüğü bir ayna bulur. Ancak çoğu durumda, bu ayna karşısında, kendini gördüğünü bilmediği ve karşısında bir başka köpeğin olduğunu zannettiği için aynaya havlayan bir köpek gibi davranır. Başkalarını uluorta eleştiren, kendi kendisini iyileştirmek için çalışır. Başkalarının dışsal davranışlarını, genel olarak yapıp etkiklerini, sessizce, kendi ken-

dilerine, dikkatli ve *keskin bir eleştiriye* tabi tutanlar, böylelikle kendi iyileşmeleri ve olgunlaşmaları için çalışmaktadırlar: Çünkü, genellikle sert bir biçimde kınadıkları şeyden kaçınmak için ya yeterince adil ya da yeterince gururlu ve kibirli olacaklardır. Hoşgörü açısından ise bunun tersi geçerlidir, yani bu izni biz kendimiz veriririz ve bu izni almak için rica ederiz. İncil, başkasının gözündeki çöp ve kendi gözümüzdeki mertek hakkında güzel bir öğüt verir* ama, dışarıya bakması ve kendi kendini görmemesi gözün doğasında vardır: Bu yüzden kendi hatalarının farkına varmak için, bunları başkalarında görmek ve kınamak iyi bir araçtır. Kendimizi iyileştirmek için bir aynaya gerek duyarız.

Bu kural, biçem ve yazış biçimi açısından da geçerlidir: Bu alandaki yeni bir çılgınlığı kınamak yerine ona hayranlık duyan bir kimse, onu taklit edecektir. Bu yüzden Almanya'da herkes çabucak etrafına bakınmaktadır. Almanlar çok hoşgörülüdürler; fark ediliyor bu. "Bu izni biz kendimiz veririz ve bu izni almak için rica ederiz" sözü, onların sloganıdır.

32. Soylu bir insan, gençliğinde insanlar arasındaki belirleyici ve önemli ilişkilerin ve bu ilişkilerden doğan bağların ideal olduklarına, yani zihniyetin, düşünüş biçiminin, beğeninin, zihinsel güçlerin benzerliğine dayandıklarına inanır: Ancak daha sonra, bunların *reel* olduklarını, yani herhangi bir maddi çıkara dayandıklarını anlar. Hemen hemen tüm bağların temelinde bunlar vardır: Hatta, insanların çoğunluğunun öteki ilişkilerden haberi bile yoktur. Bunun sonucunda herkes kendi makamına ya da işine ya da ulusuna ya da ailesine, yani genel olarak geleneğin ona verdiği konuma ve role göre kabul edilir: Bu yüzden, türüne göre ayrılır ve fabrikadayınış gibi muamele görür. Buna karşılık, onun kendinde ve kendi başına, yani insan olarak, kişisel özellikleri sayesinde ne olduğu, ancak gelişigüzel bir biçimde ve bu yüzden

* Bkz. *Matta İncili*; 7, 3. – ç.n.

sadece bir istisna olarak ve herkes tarafından, rahatına geldiği ölçüde söz konusu edilir yani çoğu zaman bir kenara atılır ve yadsınır. Ama insan bu özelliklere ne denli sahipse, bu düzenleme o denli hoşuna gitmeyecektir, yani bu düzenlemenin alanından kaçmaya çalışacaktır. Oysaki bu düzenleme, bu yoksunluklar ve gereksinimler dünyasında, bunları giderme araçlarının her yerde en önemli, böylelikle egemen olmalarına dayanır.

33. Gümüş yerine kâğıt paranın dolaşımda olması gibi, dünyada, hakiki saygının ve hakiki dostluğun yerine bunların dışsal gösterimleri ve olabildiğince doğalmışçasına taklit edilmiş jestleri geçerlidir. Öte yandan, bunları gerçekten hak eden insanların bulunup bulunmadığı da sorulabilir. Yine de dürüst bir köpeğin kuyruk sallamasına, böylesi yüzlerce gösterimden ve jestten daha çok değer veririm.

Hakiki, sahici dostluk, ötekinin esenliği üzerinde güçlü, salt nesnel ve bütünüyle çıkarsız bir ilgiyi ve bu ilgi de yine gerçekten, kendini arkadaşıyla özdeşleştirmeyi gerektirir. İnsan doğasının egoizmi bunun öyle karşısındadır ki, hakiki dostluk, devasa denizyılanları gibi, bir efsane mi oldukları yoksa herhangi bir yerde yaşıyor mu oldukları bilinmeyen şeylerdendir. Bu arada, bazı insanlar arasında, esas olarak çok çeşitli türde gizli egoist güdüye dayanan, ama yine de bir nebze hakiki ve sahici dostluk içeren bazı bağlar vardır; bu insanlar bu dostluk sayesinde soylulaşırlar ve bu noksanlıklar dünyasında, dost adını biraz olsun hak ederler. Bu bağlar, iyi tanıdıklarımızın çoğuyla, yokluğumuzda bizim hakkımızda neler konuştuklarını öğrendiğimiz zaman selamı sabahı kestiğimiz gündelik ilişkilerin çok üstündedirler.

Bir dostun sahiciliğini sınamak için ciddi yardım ve önemli fedakârlık gerektiren durumların yanı sıra, en iyi fırsat, ona az önce karşılaşılan bir felaketten söz edildiği andır. Bundan sonra ya dostun yüzünü sahici, içten ve katıksız bir üzüntü kaplayacaktır; ya da Rochefoucauld'nun şu ünlü sö-

zünü, sakince, eğreti bir yüz ifadesiyle kanıtlayacaktır: "En iyi arkadaşlarımızın mutsuzluğunda her zaman, bizi rahatsız etmeyen bir şeyler buluruz." Sıradan, sözümona dostlar, bu tür durumlarda, usulca bir hoşnutluk gülümsemesine dönüşecek seğirmeyi zorlukla bastırabilirler. İnsanları, kısa süre önce karşılaşılan önemli bir belanın kendilerine anlatılması ya da herhangi bir kişisel zayıflığın açıkça söylenmesi kadar keyiflendiren çok az şey vardır. Uzaklık ve yokluk her dostluğa zarar verir; bunu itiraf etmekten ne denli hoşlanılmıyorsa da karakteristik bir durumdur bu! Çünkü, görmediğimiz insanlar, en sevgili dostlarımız bile olsalar, yılların akışı içinde, yavaş yavaş soyut kavramlara dönüşürler, böylelikle onlara yönelik ilgimiz giderek salt mantıksal, hatta geleneksel bir ilgi olur: Gözümüzün önünde bulunanlara ise, sevdiğimiz hayvanlar bile olsalar, canlı ve derinden duyulan bir ilgi gösteririz. İnsan doğası böyle duyumsaldır. Demek ki Goethe'nin şu sözü burada da kanıtlanıyor:

Şimdiki zaman, güçlü bir tanrıçadır.

Tasso, perde 4, sahne 4

Ev dostları, çoğu kez efendiden çok evinin dostu oldukları, yani köpeklerden çok kedilere benzedikleri için böyle adlandırılırlar.

Dostlar dürüst olduklarını söylerler; oysa düşmanlardır dürüst olan: Bu yüzden onların kınamasından, bir tür acı ilaç olarak, kendimizi iyileştirmekte yararlanmalıyız.

Zor günün dostu zor mu bulunur? Tam tersine! Birisiyle dost olunur olunmaz, hemen zora düşer ve bizden para ödünç almak ister.

34. Bir toplumda sevilmenin yolunun akıl ve zekâ göstermekten geçtiğini zanneden bir kimse ne kadar da acemidir! Akıl ve zekâ aslında, önceden kestirilemeyecek kadar ezici bir çoğunlukta nefret ve öfke uyandırırlar, bu öfke bu-

nu duyumsayanın, bunun nedeninden yakınmaya hakkı olmadığı, hatta kendisinden bile gizlediği ölçüde daha acımasızdır. Bunun işleyişi, ayrıntısıyla şöyledir: Birisi, konuştuğu bir kimsede büyük zihinsel üstünlük ayrımsar ve duyumsarsa, sessizce ve açıkça bilincinde olmadan, ötekinin de aynı ölçüde kendisinin aşağılık ve sınırlı olduğunu ayrımsadığı sonucuna varır. Bu örtük tasım, onun en keskin nefretini, öfkesini ve hiddetini uyandırır (bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, 3. baskı, cilt II, s. 256, Dr Johnson'ın ve Goethe'nin gençlik arkadaşı Merck'in alıntılanan sözleri). Bu yüzden Gracian haklı olarak şöyle söylüyor: "Sevilmenin biricik yolu, en saf hayvanın postuna bürünmektir" (*S. Oracula manual, y arte de prudencia,* [Obras, Amberes 1702, P. II,] s. 287). Oysa aklı ve zekâyı belli etmek, tüm ötekileri yeteneksizlikle ve budalalıkla suçlamanın yalnızca dolaylı bir yoludur. Üstelik, sıradan bir doğa kendi karşıtını gördüğünde isyan eder ve bu isyanın gizli kışkırtıcısı kıskançlıktır. Çünkü her gün görülebileceği gibi, insanlar kibirlerini doyurmayı her şeyin önüne koyarlar, bu da ancak kendi benliklerinin başkalarınınkiyle karşılaştırılmasıyla olanaklıdır. İnsan, zihinsel üstünlükleriyle duyduğu denli hiçbir şeyle gurur duymaz: Hayvanlar karşısındaki üstünlüğü sadece bunlara dayanır.* Bu yüzden, ona bu konuda kesin bir üstünlük taslamak, üstelik bunu tanıklar önünde yapmak büyük pervasızlıktır. Böylelikle intikam almaya davet edildiğini duyumsar ve çoğu kez bunu hakaret yoluyla gerçekleştirme fırsatı arar, böylelikle akıl alanından, hepimizin eşit olduğu istenç alanına geçer. Bu yüzden, toplumda mevki ve zenginlik sürekli büyük bir saygı görmeyi hesaplayabilirlerken, zihinsel üstünlüklerin kesinlikle böyle bir beklentisi olamaz: En iyi durum-

* İstenci insan kendi kendisine vermiştir denilebilir: Çünkü istenç onun kendisidir; ama zekâ, gökten –yani bengi, gizem dolu yazgıdan ve onun zorunluluğundan– aldığı bir donanımdır, annesi ise bu yazgının yalnızca bir aracıydı.

da görmezden gelinirler; ama görüldüklerinde de bir tür densizlik ya da sahiplerinin izinsiz bir biçimde elde ettiği ve şimdi de bununla gurur duymaya yeltendiği bir şey olarak görülürler; bu yüzden herkes onları bir başka konuda aşağılamayı gizliden gizliye ister ve ancak fırsat bulduğunda bunu yapar. En alçakgönüllü kişi bile, zihinsel üstünlüğü yüzünden özür dileme fırsatı bulamayacaktır. Sadi, *Gülistan*'da şöyle diyor (Graf çevirisinde, s. 146): "Akılsız bir kişi, akıllı bir kişiye karşı, akıllının akılsıza duyduğu soğukluğun yüz katı daha fazla bir nefret duyar." Buna karşılık zihinsel *değersizlik*, gerçek bir kabul görür. Çünkü beden için sıcaklık neyse, zihin için iyilik verici üstünlük duygusu da odur; bu yüzden, herkes içgüdüsel bir biçimde, bunu kendisine vaat edenlere tıpkı bir sobaya ya da güneşe yaklaşır gibi yaklaşır. Böyle birisi, erkeklerde zihinsel özellikler, kadınlarda ise güzellik açısından kesinlikle en dipte yer alandır. Kimi insanların düpedüz değersiz olduğunu kanıtlamanın bir bedeli vardır. Buna karşılık, vasat bir kızın çipçirkin bir kıza ne denli içten bir dostlukla yaklaştığı görülür. Bedensel üstünlükler erkekler arasında çok dikkate alınmazlar; bununla birlikte insan kendini ufak tefek birinin yanında, iriyarı birinin yanında olduğundan daha rahat duyumsar. Bunun sonucunda, genel olarak erkekler arasında aptallar ve cahiller, kadınlar arasında da çirkinler sevilirler ve aranırlar: Kesinlikle iyi bir kalbi olma ününe kolaylıkla erişirler; çünkü herkes, onların ilgisine, kendisi ve başkaları önünde bir perde gibi gerek duyar. Tam da bu yüzden her türden zihinsel üstünlük son derece yalnızlaştırıcı bir özelliktir: Lanetlenir ve nefret edilir ve bunun bahanesi olarak da sahibine her türlü hata yakıştırılır.* Kadın-

* Arkadaşlıklar ve dostluklar, dünyada ilerlemek için asıl araçtırlar. Ama büyük yetenekler insanı her zaman gururlu kılarlar ve böylelikle yetenekleri az olanlara yaklaşmak için uygun değildirler; hatta, bu ikinciler karşısında büyük yeteneklerin gizlenmesi ve yadsınması gerekir. Yeteneklerin az olduğunun bilinmesi, bunun tersi bir etki

lar arasında güzelliğin böyle bir etkisi vardır: Çok güzel kızlar ne bir kız arkadaş, ne kendilerine eşlik edecek bir hanım bulabilirler. Nedimelik işlerine hiç başvurmasalar daha iyi olur; çünkü güzel bir kız, daha kapıdan adımını attığında yeni hanımefendisinin yüzü kararır, çünkü kendisi ya da kızı için böyle bir yansıtıcı zemine asla gerek duymamaktadır. Buna karşılık, rütbe üstünlüklerinde durum tersidir; çünkü bu üstünlükler, kişisel olanlar gibi karşıtlık ve uzaklık sayesinde değil, çevredeki renklerin yüze etkisi gibi, yansıma yoluyla etkirler.

35. Başkalarına güvenmemizde, çoğu kez üşengeçliğin, bencilliğin ve kendini beğenmişliğin büyük payı vardır: Kendimiz araştırmamak, nöbet tutmamak, bir şeyi yapmamak için başkasına güvendiğimizde üşengeçliğin; kendi sorunlarımız hakkında konuşma gereksinimi, bizi başkalarına bir sır vermeye yönelttiğinde bencilliğin; kendimize bir iyilik yapmamız söz konusu olacaksa kendini beğenmişliğin payı vardır. Bu güvenimize saygı duyulmasını istemekten de geri kalmayız.

Buna karşılık, güvensizliğe öfkelenmemeliyiz: çünkü güvensizlikte, dürüstlüğe yönelik bir övgü, yani dürüstlüğün son derece ender bulunduğunun ve bu yüzden varlığından kuşku duyulan şeyler arasında yer aldığının açık yüreklilikle itiraf edilmesi vardır.

36. *Nezaket* için, Çinlilerin bu baş erdemi için *Etik* adlı kitabımın 201. sayfasında (2. baskı, 198) bir neden göstermiştim; öteki nedeni de aşağıda veriyorum. Nezaket, birbirinin ahlaki ve entelektüel sefil niteliğini karşılıklı olarak gör-

---

gösterir: Alçakgönüllükle, kibirsizlikle, yardımseverlikle ve kötü olana karşı saygıyla iyi geçinir ve bu yüzden arkadaşlar ve koruyucular edinir. Bu söylenenler salt devlet hizmeti için değil, aydınların dünyasındaki onur mevkileri, şerefler ve hatta ün için de geçerlidir; örneğin akademilerde vasatlık hep en tepelerdedir, meziyet sahibi insanlar ise oraya ya geç çıkarlar ya da hiç çıkmazlar ve her yerde durum böyledir.

mezden gelme ve öne çıkarmama yönünde sessiz bir görüş birliğidir; böylelikle bu nitelik, her iki tarafın da yararına olarak, daha az ortaya çıkar.

Nezaket akıllılıktır, bunun sonucunda nezaketsizlik aptallıktır: Nezaketsizlik yüzünden gereksiz yere ve bile bile düşman kazanmak, tıpkı insanın kendi evini kundaklaması gibi bir çılgınlıktır. Çünkü nezaket, oyuncak paralar gibidir, açıkça sahtedir: Bununla tasarruf etmek akılsızlık kanıtıdır; buna karşılık onu cömertçe kullanmak akıllılık kanıtıdır. Tüm uluslar mektuplarını, 'en sadık kulunuz' anlamlarına gelen *votre très-humble serviteur, your most obedient servant, suo devotissimo servo* gibi sözcüklerle bitirirler; bir tek Almanlar, sadece "kulunuz"la yetinirler – bunu da zaten gerçek olamayacağı için yazarlar. Buna karşılık, nezaketi gerçek çıkarların feda edilmesine kadar abartan biri, oyuncak paralar yerine gerçek altın paralar veren birine benzer. Nasıl ki doğal halinde sert ve gevrek olan balmumu, birazcık sıcaklık karşısında, istenilen her şeklin verilebileceği ölçüde yumuşuyorsa; en dikkafalı ve düşmanca insan bile, birazcık nezaket ve güler yüzle, yumuşak ve iyi huylu yapılabilir. Buna göre, balmumu için sıcaklık neyse insanlar için de nezaket odur.

Nezaket, büyük çoğunluğu bunu hak etmedikleri halde, insanların tümüne büyük bir saygı göstermemizi gerektirdiğinden, elbette zor bir görevdir; sonra da, onlara en coşkulu ilgiyi gösteriyormuş gibi yaparken, onlarla ilgilenmediğimize sevinmeliyiz. Nezaketi gururla birleştirmek bir ustalık işidir. Esas olarak aşırı saygısızlıktan doğan hakaretler karşısında, bir yandan yüksek değerimiz ve şerefimiz hakkında çok abartılmış bir tasarıma sahipken, yani ölçüsüz bir kibir beslerken, öbür yandan herkesin başkası hakkında kalbinde ne taşıdığı ve ne düşündüğünü anladığımız zamankinden daha az öfkeleniriz. İnsanların çoğunun, kendilerini ilgilendiren bir kınamanın en ufak bir ima edilişi karşısındaki duyarlılık-

larıyla, tanıdıkları kişilerin kendileri hakkındaki konuşmalarına kulak misafiri oldukları zaman gösterdikleri duyarlılık arasında ne büyük bir kontrast vardır! Sıradan nezaketin sadece sırıtan bir maske olduğunu hep aklımızda tutarsak, bu maske biraz kaydığında ya da bir an için çıkartıldığında, ortalığı velveleye vermeyiz. Ama birisi düpedüz kabalaştığında, sanki giysilerini çıkarıp atmış ve anadan doğmaymış gibi durur. Elbette, bu durumdaki insanların çoğu gibi, sonra kötü bir izlenim bırakır.

37. İnsan, yapıp ettiklerinde kimseyi örnek almamalıdır: Çünkü durumlar, koşullar, ilişkiler hiçbir zaman aynı değildir ve karakterlerin farklılığı eyleme de farklı bir görünüm verdiği için, iki kişi aynı şeyi yapsalar da, yaptıkları şey aynı değildir. İnsan, yeterince düşünüp taşındıktan ve iyice gözden geçirdikten sonra, kendi karakterine uygun bir biçimde davranmalıdır. Demek ki, *pratik* yaşamda özgünlük kaçınılmazdır; yoksa, insanın yaptığı kendisine uymaz.

38. Hiçbir insanın görüşüne karşı çıkılmamalıdır; kişi insanları saçma olduğuna inandığı tüm şeylerden vazgeçirmeye çalışırsa, bunu tam olarak gerçekleştiremeden Metuşelah'ın* yaşına ulaşacağını düşünmelidir.

Konuşma sırasında, ne kadar iyi niyetli olsa da, düzeltmeye yönelik her türlü hatırlatmadan kaçınılmalıdır: Çünkü, insanları incitmek kolaydır, onları iyileştirmek ise zor, hatta olanaksızdır.

Dinlemek zorunda olduğumuz bir konuşmanın saçmalıkları bizi kızdırmaya başladıysa, bunun iki deli arasındaki bir komedi sahnesi olduğunu düşünmeliyiz. Böylesi yararlıdır. Dünyaya, ciddi ve en önemli konularda ders vermek için gelmiş olan kişi, bu işten sağ salim sıyrılırsa kendini mutlu saymalıdır.

---

* Metuşelah: Eski Ahit'e göre, Nuh peygamberin büyükbabası, 969 yıl yaşamıştır (Tekvin, 5). – ç.n.

39. Yargısına inanılmasını isteyen kişi, bunu soğuk ve ateşsiz bir biçimde dile getirmelidir. Çünkü tüm şiddetlilik istençten kaynaklanır; bu yüzden söz konusu yargı, doğası gereği soğuk olan bilgiye değil, istence atfedilecektir. İnsanlarda asıl olan istenç olduğu ve bilgi ancak ikincil ve sonradan gelen olduğu için, istencin heyecanlanmasının yargıdan değil, yargının istencin heyecanlanmasından kaynaklandığına inanılacaktır.

40. Kişi, çok haklı olsa bile, kendini övmenin cazibesine kapılmamalıdır. Çünkü kibir öyle sıradan, ama meziyet ise öyle sıradışı bir şeydir ki, sık sık, dolaylı olsa da, kendi kendimizi över göründüğümüzde, bire karşı her yüz kişi, bizde konuşanın, aklın işin gülünçlüğünü görmekten âciz duruma düştüğü kibir olduğuna bahse girer. Yine de her bakımdan, Bako von Verulam'ın, iftira için olduğu kadar kendini övme için de geçerli olan, "Biraz izi kalır" sözü ve bunu ılımlı bir ölçüde önermesi pek de haksız sayılmaz.

41. Birinin yalan söylediğinden kuşkulanılıyorsa, buna inanmış gibi yapılmalıdır: Bunun üzerine pervasızlaşır, daha büyük yalanlar söyler ve foyası meydana çıkar. Buna karşılık, gizlemek istediği bir hakikati kısmen ağzından kaçırdığı fark edilirse; buna inanmamış gibi yapılmalı ve böylelikle, tüm hakikati söylemeye kışkırtılmalıdır.

42. Tüm kişisel olaylarımıza birer sır gözüyle bakmalıyız ve iyi tanıdığımız olan kişilere, gözleriyle gördüklerinin dışında, tümüyle yabancı kalmalıyız. Çünkü en masum şeyleri bile bilmeleri, zamana ve koşullara bağlı olarak bize zarar verebilir. Genel olarak, zekâmızı söylediğimiz şeylerle değil üzerinde sustuğumuz şeylerle ortaya koymamız daha iyidir. Birincisi kibir, ikincisi ise akıllılık konusudur. Her ikisi için de sık sık fırsat çıkabilir: Ama ikincisi sürekli bir yarar getirirken, biz çoğu kez birincisinin sağladığı geçici doyumu tercih ederiz. Yaşam dolu insanların sık sık yaptıkları, yüreğini hafifletmek için kendi kendine yüksek sesle konuşmanın bile

bir alışkanlığa dönüşmesinden kaçınılmalıdır; yoksa yüksek sesle düşünmeye öyle alışılır ki, yavaş yavaş başkalarıyla konuşurken de aynı şey olabilir; oysa akıllılık, düşündüklerimizle konuştuklarımız arasında büyük bir uçurumun bulunmasını gerektirir.

Kimi zaman, başkalarının bizi ilgilendiren bir şeye kesinlikle inanamayacaklarını düşünürüz; oysa bundan kuşkulanmak onların aklından bile geçmez: Yine de akıllarına getirsek bile artık buna inanamazlar. Ama, bunun fark edilmemesinin olanaksız olduğunu düşündüğümüzden, kendimizi sık sık ele veririz; tıpkı başımız döndüğü için, yani burada durabilmenin olanaksız olduğunu, burada durmanın eziyeti çok büyük olduğundan, bu eziyeti azaltmanın daha iyi olacağını düşündüğümüz için bir yükseklikten aşağıya düşmemiz gibi: Bu kuruntuya baş dönmesi denir.

Öte yandan insanların, özel bir öngörü sahibi olmayanların bile, başkalarının kişisel olayları konusunda mükemmel cebir bilginleri olduklarını, verilen tek bir büyüklükle bile en karmaşık denklemleri çözebildiklerini unutmamak gerekir. Örneğin onlara eski bir olay, kişilerin isimleri ve öteki özellikleri bir yana bırakılıp anlatılsa bile, bu arada ne kadar küçük olursa olsun, bir yer adı, bir zaman ya da ikinci dereceden bir isim gibi herhangi bir pozitif ve bireysel bilgiyi ya da bununla yalnızca dolaylı olarak bağlantılı bir bilgiyi vermekten kaçınılmalıdır: Çünkü böylelikle hemen ellerine pozitif olarak verilmiş bir büyüklük geçirirler ve cebir öngörüleri sayesinde, buradan geri kalan her şeyi çözerler. Meraktan kaynaklanan heyecan burada öyle büyüktür ki, bunun sayesinde, istenç aklı mahmuzlar ve onu en uzak sonuçları elde edinceye kadar koşturur. Çünkü insanlar genel gerçeklere karşı ne kadar ilgisiz ve aldırışsızsalar, bireysel gerçeklere de o kadar düşkündürler.

Tüm bunlara uygun olarak, dünya bilgeliğinin tüm öğretmenlerine, susmaları gerektiği, önemle ve çok çeşitli argü-

manlarla tavsiye edilmiştir; bu yüzden, daha önce söylenmiş bulunanlara başvurabilirim. Özellikle önemli ve çok az bilinen birkaç Arap özdeyişini burada vermek istiyorum. "Düşmanının bilmemesi gereken şeyi, dostuna söyleme." – "Sırrımı saklarsam, benim tutsağım olur: Açığa vurursam, ben onun tutsağı olurum." – "Susma ağacının dallarında, huzur meyvesi vardır."

43. Hiçbir para, dolandırıldığımız para kadar yararlı bir biçimde harcanmış değildir; çünkü böylelikle dolaysız bir bilgelik almış oluruz.

44. Mümkünse, hiç kimseye karşı düşmanlık beslememelidir; yine de bir kimsenin tavrına dikkat etmeli ve akılda tutmalıdır ki daha sonra bu kişinin değerini, en azından kendi değerimiz açısından saptayalım ve ona karşı tavır ve davranışlarımızı buna uygun olarak düzenleyelim, karakterin değişmezliğini hep aklımızda tutalım: Bir insanın bir özelliğini unutmak demek, zorlukla kazanılmış parayı sokağa atmak demektir. Böylelikle insan kendini budalaca bir sadakatten ve budalaca bir dostluktan korur. Tüm dünya bilgeliğinin yarısı "ne sevmek ne de nefret etmek", öteki yarısı ise "hiçbir şey söylememek ve hiçbir şeye inanmamak"tır. Elbette, bu ve bundan sonrakiler gibi kuralları zorunlu hale getiren bir dünyaya sırtını çevirmek daha iyidir.

45. Öfkeyi ya da nefreti sözcüklerle ya da jestlerle belli etmek yararsızdır, tehlikelidir, akıllıca değildir, gülünçtür, bayağıdır. Demek ki öfkeyi ya da nefreti, asla eylemlerden başka bir biçimde göstermemek gerekir. Birincilerden ne denli kusursuz bir biçimde kaçınılırsa, ikincisi de o denli kusursuz bir biçimde gerçekleştirilecektir. Sadece soğukkanlı hayvanlar zehirlidir.

46. Vurgulama yapmadan konuş: Bilgelerin bu eski kuralı, insanın ne söylediğinin anlaşılmasını ötekilerin aklına bırakmasını amaçlar: Ötekilerin aklı yavaş çalışır ve anladığında da oradan gidilmiştir. Buna karşılık, vurguyla konuş-

mak demek duygularla konuşmak demektir; bu durumda her şey tersine döner. Kimilerine, nazik bir tavırla ve dostça bir sesle, doğrudan bir tehlikeye maruz kalmadan, gerçek kabalıklar bile söylenebilir.

D) DÜNYANIN AKIŞINA VE YAZGIYA İLİŞKİN TAVRIMIZ

47. İnsan yaşamı hangi biçime bürünürse bürünsün, hep aynı unsurlardan oluşur ve bu yüzden, ister barakada ister sarayda, isterse manastırda ya da kışlada sürdürülsün, esas olarak her yerde aynıdır. İnsanın başına gelen olaylar, serüvenler, mutluluk ve mutsuzluk durumları ne kadar çeşitli olsalar da, hepsi kurabiyelere benzerler. Çok sayıda ve çok çeşitli ve hatta tuhaf rengârenk figürlerdir: Ama hepsi bir hamurdan yoğurulmuşlardır; ve birinin başına gelen, bir başkasının başından geçene, anlatıldığı sırada düşündüğünden de çok benzer. Yaşamımızdaki olaylar her döndürüşte başka bir şey gördüğümüz, ama aslında hep aynı şeyi gözümüzde tuttuğumuz kaleydoskoba da benzerler.

48. Bir bilge, dünyaya hükmeden üç güç vardır diyor çok haklı olarak; bunlar akıllılık, güçlülük ve şanstır. Sanırım bu sonuncusu dünyaya en çok hükmedendir. Çünkü yaşam yolumuz bir geminin rotasına benzetilebilir. Yazgı, iyi ya da kötü talih, bizi hızla ileri götürmekle ya da çok yana savurmakla bir rüzgâr rolünü oynar; kendi çabalarımız ve çalışmalarımız ise buna karşı çok az etkilidirler. Kendi çabalarımız kürek rolünü üstlenirler: Kürekler saatler süren çalışma sonunda bizi biraz ileri götürdükten sonra, apansız bir rüzgâr bizi yine geriye savurur. Buna karşılık rüzgâr uygunsa, bizi küreklere gerek duymayacağımız ölçüde hızlandırır. Bir İspanyol atasözü şansın bu gücünü isabetli bir biçimde dile getiriyor: "Oğluna şans ver de sonra istersen denize at."

Elbette, rastlantı eline olabildiğince az düşülmesi gereken kötü bir güçtür. Ancak, verdiği zaman, onun verdikleri üzerinde hiçbir hakkımız olmadığını, bunları kesinlikle kendi mezi-

yetimize değil, sadece ve sadece onun iyiliğine ve lütfuna borçlu olduğumuzu açık ve net bir biçimde gösteren ve bu yüzden ilerde bazı hak etmediğimiz lütufları huşu içinde alabilme umudunu besleyebildiğimiz, biricik verici kimdir? Kendi lütfu ve iyiliği karşısında her türlü meziyetin çaresiz ve geçersiz olduğunu ve açıklama sanatını, bu asil sanatı bilen, rastlantıdır.

İnsan yaşam yoluna dönüp baktığında, bu yaşamın "labirent gibi karışık ilerleyişini" bir bakışta gördüğünde ve böylece kimi kaçırılmış mutlulukları, kimi çağırılmış mutsuzlukları görmek zorunda kaldığında, kendi kendisini suçlamakta aşırıya gidebilir. Çünkü kendi yaşamımızın akışı, kesinlikle salt kendi yapıtımız değildir; iç içe geçen ve birbirlerini karşılıklı olarak değiştiren iki unsurun, yani olayların sıralanışının ve kendi kararlarımızın sıralanışının bir ürünüdür. Dahası her ikisinde de ufkumuz çok sınırlıdır, hangi kararları vereceğimizi çok önceden kestiremeyiz ve olayları da önceden göremeyiz; her ikisinden de yalnızca o andakileri çok iyi bilebiliriz. Bu yüzden, hedefimiz henüz uzakta olduğu sürece ona doğru dümen kıramayız bile; yönümüzü sadece yaklaşık olarak ve tahminlere göre buluruz, yani sık sık rüzgâra karşı yol almamız gerekir. Yapabileceğimiz tek şey, kararlarımızı her zaman bizi asıl hedefe götürecek isabetlilikte olmaları umuduyla, o anki koşullara göre vermektir. Bu yüzden çoğu kez olaylar ve asıl niyetlerimiz iki ayrı yöne çeken kuvvetlere benzetilebilir ve bu kuvvetlerin bileşkesi bizim yaşam akışımızdır. Terentius, herhalde bir tavla oyununu gözünde canlandırarak, "İnsanın yaşamı zar atmak gibidir, atış istediğin gibi gelmezse rastlantının sunduğunu sanatın düzeltmesi gerekir" demişti: Biz daha kısaca, yazgı iskambil kâğıtlarını karıştırır, biz de oynarız, diyebiliriz. Şu anki düşüncemi dile getirmem için, şu benzetme çok uygundur: Yaşam bir satranç oyunu gibidir, bir plan yaparız ancak bu planın gerçekleşmesi, satranç oyununda rakibin, yaşamda ise yazgının ne yapacağına bağlıdır. Planımızın uğradığı de-

ğişiklikler çoğu kez öyle büyüktürler ki, uygulama sırasında bazı ana hatlarını tanımak bile olanaksızlaşır.

Ayrıca, yaşamımızın akışında, tüm bunların üzerinde yer alan bir şey daha vardır. Bu da, sıradan ve yeterince sıklıkta kanıtlanmış bir gerçek olan, inandığımızdan daha budala olduğumuz gerçeğidir; buna karşılık, sandığımızdan daha bilge olduğumuz ise, ancak kendileri için bu durum söz konusu olan ve bunu ancak çok geç keşfedenlerin yaptığı bir keşiftir. Bizde kafamızdan daha bilge bir şey vardır. Yaşamımızın büyük yollarında, başlıca adımlarında doğru olanın açık bilgisiyle değil, varlığımızın en derinlerinden gelen içsel bir itkiye göre, denilebilir ki bir içgüdüye göre davranırız ve daha sonra edimimizi, açık ama aynı zamanda eksik edinilmiş ve hatta ödünç alınmış kavramlara, genel kurallara, yabancı örneklere vb. göre, "Herkes haddini bilmelidir" sözünün üzerinde yeterince düşünmeden, eleştiririz; bu yüzden kendimize karşı kolayca haksızlık ederiz. Ama sonunda kimin haklı olduğu ortaya çıkar ve ancak mutlu bir biçimde ulaşılan yaşlılık, öznel ve nesnel olarak, konuyu yargılama yeteneğine sahiptir.

Belki söz konusu içsel itki, uyandığımız zaman unuttuğumuz düşlerin, bilincinde olmadığımız kehanet yönlendirmesi altındadır, böylelikle bu düşler yaşamımıza, sık sık kararsız kalan ve yanılan, kolaylıkla fikrini değiştiren beyin bilincinin veremediği ses akordunu ve dramatik bütünlüğü verirler ve bunun sonucunda örneğin belirli bir türde büyük işler başarmak için dünyaya gelmiş olanlar bu durumu gençliklerinden başlayarak, içlerinde gizliden gizliye duyumsarlar ve arının peteğini doldurmak için çalışması gibi bu yönde çalışırlar. Ama herkes için, Baltasar Gracian'ın *la gran sindere-sis* dediği şeydir bu, kendisini içgüdüsel olarak korumasıdır, bu koruma olmazsa kendisi mahvolur. *Soyut ilkelere* göre eylemek zordur ve ancak çok alıştırma yaptıktan sonra başarılabilir ve bu durumda bile her zaman başarılamayabilir, alıştırmalar çoğun yetersizdirler. Buna karşılık, herkesin do-

ğuştan gelen, kanında ve canında bulunan, tüm düşüncelerinin, duygularının ve istemelerinin sonucu olan, belirli *somut ilkeleri* vardır. Bu ilkeleri *in abstracto* bilmez, ancak yaşamına geri dönüp baktığında, bu ilkelere hep uyduğunu ve sanki görünmez iple çekilir gibi bu ilkeler tarafından çekilmiş olduğunu görür. Bu ilkeler, özelliklerine göre, onu mutluluğuna ya da mutsuzluğuna götürürler.

49. Zamanın etkisi ve şeylerin değişebilirliği sürekli göz önünde bulundurulmalı ve şu anda olup biten her şeyin derhal tam tersi hayal edilmelidir; demek ki, mutlulukta mutsuzluk, dostlukta düşmanlık, güzel havada kötü hava, sevgide nefret, güvende ve açıklıkta ihanet ve pişmanlık ve bunların tersi de, sürekli canlı bir biçimde göz önüne getirilmelidir. Bu bize dünya bilgeliğinin kâlıcı bir kaynağını verecektir ve sürekli temkinli olup, kolay kolay aldatılmamamızı sağlayacaktır. Çoğu kez böylelikle yalnızca zamanın etkisini önceden görmüş olacağız. Ama belki hiçbir bilgide, şeylerin geçiciliğinin ve değişebilirliğinin doğru değerlendirilmesinde olduğu denli deneyim vazgeçilmez değildir. Çünkü her durum, sürdüğü zaman dilimi içinde zorunlu olarak ve bu yüzden tam bir haklılıkla mevcut olduğu için, her yıl, her ay, her gün, sanki artık sonsuza dek hak iddia etmek istermiş gibi görünür. Ama hiçbirisi bu hakkı alamaz ve kalıcı olan tek şey değişimdir. Akıllı kişi görünüşteki kararlılığa aldanmaz ve değişimin bundan sonra alacağı yönü de önceden görür.* Buna karşılık insanların olayların o anki durumunun ya da akış yönünün, esas olarak kalıcı olduğunu düşünmeleri, so-

---

* Rastlantının, tüm insani olaylarda öyle büyük bir etki alanı vardır ki, uzaktan tehdit eden bir tehlikeyi fedakârlıklarla önlemeye çalıştığımızda, bu tehlike olayların öngörülemeyen bir aşamasında yiter ve şimdi feda edilen şeyler yitirilmiş olmakla kalmaz, onlarla sağlanan değişiklik artık olayların değişmiş durumunda, bir dezavantaj olur. Bu yüzden aldığımız önlemlerde geleceğe çok müdahale etmemeli, rastlantıyı da hesaba katmalı ve kimi tehlikeler karşısında, kimi kara fırtına bulutları gibi geçip gitmelerini umarak, soğukkanlılığımızı korumalıyız.

nuçları göz önünde tutup nedenleri anlamıyor olmalarındandır; oysa, gelecekteki değişikliklerin tohumunu içinde taşıyanlar nedenlerdir; insanların tek gördükleri şey olan sonuç, gelecekteki değişimlerden hiçbir şey içermez. İnsanlar sonuçlara bağlı kalırlar ve bu sonuçları ortaya koyabilen bilmedikleri nedenlerin, bu sonuçları koruyacaklarını da varsayarlar. *Yanıldıklarında hep birden* yanılmak gibi bir avantajları vardır, bu yüzden yanılgıları sonucunda karşılaştıkları sıkıntı, hep genel bir sıkıntıdır; buna karşılık, düşünen kafa yanılgıya düştüğünde, üstelik yalnız başınadır. Bu arada, yanılgının sürekli, sonucun nedenin önüne konmasından kaynaklandığı yolundaki önermemi de kanıtlamış olduk (bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya,* cilt I, s. 90. [3. baskıda s. 94]).

Ne var ki zaman, pratik olarak yani ona müdahale ederek, ancak ve ancak zamanın getireceği şeyi zamanından önce isteyerek değil, salt kuramsal olarak ve etkisinin önceden görülmesi yoluyla *öncelenmelidir.* Çünkü, bunu yapmaya kalkan biri, zamanın en kötü, en acımasız bir tefeci olduğunu ve avans vermeye zorlandığında, bir Yahudiden daha ağır faizler aldığını görecektir. Örneğin bir ağaç sönmemiş kirecin ve aşırı sıcağın yardımıyla, birkaç gün içinde yapraklanmaya, çiçek açmaya ve meyve vermeye zorlanabilir, ama sonra kuruyup gider. Bir yeniyetme, erkeğin dölleme gücünü hemen şimdi kullanmak isteyebilir, otuz yaşında çok iyi yapabileceği şeyi on dokuz yaşında yapmak isteyebilir; belki bu durumda zaman ona avans verecektir, ama, gelecekteki yıllarının gücü, yaşamının bir bölümü bu avansın faizi olacaktır. İnsanın ancak ancak kendi doğal akışına bıraktığı zaman tam ve kökten bir biçimde iyileşebildiği hastalıklar vardır, sonra kendiliklerinden, bir iz bırakmadan giderler. Ama hemen ve şimdi sağlığına kavuşmak istediğinde; burada da zamanın avans vermesi gerekir: Hastalık uzaklaştırılır, ama bunun faizi zayıflık ve ömür boyu kronik bir biçimde rahatsız

olmaktır. Savaş ya da karışıklık dönemlerinde, hemen o anda paraya gerek duyulduğunda; taşınmaz mülkleri ya da devlet bonolarını, karşılıkları tam olarak ödendiğinde, zamanın hakkı verildiğinde, yani birkaç yıl beklendiğinde ulaşacakları değerlerinin üçte birine ya da daha azına satmak zorunda kalınır: Ama zaman, avans vermeye zorlanır. Ya da insan uzak bir yolculuk için belirli bir meblağa gerek duyabilir: Bir ya da iki yıl içinde bu meblağı kendi geliriyle tamamlayabilir. Ama beklemek istemiyordur, yani ya borç almış ya da şimdilik sermayeden yemiştir: Yani zamanın avans vermesi gerekiyordur. Bunun faizi de kasanın düzeninin bozulması, artık hiç kurtulunamayacak olan, kalıcı ve büyüyen bir açıktır. Zamanın tefeciliği böyledir işte: Bekleyemeyen herkes onun kurbanı olur. Kendi halinde akan zamanın gidişini hızlandırmak istemek en pahalı girişimdir. Bu yüzden, zamana faiz borcu yapmaktan kaçınılmalıdır.

50. Toplum yaşamında sıradan ve akıllı kafalar arasında çok sık ortaya çıkan karakteristik bir fark, birincilerin, olası tehlikeleri düşünüş ve değerlendirişlerinde şimdiye kadar bu türden nelerin *olduğunu* sormaları ve göz önünde bulundurmaları, berikilerin ise olasılıkla nelerin *olabileceğini* düşünmeleridir; böylelikle bir İspanyol atasözünün söylediği gibi, "bir yıl içinde olmayıp da, birkaç saniye içinde olanı" düşünürler. Sözü edilen fark elbette doğaldır: Çünkü neyin *olabileceğini* düşünmek akıl, neyin *olduğunu* düşünmek ise sadece duyu ister.

Ama bizim ilkemiz, kötü tanrılara kurban vermek olmalı! Yani, bir felaket olasılığına kapıyı kapamak için, belirli bir miktar çabayı, zamanı, rahatından olmayı, ayrıntıları düşünmeyi, parayı ve fedakârlığı esirgememeliyiz: Bunu ne denli büyük ölçüde yaparsak felaket de o denli küçülür, uzaklaşır ve olasılığı düşer. Bu kuralın en açık örneği, sigorta primidir. Sigorta primi, herkesin kötü tanrıların sunağına getirdiği bir kurbandır.

51. Hiçbir olay karşısında büyük sevinç ya da büyük üzüntü duyulmamalıdır; bunun bir nedeni, bu olayı her an yeniden biçimlendirebilecek olan, tüm şeylerin değişebilirliğidir; bir başka nedeni de, bizim için yararlı ya da zararlı şeyler hakkındaki yargımızın yanıltıcılığıdır; bu yanıltıcılık yüzünden hemen herkes bir defa, sonradan kendisi için çok iyi olduğu ortaya çıkan bir şeyden yakınmış ya da en büyük acılarının kaynağı olacak bir şeye sevinmiştir. Buna karşı burada önerdiğimiz düşünüş biçimini Shakespeare çok güzel dile getirmiştir:

O denli çok sevinç ve üzüntü nöbeti yaşadım ki,
Artık bunlardan birini ilk gördüğümde,
Hemen kendimi kaybetmiyorum bir kadın gibi.
Yeter ki Sonu İyi Bitsin, perde 3, sahne 2

Tüm kazalara karşı soğukkanlılığını koruyan biri, yaşamın olası kötülüklerinin ne denli devasa ve bin bir çeşit olduklarını bildiğini gösterir; bu yüzden şimdi karşısına çıkana, gelebilecek olanın çok küçük bir parçası olarak bakar: İşte bu Stoacı düşünüş biçimidir, buna uygun olarak insanın koşulları asla unutulmamalı, insan varoluşunun ne denli hazin ve zavallı bir yazgı olduğu, ne çok sayıda belaya maruz kaldığı sürekli akılda tutulmalıdır. İnsanın bu kavrayışı tazelemek için, her yerde, etrafına bir bakması yeterlidir: İnsan her nerede olursa olsun, sefil, çıplak, bir yararı olmayan varoluşun çevresindeki bu kavga dövüşü ve eziyet çekmeyi görecektir. Bundan sonra, isteklerini aza indirecek, tüm olayların ve durumların eksikliğine boyun eğmeyi öğrenecek ve ya onlardan kaçmak ya da katlanmak için kazalara sürekli hazırlıklı olacaktır. Çünkü büyük ya da küçük kazalar, yaşamımızın asıl unsurlarıdır: Bunun sürekli göz önünde bulundurulması gerekir; bu yüzden ne Beresford gibi bir *dyskolos*

olarak *miseries of human life** üzerine sızlanmak, ne de *in pulicis morcu Deum invocare*** gerekir; tersine, bir *eulabes**** olarak, ister insanlardan isterse olaylardan kaynaklanan kazaların ortaya çıkmalarında ve önlenmelerinde sakınganlığı, kurnaz bir tilki gibi her büyük ya da küçük talihsizlikten (ki çoğu durumda bu yalnızca gizli bir beceriksizliktir) tereyağından kıl çekercesine kurtulacak ölçüde artırmak gerekir. Bir felaket olasılığını önceden görüp, söylendiği gibi, kendimizi buna hazırladığımızda, bu felakete daha kolay katlanmamız; esas olarak, bu olayı ortaya çıkmadan önce, salt bir olasılıkken, sakin kafayla düşünmüş, felaketin alabileceği boyutları açıkça ve tüm yönleriyle görmüş ve böylelikle en azından sonlu ve önceden görülebilen bir olay olarak tanımış olmamızdan kaynaklanabilir; bunun sonucunda, bu olay gerçekten karşımıza çıktığında, artık gerçek ağırlığıyla etki edemez. Ancak, bunu yapmamışsak ve olaya hazırlıksız yakalanmışsak, şaşkınlığa uğrayan zihin felaketin büyüklüğünü ilk bakışta tam olarak ölçemez: Şimdi bu felaket zihin için kestirilemezdir, bu yüzden sonsuz büyük, en azından gerçekte olduğundan çok daha büyük görülür. Benzer biçimde, karanlık ve belirsizlik de her tehlikeyi daha büyük gösterir. Elbette, bir de, olası olarak önceden gördüğümüz felaket için aynı zamanda avunma nedenleri ve çareler de düşünmüş ya da en azından bunları düşünmeye alışmış oluruz.

Ama, başımıza gelen belalara uygun bir biçimde katlanma becerimizi, başka hiçbir şey, istencin özgürlüğü üzerine olan ödül yazımda, asıl temellerinden türettiğim ve saptadığım hakikate inanmak kadar geliştirmez; orada, 62. sayfada yazdığım gibi (2. baskı, s. 60): "Olup biten her şey, en büyüğünden en küçüğüne dek zorunlu olarak gerçekleşir." Çün-

* (İngilizce) *İnsan yaşamının ıstırapları.* – ç.n.

** (Latince) *Bir sinek ısırınca hemen Tanrıya yalvarmak.* – ç.n.

*** (Yunanca) *Temkinli.* – ç.n.

kü, insan kaçınılmaz zorunluluktaki bir duruma hemen boyun eğer ve bu gibi durumların hepsini, en tuhaf rastlantılar sonucu ortaya çıkanları bile, en bilinen kurallara uyarak ve kesinlikle önceden bilinerek ortaya çıkanlar gibi, aynı zorunluluğun sonucu olarak görür. Burada kaçınılmaz ve zorunlu olanın bilgisinin sakinleştirici etkisi hakkında söylediklerime (bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, cilt I, s. 345 ve 46 [3. baskıda s. 361]) gönderme yapıyorum. Bunun bilincinde olan bir kimse, önce elinden geleni yapacak, ama sonra başına gelene gönüllü olarak katlanacaktır.

Bizi her saat başı şaşırtan küçük kazalara, bize, büyük felaketlere katlanma gücümüzün tam olarak uyumaması için verilmiş birer alıştırma gözüyle bakılabilir. Gündelik kötü davranışlara, insan ilişkilerindeki küçük sürtüşmelere, anlamsız itişmelere, ötekilerin münasebetsizliklerine, dedikoduculuklarına vb. karşı, miğfer giymiş bir Siegfrid gibi olmalı, yani onları hiç duymamalı, yüreğimizin içine almamalı ve onlara öfkelenmemeliyiz; tüm bunlardan hiçbirinin bize ulaşmasına izin vermemeli, onları yolun üzerindeki taşlar gibi kendimizden uzaklaştırmalı ve asla düşünüp taşınmalarımıza konu edinmemeliyiz.

52. İnsanların genellikle yazgı dedikleri şey çoğu kez sadece attıkları aptalca adımlardır. Bu yüzden Homeros'un kafa yormayı tavsiye ettiği güzel bölümün (*İlyada,* XXIII, 313) hakkını veremeyiz.* Çünkü kötü adımların cezası öteki dün-

---

* *İlyada*'daki bölüm: "Hadi yavrum, sık kendini kafanı yor, / bul ödülü elden kaçırmamanın yolunu. / Kafadır oduncuyu oduncu yapan, gücü değil. / Şarap rengi denizi allak bullak edince rüzgârlar, / dümenci kafayla yönetir hızlı gemisini. /Arabacı da kafayla yener arabacıları. / Kimi güvenir atlarına, arabasına, / alanın iki ucunda da uzaktan döner sınırı, / atları dolanır durur, tutamaz onları. / Kimi daha az değerli atlar sürse de, / çıkarını düşünür, gözden kaçırmaz sınırı, / dönüp geçer sınırın dibinden, / sıkı tutmak gerektiğini hiç unutmaz / sığır derisinden kayışlarla atlarını, / önde gideni gözleyip durur kazasız belasız." Çev. Azra Erhat - A. Kadir. – ç.n.

yada çekilecekse de; aptalca adımların cezası bu dünyada çekilecektir. Yine de ara sıra, merhamet adalete tercih edilebilir.

Hiddetle değil, akıllıca bakan, korkunç ve tehlikeli görünür: Elbette insanların beyni, aslanların pençesinden daha tehlikeli bir silah olduğu için.

Kusursuz bir bilge, asla kararsızlığa düşmeyen ve asla acele etmeyendir.

53. Akıllılıktan sonra, yüreklilik de, mutluluğumuz için çok önem taşıyan bir özelliktir. Elbette insan ne birini ne de öbürünü kendi kendine verebilir, tersine birisi annesinden diğeri de babasından geçer ona: Yine de istek ve alıştırma sayesinde, var olanın iyileşmesine yardım edebilir. *Zarların demir gibi düştükleri* bu dünyada, yazgıya karşı zırhlı ve insanlara karşı silahlı, demir gibi bir akla gerek vardır. Çünkü tüm yaşamımız bir savaşımdır, attığımız her adımda çatışma çıkar ve Voltaire haklı olarak, "İnsan dünyada elinde kılıcıyla varlığını sürdürür ve elinde silahla ölür" der. Bu yüzden, bulutların bir araya kümelendikleri ya da daha ufukta görüldükleri anda, ezilip büzülen, ümitsizliğe kapılan ve sızlanmaya başlayan birisi, korkağın tekidir. Oysa sloganımız şu olmalı:

Belanın karşısında sinme, onu yüreklilikle karşıla.

Tehlikeli bir işin sonucu henüz kuşkulu olduğu sürece, mutlu bir son olma olasılığı hâlâ bulunduğu sürece, duraksamayı değil sadece direnmeyi düşünmek gerekir; tıpkı havada henüz mavi bir leke varken, hava durumundan ümit kesilmediği gibi. Hatta şöyle dedirtmeliyiz:

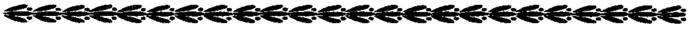
Yer yerinden oynuyorken
Yıkıntılar yıldırmıyor onu.

Yaşamın mülkleri bir yana, tüm bir yaşamın kendisi bile yüreğin korkakça çarpmasına ve büzüşmesine değmez:

Bu yüzden cesur yaşayın
Ve göğsünüzü yazgının darbelerine gerin.

Elbette burada da bir aşırıya kaçma olasılığı vardır: Çünkü yüreklilik, gözü karalık biçiminde yozlaşabilir. Hatta, dünyada varlığımızı sürdürebilmemiz için biraz ürkeklik bile gereklidir: Korkaklık ise bunun aşılmasıdır. Bako von Verulam, *teror panicus*'un,* Plutharkos' tan kalan (*de Iside et Osir.*, c. 14) açıklamasını çok geride bırakan, etimolojik açıklamasını verirken, bu durumu güzel bir biçimde dile getirmiştir. Bunu Pan'dan, kişileştirilmiş doğadan türetmekte ve şöyle demektedir: Çünkü şeylerin doğası tüm canlılara, yaşamları ve varlıklarını korumanın ve gelecek kötülüklere karşı korunmanın ve savunmanın aracı olarak, onlara bir ürkme ve korkma vermiştir. Ancak aynı doğa burada ölçüyü tutturamamış, en kutsal korkuları her zaman anlamsız ve boş olanlara karıştırınıştır; bu yüzden tüm şeyler özellikle de insanlar, içten bakıldığında bir panik korkusuyla doludurlar (*De sapientia veterum*, VI). Ayrıca panik korkusunun karakteristik özelliği, kendi nedenlerinin tam olarak bilincinde olmaması, onları bilmekten çok varsayması, hatta gerektiğinde korkunun kendisini, korkunun nedeni olarak görmesidir.

* (Latince) Panik korkusu. – ç.n.

Altıncı Bölüm

Yaşam Çağlarının Farklılığı Üzerine

Voltaire son derece güzel bir anlatımla şöyle demişti:

Yaşının ruhuna sahip olmayan
Yaşının tüm sıkıntılarını yaşar.

Bu yüzden, bu mutluluk öğretisi incelememizin sonunda, yaşadığımız yılların bizde yarattığı değişikliklere bir bakış atmak uygun olacaktır.

Tüm yaşamımız boyunca sadece *şimdiki* zamanın farkında oluruz, asla daha fazlasının değil. Şimdiki zamanın özelliği ise, başlangıçta önümüzde uzun bir gelecek, ama sonlara doğru ise ardımızda uzun bir geçmiş görmemizdir; bundan dolayı, mizacımız –ama bununla birlikte karakterimiz değil– bildik bazı değişiklikler geçirir, böylelikle her defasında şimdiki zamanın bir başka rengi ortaya çıkar.

Başyapıtımın 2. cildinde, 31. bölümün 394. sayfasında (3. baskıda s. 449 vd.), çocukluğumuzda neden istekli değil de daha çok meraklı davrandığımızı ele almıştım. Yaşamımızın ilk çeyreğinin mutluluk içinde geçişi tam da bu nedene dayanır, bu yüzden, bu dönem daha sonra yitik bir cennet gibi ardımızda kalır. Çocukluğumuzda çok az ilişkimiz ve az sayıda

gereksinmemiz vardır, yani istencimiz az heyecanlanır: Bu yüzden varlığımızın büyük bölümü *bilgi edinmekle* uğraşır. Anlama yetisi de, henüz olgunlaşmamış olsa bile, daha yedi yaşında tam büyüklüğüne ulaşan beyin gibi, erkenden gelişmiştir ve sürekli henüz yeni olan varlığın tüm dünyasında durmaksızın gıda arar, bu dünyada her şey, ama her şey yeni olmanın cazibesiyle parıldamaktadır. Çocukluk yıllarımızın sürekli bir şiir sanatı oluşunun nedeni budur. Çünkü, tüm sanatlarda olduğu gibi şiir sanatının özü de, platonik idenin, yani esas olanın ve bu yüzden her sanatta ortak olanın, her bireyde kavranmasına dayanır; böylelikle her şey kendi türünün temsilcisi olarak görülür, bir olay bin olay için temsil edicidir. Çocukluk yıllarımızın sahnelerinde yalnızca o anki bireysel nesnelerle ya da olaylarla ve üstelik sadece o anki istemimizi ilgilendirdiği ölçüde ilgiliymişiz gibi görünüyorsa da, aslında durum değişiktir. Çünkü, yaşam tüm önemliliği içinde, henüz karşımızda öyle yeni, öyle tazedir ve izlenimlerinin yinelenmesi yoluyla körelmiş olmaktan öyle uzak durmaktadır ki, çocukça çabalarımızın ortasında, sürekli sessizce ve açık bir niyetimiz olmadan, tek tek sahnelerde ve olaylarda yaşamın özünü, yaşamın biçimlerinin ve serimlenişlerinin temel tiplerini kavramakla meşgulüzdür. Spinoza'nın dile getirdiği gibi, tüm şeylere ve kişilere, *sub specie aeternitatis** bakarız. Yaşımız ne denli küçükse, her birey bizim için o denli daha çok, kendi türünü temsil eder. Bu durum her yıl giderek daha azalır: Şeylerin gençlikte ve yaşlılıkta bizde bıraktıkları izlenimler arasındaki büyük farkın nedeni budur. Bu yüzden çocukluğun ve ilk gençliğin deneyimleri ve tanışıklıkları sonraki tüm bilgi ve deneyimlerimizin türleri ve alttürleri olurlar, adeta birer kategori oluştururlar ve biz daha sonraki tüm bilgi ve deneyimlerimizi, bunu sürekli açık bir bilinçle yapmasak da, bu kategorilerin altına yerleştiririz. Böylece dünya görü-

* (Latince) Sonsuzluk bakış açısıyla. – ç.n.

şümüzün sabit temeli ve onun yüzeyselliği ya da derinliği, daha çocukluk yıllarımızda oluşur: Daha sonra bu görüş ayrıntılı olarak işlenir ve tamamlanır; ancak özünde değişmez. Çocukluk yıllarına özgü olan bu arı nesnel ve şiirsel bakış açısı sonucunda, istenç henüz tam enerjisiyle ortaya çıkmadığı için, birer çocuk olarak, istemeye yönelik değil, daha çok bilmeye yönelik davranırız. Kimi çocukların yüzündeki, Raphael'in özellikle Sistine Şapeli'ndeki *Madonna*'da şanslı bir biçimde kullandığı ciddi, seyreden bakışın nedeni budur. Tam da bu yüzden, çocukluk yılları öyle mutludur ki, sürekli özlemle anılırlar. İmdi, biz böyle bir ciddiyetle, kendimizi şeylerin ilk *somut* anlaşılmasına verirken, öte yandan eğitim bize *kavramlar* kazandırmaya çalışır. Ne var ki, kavramlar asıl önemli olanı sunmazlar: Bu daha çok, tüm bilgilerimizin temeli ve sahici içeriği olarak, dünyanın *somut* kavranışında yatar. Ama bunu da ancak kendimiz kazanabiliriz, bize herhangi bir biçimde *öğretilemez*. Bu yüzden, ahlaki ve entelektüel değerimiz bize dışarıdan gelmez, kendi özümüzün derinliklerinden kaynaklanır ve Pestalozzi'nin eğitim yöntemlerinden hiçbiri doğuştan bir aptalı, düşünen bir insan olarak eğitemezler; asla! O kişi aptal doğmuştur ve aptal ölecektir. İlk somut dış dünyanın betimlenen derin kavranışı, çocukluğumuzun ortamlarının ve deneyimlerinin bellekte neden böyle sağlam bir yer edindiklerini de açıklamaktadır. Çünkü kendimizi onlara bölünmeden vermişizdir, bu sırada dikkatimizi dağıtmamış ve karşımızdaki şeylere, kendi türlerinin biricik örnekleriymiş gibi, onlardan başkası yokmuş gibi bakmışızdır. Daha sonra nesnelerin bilinen çokluğu cesaretimizi ve sabrımızı azaltır. Burada, başyapıtımın yukarıda anılan cildinin 372. sayfasında (3. baskıda s. 423 vd.) gösterdiğim şeye, yani tüm şeylerin *nesnel* varoluşunu, yani onların salt *başkalarının gördüğü* varoluşunun, kesinlikle sevindirici, buna karşılık *öznel* varoluşunun ise, *istemede* yer aldığı için, acı ve kederle donanmış olduğuna yeniden dönersek, konunun kısa

bir anlatımı olarak: Tüm şeylerin görülmeleri harika, ama var olmaları korkunçtur, diyebiliriz. Bunun sonucunda, çocukluğumuzda şeyleri, isteme yani *olma* yanlarıyla değil, daha çok görme, yani temsil yanlarıyla biliriz. Bu da, şeylerin sevindirici yanı olduğu için, ama henüz öznel ve korkunç yanlarını bilmediğimiz için, genç zihin gerçeğin ve sanatın kendisine gösterdiği tüm varlıkları aynı ölçüde mutlu varlıklar olarak görür: Onları görmenin ne güzel olduğunu ve onlar olmanın daha da güzel olacağını düşünür. Buna göre dünya önünde bir cennet gibi durmaktadır: Hepimizin içinde doğduğumuz Arkadia'dır burası. Daha sonra bundan, gerçek yaşama duyulan susuzluk, bizi dünyanın hengâmesine sürükleyen eylem arzusu ve tutkusu doğar. Bu hengâme içinde şeylerin öteki yönünü, yani varlığın, yani istemenin yönünü öğreniriz; bu yön her adımda işaretlenir. Sonra yavaş yavaş büyük hayal kırıklığı yaklaşır, onun ortaya çıkmasından sonra, yanılsamalar döneminin geride kaldığı söylenir; yine de bu dönem daha çok ilerler, daha kusursuzlaşır. Bunun sonucunda, çocuklukta yaşamın uzaktan görülen bir sahne dekoruna benzediği, yaşlılıkta ise bu dekora çok yakından bakıldığı söylenebilir.

Çocukluktaki mutluluğa katkıda bulunan bir şey daha vardır. İlkbaharın başlarında nasıl ki tüm yapraklar aynı renkte ve hemen hemen aynı biçimdeyseler; biz de, küçük çocukluğumuzda, hepimiz birbirimize benzeriz, bu yüzden eşsiz bir uyum içindeyizdir. Ergenlikle birlikte farklılaşma başlar ve bir çemberin yarıçaplarının arasındaki açıklık gibi, giderek daha da büyür.

Yaşamın, ikinci yarısından çok fazla avantajı olan birinci yarısını, yani gençlik yıllarını bulandıran, hatta mutsuz kılan, yaşamda mutlu olmak gerektiği kesin varsayımıyla mutluluk peşinde koşmaktır. Umutların sürekli hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının ve bunun sonucunda hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasının nedeni budur. Düşlenen, belirsiz bir mutluluğun hayali görüntüleri gözümüzün önünden keyfi biçimler-

de geçerler ve biz boş yere onların ilk görüntüsünü ararız. Bu yüzden gençlik yıllarımızda, konumumuzdan ve çevremizden, her nasıl olursalar olsunlar, genellikle hoşnut değilizdir; çünkü ancak şimdi, bütünüyle başka şeyler bekledikten sonra tanımaya başladığımız insan yaşamının her yerdeki boşluğunu ve sefilliğini, kendi çevremize atfederiz. Dünyadan alınacak çok şey bulunduğu kuruntusunun kökü, zamanında bir öğretimle, gençlik yıllarında kazınmış olsaydı çok şey kazanılırdı. Ama bunun tam tersi gerçekleşir, yaşamı gerçeklik yoluyla tanımadan önce edebiyat yoluyla tanırız. Hayal gücünün betimlediği sahneler, gençliğimizin şafağında gözümüzün önünde parıldarlar ve şimdi, bunların gerçekleştiğini görme –gökkuşağını yakalama– arzusuyla yanıp tutuşuruz. Yeniyetme genç, yaşamının ilginç bir roman gibi geçmesini bekler. Böylece, yukarıda sözünü ettiğim 2. cildin 374. sayfasında (3. baskıda s. 428) betimlemiş olduğum hayal kırıklığı ortaya çıkar. Çünkü bu görüntülere çekicilik kazandıran, tam da salt görüntüler olmaları ve gerçek olmamalarıdır ve bu yüzden biz, onlara bakarken, arı bilginin dinginliği ve yetingenliği içindeyizdir. Gerçekleştirilmek demek, tam bir istemeyle doldurulmak demektir, bu isteme de kaçınılmaz bir biçimde acılara yol açar. İlgili okur, sözü edilen cildin 427. sayfasına (3. baskıda s. 488) da bakabilir.

Buna göre yaşamın ilk yarısının karakteri mutluluğa yönelik doyurulmamış bir özlem, ikinci yarısının karakteri ise mutsuzluk endişesidir. Çünkü bu ikinci yarıda, az ya da çok belirgin bir biçimde, tüm mutlulukların hayalet gibi, buna karşılık acıların gerçek oldukları bilgisi de gelmiştir. Bu yüzden şimdi, en azından daha akıllı karakterler, hazdan çok, salt acısızlığa ve rahatsız edilmedikleri bir duruma ulaşmaya çabalayacaklardır.* Gençlik yıllarımda kapım çalındığında

* Yaşlılıkta, mutsuzluklardan korunmak, gençlikte ise onlara katlanmak daha iyi başarılır.

hoşuma giderdi: Çünkü, "İşte geldi" derdim. Ama daha sonraki yıllarda, aynı durum karşısındaki duygum, daha çok korkuyla akrabaydı: "Eyvah geliyor" diye düşünürdüm. İnsanların dünyası açısından, seçkin ve yetenekli bireyler için de, aslında tam olarak böyle olmayan ama üstünlüklerinin derecesine göre az ya da çok yalnız yaşayanlar için de, birbirine karşıt iki duygu vardır: Gençlikte sık sık insanların dünyası tarafından terk edildiği duygusuna kapılınır; sonraki yıllarda ise bu, kurtulmuş olma duygusuna dönüşür. Birinci, hoş olmayan duygu bu dünyayı tanımamaya, ikinci, hoş duygu da bu dünyayla tanışmış olmaya dayanır. Bunun sonucunda yaşamın ikinci yarısı bir müzik cümlesinin ikinci yarısı gibi, birincisinden daha az çabalama ama daha çok dinginlik içerir; insanın gençliğinde, mutluluk ve hazla karşılaşmanın harika ama bunlara ulaşmanın zor olduğu düşünülür; yaşlılıkta ise dünyadan alınacak bir şey olmadığı bilinir ve bu yüzden katlanılabilir bir bugünün yaşanıldığına sevinilir ve hatta küçük şeylerden zevk alınır. Olgun adamın yaşam deneyimiyle ulaştığı ve bu yüzden dünyayı yeniyetmeden ve delikanlıdan başka bir gözle gördüğü şey, öncelikle *önyargısızlıktır*. Öncelikle şeyleri bütünüyle basit bir biçimde görür ve oldukları gibi kabul eder; oysa, delikanlının ve yeniyetmenin kendi yarattığı hayallerden, geleneksel önyargılardan ve tuhaf fantezilerden oluşan bir sanrı, gerçek dünyayı örter ya da çarpıtır. Çünkü, deneyimin yapacağı ilk iş, bizi, kafamızdaki, gençlikte yerleşmiş hayallerden ve yanlış kavramlardan kurmaktır. Gençlik yıllarını bunlardan korumak ise, salt negatif yönde olsa bile yine de en iyi bir eğitim olurdu; ama bunu gerçekleştirmek çok zordur. Bu amaçla, çocuğun görüş ufkunu başlangıçta olabildiğince dar tutmak, bunun içinde ona salt net ve doğru kavramlar vermek, ve ancak bu ufkun içinde yer alan her şeyi doğru öğrenmesinden sonra bu ufku, geride karanlık bir şeyin, yarım ya da yanlış anlaşılmamış bir şeyin kalmamasına dikkat ederek yavaş ya-

vaş genişletmek gerekirdi. Bunun sonucunda çocuğun şeyler ve insan ilişkileri hakkındaki kavramları hâlâ çok sınırlı ve çok basit, ama buna karşılık net ve doğru olacaklar ve doğrulanmaları değil sürekli genişletilmeleri gerekecektir; ve bu böyle, ilk gençlik yaşlarına dek sürecektir. Bu yöntem özellikle, çocuğun roman okumasına izin verilmemesini, onların yerine uygun biyografilerin, örneğin Franklin'inkinin vb. konulmasını gerektirir.

Gençliğimizde, yaşamımız için önem taşıyan ve büyük sonuçlar doğuracak olayların ve kişilerin karşımıza davul zurnayla çıkacaklarını sanırız: Ama yaşlılığımızda geri dönüp baktığımız zaman, bunların hepsinin de sessizce, arka kapıdan ve adeta dikkati çekmeden içeri süzülmüş olduklarını görürüz.

Ayrıca, buraya kadar incelendiği açıdan yaşamı, üzerine nakış işlenmiş bir kumaşa benzetebiliriz; herkes, yaşamının ilk yarısında bu kumaşın ön yüzünü, ikinci yarısında ise arka yüzünü görür: Arka yüzü o denli güzel değildir ama öğreticidir; çünkü ipliklerin bağlantılarını görmemize izin verir.

Zihinsel üstünlük, hatta en büyük olanı bile, konuşma sırasındaki ağırlığını ancak kırkıncı yaştan sonra belli edecektir. Çünkü bu üstünlük yılların olgunluğunu ve deneyimin meyvesi karşısında belki kat kat ağır basabilir, ama onların yerine asla geçemez: En sıradan insanın bile, genç yaştaki büyük zihnin güçleri karşısında belirli bir üstünlüğü vardır. Burada salt kişisel güçlerden söz ediyorum, yapıtlardan değil.

Herhangi bir bakımdan üstünlüğü bulunan, insanlığın doğanın hazin bir biçimde sunduğu altıda beşine dahil olmayan her insanın, kırk yaşından sonra belirli bir insansevmezlik ruh halinden kurtulması zor olacaktır. Çünkü, doğallıkla, ötekilerle kendiliğinden dostluk kurmuş ve yavaş yavaş hayal kırıklığına uğramıştır, onların hem kafa yönünden hem de yürek yönünden, hatta çoğun iki yönden de, kendisinin gerisinde kaldıklarını ve kendisiyle uzlaşmadıklarını

görmüştür; bu yüzden onlarla ilişki kurmaktan kaçınmayı tercih eder; genel olarak da, herkes kendi içsel değerinin ölçüsüne göre, yalnızlıktan, yani kendi kendisiyle olmaktan hoşlanır ya da nefret eder. Kant da, *Yargı Gücünün Eleştirisi* kitabında, birinci bölümün § 29'una ilişkin genel değinmenin sonlarına doğru, bu tür bir insansevmezliği ele alır.

Genç bir insanın, insanların uğraşları ve çabaları içinde kendi yolunu oldukça erkenden *bulabilmesi*, hatta burada evindeymiş gibi davranması ve bu işlere, sanki önceden hazırlanmış gibi girebilmesi, entelektüel ve ahlaki açıdan kötü bir belirtidir. Buna karşılık, böyle bir ilişki içinde yabancı, şaşkın, beceriksiz ve yanlış davranmak, soylu bir doğaya işarettir.

Gençliğimizin neşeliliği ve yaşama yürekliliği, bir bakıma yokuş yukarı çıkmamıza ve ölümü görmememize dayanır; ölüm dağın öteki yanının eteğinde yer almaktadır. Ama zirveyi aştığımızda, o ana dek yalnızca hakkında duyduklarımızdan bildiğimiz ölümü, aynı zamanda yaşama enerjisi düşmeye, yaşama yürekliliği de azalmaya başladığından gerçekten görürüz; bu yüzden şimdi bulanık bir ciddiyet, gençlikteki aşırı yürekliliği bastırır ve insanın yüzünde de iz bırakır. Genç olduğumuz sürece, bize ne söylenirse söylensin, yaşamın sonsuz olduğunu sanır ve bu yüzden zamanı çarçur ederiz. Yaşlandıkça, zamanımızı daha ekonomik kullanırız. Çünkü ilerlemiş yaşlarda, yaşanan her gün, attığı her adımın kendisini yüksek mahkemeye götürdüğü bir suçlununkine benzer bir duygu uyandırır.

Gençliğin gözüyle bakıldığında, yaşam sonsuz uzunluktaki bir gelecektir; yaşlılık gözüyle ise, oldukça kısa bir geçmiştir; başlangıçta yaşamı, bir opera dürbünüyle bakıyormuşuz gibi, sonlara doğru ise bir büyüteçle bakıyormuşuz gibi görürüz. Yaşamın ne denli kısa olduğunu öğrenmek için yaşlanmış olmak, yani uzun yıllar yaşamış olmak gerekir. İnsan ne denli yaşlanırsa, insani olaylar, tümden ve teker teker,

o denli küçük görünürler: Gençliğimizde sabit ve kararlı bir biçimde önümüzde duran yaşam, şimdi günübirlik olayların hızlı bir akışı olduğunu gösterir; bütünün hiçliği öne çıkar. Gençliğimizde zaman bile daha yavaş atar adımlarını; bu yüzden yaşamımızın ilk çeyreği sadece en mutlu olanı değil, aynı zamanda en uzun olanıdır da, böylelikle geride de daha çok anı bırakır ve herkesin, sırası geldiğinde, sonraki iki çeyrekten daha çok bu dönemden anlatacak şeyi olacaktır. Hatta, yılın ilkbaharındaki gibi, yaşamın ilkbaharında da, günler önce sıkıcı bir uzunlukta olacaklardır. Sonhabarlarda ise kısalırlar ama daha neşeli ve daha durağan geçerler.

Peki ama, geride bırakilan yaşam yaşlılıkta neden bu kadar kısa görünür? Çünkü anısı kısa olan yaşama kısa gözüyle bakılır. Yaşamın anısından, önemsiz olan her şey ve hoş olmayanların çoğu çıkarılmış, bu yüzden geriye çok az şey kalmıştır. Çünkü, nasıl ki zihnimiz genel olarak çok yetersizse, belleğimiz de öyledir: Öğrenilen üzerinde alıştırma yapılmaz, geçmiş olaylar üzerinde düşünülmezse, ikisi de yavaş yavaş, unutulmuşluğun uçurumuna düşerler. Ama önemsiz şeylerin ve çoğu kez hoş olmayan şeylerin de üzerinde düşünmeyiz; oysa onları bellekte tutmak için bunu yapmak gereklidir. Ama önemsiz olan giderek daha da çoğalır: Çünkü başlangıçta önemli görünen birçok şey, sık sık ve genellikle sonsuz sayıda yeniden karşımıza çıktıkça, yavaş yavaş önemsizleşir; bu yüzden ilk yıllarımızı son yıllarımızdan daha iyi anımsarız. Ne denli uzun yaşarsak, o denli az sayıda olay gözümüze önemli ya da üzerinde yeniden düşünecek denli önemli görünür oysa ancak böylelikle belleğimizde yer edinebilirlerdi: Bu yüzden, olup bittikten sonra hemen unutulurlar. Böylece zaman giderek daha az iz bırakarak ilerler. Ayrıca, hoş olmayan olayların üzerinde düşünmeyi sevmeyiz, gururumuzun incindiği olaylar üzerinde düşünmeyi ise hiç sevmeyiz, oysa çoğu kez böyle bir durum söz konusudur; çünkü kendi suçumuz olmadan çektiğimiz acıların sa-

yısı çok azdır. Bu yüzden, hoş olmayan çok şey de unutulur. Anılarımızı kısaltan ve malzemesinin uzunluğuna oranla giderek daha da kısaltan iki kayıp bunlardır. Geçmiş yıllarımız, yaşantılarıyla ve eylemleriyle, geminin uzaklaştığı kıyıdaki giderek küçülen, tanınmaz ve birbirinden ayırt edilemez hale gelen nesneler gibidirler. Üstelik, bellek ve hayal gücü, ara sıra, yaşamımızın çok önceden geçmiş bir sahnesini sanki dün olmuş gibi öyle canlı bir biçimde gözümüzün önüne getirirler ki, böylelikle bu sahne bize çok yakınlaşır. Bunun nedeni, şimdiki zaman ile o zaman arasında geçen sürenin de aynı biçimde gözümüzün önüne getirilmesinin olanaksızlığıdır; zamana bir görüntü içinde bakamayız ve ayrıca zaman içindeki olayların büyük çoğunluğu unutulmuştur, ve onlardan salt soyut bir bilgi, bir görünüş değil yalın bir kavram kalmıştır. Bu yüzden, çoktandır unutulmuş olan tek tek bakıldığında bize çok yakın, sanki dün olmuş gibi görünür, ama aradaki zaman gözden yiter ve tüm yaşam kavranılmaz bir kısalıkta görünür. Hatta zaman zaman, yaşlılıkta, geride bıraktığımız uzun geçmiş ve böylelikle kaç yaşında olduğumuz, o anda bize adeta bir masal gibi gelir; bunun asıl nedeni, öncelikle hâlâ hep aynı, mevcut şimdiki zamanı görüyor olmamızdır. Bunun gibi, içsel olaylar da sonunda, bizim varlığımıza değil, onun görünüşünün zaman içinde yer almasına ve şimdiki zamanın nesne ve özne arasındaki temas noktası olmasına dayanırlar. Peki gençlikte, henüz önümüzde duran yaşamı neden böyle uzun olarak görürüz? Çünkü yaşamı doldurduğumuz ve gerçekleştirilmeleri için Metuşelah'ın yaşının bile yetmeyeceği sınırsız umutlara yer açmamız gerekir; sonra yaşamın ölçütü olarak, geride bıraktığımız az sayıda yılı alırız, yeni olan her şey önemli göründüğünden ve bu yüzden hep yeniden gözden geçirildiğinden, yani bellekte sık sık yinelendiğinden ve bellekte iz bıraktığıdan, bu yılların anıları hep zengin ve dolayısıyla uzundur.

Kimi zaman, uzak bir *yeri* özlediğimizi sanırız, oysa aslında yalnızca o sırada daha genç ve daha taze olduğumuz için, orada geçirdiğimiz zamanı özlemekteyizdir. Böylece zaman, bizi mekân maskesi altında yanıltır. Oraya yolculuk ettiğimizde, yanılsamanın farkına varırız.

İleri bir yaşa ulaşmanın olmazsa olmaz koşulunu oluşturan kusursuz bir bünyede, iki lambanın yanmasıyla açıklanabilecek iki yol vardır: Birisi uzun süre yanar, çünkü az miktarda gazyağı ve çok küçük bir fitili vardır; diğeri ise çok kalın bir fitille ve çok gazyağıyla yanar: Gazyağı yaşam enerjisidir, fitil bunun her tür ve biçimde tüketilmesidir.

Yaşam enerjisi açısından, otuz altıncı yaşımıza dek, faiz geliriyle yaşayanlara benzeriz: Bugün harcadığımız, yarın yine elimize geçer. Ama o yaştan itibaren, sermayesini yemeye başlayan bir rantiyeye benzeriz. Başlangıçta durum pek fark edilmez: Harcananın büyük bir bölümü yeniden kendiliğinden geri gelir, küçük bir açık ise dikkate alınmaz. Ama bu açık yavaş yavaş büyür, gözle görülür hale gelir, her gün giderek artar: Gitgide açılır, kişi bugün dünden daha yoksuldur, umudu ve huzuru kalmamıştır. Böylece, cisimlerin düşerken daha da hızlanmaları gibi, açılma giderek hızlanır – ta ki geride bir şey kalmayıncaya kadar. Burada karşılaştırılan yaşam enerjisinin ve mülkün gerçekten, birlikte eriyip gitmeye yüz tutmaları trajik bir durumdur: Bu yüzden, yaşlılıkla birlikte mülk sevgisi de artar. Buna karşılık, yaşam enerjisi açısından, başlarda, reşit oluncaya dek ve bundan biraz sonrasında da, faizlerinden sermayenin üzerine biraz ekleyenlere benzeriz: Harcanan geri geldiği gibi, sermaye de artar. Yine kimi zaman, dürüst bir vasinin özeni sayesinde, aynı zamanda parasal işlerde de durum aynıdır. Ah mutlu gençlik! Ah hüzünlü yaşlılık! Bununla birlikte, gençlik enerjisi korunmalıdır. Aristoteles (*Polit.* L. ult. s. 5), olimpiyat şampiyonlarından ancak ikisinin ya da üçünün hem çocuk hem de yetişkin bir erkek olarak kazandık-

larına dikkat çekiyor; ön alıştırma gereken genç yaştaki çalışmalarda güçler öyle tüketilir ki, daha sonra, erkeklik çağında artık kalmazlar. Bu kas gücü için geçerli olduğu gibi, tüm entelektüel başarılarda dile gelen sinir gücü açısından da geçerlidir: Bu yüzden sera eğitiminin meyveleri harika çocuklar, birer delikanlı olduklarında şaşkınlığa yol açarlar, daha sonra ise çok sıradan kafalar olurlar. Çok erken yaşta eski dillerin öğrenilmesine yönelik çaba bile birçok aydın kafanın daha sonra felce uğramasının ve yargı gücünü yitirmesinin suçlusu olabilir.

Hemen hemen her insanın karakterinin özellikle bir yaşa uygun göründüğünü belirtmiştik: Böylece insan bu yaşta daha yararlı davranır. Kimi insanlar sevecen delikanlılardır ve sonra bundan eser kalmaz; kimileri güçlü, eylemci adamlardır, yaşlılık bunların tüm değerlerini çalar; kimileri de daha yumuşak, yani daha deneyimli ve daha serinkanlı oldukları için, yaşlılıkta en yararlıdırlar: Fransızlarda genellikle durum böyledir. Bunun nedeni, karakterin kendisinde gençliğe, erkekliğe ya da yaşlılığa ilişkin bir şeylerin bulunması, böylelikle o anki yaşın karakterle uyuşması ya da onu dengeleyici etkide bulunması olsa gerektir.

Nasıl ki bir gemide yol alınırken, ileri gidildiği ancak geri bakıldığında ve kıyıdaki nesnelerin küçülmesinden anlaşılıyorsa; insan, yaşının ve yaşlanmasının farkına, giderek daha büyük yaştaki kişilerin kendisine genç görünmelerinden varabilir.

İnsanın gördüğü, yaptığı ve yaşadığı her şeyin yaşlandıkça zihinde nasıl ve neden daha az iz bıraktığı, yukarıda irdelenmişti. Bu anlamda, yalnızca gençlikte tam bir bilinçlilik, yaşlılıkta ise yalnızca yarım bilinçlilik içinde yaşandığı öne sürülebilir. Yaşlandıkça daha az bilinçle yaşanır. Olaylar, bin kez görülmüş olan bir sanat yapıtının hiçbir etkide bulunmaması gibi hiçbir etkide bulunmadan geçip giderler: İnsan yapması gerekeni yapar ve sonra da onu yapıp yapmadığını

bilmez. Yani yaşam giderek daha bilinçsizleştikçe ve tam bir bilinçsizliğe doğru hızla yaklaştıkça, zamanın akışı da daha hızlanacaktır. Çocuklukta tüm nesnelerin ve olayların yeni oluşu, bilince her şeyi getirir: Bu yüzden gün sonsuz uzunluktadır. Aynı şey başımıza yolculukta da gelir: Bu yüzden yolculukta geçirdiğimiz bir ay, evde geçirdiğimiz dört aydan daha uzun görünür gözümüze. Şeylerin yeni oluşu, her iki durumda da, daha uzun görünen zamanın çoğu kez her ikisinde de gerçekten "uzun olması"nı, yani yaşlılıkta ya da evde olduğundan daha sıkıcı olmasını engellemez. Ama yavaş yavaş, aynı algılamalara uzun süredir alışıldığında, zihin öyle törpülenir, her şey zihin üzerinden giderek öyle etkisiz bir biçimde akar ki; böylelikle günler giderek daha önemsizleşirler ve böylelikle daha da kısalırlar: Erkek çocuğun saatleri, yaşlılığın günlerinden daha uzundurlar. Buna göre yaşamımızın zamanı, aşağı doğru yuvarlanan bir küreninki gibi, hızlandırılmış bir devinimdir; ve nasıl ki dönen bir yuvarlak levhadaki her nokta, merkezden uzaklığı ölçüsünde daha hızlı dönüyorsa, herkes için de zaman, yaşamının başlangıç noktasından uzaklaştığı ölçüde gitgide daha hızlı akar. Buna uygun olarak, ruh halimizin doğrudan doğruya değerlendirilmesinde, bir yılın uzunluğunun, bu yılın yaşımıza bölünmesi sonucunda ortaya çıkan sayıyla ters orantılı olduğu kabul edilebilir: Örneğin yıl yaşımızın beşte biri kadar tutuyorsa, bize, onun salt ellide birini oluşturduğu zamankinden on kat daha uzun görünür. Zamanın hızındaki bu farklılığın, her yaştaki yaşamımızın her biçimi üzerinde, belirleyici bir etkisi vardır. Öncelikle çocukluk yıllarının, yaklaşık on beş yılı kapsıyor olsa bile, yaşamın en uzun ve bu yüzden onun hakkında en zengin anıların bulunduğu süresi olmasına etki eder; sonra bu yıllarda, can sıkıntısına, yaşlılık yıllarının tersi bir oranda maruz kalmamıza etki eder: Çocuklar, ister oyunla isterse de çalışmayla olsun, sürekli oyalanmak isterler; yapacak bir şeyleri olmadığında, hemen dayanılmaz bir

can sıkıntısına kapılırlar. Gençler de can sıkıntısına çok maruz kalırlar ve doldurmadıkları saatlere üzüntüyle bakarlar. Erkeklik çağında can sıkıntısı giderek daha da azalır: Yaşlılar için zaman hep kısadır ve günler birer ok gibi geçip giderler. Elbette, yaşlanmış sığırlardan değil, insanlardan söz ediyorum. Zamanın akışının bu hızlanışıyla birlikte, ileri yıllarda can sıkıntısı da genellikle ortadan kalkar ve öte yandan, acı veren tutkular da söner; sağlık yerinde olduğu sürece, bir bütün olarak yaşamın yükü yaşlılıkta, gerçekten gençlikte olduğundan daha azdır: Bu yüzden, ileri yaşların zayıflığının ve sorunlarının başladığı yıllardan önceki yıllara "en iyi yıllar" denir. Huzurumuz açısından gerçekten de öyle olmalıdırlar: Buna karşılık, her şeyin etki bıraktığı ve her şeyin canlı bir biçimde bilince girdiği gençlik yıllarının, zihin için verimli bir zaman, zihnin çiçekler açan ilkbaharı olma avantajı vardır. Çünkü derin hakikatler önceden hesaplanamazlar ancak görülebilirler, yani onlara ilişkin ilk bilgiler dolaysız bilgilerdir ve o anki etki sonucunda ortaya çıkmışlardır: Buna göre ancak o anki etki güçlü, canlı ve derin ise ortaya çıkabilirler. Bu açıdan, her şey gençlik yıllarının değerlendirilmesine bağlıdır. Sonraki yıllarda daha çok ötekiler üzerinde, yani dünya üzerinde etkili olabiliriz, çünkü kendimizi tamamlamış ve kapatmışızdır ve artık etkilere açık değilizdir: Ama dünya bizim üzerimizde daha az etkide bulunur. Bu yüzden sonraki yıllar etkinlik ve başarı yıllarıyken, gençlik yılları ilk kavrayış ve bilgi yıllarıdır. Gençlikte bakma, yaşlılıkta düşünme egemendir: Bu yüzden gençlik şiir sanatının, yaşlılık daha çok felsefenin zamanıdır. Pratik olarak da insan gençlikte kendisini sadece baktığı şeyin ve onun bıraktığı etkinin, yaşlılıkta ise yalnızca düşünmenin belirlemesine izin verir. Bunun bir nedeni, yaşlılıkta görülecek olaylarla yeterince sayıda karşılaşılmış olması ve bu olayların tam anlamlarını, kapsamlarını ve itibarlarını vermek ve aynı zamanda, görmenin etkisini alışkanlık yoluyla ılımlılaştırmak amacıy-

la, kavramların altına yerleştirilmiş olmalarıdır. Buna karşılık gençlikte, özellikle de canlı ve hayal gücü geniş kafalarda, görülür olanın ve böylelikle şeylerin dış yüzeylerinin etkisi öyle ağır basar ki, gençler dünyayı bir resim gibi görürler; bu yüzden esas olarak, şeylerin biçimlenişleriyle ve içsel durumlarının ne olduğuyla ilgilenmekten çok, nasıl davrandıklarıyla ilgilenirler. Gençlerin kişisel kibirliliği ve süslenme düşkünlüğü bile bunu gösterir.

Zihinsel güçlerin büyük enerjisi ve en yüksek gerilimi, hiç kuşkusuz gençlikte, en geç otuz beşinci yaşa kadar gerçekleşir: O yaştan sonra, çok yavaş da olsa azalır. Yine de sonraki yıllarda, yaşlılıkta bile, bunun zihinsel telafisi eksik değildir. Deneyim ve bilgililik aslında ancak şimdi zenginleşmişlerdir: İnsanın, şeyleri tüm yönleriyle incelemeye ve düşünmeye zamanı ve fırsatı olmuştur, her şeyi her şeyle bir araya getirmiş ve temas noktalarını ve bağlantı unsurlarını bulmuştur; böylelikle ancak şimdi, onları tam bağlamları içinde anlar. Her şey aydınlanmıştır. Bu yüzden insan, gençlik yıllarından beri bildiği şeyi bile daha ayrıntılı olarak bilir; çünkü her kavram için daha çok kanıt vardır elinin altında. Gençlikte bilindiğine inanılan şey, yaşlılıkta gerçekten bilinir; ayrıca *yaşlılıkta* daha çok ve tüm yönleriyle düşünülmüş ve böylelikle aslında bütünüyle birbiriyle bağlantılı bilgilere sahip olunur; gençlikte ise bilgimiz sürekli boşluklar içeren ve bölük pörçük bir bilgidir. Ancak yaşlanan birisi, yaşam hakkında tam ve uygun bir tasarıma sahip olur, yaşamı bütünlüğü ve doğal akışı içinde ama özellikle ötekiler gibi salt giriş yönünden değil aynı zamanda çıkış yönünden de görür, böylelikle özellikle yaşamın hiçliğini bütünüyle tanır; oysa ötekiler sürekli, yaşamın asıl yönünün henüz gelmediği kuruntusuna kapılmışlardır. Buna karşılık, gençlikte daha çok yaratı vardır; bu yüzden bilinen az şey, asıl olduklarından daha çok şeye dönüştürülür: Ama yaşlılıkta daha çok yargı, nüfuz etme ve titizlik vardır. İnsan kendine özgü bilgilerin,

kendi özgün temel görüşlerinin, yani seçkin bir kafanın dünyaya hediye edeceği şeyin temel malzemesini daha gençliğinde toplamıştır: Ama ancak ileri yaşlarında, bu malzemenin ustası olur. Buna uygun olarak, büyük yazarların başyapıtlarını çoğunlukla ellili yaşlarında yazmış olduklarını görürüz. Yine de, bilgi ağacının kökleri gençliktedir; meyveleri ise ancak tepedeki dallar taşır. Ama nasıl ki, kendisini önceki çağlardan daha bilge sanan her tarihsel dönem, öncekilerden daha zavallıysa, insanların yaşlarında da durum aynıdır: İkisi de yanılmaktadır. Zihinsel güçlerimizin ve bilgimizin de günbegün arttığı bedensel gelişme yıllarında, bugün, dünü küçük görmeye alışır. Bu alışkanlık kök salar ve zihinsel güçlerin azalmaya başlamasından sonra, bugünün düne daha çok saygıyla bakması gereken günlerde de sürer; bu yüzden gençlik yıllarımızın hem başarımlarını hem de yargılarını çoğun küçümseriz.

Genel olarak, insanın karakteri ya da yüreği gibi zihninin, kafasının da, temel özellikleri açısından doğuştan gelmiş olmasına karşın, asla onlar gibi değiştirilemez olmadığını, üstelik kimi değişiklikler geçirdiğini, hatta bu değişikliklerin, düzenli olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekir: Bu değişiklikler, bir bakıma, zihnin fiziksel bir temelinin olmasına, bir bakıma da empirik bir malzemesinin bulunmasına dayanırlar. Bu yüzden zihnin gücü yavaş yavaş doruk noktasına ulaşır ve sonra yavaş yavaş, embesilliğe kadar düşer. Ama burada, tüm bu güçleri çalıştıran ve etkinlik içinde tutan malzeme, yani düşüncenin ve bilmenin içeriği, deneyim, bilgiler, alıştırma ve böylelikle kavrayışın kusursuzluğu, her şeyi yok eden kesin zayıflığın ortaya çıkışına dek sürekli artan bir büyüklüktür. Bunlar insanlarda, bir yandan kesinlikle değişmez ve öte yandan düzenli bir biçimde değişen olmak üzere ikili ve birbirine zıt bir biçimde vardır; değişen biçimleri çeşitli yaşlardaki görünümlerinin ve geçerliliklerinin farklılığını açıklar.

Bir başka anlamda, yaşamımızın ilk kırk yılı bize metni sunar, sonraki otuz yıl bu metnin yorumunu, hakiki anlamını ve bağlamını verir, bu metnin ahlakını ve tüm inceliklerini de ancak hakkıyla anlamamızı sağlar.

Yaşamımızın sonuna doğru ise, bir maskeli balonun sonlarında maskelerin artık çıkarıldığı anlara benzer bir durum ortaya çıkar. Şimdi artık, yaşamımız boyunca ilişki içinde olduğumuz kişilerin gerçek yüzlerini görürüz. Çünkü karakterler gün ışığına çıkmış, eylemler meyvelerini vermiş, başarılar hak ettikleri değeri bulmuş ve tüm yanıltıcı görüntüler dağılmıştır. Elbette tüm bunlar için zaman gerekmiştir. Ama asıl tuhaf olanı, insanın kendi kendisini, hatta kendi hedeflerini ve amaçlarını, özellikle de dünyayla ve başkalarıyla ilişkisini esas olarak ancak yaşamının sonuna doğru tanıması ve anlamasıdır. Gerçi bu sırada, her zaman olmasa bile çoğu zaman, insan daha önce zannettiğinden daha aşağıda bir yeri uygun görür kendisine; oysa dünyanın alçaklığı hakkında yeterince düşünemediği için ve bu yüzden kendi hedefini dünyadan daha yüksekte tuttuğu için, bazen daha da yüksek bir yer ayırmıştır. Bu arada nasıl bir yerde olduğunu öğrenir.

Gençlik yaşamın mutlu dönemi, yaşlılık ise hazin dönemi olarak adlandırılır. Tutkular mutluluk verseydiler bu doğru olabilirdi. Gençlik tutkular tarafından oraya buraya çekilir, çok az neşeyle ve fazlasıyla eziyetle. Soğuk yaşlılığı ise rahat bırakırlar ve yaşlılık da hemen iç dünyaya yönelik bir çehreye bürünür: Çünkü bilgi özgürleşir ve ağır basar. İmdi, bilgi kendinde acısız olduğu için, bilinçte ne çok bilgi hükmederse, bilinç de o denli mutlu olur. Tutkuların mutluluk veremeyeceklerini ve bu yüzden, kimi hazlardan yoksun olan yaşlılığın yakınılacak bir durum olmadığını kavramak için, tüm hazların negatif, acının ise pozitif olduğu düşünmek yeter. Çünkü her türlü haz yalnızca bir gereksinimin doyurulmasıdır: Yaşlılıkla birlikte her türlü gereksinim de ortadan kalktığı için, insanın yemekten sonra daha fazla yi-

yememesi ya da uykusunu aldıktan sonra uyanık kalması yüzünden yakınmaması gibi, bundan da yakınmamak gerekir. Platon (*Devlet*'in girişinde) yaşlılık dönemini, o zamana dek aralıksız rahatsızlık veren cinsel dürtüden sonunda kurtulunduğundan ötürü mutlu bir dönem olarak göstererek, çok doğru bir değerlendirme yapıyor. Hatta, düşkün olduğu cinsel dürtünün ya da şeytanın etkisi altında kaldığı sürece, bu dürtünün ürettiği çok çeşitli ve sonsuz heveslerin ve bu heveslerden kaynaklanan heyecanların insanda sürekli yumuşak bir çılgınlığı sürdürdükleri bile söylenebilir; bu yüzden insan ancak bu dürtünün sönmesinden sonra bütünüyle akıllı olacaktır. Ama, genel olarak ve tüm bireysel koşullar ve durumlar bir yana bırakılırsa, belirli bir melankoli ve hüznün gençliğe, belirli bir neşeliliğin ise yaşlılığa özgü olduğu kesindir: Bunun nedeni, gençliğin henüz kendisine kolay kolay bir saat bile rahat vermeyen ve aynı zamanda insanın başına gelen ve onu tehdit eden hemen hemen her türlü belanın doğrudan ya da dolaysız efendisi olan söz konusu şeytanın emrinde, hatta angarya hizmetinde olmasından başka bir şey değildir; ama yaşlılık uzun süredir taşıdığı bir zincirden kurtulmuş olmanın ve şimdi özgürce devinebilmenin neşesi içindedir. Öte yandan, cinsel dürtünün sönmesinden sonra yaşamın asıl çekirdeğinin tükenip, yalnızca kabuğunun kaldığı, insanlar tarafından başlanan ama sonra aynı kostümlerle, otomatlar tarafından sona erdirilen bir komediye benzediği de söylenebilir.

Nasıl olursa olsun, gençlik gürültü patırtı, yaşlılık ise dinginlik dönemidir; yaşlılığın iki yönden de huzurlu oluşu buradan bile çıkarılabilir. Çocuk ellerini merakla, ileriye, renkli ve çok çeşitli gördüğü her şeye doğru uzatır: Çünkü bunlar, duyuları henüz çok taze ve genç olduğu için onu çekerler; aynı durum daha büyük bir enerjiyle, gençlikte de görülür. Genç insan da rengârenk dünya ve onun çok çeşitli biçimleri tarafından çekilir: Hayal gücü, hemen bunları dün-

yanın verebileceğinden daha fazlasına dönüştürür. Bu yüzden, genç insan belirsiz olana karşı heves ve özlem içindedir: Bunlar onun huzurunu bozarlar; oysaki, huzursuz mutluluk olmaz. Buna karşılık yaşlılıkta her şey duraklamıştır; çünkü bir yandan kan daha serinlemiş ve duyuların uyarılabilirliği azalmış; öte yandan da deneyim, şeylerin değeri ve hazların içeriği hakkında insanı aydınlatmış, böylelikle o insan daha önce şeylerin özgür ve arı görüntüsünü örten ve tahrif eden yanılsamalar, hayaller ve önyargılardan yavaş yavaş kurtulmuştur: Böylece şimdi insan her şeyi daha doğru ve daha açık bir biçimde tanır ve her şeyi olduğu gibi kabul eder; aynı zamanda, tüm dünyevi şeylerin hiçliğinin kavrayışına az ya da çok varmıştır. Hemen hemen her yaşlıya, en sıradan yetenekleri olana bile belirli bir bilgelik görünüşü veren, onu gençlerden ayıran tam da bu kavrayıştır. Ama esas olarak tüm bunlar zihinsel huzuru getirmişlerdir: Bu da mutluluğun büyük bir unsurudur; hatta mutluluğun koşulu ve asıl önemli yanıdır. Buna göre, bir genç, dünyadan alınacak şeylerin harika olduklarını, sadece nereden alınacaklarının bilinmesi gerektiğini düşünürken; yaşlı biri, Koheleth'in, "Her şey değersiz" sözünün asıl anlamını kavramıştır ve, altınla kaplı olsalar bile tüm fındıkların içlerinin boş olduğunu bilir.

İnsan, Horatius'un *hiçbir şeye şaşırmama* düşüncesine, yani tüm şeylerin değersizliğine ve dünyanın tüm harikalarının içlerinin boşluğuna dolaysızca, samimi bir biçimde ve iyice inanmaya, ancak ileri yaşlarda varabilir: Hayaletler ortadan yitmiştir. İnsan artık, bedensel ve zihinsel acılardan kurtulmuşsa, herhangi bir yerde, ister sarayda olsun isterse kulübede, esas olarak kendisinin de her yerde tattığı mutluluktan daha büyük, daha özel bir mutluluğun bulunduğu kuruntusuna kapılmaz. Dünyanın ölçütlerine göre büyük ve küçük, seçkin ve sıradan, onun için artık farklı değildir. Bu durum yaşlıya özel bir iç huzuru verir, bu iç huzuruyla dünyanın hokkabazlıklarını gülümseyerek küçük görür. Bütü-

nüyle hayal kırıklığına uğramıştır ve insan yaşamının, ne kadar süslenip püslense de, çok geç denen tüm bu panayır parıltıları arasından tüm yoksulluğunu göstereceğini; ne kadar boyanıp güzelleştirilse de, her yerde esas olarak aynı olduğunu; gerçek değerinin, ne hazların ne de şatafatın varlığında değil, ancak acıların yokluğundan sonra tahmin edilebilecek bir varoluş olduğunu (Horatius, *epist.* kitap I, 12, dize 1-4) bilir. İleri yaşların temel karakter özelliği, hayal kırıklığına uğramışlıktır: O zamana dek yaşama çekicilik ve etkinliğe teşvik veren yanılsamalar ortadan kalkmıştır; dünyanın tüm güzelliklerinin, özellikle de şatafatın, parıltının ve yücelik görüntüsünün hiçliği ve boşluğu öğrenilmiştir; arzulanan şeylerin ve özlenilen hazların çoğunun ardında çok az şey bulunduğu görülmüştür ve böylelikle yavaş yavaş, tüm varoluşumuzun büyük yoksulluğu ve boşluğu kavranılmıştır. İnsan Koheleth'in ilk dizesini ancak yetmiş yaşında anlar. Ama, yaşlı kişilere belirli bir asık suratlılık görüntüsü veren de budur.

Bilindiği gibi, yaşlılığın yazgısının hastalık ve can sıkıntısı olduğu söylenir. Hastalık asla yaşlılığın başlıca özelliği değildir, meğerki önceden olmasın, çünkü yaş arttıkça sağlık da hastalık da artar. Can sıkıntısına gelince, yukarıda, yaşlılığın buna gençlikten daha az maruz kaldığını gösterdim: Can sıkıntısı, kolaylıkla görülebilecek nedenlerden ötürü yaşlılığın karşımıza yine de çıkardığı yalnızlığın kesinlikle zorunlu bir eşlikçisi değildir; can sıkıntısı yalnızca, duyusal ve toplumsal hazlardan başkalarını tanımamış, zihinlerini zenginleştirmemiş ve güçlerini geliştirmemiş olanlar içindir. Gerçi ileri yaşlarda zihinsel güçler de azalır: Ama bu güçlerin çok olduğu yerde, can sıkıntısıyla başa çıkabilmek için yeteri kadarı da kalacaktır. Bundan sonra, yukarıda gösterildiği gibi, deneyim, bilgi, alıştırma ve üzerinde düşünme sayesinde, doğru kavrayış giderek artar, yargı keskinleşir ve bağlam netleşir; her olayda, bütünün az ya da çok kapsayıcı bir görüntüsüne

ulaşılır: Bundan sonra da, biriken bilgilerin her defasında yeni kombinasyonları ve yeri geldikçe zenginleştirilmeleri sayesinde, insanın asıl iç dünyasındaki kendi kendini yetiştirmesi, her parçada ilerlemesini sürdürür, zihni çalıştırır, tatmin eder ve ödüllendirir. Tüm bunlar sayesinde, sözü geçen azalma belirli bir ölçüde telafi edilir. Ayrıca, söylenildiği gibi, yaşlılıkta zaman daha çabuk akar; bu da can sıkıntısına karşı etkilidir. Eğer insanın geçimini sağlaması için gerekmiyorlarsa, bedensel güçlerin azalmasının zararı azdır. Yaşlılıkta yoksulluk büyük bir mutsuzluktur. Yoksulluk uzaklaştırılmış ve sağlık kalmışsa, yaşlılık yaşamın çok iyi katlanılabilir bir bölümü olabilir. Yaşlılığın temel gereksinimleri rahat ve güven içinde olmaktır: Bu yüzden yaşlılıkta para, daha önce olduğundan daha çok sevilir; çünkü eksilen güçlerin yedeklerini sağlar. İnsan, Venüs tarafından terk edildiğinde, sıkıntısını Bacchus'ün* yanında dağıtmaya çalışacaktır. Görme, yolculuk etme ve öğrenme gereksinimlerinin yerine, öğretme ve konuşma gereksinimi geçmiştir. Ama yaşlı insanın hâlâ okuma, müzik dinleme, oyun izleme sevgisini ve genel olarak dışsal şeylere karşı belirli bir duyarlılığı korumuş olması bir şanstır; bunlar kimilerinde çok ileri yaşlara dek sürebilirler. Bir kimsenin *kendinde neye sahip olduğu* ona, hiçbir döneminde, yaşlılığında olduğundan daha çok iyilik getirmez. Zaten hep kısır olanların çoğu ise, elbette yaşlılıklarında giderek bir otomata benzerler: Hep aynı şeyi düşünür, söyler ve yaparlar ve hiçbir dış etki bu durumda bir değişiklik yaratmaz ya da onlarda yeni şeyler uyandırmaz. Bu türden bir yaşlılık elbette sadece yaşamın artığıdır. Doğa, ileri yaşlarda ikinci çocukluğun ortaya çıkmasını, bundan sonra ender durumda çıkan üçüncü dişlerle simgelemek istiyor gibidir.

Tüm güçlerin yaş arttıkça daha da azalıyor olması yine de çok hazindir: Ne var ki zorunlu ve hatta iyilik vericidir;

* Bacchus: Roma şarap tanrısı. – ç.n.

yoksa ölüm, ona hazırlanana çok zor gelirdi. Bu yüzden, böyle çok ileri bir yaşa ulaşmanın en büyük kazancı ötanazidir,* yani son derece kolay, hiçbir hastalığın neden olmadığı, hiçbir kasılmanın eşlik etmediği ve hiçbir şey duyulmayan ölümdür; başyapıtımın 2. cildinde, 41. bölümün 470. sayfasında (3. basımda s. 534) bunun bir betimlemesi yer alıyor.

Vedalar'ın *Upanişadlar*'ında (cilt II, s. 53), *yaşamın doğal süresi* yüz yıl olarak verilmektedir. Bunun doğru olduğuna inanıyorum; çünkü doksanıncı yaşlarını aşmış olanların, ötanaziye ulaştıklarını, yani hiçbir hastalık olmadan, felce uğramadan, kasılmadan, hırıldamadan, hatta kimi zaman benzi bile sararmadan, çoğun oturarak ve üstelik yemekten sonra öldüklerini, hatta buna ölmek bile denmez, yaşamaya son verdiklerini fark ettim. Bu yaşlardan önceki yıllarda salt hastalık yüzünden, yani zamanından önce ölünüyor.**

İnsan yaşamının aslında ne uzun ne de kısa olduğu söylenebilir;*** çünkü esas olarak tüm öteki zaman uzunluklarını insan yaşamına göre ölçeriz.

---

* *Euthanasie:* Eski Yunancada "kolay ölüm" anlamına geliyor. Schopenhauer bu sözcüğü, yaşlılık sonucu, eceliyle ölmek anlamında kullanıyor. – ç.n.

** [Varyant:] Eski Ahit'te (*Mezmurlar*, 90, 10) insanın yaşam süresi 70 yıl, uzun sürerse 80 yıl olarak veriliyor ve Herodot da (I, 32 ve II, 22) aynı şeyi söylüyor. Ama bu sayı yanlıştır ve sadece gündelik deneyimin kaba ve yüzeysel bir kavranışının sonucudur. Çünkü, doğal yaşam süresi 70-80 yıl olsaydı, 70 ile 80 yaşları arasındaki insanların yaşlılıktan ölmeleri gerekirdi. Oysaki durum kesinlikle böyle değildir, onlar da, daha gençleri gibi, hastalıklar yüzünden ölürler; ama hastalık esas olarak bir anormalliktir; yani doğal bir son değildir. İnsanlar ancak 90 ile 100 yaşları arasında, kural olarak yaşlılıktan, yani hastalanmadan, ölüm döşeğinde yatmadan, kasılmadan, hırıldamadan, kimi zaman sararıp solmadan ölürler ve buna ötanazi denir. Bu yüzden bu konuda, doğal yaşam süresini 100 yıl olarak veren *Upanişadlar* haklıdır.

*** Çünkü insan ne kadar uzun yaşasa da, bölünmez şimdiki zamandan daha fazlasını algılamaz: Ama bellek her gün unutma yoluyla, büyüyerek kazandığından daha fazlasını yitirir.

Gençlik ile yaşlılık arasındaki temel fark, her zaman gençliğin yaşamı, yaşlılığın ise ölümü görmesidir; yani gençliğin kısa bir geçmişe ve uzun bir geleceğe sahip olması, yaşlılıkta ise bunun tam tersinin söz konusu olmasıdır. Elbette, insan yaşlandığında önünde yalnızca ölüm vardır: Ama insan genç ise önünde yaşam vardır; ve bunlardan hangisinin daha endişe verici olduğu ve bir bütün olarak yaşamın, geride kalması önümüzde olmasından daha iyi olan bir şey olup olmadığı tartışılır: Koheleth şöyle diyor (7, 2): "Ölüm günü, doğum gününden daha iyidir." Çok uzun bir yaşamı arzulamak, yine de bir yüreklilıktir. Çünkü bir İspanyol atasözü der ki: "Çok yaşayan, çok da kötü şey yaşar."

Gerçi, astrolojinin istediği gibi, gezegenler tek tek insanların yaşamlarını önceden göstermezler; ama genel olarak insan yaşamını gösterirler, çünkü insanın her yaşına, sırasıyla bir gezegen denk düşer ve buna göre yaşamına yavaş yavaş tüm gezegenler hükmetmiş olur. Onuncu yaşta *Merkür* hüküm sürer. İnsan bu gezegen gibi dar bir yörünge içinde hızlı ve hafif devinir: Küçük şeyler onun düzenini bozabilir; ama kurnazlık ve güzel konuşma tanrısının hükmü altında, kolaylıkla ve çok şey öğrenir. Yirminci yaşta *Venüs*'ün hükümdarlığı başlar: Aşk ve kadınlar erkeği tümüyle ele geçirirler. Otuzlu yaşlarında *Mars* hüküm sürer: İnsan şiddetli, güçlü, korkusuz, savaşçı ve inatçıdır. Kırklı yaşlarda *dört küçük gezegen* hüküm sürer: Buna göre insanın yaşamı genişler, tutumlu davranır, yani, *Ceres*'in* sayesinde yararlı olanın hizmetindedir; *Vesta*** sayesinde kendi ocağını kurmuştur; *Pallas**** sayesinde, öğrenmesi gerekeni öğrenmiştir ve evinin hanımı, karısı da *Juno***** olarak hüküm sürer.***** Ama el-

---

* Roma tarım tanrıçası. – ç.n.

** Sunak ve ocak ateşi tanrıçası. – ç.n.

*** Athena. – ç.n.

**** Roma dönemi kadınlar tanrıçası, düğün ve evlilik tanrıçası. – ç.n.

*****Keşfedilmeleri süren yaklaşık 60 küçük gezegen, haklarında bir şey

lili yaşlarda *Jüpiter* hüküm sürmektedir. İnsan şimdiden çok şeyi atlatmıştır, ve şimdiki kuşaklardan üstün olduğunu duyumsar. Henüz gücü kuvveti tam yerindedir, ama deneyim ve bilgi açısından da zengindir: (Bireyselliği ve konumu ölçüsünde) kendisini çevreleyen her şey üzerinde söz sahibidir. Buna göre, artık emir almaz, emir verir. Kendi etkinlik çevresi içinde şimdi yönetici ve hükümdar olarak en uygun kişidir. Böylece *Jüpiter* ve onunla birlikte elli yaşındaki adam en üst noktaya ulaşır. Ama bunu, altmışlı yıllarda *Satürn* ve onunla birlikte *kurşunun* ağırlığı, yavaşlığı ve sertliği izler:

Yaşlıların çoğu ölülere benzerler;
Kurşun gibi ağır, sert, hantal ve soluktur lar.
Shakespeare,
Romeo ve Jülyet, perde 2, sahne 5

Son olarak *Uranüs* gelir: O zaman, söylenildiği gibi, göklere çıkılır. *Neptün*'ü (ne yazık ki düşüncesizlik yüzünden ona bu ad verilmiştir), gerçek adı olan *Eros*'la anamayacağım için, burada hesaba katamam. Yoksa, sonun nasıl başlangıçla birleştiğini, yani *Eros*'un ölümle gizli bir bağlantı içinde olduğunu, bu bağlantı yüzünden *Orkus*'un* ya da Mısırlıların Amenthes'inin (Plutharkos'a göre, *de Iside et* Osir., c. 29), alan ve veren, yani salt alan değil, aynı zamanda veren olduğunu ve ölümün, yaşamın büyük havuzu olduğunu göstermek isterdim. İşte bu yüzden, bu yüzden, her şey *Orkus*'tan gelir ve şimdi yaşam sahibi olan her şey orada zaten bulunmuştur: Bunu olanaklı kılan hokkabazlık hilesini kavrayabilseydik, her şey anlaşılırdı.

---

bilmek istemediğim bir yeniliktir. Bu yüzden onlara, felsefe profesörlerinin bana davrandıkları gibi davranıyor ve onları, işime gelmedikleri için, görmezden geliyorum.

* Yeraltı, ölüler dünyası tanrısı. – ç.n.

Arthur Schopenhauer (1788-1860):
Felsefe tarihinin, Batı kadar Doğu'ya da en açık, hayatın temel soru(n)ları hakkında en iyi ve en gerçekçi biçimde yazan filozoflarından biridir. Felsefe sistemini ortaya koyan ve başyapıtı sayılan İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*'yı (1818) yayımladığında henüz otuz yaşında olan filozofun bu yapıtı koyu bir sessizlikle karşılanmış; değeriyse, 1851'de, altmış üç yaşındayken yayımladığı denemeler ve aforizmalar toplamı* Parerga ve Paralipomena *(Yan Ürünler ve Geri Kalanlar) ile anlaşılmaya başlanmıştır. Elinizdeki kitapsa, bu kapsamlı toplamın aforizmalar bölümünü oluşturmaktadır.*

Mustafa Tüzel (1959), kuşağının en verimli Almanca çevirmenlerindendır. Yola Thomas Bernhard'ın özyaşamöyküsel roman beşlisi ile çıktı. Arada Dürrenmatt'a, Schopenhauer'e uğradı. Son yıllardaysa, en çok Nietzsche çeviriyor.

9 789754 587005

KDV dahil fiyatı
10 YTL